శ్రియైనమః.

భగవద్యామునమునిప్రణీతయోః
శ్రీచతుశ్శ్లోకీస్తోత్రరత్నయోర్భాష్యత్వేనప్రథితౌ
కవికథకకంఠీరవశ్రీమద్వేదాంతదేశికప్రణీత
శ్రీమద్రహస్యరక్షాంతర్గతౌ
శ్రీచతుశ్శ్లోక్యధికారస్తోత్రాధికారౌ.

నావల్పాకం, తిరుమల, చతుర్వేదశతక్రతు
శ్రీమణ్ణాయతాతార్యమహాదేశికచరణనళినపరివసన
ఫలభూతనిఖిలనిగమాంతసారజ్ఞానేన
తదేకవంశేన
నావల్పాకం, శ్రీమద్రామానుజతాతాచార్యేణ
లేఖకప్రమాదాదిజనితదోషరహితతయా
పరిష్కృతౌ
వంగీపురం, రంగాచార్యప్రేరితేన
ఆసూరి
సరస్వతి, తిరువేంకటాచార్యేణ
శ్రీమత్సరస్వతీనిలయాఖ్యస్వీయముద్రాక్షరశాలాయామ్
ముద్రాపితౌ విజయేతే.

సర్వజిన్నామసం ॥ వైశాఖమాసః.
1887.

శ్రియై నమః

ఉపోద్ఘాతః

శ్రియఃపతిః పరమకారుణికస్సంసారసాగర నిమగ్నజంతుజాతోద్దిధీర్ష
యా తేషాంకరణకళేబరప్రదానపూర్వకంతత్త్వహితపురుషార్థజ్ఞానాయ
వేదాదిశాస్త్రాణిస్వారాధనాదివిధానాయతత్పరంపంచరాత్రంచప్రదా
య తేష్వజ్ఞానసంశయాదినివృత్తయేస్వానుప్రవిష్టకతిపయభక్తముఖేనతా
నిప్రవర్త్యపునరపి తేష్వాసురమోహనార్థ కారితతామసభాగావలంబికతి
పయకుదృష్టికల్పితక్షోభనివృత్తయేశాస్త్రార్థానాంస్వానుష్ఠానోపదేశము
ఖేనప్రవర్తనాయచస్వీయదేవీభూషణాయుధాదీన్ శఠరిపునాథ యాము
నాద్యాచార్యరూపేణావాతారయత్ -తత్రశ్రీవిష్వక్సేనపరివారాన్యతమ
హరివక్త్రాంశః శ్రీయామునాచార్యఃసప్తదశాధికచతుస్సహస్రపరిమితేషు
కల్యబ్దేషుగతేషు ధాతునామ సంవత్సరాషాఢపూర్ణిమాబుధవారసహితో
త్తరాషాఢాఖ్యనక్షత్రేచోళదేశాంతర్గత వీరనారాయణపురేవతతారేతి
పూర్వాచార్యాఃకథయంతి-ప్రథయంతిచతస్యాపదానాని-యథాకిల- ఆసీ
చ్చోళాధిపతేఃపురోహితఃకశ్చిత్ విద్వత్కోలాహలో నామపండితః-సతు
విద్యామదేనవిదుషానిరబధ్నాత్ మహ్యమేతారభ్య తేసర్వైరపిమహ్యంకరో
దాతవ్యఇతి-జాతుచిదసౌ యామునాచార్యః స్వాధ్యాపకంమహాభాష్యభ
ట్టనామానంసేవకానీతకరదానిర్బంధపత్రికావలోకనఖిన్నమాలోక్యత
దా తాంపత్రికామాచ్ఛిద్యవిచ్ఛిద్యచశతధాయామునాచార్యేణైవం కృత
మితివక్తవ్యమిత్యాదిశత్ విదితవృత్తాంతేనచపండితేన సకవిర్వాపండితో
వేతివిచారయధ్వమిత్యాదిష్టైస్సేవకైరనుయుజ్యమానస్సాయం॥శ్లో॥ నవ
యంకవయస్తుకేవలంనవయం కేవలతంత్రపారగాః। అపితుప్రతివాదివా
రణప్రకటాటోపవిపాటనక్షమాః॥ ఇత్యేతత్పద్యంవిలిఖ్యప్రాహిణోత్ -
విజ్ఞాతోదంతేనచరాజ్ఞాప్రేషితమానయనశాసనమపి పూర్వపత్రికామి
త్రయత్యస్మిన్ -రాజపణ్డిత్యసమర్యాదమానేతవ్యోయమిత్యుక్తైతథైవస
పరికరంప్రేషితాయామాందోళికామారుహ్యపురస్తాత్॥ శ్లో॥ ఆశైలాదద్రి
కన్యాచరణకిసలయన్యాసధన్యోపకంఠా దారక్షోనీతసీతాముఖకమలస

ముల్లాసహితోఽస్ప సేతోః। ఆచప్రాచ్యప్రతీచ్యక్షితిధరయుగళాదర్కచన్ద్రా
మావతంసాన్మీమాంసాశాస్త్రయుగ్మశ్రమవిమలమనా మృగ్యతాం మాదృ
శోఽన్యః॥ ఇతి బిరుదపద్యముద్ఘోషయన్నలంచకార రాజసభామ్ అథ మధ్యస్థ
భావాయ నానాదేశాహూతేషు పండితేషు రాజ్ఞ్యా యామునార్యపరాజ
యేఽస్వస్యాః దాస్యే ప్రతిజ్ఞాతే రాజ్ఞా చ పురోహితపరాజయే జేతురర్ధరాజ్య
దానే ప్రతిశ్రుతే పురోహితే-నచ-వాదినా వాక్యత్రయమేవ వక్తవ్యం-త
త్రచ యదస్తి నాస్తీతి వా నిర్దిశ్య తేతదన్యథయామీతి సనిర్బంధం ప్రతిజ్ఞాతే.
యామునార్యేణ చ రాజా సార్వభౌమః రాజపత్నీ పతివ్రతా అవంధ్యా త్వ
న్మాతేతి వాక్యత్రయమేకథితే ప్రతివక్తుమశక్నువానే చ వాదిని మూకీభూతే
రాజపత్న్యా రాజ్ఞస్స్వస్యాశ్చ చిరవివాదవిషయ శైవవైష్ణవవిచారే ప్ర
సంజితే తత్రచ స్వావలంబితవిష్ణుపరత్వపక్షే యామునార్యేణ స్థాపితే తత
యా మాం పాలయితుమాగతోఽసీత్యుక్త్వా బహుమానితమేనం రాజాప్య
ర్ధరాజ్యే ప్రత్యష్ఠిపత్ తదాది తస్యరత్నాగళచార్యః (ఆళవందార్) ఇతి
నామప్రసిద్ధమాసీత్ - ఏవమన్యాని చాస్య బాల్యే విచరితాని విచిత్రాణి
గురుపరంపరాప్రభావాదిగ్రంథవేద్యాని ఏవంగచ్ఛతి కాలే స్వాచార్యశ్రీ
రామమిశ్రప్రసాదాసాదితవైరాగ్యాభివృద్ధిర్విహాయ రాజ్యం అధిగతసం
ప్రదాయః కులధనత్వేన తత్ప్రదర్శితం శ్రీరంగనాథచరణయుగళమాసే
వ్యాభివృద్ధపరమభక్తిః తత్పరీవాహతయా చతుశ్శ్లోకీం స్తోత్రరత్నం చ స్వా
నుసంధానవ్యాజేన జగదుపకారాయ నిరమిమీత- అనేన చ సంప్రదాయసం
రక్షణాయ ప్రణీతేషు గీతార్థసంగ్రహ మాయావాదఖండన పురుషనిర్ణ
యాగమప్రామాణ్యసంవిత్సిద్ధ్యాత్మసిద్ధీశ్వరసిద్ధినామకేషు సప్తసు నిబంధ
నేషు సత్స్వపి ప్రత్యహమనుష్ఠేయతయా చోదిత తత్త్వహిత పురుషార్థాను
సంధానప్రయోజనకతయా సకలశ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణపంచరాత్రా
దిసారోద్ధారసంగ్రహరూపతయా స్తవప్రియస్య శ్రియఃపతేస్సద్యశ్చిత్తరం
జక స్తవరూపతయా చ చతుశ్శ్లోకీసహితస్య స్తోత్రరత్నస్యోత్కర్షస్స్ఫుటత
రః తథాహి॥ ... ... *

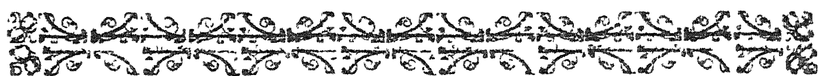
శ్లో॥ తత్త్వహితపురుషార్థాః జ్ఞాతవ్యా మోక్షకాంక్షిభిర్నియతం।
కృతకృత్యైరన్యైశ్చ ప్రత్యహమేషాంచ చింతనం విహితమ్॥ తేషాం
స్వరూపకథనప్రవృత్తశాస్త్రాణ్యనేకరూపాణి। వేదాః స్మృతిః పురాణా
న్యాగమ ఇత్యాదికాని మహితాని॥ తత్ర తు గహనగభీరాః శ్రుతివాచస్తదిత

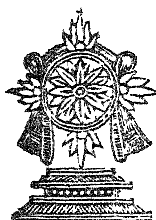
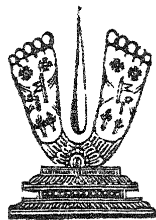
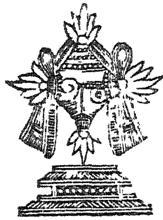
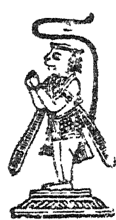
రాశిపునః । సంకీర్ణవితతవిషయాణ్యాశక్యసారగ్రహాణిచాల్పధియామ్ ॥ ప్రాయేణహికలికాలేకల్మషమూలేభవంతియేమనుజాః।అల్పాయుషోల్పమతయశ్శ్రీత్యాదివిచారదూరభూతాస్తే॥ ఇతిపునరస్మత్కులగురుర్యామునమునిరీదృశాంహితార్థాయ।నిజమతిమందరమథితాచ్ఛాస్త్రాబ్ధేస్స్తోత్రరత్నముదహార్షీత్ ॥ అంతర్బహిస్స్ఫురద్రసమేతద్ద్రాక్షేవ గవ్యాదుగ్ధమివ। బాలానామపిసతతంభోగ్యంమధువచ్చసర్వసారఘనం॥వదనాలంకృతిరత్నంశ్రవణాంజలిపేయమన్యదమృతమిదం। కలుషహృదయాంబుకతకంకోపిహరేర్వశయితామహామంత్రః। తత్త్వావలోకదీపోహృదయనిధేయంనిధానఘనసమానమ్।ఉత్తారకమస్మాకంఉత్తాకర్షణమంద్విషామపిచ అనుగుణభావనసహితంస్తోత్రరత్నంభవతియద్వదతిరమ్యమ్।అనుగుణవివరణసహితంస్తుతిరత్నమిదంతథాస్తుహృద్యతమం॥ ఇతికవితార్కికసింహశ్రీమన్నిగమాంతసూరిణాలోచ్య।వ్యాఖ్యాంతరేషుసత్స్వప్యత్రతుహృదయస్స్వయంవ్యాఖ్యాత్ ॥స్తుతిరత్నమాగమాంచలదేశికదివ్యోక్తిశాణశాతమిదం। ద్యోతితతద్భావద్యోతంవిలసతిహేమ్నివభగవతిన్యస్తం॥ సాయంసమీరఫుల్లన్మల్లీసరవన్మహార్ఘ్యసౌరభ్యం। ఇదమపిరసభావభరంవికిరతినిగమాంతసూరివాగ్వృతం॥ఏకస్సఏవయామునసూక్తింవివరీతుమాగమాంతార్యః।ప్రభవతిసూర్యాదన్యోహాసయితుంపద్మినీమలంకతరః॥ఋషిరేవార్హతి వేదితుమృషేరభిప్రాయమితిహినీతిజ్ఞాః । తస్మాత్సమాగమోయంజగదానందార్థమజనిదైవవశాత్ ॥ ఆచార్యసంప్రదాయాదధిగతమేవేదమాత్తసారంస్యాత్ । అపరీక్షకైర్న్నరత్నంముహురపిదృష్టంభవేద్గృహీతార్ఘకం ॥ మద్గురునిగమాంతగురుశ్రీయామునయోగినస్సచాదిగురుః। కుర్వంతుతంప్రసాదంయేనాస్యరహస్యసారవేదీస్యామ్ ॥ ....

శ్రీరస్తు శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీరామాయనమః

శ్రియైనమః.

శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవాయనమః.

శ్రీచతుశ్శ్లోకీభాష్యమ్.

శ్రీమాన్వేంకటనాథార్యః కవితార్కికకేసరీ।
వేదాంతాచార్యవర్యో మే సన్నిధత్తాం సదాహృది॥

నమో నమో యామునాయ యామునాయ నమో నమః।
నమో నమో యామునాయ యామునాయ నమో నమః॥

కాంతస్తే పురుషోత్తమః ఫణిపతి శ్శయ్యాసనం వాహనం వేదా
త్మా విహగేశ్వరో యవనికా మాయా జగన్మోహినీ। బ్రహ్మేశా
దిసురవ్రజస్సదయితస్త్వద్దాస దాసీగణః శ్రీరిత్యేవచ నామ
తే భగవతి బ్రూమః కథం త్వాం వయం॥ ౧॥

స్వశేషాశేషార్థో నిరవధిక నిర్బాధమహిమా ఫలానాం దాతా యః ఫల
మపి చ శారీరకమితః। శ్రియం తత్సధ్రీచీం తదుపసదనత్రాసశమనీమభిష్టౌ
తిస్తుత్యామవితథమతిర్యామునమునిః॥

అత్రసమన్వయావిరోధ సాధన ఫల విషయశారీరక చతురధ్యా
య్యా సమధిగతస్య భగవత స్సర్వ ప్రకారాభిమతానురూప సహధర్మ
చారిణీ విశిష్టతయాపి సర్వాధికత్వం కస్మై శ్రియ ఇత్యుక్త కైముతిక
న్యాయ కాకు గర్భయా చతుశ్శ్లోక్యా ప్రకాశయన్ ప్రథమం శ్రియః
ప్రతిపిపాదయిషితానాం విభూతిద్వయ శేషిత్వాదీనాం స్థాపక మా

హ ॥ కాంతస్తఇతి॥ కాంతః ప్రియః-అనురూపః పతిరిత్యర్థః। తే సర్వమం
గళాస్పదత్వేనప్రమాణసిద్ధాయాః । ఏతత్పదద్వయాభిప్రేతం వ్యంజితం
గద్యే, దేవదేవ దివ్యమహిషీమితి। "ద్వావిమౌపురుషౌలోక" ఇత్యాదిభి
స్స్వస్వైవనిరుక్తేన పరత్వవ్యంజకేనసమాఖ్యావిశేషేణ లక్ష్మీకాంతంవిశి
నష్టి పురుషోత్తమఇతి। అత్రపంచమ్యాదివిభక్తిత్రయేపిసమాసశ్శబ్దవిత్స
మ్మతః । అనేనహిరణ్యగర్భాదీనామపి భగవదపేక్షయాధమత్వవ్యంజ
నాత్తత్పత్నీభ్యః పురుషోత్తమపత్న్యాఉత్తమత్వంసూచితం। అవతారే
పిహ్యసౌనారీణాముత్తమేత్యుచ్యతే। ఏవమస్యాఃపతిసంబంధేనప్రకర్ష ఉ
క్తః,అథపత్యురివవిభూతిసంబంధేనాపిప్రకర్షం వదన్నిత్యసూరిపరిబృఢా
నామప్యేతదుపకరణత్వముదాహరతి ఫణిపతిశ్శయ్యేతి। అత్రఫణిపతేశ్శై
నసురభిసుకుమారశీతళ విశాలోన్నతత్వాదిరూపఃపర్యంకగుణోవ్యజ్యం
తే। తత్ప్రభావశ్చ "కల్పాంతేయస్యవక్త్రేభ్యోవిషానలశిఖోజ్జ్వలః। సం
కర్షణాత్మకోరుద్రోనిష్క్రమ్యాత్తిజగత్త్రయం । సబిభ్రచ్ఛేఖరీభూతమ
శేషంక్షితిమండలం। ఆస్తేపాతాళమూలస్థశ్శేషోశేషసురార్చితః । తస్య
వీర్యంప్రభావంచస్వరూపంరూపమేవచ।నహివర్ణయితుంశక్యం జ్ఞాతుం
వాత్రిదశైరపీ"త్యాదిషుప్రసిద్ధః । స్తోత్రేచ తయాసహాసీన మనంతభో
గినీత్యాదౌ। ఆసనశబ్దఇహకాకాక్షిన్యాయాదుభయతోయోజ్యః। ఉక్తం
హ్యేద్వ్యపురాణేతస్యానుసహాసే "భోగప్రియాభోగవతీభోగీంద్రశయ
నాసనే"తి "అజితాకర్షణీనీతిర్గరుడాగరుడాసనే"తిచ 'వహేయంయ
జ్ఞంప్రవిశేయంవేదా'నితసౌపర్ణశ్రుతివివక్షితంవేదాభిమాని దేవతాధిష్ఠా
తృత్వమభిప్రేత్యాహ వేదాత్మావిహగేశ్వరఇతి। వేదాధిష్ఠాతృతయా వే
దానామాత్మా । యద్వా తద్విశిష్టత్వేనతత్సమానాధికరణతయావేదఆ
త్మాయస్యేతివిగ్రహః 'సుపర్ణోసిగరుత్మా'నిత్యాదిష్వప్యస్య వేదాత్మత్వం
గ్రాహ్యం। ఏవంసర్వవేదాభిమానితయా సర్వజ్ఞత్వమప్యస్యసూచ్యతే।
బలాదిగుణజాతమప్యమృతాహరణాదిషుప్రసిద్ధం । యద్యపివిహగేశ్వర
శబ్దః "సత్యస్సుపర్ణోగరుడస్తార్క్ష్యస్తువిహగేశ్వర" ఇతిశ్రీసాత్వతాదిషు
ప్రాణాదిపంచకాధిపతిత్వేనావస్థితస్యగరుడస్య వ్యూహవిశేషమభిధత్తే,
తథాప్యత్రవిశేషకాభావాద్గరుత్మన్మాత్రవిషయః । ఫణిపతివిహగేశ్వర
యోరుపాదానమిహ మిథోవిరుద్ధజాతీయైరప్యవిరోధేన యుగపత్సేవ్య
త్వంసూచయతి।కైముత్యాదన్యేషాంనిత్యానాంముక్తానామప్యేతత్పరిజన

పరిచ్ఛేదభావేనావస్థానం ఖ్యాప్యతే। తేషామప్యేతదాజ్ఞాకరత్వముక్తం శ్రీవైకుంఠగద్యే శేష శేషాశనాది సర్వం పరిజనమిత్యాదినా । ఏవం సర్వస్యాపి నిత్యవిభూతేస్తచ్ఛేషత్వం తాత్పర్యతః ప్రదర్శితం । అథ లీలావిభూతావపి తదంశస్య ప్రథనం తచ్ఛేషతామాహ యవనికా మాయా జగన్మోహినీతి। అత్ర యవనికాశబ్దాభిప్రేతం గద్యే భగవత్స్వరూపతిరోధానకరీమితి వివృతం । ఏతద్గ్రంథద్వయ తాత్పర్యేణ దివ్యదంపత్యోరనాశ్రితాపేక్షయా త్రిగుణతిరస్కరిణ్యా తిరోధేయత్వం ఫలితం। మాయాశబ్దోయం "మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యా"దితి ప్రకృతివిషయతయా శ్వేతాశ్వతరైరధీతః, సచ విచిత్రసృష్ట్యుపకరణతయా ప్రకృతేరాశ్చర్యతమత్వం వ్యంజయతి । జగన్మోహినీత్యనేన జీవపరమాత్మాదిషు విపరీతధీహేతుత్వం శబ్దాదిగుణపరిణతిశబళితస్వవిషయభోగ్యతాబుద్ధిజనకత్వం చ వివక్షితం। ఈదృశప్రకృతిమోహితానాం కర్మవశ్యానాం సర్వేషామపి విష్ణుపత్నీశేషత్వ ముత్కృష్టముఖేన కైముత్యన్యాయాదుపలక్షయతి బ్రహ్మేశాది సురవ్రజస్సదయితస్త్వద్దాసదాసీగణ ఇతి । ప్రకర్ష నిదర్శనాదీశ్వరత్వశంకాస్పదయోః "ఏతౌ ద్వౌ విబుధశ్రేష్ఠా"విత్యాద్యుక్తయో బ్రహ్మేశయో రప్యగ్నీంద్రాదిభిరైకరాశ్యసూచనాయ వ్రజగణశబ్దౌ । సదయితఇత్యుపాదానేప్యాచిత్యాద్దాసీశబ్దస్తత్పత్న్యుంశేఽన్వేతవ్యః । ఉక్తార్థే శ్రుత్యాదీని ప్రమాణానిత్యత్వంతు అసాధారణసమాఖ్యైవాలమితి ఖ్యాపయతి శ్రీరిత్యేవచనామతే భగవతీతి। "శ్రియంతీంశ్రియమాణాంచ శృణ్వతీం శృణతీమపి, శృణాతి నిఖిలం దోషం శ్రీణాతి చ గుణైర్జగత్ । శ్రీయతే చాఖిలైర్నిత్యం శ్రయతేచ పరంపద"మిత్యాదినిరుక్తిరిహాభిప్రేతా । నిస్సంకల్ప్యానిరాశ్రయేతి నామతు శ్రయతేచ పరంపదమిత్యాద్యవిరోధేన నేయం "అకళంకామృతాధారే" ఇతి పూర్వోక్తానుసారాచ్చ। అమృతోహి పరమాత్మా తదాధారా చేయం, అతఏవహి సోపి శ్రీనివాసశ్శ్రీధర ఇతిచ సమాఖ్యాయతే। ఉక్తంచ శ్రీసాత్వతే "యతోహమాశ్రయశ్చాస్యా మూర్తిర్మమతదాత్మికే"తి।యన్నివేశాత్సర్వత్ర ప్రాశస్త్యధీస్సైవహి తే సమాఖ్యేత్యేవకారాభిప్రాయః। నిర్దోషమంగళగుణాకరత్వజ్ఞాపనాయ భగవతీత్యుక్తిః । ఈదృశాతిశయశాలిన్యాశ్శ్రియో యథావత్ స్తోతుమశక్యతామాహ బ్రూమః కథం త్వామితి । త్వాం ఉక్తప్రక్రియయా విష్ణుపత్నీత్వేన తదితర సర్వశేషి

త్వేన తవ చిత నామధేయాదియోగేన చ ప్రసిద్ధాం "న తే వర్ణయితుం శక్తా గుణాన్ జిహ్వాపి వేధసః" ఇతి చతుర్ముఖేనాపి స్తోతుమశక్యతయోక్తాం చేతి భావః। వయం పరిమితజ్ఞానశక్తయః। "బ్రహ్మేంద్రాద్యాస్సకలా దేవా మునయశ్చ తపోధనాః। త్వాం స్తోతుం నేశానాస్త్వత్ప్రసాదలవం వినే"తి వచనానుసారేణ బ్రహ్మాదీనాం స్వస్య చాత్ర విశేషవ్యంజనాయ బహువచనం। కథం బ్రూమః కాత్స్న్యేన త్వద్వర్ణనమశక్యం, పరిచ్ఛిద్య వర్ణనం త్వనుచితమితి భావః। యే పునః ఆహుః శ్రీర్నామ భగవతస్సర్వకర్తురధిష్ఠేయా ప్రకృతిరితి। యే చ తస్య సత్తాఽహంతా ప్రభా శక్తిర్విద్యేచ్ఛా భోక్తృతాదిరూపేయం, శాస్త్రేషు తథా తథా వ్యపదేశదర్శనాదిత్యాహుః। తేషాం తత్ర తత్రైవ శాస్త్రే నిర్బాధేన చేతనత్వవ్యపదేశేన నిరాసః। అత్రాప్యయమర్థః తే త్వామితి యుష్మచ్ఛబ్దేన సంబోధనేన చ శ్రియశ్చేతనత్వముపస్థాపయతా సూచితః। సత్తాదిశబ్దాస్తు స్వస్యాం భగవదంతరంగవిశేషణత్వాద్యభిప్రాయాః। ప్రకృతేరన్యత్వం తు తే యువనికేత్యనేనాపి దర్శితం। నచాస్యాః ప్రకృతిశబ్దోపాత్తతామాత్రేణ త్రిగుణద్రవ్యతాదాత్మ్యం, వాసుదేవః పరా ప్రకృతిః ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానురోధాదిత్యుక్తే భగవత్యపి ప్రసంగాత్। "జగదుత్పాదికా శక్తిస్తవ ప్రకృతిరిష్యతే। సైవ నామసహస్రైస్తు లక్ష్మీశ్రీరితి కీర్త్యతే। మూలప్రకృతిరీశానీ, ప్రకృతేః పురుషాచ్చాన్యస్తృతీయో నైవ విద్యతే" ఇత్యాదీని బ్రహ్మవచనాన్యపి లక్ష్మీనారాయణయోః ప్రకృతిపురుషరూప విభక్తవిభూతి విశేషాభిమానిత్వాభిప్రాయాణి। రహస్యామ్నాయే తు ప్రకృతౌ లక్ష్మ్యాం చ విద్యాశబ్దః ప్రయుక్త ఇత్యేతావతాపి న తయోస్స్వరూపైక్యం। తత్ర హి సత్త్వోన్మేషముఖేన విద్యాహేతుతయా ప్రకృతౌ విద్యాశబ్దః లక్ష్మ్యాం తు విద్యాప్రవర్తకత్వాదితి విశేషః। యే తు సత్తాదివిశిష్టో భగవానేవ శ్రీరితి వా శ్రీరూపనిత్యవిగ్రహాంతరవిశిష్టస్స ఏవేయమితి వా చైత్యమోహనభూమికాపరిగ్రహాన్న్యాయేన స్వయమేవ భోగార్థం పరిగృహీతకాదాచిత్ককాంతావిగ్రహస్స ఏవ శ్రీరితి వా వదంతి, తేపి తద్వ్యయనిర్బాధనిత్యభిన్నచేతనత్వవ్యపదేశైస్తైస్తైరేవ శాస్త్రైర్నిరాకృతాః। "హ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ" ఇతి శ్రుతిశ్చ పత్యుః పత్న్యోశ్చ స్వరూపభేదం స్వరసతో దర్శయతి। నచాత్రానన్యథాసి

ద్ధం బాధకమస్తి । ఇదమప్యత్ర కాంతస్త ఇతి వ్యధికరణనిర్దేశేన వ్యంజితం।
యే చ మన్యంతే భగవత ఏవ స్వరూపైకదేశాః పృథగహంతయా పరస్పరభో
క్తృత్వాయ సర్వదా పరిగృహీతస్త్రీరూపాశ్శ్రీశబ్దార్థాః, తేన భేదాభేదవ్య
పదేశయోశ్చైతన్యత్వస్య చావిరోధ ఇతి। తేఽపి బ్రహ్మణస్స్వరూపతో నిరవయ
వత్వం ప్రతిపాదయద్భిః ప్రమాణైర్నిరస్తాః। “నరనారీమయో హరి”రితి
బ్రాహ్మపురాణవచనేన తు హరేర్నారీమయత్వవ్యపదేశో జ్యోత్స్నామహి
మదీధితేరితి తత్రత్యదృష్టాంతానుసారేణ ప్రభాశ్రయస్య ప్రభామయత్వవ్య
పదేశవత్స్వరూపభేదావిరోధేన నిర్వాహ్యః। ఏతేన బీజాదేరంకురోపాదా
నాంశవద్విశ్వోపాదానస్య బ్రహ్మణః కార్యోపయుక్తస్వరూపైకదేశ ఏవ
స్వభావతో వా పరిణతిశక్త్యా వా ఉపాధిభేదేన వా భిన్నాఽహంతాశ్ర
యశ్శ్రీరితి వ్యపదిశ్యత ఇతి పక్షోఽపి ప్రతిక్షిప్తః। బ్రహ్మణస్స్వరూపపరిణా
మాదేశ్చ శారీరకే నిరస్తత్వాత్ । ఉపహితాంశభేదపక్షస్తు విగ్రహాద్యు
పాధౌ సంచరతి నిరవయవే బ్రహ్మస్వరూపే సరిజ్జలాదౌ ఘటాదినేవోపా
ధినా కస్యచిదంశస్యాన్యత్రాకర్షణాయోగాత్। ఘటాకాశన్యాయేన పూ
ర్వపూర్వోపహితాంశపరిత్యాగే తు తత్తదంశరూపస్య భోక్తురభావాదు
త్తరోత్తరోపహితాంశానాం పూర్వపూర్వాంశానుభూతభోగప్రతిసం
ధానానుపపత్తేః । భోక్తృసంతత్యేకతామాత్రేణ ప్రతిసంధానే సౌగత
మతోన్మజ్జనేన స్థిరాత్మపరిత్యాగప్రసంగాచ్చాత్యంతానుపపన్నః । అవ
తారపరిణామోపాధిభిన్నాంశవాదినో లక్ష్మ్యాదేర్నిత్యదేహాదిప్రమా
ణైశ్చ నిరాసిరే । ఏతదపి సర్వమత్ర వ్యధికరణప్రయోగేణైవ సూచితం । శ్రీ
స్త్రీర్వాక్చ నారీణామిత్యాదిసమానాధికరణప్రయోగశ్చ పూర్వాపర
వత్స్వరూపభేదేఽపి సంబంధవిశేషనిబంధనః। విష్ణోశ్శ్రీరనపాయినీత్యాదిభి
ర్వ్యధికరణప్రయోగైశ్చ భేదస్సిద్ధః। తర్హ్యగ్ర్యప్రాయన్యాయాత్సహపఠి
తనార్యంతరవత్కర్మవశ్యత్వం స్యాత్; న స్యాత్, వచనవిరోధే న్యాయస్యా
నవకాశాత్।న చేదేవం “ఆదిత్యానామహం విష్ణుః, వృష్ణీనాం వాసుదేవో
స్మి, అనంతశ్చాస్మి నాగానాం వైనతేయశ్చ పక్షిణా”మిత్యత్ర కుతస్తథాత్వ
నిస్తారః। నిర్ధారణాదితి చేన్న, సాజాత్యేపి వైషమ్యమాత్రేణ తదుపపత్తేః।
ఈశ్వరత్వానీశ్వరత్వకర్మవశ్యత్వాకర్మవశ్యత్వాదౌ తు ప్రమాణాంతరమే
వ శరణమితి। ఇదం చాస్యాః కర్మవశ్యవైజాత్యమిహ బ్రహ్మాదిభ్యో వ్యధికత్వో

క్త్యాప్రకాశితం। నన్వర్ధలక్ష్మీకవిగ్రహయోగః శ్రీపతేశ్శ్రియశ్చ విగ్రహైక్యం స్వరూపైక్యం భేదాభేదం వా సూచయతి, ఉక్తం చ శ్రీవిష్ణువైభవాధికారైః "త్వం యాదృశోఽసి కమలామపి తాదృశీం తే దారాన్వదంతి యువయోర్న తు భేదగంధః। మాయాపి భక్తయువతీ తనుమేకమేవ త్వాం మాతరం చ పితరం చ యువానమాహు"రితి। తన్న ఉభయేచ్ఛయా విగ్రహమాత్రస్యైకీకరణసంభవే నాన్యథాప్యుపపన్నతయా విగ్రహైక్యస్య శ్రుత్యాది విరుద్ధస్వరూపైక్యాదికల్పకత్వాయోగాత్। తథాప్యేకేనైవ పరమాత్మనా యథాకథంచిత్సర్వనిర్వాహే కిముతాత్మభేదస్వీకారేణేతి చేన్న, క్లప్తావక్తవ్యస్య శ్రుతావక్తుమయుక్తత్వాత్। ఉక్తా చ శ్రుతిః ప్రాగేవ, తదనుగుణం చ శ్రీవిష్ణుస్మృతౌ భూమివాక్యం "ఆక్రమ్య సర్వాం తు యథా త్రిలోకీం తిష్ఠత్యయం దేవవరోఽసితాక్షి। తథా స్థితా త్వం వరదే తథాపీ"త్యాదికం। నానయోర్విద్యతే పరమిత్యాదిభిః పురాణవచనైరేకతత్వమివోదితావిత్యాదిభగవచ్ఛాస్త్రవచనైశ్చ స్వరూపైక్యమనయోరపాస్తం। లాఘవతన్మాత్రావలంబనే తు సర్వేషామప్యాత్మనామైక్యం ప్రసజేత్॥ ఆత్మభేదమనిచ్ఛంతో భాష్యాదిషు నిరాకృతాః। దివ్యయోస్త్విహ దంపత్యోర్మిథో భేదః ప్రసాధితః। సర్వేషామాత్మనాం యైస్తు భిన్నాభిన్నత్వమిష్యతే। లక్ష్మీనారాయణైక్యోక్తిస్తేషాం సద్భిరుపేక్ష్యతే। యత్ర క్వచిదభేదోక్తిర్యద్వాస్తు వచనే భవేత్। రామసుగ్రీవయోరైక్యమిత్యాదివదిహాస్తు సా॥ అత్ర నిర్విశేషచిన్మాత్రబ్రహ్మస్వరూపతిరోధానకరీ మిథ్యాభూతా మాయైవ కల్పితరూపవిశేషాశ్లిష్టబ్రహ్మప్రతిచ్ఛదవతీ లక్ష్మీరిత్యుచ్యత ఇతి పక్షోఽపి తాదృశబ్రహ్మతత్తిరోధానాదినిరాసాదేవ నిర్ధూతః। ఇదమప్యత్ర మాయాయాః ప్రస్తుతదంపతీవ్యతిరిక్తజగన్మోహనత్వోక్త్యా ప్రఖ్యాపితం। నను యవనికా బహిరంతస్థితయోర్దృష్టిప్రసరనిరోధేన మిథోవలోకనవిరోధినీ లోకే దృష్టా। అతశ్శ్రియోఽపి యవనికాతథా స్యాత్, మైవం, తదధీనసర్వవ్యాపారయా మాయయా తస్యాస్సర్వవిషయసహజదృష్టినిరోధాయోగాత్। క్షేత్రజ్ఞానామపి భగవన్మాయయా ధీసంకోచస్య దుష్కృతోపాధికత్వాదకర్మవశ్యేషు నిత్యముక్తేశ్వరేషు తత్ప్రసంగాభావాదితి। అస్తు తర్హి కర్మవశ్యతాదాత్మ్యాత్కర్మఫలాన్వయః, బ్రహ్మాదీనాం కర్మవశ్యత్వం తావత్ "యుగకోటిసహస్రాణి విష్ణుమారాధ్య పద్మభూః। పునస్త్రైలోక్యధాతృ

త్వం ప్రాప్తవానితి శుశ్రుమ" ఇత్యాదిభిః ప్రసిద్ధం, కింపునస్తత్పత్నీనాం, తాభిశ్చ తాదాత్మ్యమస్యాస్తత్ర తత్ర విశేషతస్తత్తత్సామానాధికరణ్యేన వ్యజ్యతే, గాయత్రీకల్పేషు చ సంధ్యాత్రయమేవర్ణవాహనాదివిశేషితం రూపత్రయమేకస్యా ఏవ దేవతాయాః ప్రతిపాద్యతే, ఉక్తం చ కైశ్చిల్లక్ష్మీస్తోత్రే "గీర్దేవతేతి గరుడధ్వజవల్లభేతి" ఇత్యాదిభిః, అతః కర్మవశ్యతాదాత్మ్యద్యవనికారూపితమాయాతిరోహితజ్ఞానత్వమస్యా ఉపపద్యత ఇతి। తదసత్ విశేషతస్సామానాధికరణ్యస్య యద్యద్విభూతిమత్సత్త్వమిత్యుక్తేన విభూత్యధ్యాయన్యాయేన నిర్వాహాత్ । తాపనీయోపనిషది ధృతసూత్రైచలక్ష్మ్యస్తే తే శబ్దా అపి నిరుక్తివిశేషైస్తత్తద్విభూతియోగేన వా నేతవ్యాః। గాయత్రీకల్పానాం తు లక్ష్మీవిభూతిభూతాయా ఏవ గాయత్ర్యాఖ్యాయా దేవతాయాస్సంధ్యాభేదేన వైష్ణవ్యాది సమాఖ్యానుగుణవాహనరూపాదిపరిగ్రహశక్త్యా మాహాత్మ్యవర్ణనే తాత్పర్యం తత్ర తత్ర వ్యక్తం । తాదృశాశ్చ వాహనాదయోఽన్యేష్వపి । నహి సారూప్యమాత్రేణ తత ఏవైత ఇతి నిశ్చయః, అనేకేషామేకజాతీయవాహనాదిదర్శనాత్॥ ద్రుహిణాదిషు కేషాంచిదీశ్వరవ్యక్తితాభ్రమాత్ । తత్పత్నీష్వపి లక్ష్మ్యంశవాదశ్చ ప్రత్యాదిబాధితః ॥ ఏతదభిప్రాయేణ హ్యాతో ప్రోక్తం "సదయిత స్త్వద్దాసదాసీగణ ఇతి। అస్త్వేవం తథాపి స్త్రీపుంసమాత్రాపేక్షయైవ శ్రియో విభూతిమత్త్వమస్తు, బ్రాహ్మ్యవైష్ణవపురాణాదిషు తథాదర్శనాత్, అతః శ్రీమత ఏవ సర్వవిభూతిశేషిత్వమితి। అత్ర బ్రూమః "దాసభూతాస్స్వతస్సర్వే హ్యాత్మానః పరమాత్మనః" ఇత్యాదిభిస్సర్వేషామాత్మనాం పరమాత్మదాసత్వసిద్ధేః జాయాపత్యోర్నవిభాగ ఇతి న్యాయాత్పతిదాసానాం పత్నీదాసత్వమవర్జనీయం। నన్వేవం పత్న్యా అపి పతిదాసత్వే సతి తాం ప్రతి దాసానాం దాసత్వమయుక్తం స్యాత్ ।తన్న, లోకే వేదే వా క్వచిదపి పత్న్యాః పతిం ప్రతి దాసత్వాభావాత్। అత ఏవ హి యదా యదా హి కౌసల్యా దాసీవచ్చ సఖీవ చేతి దృష్టాంతతయోచ్యతే "అహం శిష్యా చ దాసీ చ భక్తా చ తవ మాధవే" తి భూమివచనమప్యుపచారతో నేయం। యద్యపి పత్నీనాం పతిదాసత్వం, తథాపి పతిదాసాంతరాణాం తద్దాసత్వమపి యథాలోకం యుజ్యతే। అస్తి చ సర్వేషాం భగవద్దాసత్వేపి తత్తదుపాధిభిర్మిథో దాసత్వం ఇహ త్వేకస్యైవేచ్ఛయా విభూతిద్వయస్య నిత్యముభయార్థతయోపాత్తత్వాద్దేవతాద్వంద్వహవిర్న్యాయేన బ్రహ్మాదీనాముభయశేషత్వం యుక్తమేవ। గ

ద్యాదిషువిభూతిమధ్యే తస్యాఃపాఠోఽపి పత్యపేక్షయా పారార్థ్యమాత్రసామ్యాదుపపన్నః॥ ఆత్మాంతరాణాంసర్వేషాం లక్ష్మీతత్పతిదాసతాం మకారస్తుతయోర్దాసఇతి కేచిదధీయతే ॥ ఏవంసతి భగవత్పత్న్యంతరాపేక్షయాబ్రహ్మాదీనాందాసత్వంభవతువామావా, ఉక్తంతావదుపపన్నం। అతః “పున్నామాభగవాన్హరిః। స్త్రీనామ్నీలక్ష్మీర్మైత్రేయ, యోయోజగతిపుంభావస్సవిష్ణురితినిశ్చయః । యోయస్తునారీభావస్స్యాత్తత్రతలక్ష్మీర్వ్యవస్థితే”త్యాద్యుక్తౌ విభూతివిభాగస్తు లౌకికదంపత్యోర్యథోచితవినియోగానుగుణభూషణాదివిభాగవన్నిత్యేచ్ఛానియమిత విశేషాభిమానార్థఇత్యభిప్రాయేణ ఫణిపత్యాదీనామప్యత్ర లక్ష్మీశేషత్వోక్తిరితి । కేచిత్తునానావిధవాదివిప్రతిపత్తిమోహితాస్సర్వథాదుర్నిరూపంలక్ష్మీతత్త్వమితిమన్యంతే। తేప్యేవమిహనిరూపణేననిర్ధూతాః । కించసదసదనిర్వచనీయత్వాదిరూప దుర్నిరూపత్వం తత్తన్మతనిరాసాదేవనిరస్తం। యేనకేనచిదాకారేణ దుర్నిరూపత్వంతు సర్వత్రాపిసంభవతి, ఉపయుక్తాంశనిరూపణస్యాపిసంప్రతిపన్నసామ్యాన్నాత్రవిశేషఇతి॥ ౧

యస్యాస్తేమహిమానమాత్మనఇవత్వద్వల్లభోఽపిప్రభుర్నాలం
మాతుమియత్తయానిరవధిం నిత్యానుకూలంస్వతః । తాం
త్వాందాసఇతిప్రపన్న ఇతిచస్తోష్యామ్యహంనిర్భయోలోకై
కేశ్వరిలోకనాథదయితేదాంతేదయాంతేవిదన్॥ ౨

అథకథంబ్రూమఇతిస్తుత్యారంభాక్షేపహేతుతయోదాహృతం స్తోతవ్యగతముత్కర్షంముఖాంతరేణ దృఢీకుర్వన్నేవతదుపశ్లిష్టంసౌలభ్యవిశేషమనుసంధాయస్తోతృగతదయనీయదశానిరూపణేన హేతునాస్తుత్యారంభంసమాధత్తే॥ యస్యాస్తఇతి ॥ యస్యాఇత్యేతావతాపర్యాప్తేప్యత్రతఇత్యధికోపాదానం ధర్మిగ్రాహకమాన సిద్ధాసాధారణవిశేషద్యోతనార్థం। మహిమానం విభూతిద్వయశేషిత్వరూపం నిరతిశయానుకూల గుణయోగరూపంచ । ఆత్మనఇవ స్వస్యేవ । త్వద్వల్లభః త్వత్ప్రియతమః ప్రభుః సర్వవిషయజ్ఞానశక్త్యాదిమాన్। ప్రభురపీత్యన్వయః, అపిరనుక్తసముచ్చయార్థోవా, త్వంచత్వద్వల్లభశ్చేత్యర్థః । నాలంమాతుమియత్తయా పరిచ్ఛిద్యానుసంధాతుమసమర్థః । సర్వశక్తేఃక్వచిత్కథమసామర్థ్యమిత్యత్రాహ నిరవధిమితి । విషయస్యాపరిచ్ఛిన్నత్వాత్తత్రసర్వ

జ్ఞస్యసర్వశక్తేరపి పరిచ్ఛిన్నత్వజ్ఞానాభావోనదోషఇతిభావః । యథోక్తంశ్రీవత్సాంకమిశ్రైః “దేవిత్వంమహిమావధిర్నహరిణానాపిత్వయాజ్ఞాయతే యద్యప్యేవ మథాపినైవయువయోస్సర్వజ్ఞతాహీయత” ఇతి । ఈదృశశ్చమహిమా వేదార్థసంగ్రహేప్యుక్తః అనవధికమహిమా మహిషీతి। వివృతశ్చగద్యారంభే భగవన్నారాయణేత్యాదినా । శ్రద్ధాసూక్తమేధాసూక్తాదితిసూక్తవాక్యసూక్తాదిష్వేతద్విభూతివిశేషప్రతిపాదకేషువిశేషతశ్శ్రీసూక్తేచ విచిత్రాఏతన్మహిమానస్తత్తద్భాష్యకారైఃప్రపంచితాఃప్రతిపత్తవ్యాః । అస్యామహిమ్నఃప్రాప్త్యంతర్భావజ్ఞాపనాయనిత్యనిరుపాధికానుకూలత్వమాహ నిత్యానుకూలం స్వతఇతి । తాం సర్వజ్ఞసాక్షిక తాదృశమహిమానంత్వాం మహత్త్వసంగతసౌలభ్యాగుణయోగాన్మదీయస్తోత్రశ్రవణకౌతుకేనాభిముఖీభూతాం । దాసఇతిప్రపన్నఇతిచ ప్రతిబుద్ధదాసభావత్వాత్ప్రపన్నత్వాచ్చేత్యర్థః । ఉభయమిదంసంభూయప్రేప్స్యస్యత్కృమితవ్యంమ ఇత్యాదిన్యాయేన నిర్భయత్వేహేతుః॥ పృథుగద్యముఖేస్మాభిశ్శ్రీప్రపత్తిరియంసతాం। శ్రీపతౌస్థితమైకాంత్యంనవిహంతీతిసాధితం॥ స్తోష్యామ్యహంనిర్భయఃఅనాద్యుపచితాపరాధస్త్వన్మహిమస్తోత్రానుగుణజ్ఞానశక్తి రహితశ్చాహం నిత్యసూరిభిర్నిగమైశ్చ కార్త్స్న్యేనస్తోతుమశక్యాం త్వాం ప్రతిబుద్ధదాస్య ప్రపన్నత్వవ్యాజేననిర్భయస్స్తోష్యామీత్యుక్తంభవతి। ఏవంస్తోత్రౌపతత్సమాధానవ్యాజేనప్రవృత్తమపిశ్లోకద్వయమిదం ప్రకృష్టస్తుతిరూపమేవ । త్వత్ప్రపన్నస్యమేనకుతశ్చిదప్యనీశ్వరాద్భయమిత్యభిప్రాయేణాహ లోకైకేశ్వరీతి । లోకైకేశ్వరః ప్రమాణసిద్ధానాంసర్వేషామద్వితీయఈశ్వరః, ఈశ్వరశబ్దశ్చాత్రాంతర్నీతశేషిత్వంనియంతృత్వమభిప్రైతి ‘పతింవిశ్వస్యే’తివిశ్వశేషిత్వేన నిర్దిష్టస్యశేష్యంతరనివృత్తివివక్షాయా మాత్మేశ్వరమితినిర్దేశాత్ “యోలోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయఈశ్వర” ఇత్యస్యార్థశ్చైవంసంగృహీతః “వ్యాపనాద్భరణాత్స్వామ్యాదన్యఃపంచదశోదిత” ఇతి, తత్రచభాష్యం వ్యాపనభరణస్వామ్యైరర్థాంతరతయేతి, ఈదృశేశ్వరపత్నీత్వాదిహలోకైకేశ్వరీత్యుక్తం । ఏతేనప్రథానేశ్వరేశ్వరీతిసమాఖ్యాపిగతార్థా । త్వత్ప్రసాదేసతి సర్వేశ్వరాదపి మేభయంనాస్తీత్యాహ లోకనాథదయితఇతి । దయితాశబ్దఇహవల్లభాత్వాభి

పాప్రియః। సర్వభయాభయహేతుభూతసర్వేశ్వరోపి త్వదభిమతంనాతి
క్రామతీతిభావః । అనేనసంబుద్ధిద్వయేనస్తుతివిషయత్వౌచిత్యాతిశయోపి
సూచితః। ఈదృశీంత్వామాశ్రితస్యమేత్వత్తోపిభయంనాస్తీత్యాహ—దాం
తేదయాంతేవిదన్నితి। ప్రబుద్ధదాస్యః కృపోత్తంభకదీనావస్థాపన్నః ఆ
జ్ఞాతిలంఘనాద్విరతాభిసంధిః ప్రపన్నఇహదాంతశబ్దాభిప్రేతః, మాతృ
త్వప్రయుక్తవాత్సల్యాతిశయవత్యాస్తేదాంతేపురుషేభగవత్కారుణ్యా
దప్యతిశయితాం దయాంజానన్నహమేవం ప్రపన్నత్వాన్నిర్భయఇత్యన్వ
యార్థః।ప్రశ్రితమాత్రపరోవాత్ర దాంతశబ్దః। తావన్మాత్రేపిహితస్యావిశే
షాభిమానస్త్వయైవోక్తః "ధర్మనిత్యేమహాబుద్ధౌ బ్రహ్మణ్యే సత్యవాదిని।
ప్రశ్రితేదానశీలేచసద్దైవనివసామ్యహ"మితి । ఏవంవిధశ్చదయావిశేషః క
రుణాగ్రేసరతముఖత్వస్యాస్సమాఖ్యయైవఖ్యాపితః । అష్టోత్తరసహస్ర
నామసుచపఠ్యతే కరుణాంవేదమాతరమితి । కరుణాప్రచురతయాఽసౌ
కరుణాత్యోక్తిః ॥పారమ్యాపహ్నవః పత్యాబాహ్యానాంమానబాధితః।ఇ
తిఖ్యాపయితుంశ్రీశంశ్రీదృష్టాంతమిహాబ్రవీత్॥అథస్యాత్ 'ఆనీదవాతగ్గ్
స్వధయాతదేక' మితి ప్రళయదశాయాం స్వధాశబ్దవాచ్యయాకయాచి
త్పరస్యబ్రహ్మణోఽననంశ్రూయతే, సాచాత్ర స్వధాత్వంలోకపావనీ
తిపురాణోక్తేర్మహాభారతేచ శ్రీవాసవసంవాదే అహంస్వాహా స్వధా
చైవేతిస్వయమేవోక్తత్వాదౌచిత్యాచ్చలక్ష్మీరేవ, అత స్తదధీనప్రాణన
త్వంబ్రహ్మణఇతి, తన్న, స్వాధీనసర్వసత్తాకస్య తస్యాన్యాధీన ప్రాణన
త్వాసంభవాత్ । స్వధాశబ్దస్య చాత్రప్రయోగదర్శనమాత్రేణ లక్ష్మీవి
షయత్వకల్పనాదపిస్వస్మిన్ ధీయతఇతి వ్యుత్పత్త్యా స్వసత్తావిషయత్వ
స్యకల్పయితుంయుక్తత్వాత్ । స్వకీయం విశ్వధారణసామర్థ్యమేవవా
స్వధా । తథా శ్రేష్ఠశ్చేత్యధికరణేభాష్యం ఆనీదవాతమితితునచైవంశ్రే
ష్ఠంప్రాణనమభిప్రేత్యోచ్యతే । అపితుపరస్యబ్రహ్మణఏకస్యైవ విద్య
మానత్వముచ్యతఇతి। అత్రానన్యాధీనసత్తాకత్వమేవహ్యభిప్రేతం। అస్తు
వా స్వధయేతిపదంలక్ష్మీవిషయం, తథాపిసహయోగవివక్షైవాత్రయు
క్తా ।యథామహాభారతే"కృత్వామత్స్థానిభూతానిచరాణిస్థావరాణిచ।
ఏకాకీవిద్యయాసార్ధంవిహరిష్యేద్విజోత్తమే"తి।నను"తతోభూయోజగ
త్సృష్టింకరిష్యామీహవిద్యయే"తి వాక్యశేషౌచిత్యాత్తత్రవిద్యాశబ్దః

ప్రకృతివిషయస్స్యాత్ । భవత్వేవం, తథాపి ప్రస్తుతసహోక్తిమాత్రసంభవోదాహరణమిదం యుజ్యత ఏవ। యద్వా “తేనేయం సచ ధర్మాత్మా ముహూర్తమపి జీవతి” ఇతివత్సహార్థయా అనీదితి ప్రేమపారతంత్ర్యోక్తిః తాత్పర్యం। అథ స్యాత్ “మేధా శ్రద్ధా సరస్వతీ, అహం శ్రద్ధా చ మేధా చ” ఇతి స్మృత్యుపబృంహితయా “శ్రద్ధయా దేవో దేవత్వమశ్నుతే” ఇతి శ్రుత్యా పత్న్యధీనోత్కర్షత్వం పరస్య దేవస్య ప్రతీయత ఇతి । తదపి న చోద్యం, స్వతస్సిద్ధాతిశయస్య భాస్కరస్య ప్రభాన్వయేనేవ శ్రియశ్శ్రీశ్చ భవేదిత్యుక్తస్య భగవతస్స్వపత్న్యా స్వాతిశయాంతరేదోషాభావాత్। అభిరూపఏవాభరణేనాపి ద్యోతమానత్వమశ్నుత ఇత్యాదిష్వివాయోగవ్యవచ్ఛేదమాత్రేణాప్యర్థోపపత్తౌ బహుప్రమాణవిరుద్ధస్యాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదస్య కల్పయితుమయుక్తత్వాత్ । దేవత్వం చ నిష్కృష్యమాణం దేవనసంబంధ ఏవ। కృత్తద్ధితసమాసేషు సంబంధాభిధానం త్వతలావితి శాబ్దోక్తేః। తచ్చ దేవనం విహరణాదిరూపం స్వవల్లభాసహితస్యైవ పరస్య దేవస్య భవతీతి సుస్థాయం పంథాః । ఆహుశ్చ “యస్యా వీక్ష్య ముఖం, అంగీకారిభిరాలోకైః, క్రీడసి శ్రీసమక్ష”మిత్యాది। ఏవమాప్తప్రణీతాన్యన్యాన్యపి కానిచిత్ స్తుతివాక్యాని ప్రమాణానాం స్వవాక్యాంతరాణాం చావిరోధేన స్థాప్యాని। యాని చ బ్రహ్మపురాణే “సర్వాతిశాయినీ ప్రీతిః, సర్వోత్కృష్టా సర్వమయీ, అనౌపమ్యా నిర్వికల్పే”త్యాదీని లక్ష్మీనామాని, తాన్యపి, ‘న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే, యస్మాత్పరం నాపరమస్తి కించిత్, తమీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం, క్షరాత్మానావీశతే దేవ ఏకః, ఏక ఇద్రాజా జగతో బభూవ, శాస్తా చరాచరస్యైకః, ఏకశ్శాస్తా న ద్వితీయోస్తి శాస్తా’ “శాస్తా విష్ణురశేషస్య” ఇత్యాది ప్రమాణగణానుసారేణ భగవద్వ్యతిరిక్తసర్వాపేక్షయా తం మహిమ్నః ప్రకర్షం వివక్షంతి । తథా సతి ‘శక్తిశ్చ కస్య నాథకే’ ఇతి తత్రత్యోక్తిరపి సంగచ్ఛతే । శక్తిశబ్దోపి హ్యత్ర విహారాఖ్యకార్యోపయుక్తవిశేషణత్వాభిప్రాయః పత్నీవిషయ ఏవ ॥ అత్యంతసామ్యమప్యస్యాం దృష్టాంతస్వరసాగతం। స్థాప్యం నియతనిర్బాధపత్నీత్వాద్యవిరోధతః॥ అత్ర “తస్య శక్తిద్వయం తాదృగమిశ్రం భిన్నలక్షణ”మితి సాత్వతోక్తం దేవ్యాస్తాదృక్త్వమపి శ్రుతిస్మృతిపూర్వాపరాదిప్రసిద్ధపత్నీత్వాద్యనుగుణం యోజ్యం । కించ యథాముక్తస్య భగవతా పరమసామ్యం శ్రుత్యా

దిసిద్ధేపిజగద్వ్యాపారవర్జమితిలక్షణభూతైరాకారైర్వైషమ్యం స్థాప్య త్యేతత్తేషాంపిభవతి । భిన్నలక్షణమితిచతత్రైవోక్తం। ఆహుశ్చ పితేవత్వ త్ప్రేయానిత్యారభ్య మాతాతదసీనఇః । ఏవమనభ్యుపగమే తాంపురస్కృత్యభగవదభిగమనమపితత్రతతోక్తందుశ్శకంస్యాత్॥ అస్తికమార్హఫలదేవత్వాకృత్యద్వయంశ్రియః । నిగ్రహోద్వారణంకాలేసంధుక్షణమనుగ్రహే॥ఉక్తంచశ్రీవిష్ణుచిత్తైర్గద్యవ్యాఖ్యానారంభేమాతృత్వైకరూపాంశ్రియంప్రపద్యతే, మాతాహిహితాదపిపుత్రస్యప్రియమేవపశ్యతిపితాతూభయంపశ్యతి, అతోదండధరత్వహీనత్వైవావలంబనమస్యాందశాయామాసీదితి । అత్రవరదగురూపదేశానుసారిభిర్వ్యాఖ్యాతృభిశ్చోక్తం ప్రతాపోష్మళపితృత్వదురాసదభగవత్సమాశ్రయణసిద్ధయే పురుషకారానుప్రవిష్టవాత్సల్యనిర్భరలక్ష్మీసమాశ్రయణం శ్రీమచ్ఛబ్దవివరణముఖేనాభిధీయతఇతి। నన్వస్యాదండధరత్వాభావే దైత్యదానవమర్దనీత్యాదినామానినఘటేరన్। మైవం 'సీతాయాస్తేజసాదగ్ధాం రామకోపప్రపీడితా''మిత్యాదిష్వివ కోపస్య పతిసంశ్రయత్వేప్యస్యాస్తదనుమతిమహిమ్నాపి దైత్యనిరాసాదితిసిద్ధేః। స్వాసాధారణవిభూతివిశేషద్వారావాతదుపపత్తిః, తదభిప్రాయేణహిపురాణేషుసౌమ్యాసౌమ్యైర్జగదూపైరిత్యాద్యుచ్యతే॥ యత్కించిదపివైషమ్యంయదినామాత్రనేష్యతే । తయోర్దేహవ్యవస్థాపినసిద్ధ్యేత్సర్వసమ్మతా । అవ్యవస్థితిపక్షస్తు * హేతుపక్షోయమిత్యపి। అశ్రుతత్వాదిహానుక్తిర్దూషణంవాపినార్హతి । నహిసిద్ధవికల్పస్సాన్యైన్నసందేహోఽత్ర నిశ్చయాత్ । నకాలాద్యైర్విపర్యాసస్తన్నిత్యత్వాదిసాధనాత్॥ ౩

ఈషత్త్వత్కరుణానిరీక్షణసుధాసంధుక్షణాద్రక్ష్యతే నష్టం
ప్రాక్తదలాభతస్త్రిభువనం సంప్రత్యనంతోదయం । శ్రీ
యోనహ్యారవిందలోచన మనఃకాంతాప్రసాదాదృతేసంస్కృ
త్యక్షరవైష్ణవాధ్వసునృణాంసంభావ్యతేకర్హిచిత్॥ ౩

ఏవంస్తుత్యాక్షేపసమాధానవ్యాజేన స్వామిత్వసౌలభ్యాదికం ప్రతిపాద్యస్తోతుముపక్రాంతస్సర్వాశ్రయణీయత్వాయ సకలపురుషార్థహేతుత్వముదాహరణవిశేషార్థాంతరన్యాసాఖ్యాముపపాదయతి॥ ఈషది

* పూర్వపక్షోయమిత్యపీతిక్వచిత్పాఠః

తి ॥ ఏతదనుగ్రహైకదేశోప్యనంతానిష్టనివృత్తేరనంతాభ్యుదయసిద్ధేశ్చని
దానమితివ్యంజయితుమీషచ్ఛబ్దః। త్వచ్ఛబ్దేన “ప్రణిపాతప్రసన్నాహి, ఈశి
ప్రప్రసాదినీం దేవీ”మిత్యాదిషూక్తస్వభావస్యోచ్యతే। సామాన్యతశ్చ
తదనుగ్రహస్యసదాతనత్వముక్తం మంకణసంహితాయాం “పద్మేస్థితాప
ద్మవర్ణాపద్మనాభప్రియాశుభా । సదానుగ్రహసంపన్నాసామే దేవీప్ర
సీదత్వి”తి। అష్టోత్తరనామస్తోత్రేచ “నమామికమలాంకాంతిం క్షమాంక్షీ
రోదసంభవాం। అనుగ్రహపరామృద్ధిమనఘాంహరివల్లభా”మితి । అనిష్ట
నివర్తనేష్టప్రాపణానుగుణ కరుణాహేతుకంనిరీక్షణం కరుణానిరీక్షణం,
కరుణయా విషయీకరణంవా నిరీక్షణశబ్దేనోపచర్యతే । తదిదముక్తంత
త్సంహితాయాం “సామర్గ్యజుర్మయీం దేవీం వేదగర్భాంమనస్వినీం। లో
కేశేశవిభూతీనాంకారణంయన్నిరీక్షణ”మితి । తస్యవిశ్వసంజీవనతయా
సుధాత్వరూపణం। తయాసంధుక్షణంసమ్యగుల్లాసనం । అత్రపంచమ్యు
క్తం హేతుత్వంతుదయాపేక్షయా రక్షణాపేక్షయాచ యోజ్యం। రక్ష్య
తే నిరుపద్రవమవస్థాప్యతే । ప్రాక్ త్వదుపేక్షాకాలే । తదలాభతః త
న్నిరీక్షణాలాభతః। నతుత్వత్కోపతః, కఃకుప్యేద్వానరోత్తమేత్యాదివ
దంత్యాస్తవకోపాసంభవాత్ । త్రిభువనశబ్దేనత్రైలోక్యాంతర్వర్తినః
క్షేత్రజ్ఞా లక్ష్యంతే । సంప్రతి తతోవలోకితా దేవా ఇత్యాద్యుక్తాయాం
త్వన్నిరీక్షణదశాయాం। అనంతోదయం పూర్వకాలాదప్యతిశయితాభ్యు
దయమిత్యర్థః। ఉక్తం హ్యేతత్సర్వమింద్రేణ “త్వయాదేవిపరిత్యక్తంసక
లంభువనత్రయం। వినష్టప్రాయమభవత్త్వయేదానీంసమేధిత”మితి। అ
త్రప్రళయాదికంవివక్షితమితికేచిత్ । ఏవమన్వయవ్యతిరేకాభ్యామేత
త్కటాక్షాధీనం దేవాదీనామైశ్వర్యమితిదర్శితం। యథాహకాశ్యపః “బ్ర
హ్మాద్యాశ్చసురాస్సర్వేమునయశ్చతపోధనాః । ఏధంతేత్వత్పదచ్ఛాయా
మాశ్రిత్యకమలేశ్వరీ”తి । మంకణసంహితాయాంచఅష్టానామపిలోకపా
లానాం తత్పూజానిరతత్వం తదధీనవైభవత్వంచ ప్రపంచితం ద్రష్టవ్యం
ఉక్తసమర్థనవ్యాజేనసర్వపురుషార్థానాం తత్ప్రసాదాధీనత్వమాహ
శ్రేయఇతి। అత్రత్వత్ప్రసాదాదితివక్తవ్యే అరవిందలోచనమనఃకాంతా
ప్రసాదాదితివచనంతథావిధప్రసిద్ధిప్రకర్షద్యోతనార్థం । అరవిందలోచ
నశబ్దేనయంపశ్యేన్మధుసూదన ఇత్యాద్యభిప్రేతం శ్రీపతేరప్యనుగ్రహాశ్రి

లత్వంసూచ్యతే । తన్మనఃకాంతాత్వోక్తిస్సర్వాపేక్షితదానేతయోస్స మానాభిప్రాయత్వంవ్యనక్తి । అత్రమనశ్శబ్దోబుద్ధావుపచరితః । భగవతఃకరణాయత్తజ్ఞానత్వాభావాత్। మనఃకాంతా అభిమతేత్యర్థః । పూర్వంకాంతస్తఇత్యుక్తం, అత్రత్వియంభగవతః కాంతేతి। ఏతేనపరస్పరానుకూలతయాసర్వత్రవ్యాపారేసామరస్యంవ్యజ్యతే । ప్రసాదాత్ కృపావిశేషాదితియావత్, అస్యాఃక్వచిదపినిగ్రహాసంభవేన తన్నివృత్తిరూపప్రసాదాయోగాత్ । సంసృతిశబ్దఇహపురుషార్థసమభివ్యాహారాత్పారిశేష్యాదైశ్వర్యపరః । తేనత్రివర్గాంతర్భూతంసర్వమభిమతమపివివక్షితం। అక్షరశబ్దస్తుప్రత్యగాత్మానుభవపరః । వైష్ణవాధ్వశబ్దేనగతివిశేషద్వారాభగవత్ప్రాప్తిర్లక్ష్యతే । ఏతేషుశ్రేయఃశ్రేష్ఠంసుఖంతత్సాధనంవా। పుణ్యేశ్రేయసీసుకృతంవృషఇతిహిపఠంతి।నృణామితిసర్వక్షేత్రజ్ఞోపలక్షణం । హిరణ్యగర్భస్యాపిబ్రాహ్మేపురాణే తదధీనైశ్వర్యత్వముక్తం ‟పద్మయోనిరిదంప్రాప్యపఠన్ స్తోత్రంతతఃక్రమాత్ । దివ్యంచాష్టగుణైశ్వర్యంతత్ప్రసాదాచ్చలబ్ధవా”నితి ॥ బ్రహ్మాదీనాంయదాయత్తం వైభవంయస్యసాస్వయం । తస్యాకైముత్యనిర్ధార్యమీశ్వరత్వంశ్రియఃపతేః॥ ఏతత్ప్రసాదాదృతేనృణాంశ్రేయోనహిసంభావ్యతఇతివ్యతిరేకోక్త్యా అస్మిందాద్రిదిప్రయుక్తమపి నృణాంశ్రేయ ఏతదధీనమితివ్యజ్యతే। హిశబ్దేనశ్రీసూక్తశ్రీస్తుత్యాదిషుసర్వశాస్త్రేషుచప్రసిద్ధిర్ద్యోత్యతే । న సంభావ్యతే నసిధ్యతీత్యర్థః । ఈదృశస్యాస్యాఃప్రసాదస్యేంద్రాదీనామివకాలభేదభేద్యత్వంచ నాస్తీతివ్యంజనాయ కర్హిచిదిత్యుక్తం। నను మోక్షప్రదత్వంభగవతఏవేతి సర్వత్రస్థాపితం । శ్రీసాత్వతేచ స్వస్య మోక్షప్రదత్వందేవానామైశ్వర్యప్రదత్వంచవిభజ్యోక్తం । తదత్రసంసృత్యక్షరవైష్ణవాధ్వస్విత్యవిశేషవచనం ప్రశంసామాత్రపరంస్యాత్ । మైవం, శ్రీసాత్వతఏవ‟ యామాలంబ్యసుఖేనేమందుస్తరంహి గుణోదధిం।నిస్తరంత్యచిరేణైవవ్యక్తధ్యానపరాయణా”ఇతిబంధహేతుభూతగుణోదధినిస్తరణకారణత్వేన లక్ష్మీసమాశ్రయణస్యప్రతిపాదనాత్ । ఉక్తంచస్వయంభువా ‟ సర్వకామప్రదాంరమ్యాంసంసారార్ణవతారిణీం। క్షిప్రప్రసాదినీంలక్ష్మీంశరణ్యామనుచింతయే”దితి । బ్రాహ్మేచపురాణేతన్నామాన్యేవంపఠ్యంతే‟సకృద్విభాతాసర్వార్తిసముద్రపరిశోషిణీ, భ

వభంగాపహారిణీ, పరనిర్వాణదాయినీ, జ్యోతిష్మత్యమృతావహా" త్యాదీని। వైష్ణవేచ "ఆత్మవిద్యాచ దేవిత్వం విముక్తిఫలదాయినీ" తి। అత్రవిముక్తిఫలదాయిత్వస్యాత్మవిద్యావిశేషణత్వేపి తాదృశవిద్యాయాస్తదధీనత్వోక్త్యా ప్రకృతసిద్ధిః । మోక్షహేతుభూతాత్మగుణసిద్ధిశ్చతదధీనేతి తత్రతత్రోక్తం। ఏవంస్థితేగద్యారంభోక్తన్యాయేన మోక్షోపాయతదధికారయోస్తావదేతన్మూలత్వందురపహ్నవం । మోక్షప్రదేభగవతిముముక్షూణాంఘటకతయైషాతిష్ఠతీతిచసర్వసమ్మతం । పరిపూర్ణానుభవప్రదానసంకల్పస్తుభగవతస్స్వస్యైవవాసపత్నీకస్యవేతి యథాప్రమాణం భవతు । సర్వథావైష్ణవాధ్వశ్రియఃప్రదత్వమస్యా ఇహోచ్యమానం నవిరుద్ధమితి॥ ౩

శాంతానంతమహావిభూతిపరమం యద్బ్రహ్మరూపంహరే
ర్మూర్తంబ్రహ్మతతోపితత్ప్రియతరంరూపంయదత్యద్భుతం।
యాన్యన్యాని యథాసుఖం విహరతో రూపాణిసర్వాణితా
న్యాహుస్స్వైరనురూపరూపవిభవైర్గాఢోపగూఢాని తే॥ ౪

ఏవంశ్లోకత్రయోక్తాయాస్సహధర్మచారిణ్యాభగవతస్స్వరూపవిగ్రహావతారేష్వయోగవ్యవచ్ఛేదం వదన్నస్యాఅపి తద్వత్ప్రధానప్రాప్యత్వంసూచయతి॥ శాంతేతి ॥ శాంతం అశనాయాద్యూర్మిభిరపక్షయాదివికారైశ్చనిత్యానన్వితమితిభావః। అనంతం త్రివిధపరిచ్ఛేదరహితం। మహత్యౌశుద్ధాశుద్ధవిభూతీయస్యతన్మహావిభూతి। పరమంసర్వోత్కృష్టం। యచ్ఛబ్దస్సర్వోపనిషత్ప్రసిద్ధింసూచయతి । బ్రహ్మ నిరతిశయబృహత్త్వబృంహణత్వయుక్తం।రూపం స్వరూపమిత్యర్థః । అతఏవవ్యతిరేకవిభక్తిశ్చాత్రఘటతే । హరేః ఆశ్రితదోషహారిణస్సర్వేశ్వరస్య, యద్వా సర్వసంహర్తుః। యథోక్తంపురాణే "బ్రహ్మాణమింద్రంరుద్రంచ యమంవరుణమేవచ। నిగృహ్యహరతేయస్మాత్తస్మాద్ధరి"రితీర్యత ఇతి। ఏతచ్చతుర్విధప్రళయకర్తృత్వోపలక్షణం। ఉక్తస్వరూపానురూపం "మూర్తంబ్రహ్మమహాభాగే"త్యాది ప్రసిద్ధం సాలంబనయోగవిషయభూతం దివ్యవిగ్రహమాహ మూర్తమితి। మూర్తంస్పర్శరూపాదియుక్తంపరమపదపర్యంకాదిదేశపరిచ్ఛిన్నంచేత్యర్థః। అత్రబ్రహ్మశబ్దేనదివ్యవిగ్రహస్యాతిమహత్త్వం స్వసంశ్రితానాం ధీవికాసహేతుత్వంచవివక్షితం । తతోపి 'ఆనందో బ్ర

హ్యో' త్వామ్నాతాత్స్వరూపాదపి।తత్ప్రియతరం తస్యనిరతిశయానం
దస్యభగవతస్స్వరూపాదపిసౌందర్యాదిగుణయోగాదతిశయేన ప్రీతివిష
యభూతం।తదితివ్యస్తంవా।ప్రసిద్ధ్యతిశయద్యోతనార్థం యత్తదిత్యన్వేత
వ్యం। రూపశబ్దఇహదివ్యవిగ్రహపరః। యచ్ఛబ్దేనశ్రుతిషుభగవచ్ఛాస్త్రా
దిషుచ నిత్యత్వాదివిశిష్టతయాప్రసిద్ధిస్సూచ్యతే । అత్యద్భుతం సన్నివేశ
గుణవిహారప్రభావాదిభిరతివిస్మయావహం । ఏవమాదిమంరూపముక్తం।
అథ తద్విజృంభితాని వ్యూహ వ్యూహాంతరవిభవవిభవాంతరాదీన్యాహ
యాన్యన్యానీతి। యచ్ఛబ్దఇహావతారరహస్యప్రకరణాదిప్రసిద్ధిపరః । బ
హువచనేన “పశ్య మే పార్థరూపాణి శతశోఽథసహస్రశ”ఇత్యాద్యుక్తం
భూయస్త్వంవివక్షితం। అన్యానిపరరూపాత్తదంశతయా సన్నివేశైర్వ
ర్ణాదిభిశ్చవిలక్షణాని। యథాసుఖం మనుష్యాదిసజాతీయావతారదశా
యామప్యస్యస్వాభావికసుఖాదినివృత్తిర్దుఃఖంవా నాస్తీతిభావః। విహారత
ఇత్యనేనావతారరూపాణాం స్వేచ్ఛామాత్రహేతుకత్వం క్రీడార్థత్వం
చగమ్యతే। తేనకర్మహేతుకత్వాదిశంకానిరస్తా । ఏతేషుస్వరూపాదిషు
కించిదపిశ్రియానన్వితం నాస్తీతి ద్యోతనాయ సర్వాణితానీత్యుక్తం । ఆ
హుః శ్రుతిస్మృత్యాదీని తద్విదోవా స్వయంభువసిష్ఠపరాశర పారాశ
ర్యాత్రికాశ్యపశౌనక మంకణశతమఖ ధనదాదయస్తత్తత్సంహితాప్రణే
తారః । సర్వైః తవాసాధారణైః । అనురూపరూపవిభవైఃఅనురూపా
ణాంరూపాణాం సంపద్భిః। రూపాణ్యేవవావిభవాః, ప్రభూతానురూ
పైర్వారనురూపరూపైరితియావత్ । రూపశబ్దఇహాపిపూర్వవత్స్వరూపా
దిత్రికవిషయః। భగవత్స్వరూపాదీనామేతత్స్వరూపాదీని యథాక్రమ
మనురూపాణి। అనురూపత్వంచసంబంధేసతి ప్రకృష్టంసాదృశ్యం। రత్న
కాంచనాదిన్యాయేన స్వసంబంధిని శోభాతిశయ హేతుత్వంవా త్రయా
ణామానురూప్యం। “మద్ధర్మధర్మిణీనిత్యం, నిత్యైవైషాజగన్మాతా, దేవ
త్వే దేవదేహేయ”మిత్యాదిభిరభిహితం।భగవచ్ఛాస్త్రేష్వస్యవిస్తరః।గా
ఢోపగూఢాని దృఢసంబద్ధానివియోగానర్హాణీత్యర్థః । ఏతేనసన్నియో
గశిష్టన్యాయస్సూచితః। అపరాధభీతానాంభగవతస్సర్వదాశరణ్యత్వా
ర్థంప్రాప్తిదశాయాం శర్కరాన్వితదుగ్ధన్యాయేన నిరతిశయభోగ్యత్వా
ర్థంచసర్వప్రకారేణ శ్రియాగాఢోపగూఢత్వోక్తిః । నిరతిశయభోగ్య
స్యాపితాదృశభోగ్యాంతరోపశ్లేషేణాపిభోగ్యత్వమవిరుద్ధం। తేభగవద

భిమతస్వరూపరూపాదిసంపదఇతిభావః । అస్త్వేవం భగవత్స్వరూపరూపాదిషుత త్తదనురూపాకారైరస్యాస్సంబంధః, క్వచిత్ "సర్వభూతస్థితా ద్విజ, యథాసర్వగతోవిష్ణు"రిత్యాదికం వచనమన్యత్రప్రశ స్తపదార్థమాత్రవాసిత్వవచనంచకథంఘటేతామితిచేదత్రబ్రూమః ॥ శుభైకవాసవచసాంసర్వగత్వగిరామపి। అభిమానవిశేషాద్వై ర్విషయస్యైదవ్యవస్థితః। వ్యాపినీసర్వగేత్యాద్యాస్సూక్తేత్యాదయస్తథా । శ్రీసమాఖ్యామిథోవైరంజహ్యుస్తాత్పర్యభేదతః । శక్తికాలవశాదస్యాః భుత్వాద్యుపపాదకాః। ప్రచ్ఛన్నస్పష్టజైనాధ్వనిరోధాదగతీకృతాః ॥ ఏవంకిలతేవదంతి, యథావిభుస్వభావస్యేశ్వరస్యాఘటితఘటనా సామర్థ్యాదణుత్వం, తథాణుస్వభావాయాఏవతస్యావిభుత్వమితి। తత్రదృష్టాంతస్తావదయుక్తః । ఉపాధ్యవచ్ఛేదమాత్రేణ హ్యణుత్వమీశ్వరేంగీక్రియతే నతుస్వరూపతః । యదిచాఘటితఘటనాశక్త్యాతద్విరుద్ధద్వయసంభవః, తదాసర్వాద్వైతభేదాభేదపక్షాభ్యాంకిమపరాద్ధం । అథోచ్యేత అణుస్వభావత్వేపి వికాసశక్త్యాస్యాః కదాచిద్విభుత్వమవిరుద్ధమితి, తథాసతిసమానన్యాయతయాసర్వేషామాత్మనాం స్వరూపవికాసస్వీకారేవిరోధోనస్యాత్ * నచపర్యాయాదప్యవిరోధోవికారాదిభ్యఇతిజైనప్రతిక్షేపసూత్రమప్యపార్థకంస్యాత్॥ననుచ "కాచాన్యాత్వామృతేదేవీ"త్యాదిన్యాయేనభగవద్విగ్రహానివాసిత్వమనంతగరుడాదివన్నిత్యభగవదిచ్ఛానియమితాధికారవిశేషసిద్ధతయాశ్రియస్తు నతయేభవతు, భగవత్స్వరూపేతుగాఢసంబంధఉచ్యమానస్సర్వసాధారణత్వాన్నైతస్యాస్తునతైస్స్యాత్ । తత్రియద్యనురూపత్వోక్త్యాస్తుతిసిద్ధిరభిప్రేతా, తదాకింతదనురూపత్వం। అణుత్వేనవైషమ్యేపి స్వతంత్రశేషిణంప్రతి పారతంత్ర్యశేషత్వాభ్యాంవిభూతిత్వేనాతిశయావహత్వమితిచేత్తదపి సర్వచిదచిత్సమానం। నచానాదిసర్వజ్ఞత్వాదిసామ్యమిహానురూప్యంతస్యాపి నిత్యసూరిసాధారణతయాతాన్ప్రతిశేషిత్వేనోక్త్యాయాస్తస్యాస్తేనస్తుత్యనుపపత్తేః। అన్యథాద్రవ్యత్వచేతనత్వాదిభిరపిస్తోతవ్యత్వప్రసంగాత్ । అథ "త్వయైతద్విష్ణునాచాంబ జగద్వ్యాప్తంచరాచర"మిత్యాది వచనస్వారస్యాదగతాద్విభుత్వాదనురూపత్వంవివక్ష్యతే । తదప్యయుక్తం, జీవేశ్వరకోటివికల్పానుపపత్తేః । జీవత్వంహ్యణుత్వవ్యాప్తం క్వచిజ్జీవేతన్నివృత్తా

వతిప్రసంగః । యథాసర్వగతోవిష్ణురిత్యాదివ్యాప్తివచనం ‘‘సౌమ్యా సౌమ్యైర్జగద్రూపైస్త్వయైతద్దేవిపూరిత’’మిత్యుక్తాసంఖ్యాతవిగ్రహాసంబంధాభిప్రాయంస్యాత్ । ఈశ్వరత్వేతుభగవతోన్యత్వేతస్యసమాధికదరిద్రత్వశ్రుతివిరోధః । తదనన్యత్వేదంపతిత్వాద్యనుపపత్తిః । ఆనురూప్యవచనంచానర్థకంస్యాత్ । ఇహాచాత్యంతసామ్య స్వరూపైక్యపక్షౌ పూర్వమపినిరస్తౌ । అతఏవభేదాభేదకాల్పనికభేదాభేదపక్షౌచప్రామాణికైః ప్రతిక్షిప్తావితి ॥ అతోఽత్రోచ్యతే, యత్తావదుక్తమితరసాధారణైరాకారైఃస్తుత్యనుపపత్తిరితి । తదసత్, వ్యావర్త్యాంతరవత్త్వేప్రయోజనవిశేషవత్త్వేచసత్యనేకసాధారణైరపికైశ్చిత్స్తుత్యుపపత్తేః । స్తూయతేహిసర్వేశ్వరోపినిత్యముక్తసాధారణైరాకారైస్సర్వజ్ఞత్వాదిభిః । యత్తువిభుత్వేజీవేశ్వరకోటివికల్పానుపపత్తిరితి। తత్రకేచిదేవంపరిహరంతి, జీవత్వేప్యస్యావిభుత్వంనవిరుధ్యతే । జీవవిషయాణుత్వశ్రుతిర్హినసర్వజీవవ్యాపినీ । తత్తత్ప్రకరణసన్నిహితేషుబద్ధేష్వేవతత్ప్రవృత్తేః । ‘వాలాగ్రే’త్యాదౌతు ‘సచానంత్యాయకల్పత’ ఇతిముక్తవిషయోవాక్యశేషః ఆత్మనాంనిర్వికారత్వస్థాపనాద్ధర్మభూతజ్ఞానద్వారావ్యాప్తిమభిసంధత్తే । ఏవం‘సర్వమేవావిశంతీ’త్యాదీనివాక్యాంతరాణ్యపి । ఏతచ్చ *ప్రదీపవదావేశఇత్యాదిసూత్రే ప్రదర్శితం । నిత్యేషుచసంప్రతిపన్నజీవసాజాత్యాగతస్యాణుత్వస్య బాధకశ్రుత్యభావాదనుగ్రాహకసద్భావాచ్చ స్వీకారః । లక్ష్మ్యాస్తుతథైవప్రాప్తస్యాణుత్వస్యాన్యథాసిద్ధవ్యాపిత్వవచనంబాధకం । నచసర్వగతాదిశబ్దానాంసార్వత్రికావతారసర్వశేషిత్వాదిప్రతిపాదకత్వంకల్ప్యం, యథాశ్రుతస్వీకారేపివిరోధాభావాత్ । నాపిముక్తవద్ధర్మభూతజ్ఞానద్వారా వ్యాప్తికల్పనంయుక్తంతద్వద్బాధకశ్రుత్యాద్యభావాత్ । విభుద్వయాసంభవఇహబాధకఇతిచేన్న, కాలతత్త్వనిత్యముక్తేశ్వరాణాంధర్మభూతజ్ఞానేచ విభుత్వస్వీకారాత్ । జీవలక్షణమపిపరతంత్రచేతనత్వమాత్రం । అణుచేతనత్వంత్వేతద్వ్యతిరిక్తజీవవిషయం । అథవాజీవలక్షణేఽణుశబ్దః పరిచ్ఛిన్నమాత్రపరస్సన్నముష్యాంభగవత్పరాధీనాయాంస్వాతంత్ర్యగుణపరిచ్ఛేదేనవర్తతాం। ఏవంచజన్మాద్యధికరణేభాష్యం, అనంతపదందేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరహితస్వరూపమాహ సగుణత్వాత్స్వరూపస్యస్వరూపేణగుణైశ్చానంత్యం తేన

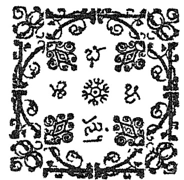
పూర్వపదద్వయవ్యావృత్తకోటిద్వయవిలక్షణానాం స్వాతిశయస్వరూప స్వగుణానిత్యావ్యావృత్తా ఇతి । అత్రహ్యస్యైషాంనిత్యానాం స్వరూపతో గుణతశ్చ సాతిశయత్వేన వ్యావృత్తత్వం లక్ష్మ్యాస్తుస్వరూపతో నిరతిశయత్వేపి పారతంత్ర్యాదియోగాద్గుణతస్సాతిశయతయావ్యావృత్తతా యుజ్యతే, తథాచజగత్కారణత్వలక్షణేపి వ్యాపారతస్సాతిశయత్వాద్వ్యావృత్తత్వం। అతో జీవత్వేప్యస్యాస్స్వరూపవిభుత్వేనపతిస్వరూపానురూప్యమితి। అపరేత్వస్యాశ్చేతనత్వాదచిదన్యత్వం విభుత్వాజ్జీవాన్యత్వం పారతంత్ర్యాదీశ్వరాన్యత్వంచ । నహిసదసద్విలక్షణాదిష్వివాత్రవిరోధః, జీవేశ్వరరూపేణ వివిధాత్మవిభాగవచనేషు త్వస్యా అనుక్తి రవివక్షామాత్రాత్ । వస్తుతస్తుపతిపుత్రవ్యావృత్తపత్నీన్యాయేనలక్ష్మ్యాః కోట్యంతరత్వం తత్రలక్ష్మ్యా అపిసత్తాభగవదధీనా భగవతస్తువైభవంరత్నప్రభాపుష్పపరిమళన్యాయేనలక్ష్మ్యాయత్తం, అతో త్రాపి పతిస్వరూపానురూప్యంపత్నీస్వరూపస్యసుగమమితి । అన్యేతుస్వరూపస్థితిరేవమస్తు, తథాపి సేయమీశ్వరకోటిః విభూతిద్వయశేషిత్వాదిమాత్రేణతల్లక్షణసిద్ధేః। తత్రసర్వశేషిత్వాదికంభగవతః, అస్యాస్తు తదితరసర్వశేషిత్వాదికమితి విభాగః। అనురూపత్వంతుపూర్వవదేవ । జగత్కారణత్వాదిబ్రహ్మలక్షణంతుపతిమాత్రగోచరం । అతఏవతస్యసర్వేశ్వరత్వంసమాధికదరిద్రత్వంచేతి । తదిదంపక్షత్రయమన్యోన్యమనతివిప్రకృష్టం, జీవాదిసమాఖ్యానివేశేతుమిథోవివాదః ॥ ప్రాగుక్తేనసహైతేషుపక్షేష్వత్రచతుర్ష్వపి। స్వతంత్రపతినిత్యేచ్ఛాసిద్ధంసర్వమిదంశ్రియః । అపిచైవంనతస్యేశేకశ్చనేత్యాదిదర్శనాత్ । అతశ్చతుర్భిరప్యేతైఃపత్యావైశ్వర్యవిభ్రమః ॥ అతఏవనరసంబంధినో నారా ఇతినరశబ్దార్థత్వేప్యస్యాః పతివత్తదిచ్ఛాయత్తం ప్రధానప్రాప్యత్వాదికమవిరుద్ధం । ఆకారసామ్యేపిక్వచిద్వ్యాపారోభిద్యతే । సర్వకర్తుర్వల్లభాప్రీత్యుద్దేశేనతత్తల్లీలాప్రవృత్తేస్తస్యాఅపితదన్వయోక్తిరవిరుద్ధా। సహకారిత్వేపికార్యేలౌకికపతిన్యాయేనపతిప్రాధాన్యవ్యపదేశః। పతికర్తృకత్వమాత్రవ్యపదేశశ్చోపపన్నః। పతిబుద్ధ్యధీనస్యాపి పత్న్యాగుణభావస్యోభయేచ్ఛాసిద్ధత్వవ్యపదేశస్తస్యాఅపి తథైవేష్టత్వావిశేషాదుపపద్యత ఇతిగమనికేతి । అత్రసర్వభూతేశ్వరత్వాదివచనసామ్యాదస్యాగుణభావఉభయేచ్ఛాప్రయుక్తఇతి కేచిదాహుః । అన్యే

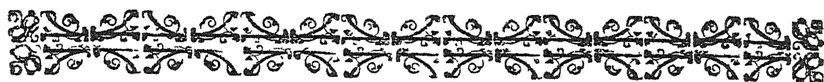
స్వేచ్ఛావిఘాతాదినివృత్తాతత్పరత్వతః । ఐకకంర్యమశేషాణామాగమా నాంభవిష్యతి। పంచస్వేతేషుపక్షేషుకశ్చిదేకఃప్రమాణవాన్। సలక్ష్మీక స్యసామ్రాజ్యంసర్వథాసుప్రతిష్ఠితం। ఇహైవంక్వచిదంశేతు సంశయేపి విపశ్చితాం। ఉపయుక్తాంశవైశద్యాదుపాయఫలసంభవః । అత్రస్వామి త్వసౌలభ్యఫలదత్వఫలత్వతః। ఆనురూప్యేణసంబంధశ్శ్రీపతౌదర్శితశ్శ్రియః ॥ అపిచాత్రద్వయార్థమనుసంధిత్సతాంశ్రీశబ్దనిరుక్తయశ్చతత్రతత్ర సూచితాః । మత్వర్థస్తునిత్యయోగస్స్వరూపరూపాదిసర్వవిషయతయా చతుర్థశ్లోకేవ్యంజితః। నారాయణశబ్దార్థోపికాంతస్తేపురుషోత్తమః శాంతానంతమహావిభూతీత్యాదిభిస్సంగ్రహేణోక్తః । చరణశబ్దోపలక్షితవిగ్రహయోగోపిమూర్తంబ్రహ్మేత్యాదినాప్రదర్శితః ॥ ఏవంసంక్షిప్తసిద్ధాంశవిశదీకారపూర్వకం । సాధ్యంప్రాప్యముపాయంచస్తోత్రేసందర్శయిష్యతి॥ .... *

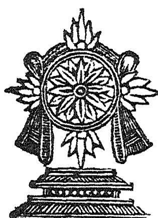
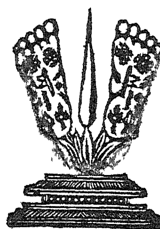
కవికథకసింహఇత్థంత్రయ్యంతాచార్యఇత్యభిఖ్యాతః । వ్యవృణుత యామునవిహితాంరమాస్తుతింవేంకటేశకవిః॥ ... ...*

ఇతికవితార్కికసింహస్యసర్వతంత్రస్వతంత్రస్య
శ్రీమద్వేంకటనాథస్యవేదాంతాచార్యస్య
కృతిషు రహస్య రక్షాయాం.
చతుశ్శ్లోక్యధికార స్తృతీయః.

శ్రీచతుశ్శ్లోకీభాష్యం
సంపూర్ణమ్.
శ్రీమతేనిగమాంతమహాదేశికాయనమః.

శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవాయనమః

శ్రీస్తోత్రభాష్యప్రారంభః

శ్రీమాన్ వేంకటనాథార్యః కవితార్కికకేసరీ ।
వేదాంతాచార్యవర్యో మే సన్నిధత్తాం సదాహృది॥

శ్రీమద్యామునమునినానాథసహాయేననాథవానస్మి । యద్వచనచంద్రజనితా స్తోత్రసుధాభవతిసుమనసాంభోగ్యా ॥ ప్రాప్యప్రాపకభూతేభగవతియామునమునేరయంప్రసృతః । దురితాని హరతిజగతాంద్వయానుసంధానసింధుపరివాహః ॥ విమలమమృతోల్బణరసంవిగాహ్యానిర్విశతివేంకటేశకవిః । యదుపతిచరణాహ్వమిదంయమునాతీర్థమివయామునంస్తోత్రం॥ యద్యప్యత్రనసందృష్టంపరార్థప్రతిపాదనం । తథాపితాదృగ్రూపత్వంపరసంకల్పతస్స్థితం ॥ స్తోత్రరత్నమిదంన్యస్తమాచార్యస్తుతిసంపుటే। నిధానమివనిస్సీమంనిర్విశంతివిపశ్చితః ॥ మంగళాచరణత్వేనఖ్యాతా గురునమస్కృతిః। స్మృత్యాచారానుసారేణస్తోత్రారంభేవిధీయతే॥ నమస్కారోఽత్రవిజ్ఞేయఃప్రణిపాతపురస్సరః । ఆచార్యాదన్యతోజ్ఞేయాయా కేవలనమస్క్రియా ॥ ప్రమాణమిహవిజ్ఞేయంమైత్రేయాచరణంసతాం। మైత్రేయఃపరిపప్రచ్ఛప్రణిపత్యాభివాద్యచేతి ॥ ప్రణిపాతశ్చసాష్టాంగప్రణామః। ప్రణామలక్షణంచభాష్యకారైరేవనిత్యానుష్ఠానలక్షణసంగ్రహేప్రదర్శితం “మనోబుద్ధ్యభిమానేనసహన్యస్యధరాతలే। కూర్మవచ్చతురఃపాదాన్ శిరస్తత్రైవపంచమ”మితి। నిత్యానుష్ఠానాధికారిణఃపరమైకాంతినోభగవత్కైంకర్యైకరతిత్వాత్ప్రపన్నాధికారిణఏ

వ - ఉపాసకానాముపాయభక్త్యావశ్యేతదనుష్ఠానముపయుజ్యత ఇతి విభా
గః। తత్రేదమాగతం స్వస్య సదాచార్యేక్షణాదికం। యత్సంబంధాదముం
నాథమునిం ప్రణమతి త్రిభిః, ఉక్తంచ “ఆచార్యప్రాచార్యసన్నిపాతే
ప్రాచార్యాయోపసంగృహ్యోపసంజిఘృక్షేదాచార్యం, ప్రతిషేధే
దితరోఽలుప్యతే పూజాచాస్య సకాశ” ఇతి ప్రాచార్యవందనప్రాధాన్యం। అ
త్ర పునః ప్రాచార్యవందనప్రసంగసన్నిధౌ స్వాచార్యైర్నిషేధాదేవ స్వా
చార్యవందనశ్లోకనిర్మాణాభావ ఇతి సుసంగతమేతత్॥ భగవద్భక్తితత్స్నే
హాలోకానుగ్రహా ఇత్యమీ । ప్రాధాన్యేన ప్రకాశ్యంతే తత్స్వభావా
స్త్రిషుక్రమాత్ ॥ వైరాగ్యపరభక్త్యాదేస్తత్త్వజ్ఞానం ప్రసాధకం । ఇ
తిజ్ఞాపయితుం తస్య త్రిషు పద్యేషు సంగ్రహః ॥ తత్రాపి పర్వభేదేన జ్ఞా
నభక్త్యోః పరస్పరం । హేతుకార్యత్వయోర్జ్ఞప్త్యై ద్విధా ప్రస్థాపితః
క్రమః ॥ గురోర్జ్ఞానాదిసంపత్తిస్తస్యాస్సర్వాతిశాయితా । లోకోప
కారితా ప్యుక్తేత్యతో న పునరుక్తతా ॥ కరణత్రయసంబంధప్రతిబంధప్ర
శాంతయే । త్రివారం మంగళాచార ఇతి కేచిత్ప్రచక్షతే ॥ అన్యే మంగళ
భూయస్త్వసిద్ధ్యై మంగళకర్మణాం । క్రియాసమభిహారోఽయమితి సాఫ
ల్యమభ్యధుః॥ ఇత్థమేవ విభావ్యం తదుభయం భవ్యవృద్ధయే । పరాశరనమ
స్కారో వకుళాభరణానతిః॥ సర్వాణ్యేతాని భాగవతవందనాని భగవద్వం
దననాంతరీయకతయానుష్ఠీయంతే। కృత్స్నస్యాపి ప్రబంధనిర్మాణస్య భగ
వదభివందనరూపత్వాదితి ॥ భగవద్వందనం స్వాద్యం గురువందనపూర్వ
కం। క్షీరం శర్కరయాయుక్తం స్వదతే హి విశేషతః॥ ఇహ తావత్ 'ఆచార్య
దేవో భవే'తి తైత్తిరీయాః। 'ఆచార్యవాన్పురుషో వేదే'తి ఛందోగాః। 'య
స్య దేవే పరా భక్తిర్యథా దేవే తథా గురౌ । తస్యైతే కథితా హ్యర్థాః ప్రకా
శంతే మహాత్మన' ఇతి కఠాః। రహస్యామ్నాయే తు 'యథా భగవత్యేవం వక్త
రి భక్తి'రితి అమానిత్వాదీంత్సమ్యగ్జ్ఞానహేతూన్ ప్రక్రమ్య గీయతే చ ।
“ఆచార్యోపాసనం శౌచం స్థైర్యమాత్మవినిగ్రహః” ఇతి । ఆచార్యప్రసాద
స్య చ సర్వసిద్ధిహేతుత్వం బోధాయనీయే పురాణసారసముచ్చయేఽప్యు
క్తం “దేవతాయా గురోశ్చాపి మంత్రస్యాపి ప్రకీర్తనాత్ । ఐహికాము

ష్మికీసిద్ధిర్ద్విజస్యాస్తేనసంశయ" ఇతి । సిద్ధిరిహజ్ఞానాదిసమస్తాపేక్షితలాభః । ఉక్తంహిజయాఖ్యసంహితాయాం "యస్మాద్దేవోజగన్నాథఃకృత్వామర్త్యమయీంతనుం । మగ్నానుద్ధరతేలోకాన్కారుణ్యాచ్ఛాస్త్రపాణినా। తస్మాద్భక్తిర్గురౌకార్యాసంసారభయభీరుణే"తి। ఏవం 'దేవమివాచార్యముపాసీత నమ ఆచార్యేభ్యోనమ ఆచార్యేభ్య' ఇతి "ఆచార్యః ప్లావితాతస్యజ్ఞానం ప్లవఇహోచ్యతే । మంత్రేతద్దేవతాయాంచ తథామంత్రప్రదేగురౌ । త్రిషుభక్తిస్సదాకార్యాసాహిప్రథమసాధనం। మంత్రనాథంగురుంమంత్రం సమత్వేనాభిపూజయేత్ । చతుర్గణమ్యాం గురుంత్యక్త్వాశాస్త్రగమ్యంతుయస్స్మరేత్ । కరస్థముదకంత్యక్త్వాఘనస్థమభివాంఛతి। సులభంతుగురుంత్యక్త్వాదుర్లభంయఉపాసతే । బద్ధంత్యక్త్వాధనంమూఢో గుప్తమన్వేషతేక్షితా"విత్యాది వచనశతమిహ ద్రష్టవ్యం॥ 'సచాచార్యవంశోజ్ఞేయోభవత్యాచార్యాణామసావసావిత్యాభగవత్త'ఇత్యామ్నానాత్ పూర్వాచార్యభజనమపికర్తవ్యం । తత్రాప్యాచార్యస్యాప్యధికంప్రీణనం। అతోఽత్రగురోరపిగురుంనాథమునింప్రణమతి॥ ...*

{నమోచింత్యాద్భుతాక్లిష్ట జ్ఞానవైరాగ్యరాశయే ।
నాథాయమునయేగాధభగవద్భక్తిసింధవే॥ ౧}

నమోచింత్యేతి ॥ యద్యప్యత్రగురుపఙ్క్తిః స్వయమభివంద్యాతే తథాపి పరప్రతిబోధనార్థం ప్రబంధముఖేనోపకర్తౄణామేవాత్రగ్రంథేనివేశః । అత్రనమశ్శబ్దఃప్రహ్వీభావపరః ఆత్మనివేదనపరోవా । సతుప్రణిపతనపూర్వకఇత్యుక్తం "దండవత్ప్రణమేద్భూమానిర్లజ్జోగురుసన్నిధౌ । శరీరమర్థంప్రాణంచ సద్గురుభ్యోనివేదయే"దితివిధానాత్। నమసశ్చ ఆత్మనివేదనపరత్వమీశ్వరసంహితాయాం మంత్రరాజపదస్తోత్రేప్యుక్తం నమస్కారాత్మకంయస్మైవిధాయాత్మనివేదనం । ముక్తదుఃఖోఖిలాన్కామానశ్నుతేతంనమామ్యహ"మితి । గుణైర్దాస్యముపాగతఇతిచాభిప్రాయేణాత్ర గురోర్జ్ఞానాదిగుణగణోక్తిః । జ్ఞానమిహ "సావిద్యాయావిముక్తయే, సంజ్ఞాయతేయేనతదస్తదోష"మిత్యాదిషూక్తమపవర్గోపయుక్తంపరస్వరూపరూపాదిజ్ఞానం । ఈదృశజ్ఞానవానేవగురురాశ్రయణీయః ॥ భిన్ననావాశ్రితస్తబ్ధో యథాపారంనగ

చ్ఛతి । జ్ఞానహీనంగురుంప్రాప్యకుతో మోక్షమవాప్నుయా"దితి వ్యతిరేకనిందనాత్ । వైరాగ్యమల్పాస్థిరత్వాదిదోషవిదూషితేషుస్వర్గస్వారాజ్యాదిషుస్వాత్మానుభవమాత్రేచనిస్పృహత్వం । అచింత్యత్వాదిత్రికంచద్వంద్వాత్పూర్వత్వాత్ప్రత్యేకమన్వేతి । అస్మదాదిభిఃస్వరూపతఃకారణతోవిశేషతో విషయతశ్చ పరిచ్ఛేత్తుమశక్యత్వమిహాచింత్యత్వం కుతశ్చిదపహ్నోతుమశక్యత్వంవా । అద్భుతత్వమవగతాంశస్యాపిలోకోత్తరతయాఆశ్చర్యయుక్తత్వం। అక్లిష్టత్వం "స్వయమాగతవిజ్ఞానానివృత్తింధర్మమాస్థితా"ఇతివత్ ప్రాచీనసుకృతవిశేషజనితేనపరావరగురుప్రసాదేనాయత్నలబ్ధత్వంవిరుద్ధధర్మసంమర్దరహితత్వంవా । జ్ఞానాదేరక్షయత్వవ్యంజనార్థమిహతదాశ్రయేరాశిశబ్దః। అచింత్యత్వాదివిశిష్టజ్ఞానవైరాగ్యరాశీయస్యేతిబహువ్రీహిర్వా । తదాతుజ్ఞానవైరాగ్యయోః ప్రత్యేకంవిషయానంత్యేనభేదమనుసంధాయరాశిత్వోక్తిః । నాథశబ్దేన 'నామోక్తావర్థోక్తిరపిపూర్ణోక్తికార్యకరీ'తిన్యాయేనశ్రీరంగనాథ ఇతినామధేయం స్వాపేక్షితసిద్ధ్యైయాచనీయత్వంస్వామిత్వంచవివక్షితం। స్వాభావికంభగవదనన్యార్హశేషత్వం తదిష్టవినియోగసిద్ధస్యాచార్యశేషత్వస్యనవిరుద్ధం । పాపకృతమేవాన్యశేషత్వంపరిహార్యం । నాథాయ నాథమునయఇతివక్ష్యమాణేప్యేవంవివక్షాగ్రాహ్యా । మునయేభక్తిప్రేరితతయా ప్రకృష్టమననశీలాయ । ఉభయలింగత్వవాచినాభగవచ్ఛబ్దేనసర్వశేషిణఃపరభక్తియోగ్యత్వంవ్యజ్యతే । మహనీయవిషయేప్రీతిర్భక్తిః। ఏతద్భక్తిస్సనకాదిభిరప్యనుష్ఠితా। అశక్యతలస్పర్శత్వ మగాధత్వంక్షోభణార్థిభిరక్షోభ్యత్వంచ । భక్తేరపారత్వాశోష్యత్వాదిఖ్యాపనాయతదాశ్రయేసింధూక్తిః। భక్తింవాసింధుత్వేనరూపయిత్వాబహువ్రీహిః। అత్రముముక్షూణాం చిత్తపరిష్కారభూతేషుబహుషుగుణేషు ప్రాధాన్యతస్త్రయఉపాత్తాః। తత్రాపిప్రధానతమత్వవ్యక్త్యైభక్తేఃపృథగుక్తిః॥౧

తస్మైనమోమధుజిదంఘ్రిసరోజతత్త్వజ్ఞానానురాగమ
హిమాతిశయాంతసీమ్నే । నాథాయనాథమునయేత్రప
రత్రచాపినిత్యంయదీయచరణౌశరణంమదీయం॥ ౨

ఏవంభగవత్పరత్వానుభవజనితభక్తిపరిపూర్ణంప్రణమ్యతమేవా
వతారహేతుభూతసౌలభ్యగుణవిశేషానుభవజనితస్నేహపూర్ణం "నమ
స్తస్మైనమస్తస్మై, నమోనమస్తేస్తు సహస్రకృత్వ" ఇతి వదాద రాతిశయా
త్పునర్నమస్యతి ॥ తస్మై నమఇతి ॥ తస్మై స్వయోగమహిమప్రత్యక్షితత
త్త్వత్రయఇతిసుప్రసిద్ధాయ । మధుజిచ్ఛబ్దః ప్రాదుర్భావ విశేషకృత
దుష్కృద్వినాశనంహిరణ్యగర్భాదిసాధుపరిత్రాణంతద్వదస్మదాదిష్వపి
రజస్తమఃప్రభృతి సర్వదోషనిరాసార్హత్వం వేదాపహారణవృత్తాంతేనధ
ర్మసంస్థాపనంచసూచయతి । అంఘ్రిశబ్దేన శుభాశ్రయ విగ్రహద్వారా
నురాగాతిశయహేతుత్వం తత్రాపి శేషభూతస్యోద్దేశ్యతమాంశశ్చ ప్ర
దర్శ్యతే। సరోజత్వరూపణేనమంగళత్వంభోగ్యత్వంచ వ్యంజితం। భగవ
దంఘ్రిబలేనమధుర్జితః అయంతుతద్భోగ్యతాతిశయేనజితఇతిభావః। త
ద్విషయంతత్త్వజ్ఞానంతత్పదద్వయమేవ ముముక్షూణాం సిద్ధోపాయః
ప్రాప్యంచేతియాథార్థ్యబుద్ధిః। "అజాయమానోబహుధావిజాయతే త
స్యధీరాఃపరిజానంతియోనిం" "అజోపిసన్నవ్యయాత్మా", "జన్మకర్మచ మేది
వ్య" మిత్యాదిషూక్తమవతారరహస్యజ్ఞానంవా। అనురాగఇహావతారప్ర
కాశితగుణవిశేషకృతఃసుహృన్మిత్రాదిష్వివస్నేహః సేవకస్య స్నేహో
భక్తిశ్చ "స్నేహోమేపరమోరాజన్ త్వయినిత్యంప్రతిష్ఠితః। భక్తిశ్చని
యతావీరభావోనాన్యత్రగచ్ఛతి" ఇత్యత్రసంబుద్ధిద్వయ సూచిత సేవ్యగుణ
భేదనిబంధనతయా విభజ్యోచ్యతే । జ్ఞానానురాగయోర్మహిమా మహ
త్త్వంతస్యాతిశయఃప్రకర్షః తస్యాంతేసీమ్నిపరమావధిభూతాయ అన్యే
యోగినః ఏతదపేక్షయార్వాచీనాః। తేషాంజ్ఞానాదికంహిసముద్రగో
ష్పదమస్తీతివ జేతస్యజ్ఞానాదావంతర్గతంభవతీతిభావః। భగవదనురాగా
తిశయోక్త్యా తదితరవిషయవైరాగ్యాతిశయో ప్యర్థసిద్ధః । అత్రముక్తేః
పూర్వావస్థాయాంజ్ఞానభక్త్యాద్యుత్పాదనముఖేనశరణత్వం । పరత్రతు
ముక్తిదశాయాం సూరివచ్ఛేషిత్వేన విశిష్ట ప్రాప్యాంతర్భావాత్తత్రా
పిప్రాచీనమహోపకారసాక్షాత్కారేణ విశేషప్రతిపత్తి విషయతమై
వేత్యాశయః। అపిచేతివత్ చాపీత్యవ్యయసమనతిరిక్తార్థం। యద్వాపరత్రశ

రణత్వాసంభవప్రతిక్షేపార్థోయమపిశబ్దః।నిత్యంయావదాత్మభావి।యదీ
యచరణౌ। యస్యచరణావిత్యర్థః। శరణమితియథాసంభవముపాయత్వ
ప్రాప్యత్వరక్షితృత్వాదీనాంతంత్రేణోపాదానం। అత్రపరత్రచేత్యుభా
భ్యామన్వయాత్ । ఉక్తంచగురోరపి ప్రాప్యప్రాపకభావేనసంశ్రయ
ణీయత్వంసాత్వతతంత్రే ''గురురేవపరంబ్రహ్మగురురేవపరాగతిః।గురు
రేవపరావిద్యాగురురేవపరాయణం।గురురేవపరఃకామోగురురేవపరం
ధనం। యస్మాత్తదుపదేష్టాసౌతస్మాద్గురుతరోగురుః'' ఇతి।అన్యత్రచగురుం
ప్రస్తుత్య ''అర్చనీయశ్చవంద్యశ్చ కీర్తనీయశ్చసర్వదా । ధ్యాయేజ్జపేన్న
మేద్భక్త్యాభజేదభ్యర్చయేన్మదా । ఉపాయోపేయభావేన తమేవశరణం
ప్రజే''దితి॥ ౨

భూయోనమోఽపరిమితాచ్యుతభక్తితత్త్వజ్ఞానామృతాబ్ధిపరి
వాహశుభైర్వచోభిః । లోకేవతీర్ణ పరమార్థ సమగ్రభక్తి
యోగాయనాథమునయేయమినాంవరాయ॥ ౩॥

పునరపితమేవస్వనిష్ఠాప్రధానలక్షణపరమోదార్యవిశిష్టం భావయన్ పునశ్చ భూయోపినమోనమస్త్వితిన్యాయేనప్రణమతి ॥ భూయఇతి॥ స్తవప్రియస్యభగవతఃస్వవిషయస్తుతౌయోజయితుమిచ్ఛతఃస్తోత్రంతావదాస్తాం తతోప్యసాధారణ్యేనోపకారకతమోనాథమునిరేవమేనంతవ్యఇతిభావః । ఆశ్రితసంరక్షణవ్రతాన్నచ్యుతఇత్యచ్యుతః తదభిప్రాయేణహిస్వయముక్తంభగవతా ''సత్త్వాన్నచ్యుతపూర్వోహం సత్త్వంవైవిధ్యమత్కృత''మితి సత్త్వమిహవ్యవసాయః । ద్రవ్యాసువ్యవసాయేషుసత్త్వమస్త్రీతుజంతుష్వితినానార్థపాఠాత్ । 'నకర్మణావర్ధతేనోకనీయాన్ సనసాధునాకర్మణాభూయాన్నోఏవాసాధునాకనీయా'నిత్యాదిషూక్తం । జ్ఞానబలైశ్వర్యాదేరప్రచ్యుతత్వంవావివక్షితం । యస్మాత్ప్రాప్తానచ్యవంతేసోచ్యుతఇత్యపినిరుచ్యతే । అత్రచ్యుతోయస్మాన్నాస్తిసోచ్యుతఇతిబహువ్రీహిః । భక్తిశ్చతత్త్వజ్ఞానంచేతిద్వంద్వః । తత్త్వజ్ఞానమనారోపితాకారేణబుద్ధిః । భక్త్యాదియోగాదస్యవచసాంవిస్రంభణీయత్వంసూచితం । అపరిమితత్వమిహభక్తిజ్ఞానయోర్విశేషణం తయోర

మృతాబ్ధిత్వరూపణం సంజీవనత్వస్వయంప్రయోజనత్వాక్షయత్వాది
వ్యంజనార్థం । పరీవాహాస్తటాకాదిరక్షణార్థమధికజలాపగమనప్ర
వాహాస్తద్వచ్ఛుభైః। ప్రసన్నమధురశీతలత్వాదిస్వభావైరిత్యర్థః। అత్రా
నుక్త్వావస్థాతుమశక్యత్వం ప్రేరకాంతర ప్రయోజనాంతరనైరపేక్ష్యంచ
దృష్టాంతేనవ్యజ్యతే।వచోభిః పరతత్త్వపరమహితపరమపురుషార్థవిషయై
రాప్త్యైయతత్త్వాదిప్రబంధనివేశితై రసైర్యైశ్చవాక్యైః ‘‘సంస్మరామ్యస్య
వాక్యాని, సంస్కారక్రమ సంపన్నా’’మిత్యాది ప్రకారోక్తాను సంధే
యః। లోకే సాత్త్వికేజనే యద్వాభగవద్విముఖాధిష్ఠితేభువనే। అత్యద్భు
తం హ్యేతదితిభావః । యథాపరమపదనిలయో భగవానత్రావతరతి త
థానాథమునౌస్థితో భక్తియోగస్తదాశ్రితేషు మత్పర్యంతేష్విత్యభిప్రా
యేణావతీర్ణత్వోక్తిః । పూర్వందురారోహసీమావస్థితత్వంచసూచితం।
పరమార్థ శబ్దః స్వయం ప్రయోజనత్వమకైతవత్వంవా వక్తి । ఫలంప్ర
త్యవ్యవహితసాధనత్వజ్ఞాపనాయసమగ్రత్వోక్తిః । భక్తిశ్చాసౌయోగ
శ్చేతిభక్తియోగః ప్రీతిరూపాపన్నధ్యానముపాయోవా । యోగస్సన్న
హనోపాయధ్యానసంగతియుక్తిష్వితినైఘంటుకాః । భక్తిశబ్దఇహావచః
పరివాహమూలతయాస్నేహోక్తం తత్త్వజ్ఞానముపలక్షయతి। భక్తియో
గస్యాపితత్త్వజ్ఞానాత్మకత్వసూచనార్థంవాపృథగనుక్తిః।నాథమునిశబ్ద
స్యప్రతిశ్లోకంనిబంధనాత్ ‘‘గురుపాదాంబుజంధ్యాయేద్గురు నామజపేత్స
దా। గురోర్వార్తాంకథాంచైవగురోరన్యంనభావయే’’దిత్యాదికమనుసం
ధేయం। యమినాం భగవదేకనియతకరణత్రయవృత్తీనాం। వరాయవర
ణీయాయశ్రేష్ఠాయవా । ఏతత్తుభగవద్విషయయోగారూఢతయా ప్రా
ప్తం।యదుద్గీయతే ‘‘యోగినామపిసర్వేషాంమద్గతేనాంతరాత్మనా। శ్రద్ధా
వాన్ భజతేయోమాంసమేయుక్తతమోమత’’ఇతి॥ 3

తత్త్వేన యశ్చిదచిదీశ్వరతత్స్వభావభోగాపవర్గతదు
పాయగతీరుదారః।సందర్శయన్నిరమిమీతపురాణరత్నం
తస్మైనమోమునివరాయపరాశరాయ॥ ౪॥

తుష్టూషన్నపిలక్ష్మీశ మాచార్యగుణయంత్రితః । క్రమాత్స్వవ్యస్తు

తిరోయోక్తుం ప్రభుణాన్యత్రకృష్యతే ॥ అత్రహి ప్రబంధనిర్మాణద్వారా పరంపరయోపకారకాన్నమశ్చికీర్షుస్తేష్వపి ధర్మశాస్త్రకృతాం ప్రాచుర్యేణ ధర్మభాగోపబృంహణప్రధానత్వా ద్భారతాదికృతాం మనుష్యత్వకంచుకితమహాపురుషానుగుణకావ్యత్వకవచితాతిగహనగభీరవితతగ్రంథనిర్మాతృతయా తత్త్వత్రయాదివివేకస్య తత్ప్రబంధేషు కృచ్ఛ్రసాధ్యత్వాచ్చ అనన్యపరావ్యామిశ్రవ్యక్తతాత్పర్యసంక్షిప్తసాత్త్వికోపబృంహణప్రధానతమపురాణనిర్మాణే నాత్యంతోపకారకం పరాశరం ప్రణమతి॥ తత్త్వేనేతి॥ తత్త్వమిహానారోపితంరూపం। యథావస్థితాకారేణేత్యర్థః॥ యచ్ఛబ్దేనప్రజాపతినస్తావసిష్ఠపౌత్రః 'సహోవాచ వ్యాసః పారాశర్య' ఇతివ్యాసస్యాప్తత్వాయ తత్పితృత్వేన శ్రుత్యుపాత్తః పులస్త్యవసిష్ఠవరప్రదానలబ్ధపరదేవతాపారమార్థ్యజ్ఞానవత్తయా ప్రసిద్ధఇతి వ్యజ్యతే।అత్రచిదచిచ్ఛబ్దౌ గోబలీవర్దన్యాయాచ్చేతనాచేతనవిశేషపరౌ। చేతనవిశేషాఃబద్ధముక్తాదయః । అచేతనవిశేషాస్త్రిగుణకాలాదయః।ఈశ్వరఇహ స్వేతరసర్వనియంతా స్వయమన్యైస్స్వసంకల్పమంతరేణా నియామ్యః పురుషోత్తమః । అత్రస్వస్వరూపావగతిపూర్వకత్యాజ్యోపాదేయవిభాగార్థం ప్రకృత్యాత్మభ్రమస్వతంత్రాత్మభ్రమనివృత్త్యర్థంచత్రయ్యాంతోక్త భోక్తృ భోగ్యనియంతృక్రమోనిబద్ధః । తత్స్వభావాః తేషాంత్రయాణాం సాధర్మ్యవైధర్మ్యరూపాధర్మాః । తత్ర కారణత్వాదయస్సాధర్మ్యరూపాః। పరతంత్రత్వభోక్తృత్వపరాక్త్వసర్వశరీరత్వాదయోవైధర్మ్యరూపాః । భోగఇహస్వర్గస్వారాజ్యాదిసుఖానుభవః స్వాత్మానందానుభవశ్చ । తస్మిన్ముక్తిశబ్దం కేచిదుపచరంతి । నహినిత్యం కించిత్స్వాత్మానందమాత్రానుభవరూపంకైవల్యమస్తి ''చతుర్విధామమజనాభక్తాఏవహి తేశ్రుతాః । తేషామేకాంతినః శ్రేష్ఠాస్తేచైవానన్యదేవతాః। అహమేవగతిస్తేషాం నిరాశీఃకర్మకారిణాం। యేతుశిష్టాస్త్రయోభక్తాఃఫలకామాహి తేమతాః।సర్వేచ్యవనధర్మాణఃప్రతిబుద్ధస్తుమోక్షభా'' గితివిశేషణాత్ ।కించ॥సర్వకర్మవినిర్మోక్షేముక్తిభేదఃకథంభవేత్ । కర్మైకదేశయోగేతునముక్తిర్ముక్తిభేదవత్ । నచకైవల్యభాజ్మాత్రాన్ముక్తి

రేషేతియుజ్యతే। స్వమాత్రభుక్తితాత్పర్యాత్తత్రతస్యప్రయోగతః ॥ ఆత్మమాత్రానుభవసక్తస్యతదుపాయానుష్ఠాయినః కాగతిరితిచేత్ బ్రహ్మవిద్యానుప్రవేశానామపవర్గవిశ్రాంతౌతదభావేచతత్తదనుగుణేతిభాష్యాదిషుద్రష్టవ్యం । ఐశ్వర్యాద్యర్థినాంతత్తత్ప్రదర్శనమప్యౌదార్యకృత్యమేవ । అపవర్గః సర్వకర్మాత్యంతోచ్ఛేదననిశ్శేషావిద్యానివృత్తిలక్షణపరిపూర్ణబ్రహ్మానుభవః । సచాకర్మాధీనస్వామ్యభిమతస్వచ్ఛందశేషవృత్తిపర్యంతః । ఈదృశానుభవే "యథానక్రియతేజ్యోత్స్నామలప్రక్షాళనాన్మణేః। దోషప్రహాణాన్నజ్ఞానమాత్మనఃక్రియతేతథా।యథోదపానకరణాత్క్రియతేనజలాంబరం । సదేవనీయతేవ్యక్తిమసతస్సంభవఃకుతః । తథాహేయగుణధ్వంసాదవబోధాదయోగుణాః। ప్రకాశ్యంతేనజన్యంతేనిత్యాఏవాత్మనోహితే" ఇత్యాదికమనుసంధేయం । తదుపాయాః తత్తదధికారిసాధ్యాః "ప్రవృత్తిలక్షణంధర్మంప్రజాపతిరథాబ్రవీత్ । నివృత్తిలక్షణంధర్మమృషిర్నారాయణోఽబ్రవీ"దితి విభజ్యోక్తాః । సిద్ధరూపాశ్చదేవతాదయస్సర్వసాధారణాః । ప్రధానతమస్సిద్ధోపాయస్తు యథార్హంతథావిధధర్మద్వయవశీకరణీయతయానిత్యసిద్ధఃపురుషోత్తమఏవ। గతావపితచ్ఛబ్దోన్వేతి। తత్సంబంధినీగతిరర్చిరాదికాధూమాదికాచ। యద్వాసాత్త్వికరాజసతామసభేదభిన్నా। తథాచగీయతే "ఊర్ధ్వంగచ్ఛంతిసత్త్వస్థా" ఇత్యాది। గతిపర్యంతానామష్టానామిహద్వంద్వఉచితః। గతయస్సప్తానాంప్రకారాఇతికేచిత్। ఉక్తైరేవానుక్తంవిరోధ్యాదికమప్యత్రోపలక్ష్యతే । ఉదారః మైత్రేయాదీనామస్మదాదీనాంచప్రత్యుపకారాదికమనపేక్ష్యతత్త్వజ్ఞానమహానిధిప్రదాతా। యేనచైవమాశాస్యతేపురాణాంతే "ప్రదిశతుభగవానశేషపుంసాంహరిరపజన్మజరాదికాంసమృద్ధి"మితి। అత్ర "అజ్ఞానాయతుయోజ్ఞానందద్యాద్ధర్మోపదేశనం। కృత్స్నాంవాపృథివీందద్యాత్తేనతుల్యంనతత్ఫలం। బ్రహ్మవిద్యాప్రదానస్యదైవైరపినశక్యతే। ప్రతిప్రదానమథవాదద్యాచ్ఛక్తితఆదరాత్ । విద్యాదానంతతోఽధిక"మిత్యాదికమనుసంధేయం। సందర్శయన్సమ్యగ్దర్శయన్। కంపోక్త్యార్థసిద్ధ్యాచవిశదంప్రకాశయితుమిత్యర్థః । లక్షణాహేత్వోఃక్రియాయాఇతిశ

తృప్రత్యయః। ‘‘చిరనిర్వృత్తమప్యేతత్ప్రత్యక్షమివదర్శిత’’మితిన్యాయా
ద్దర్శనశబ్దఔపచారికః।తదభిప్రాయేణహిబ్రూయతే ‘తస్మైమృదితకషా
యాయతమసఃపారందర్శయతిభగవాన్సనత్కుమార’ఇతి । తత్రైవన
సందర్శయన్నిత్యనేన ‘ప్రోవాచతాంతత్త్వతోబ్రహ్మవిద్యా’మితి శ్రుత్యు
క్తంసూచ్యతే । ఏవంసర్వవేదసారభూత శ్రుతిసకలార్థోపబృంహణపర
త్వంఖ్యాపితం । అత్రజీవస్వరూపస్వభావతదవాంతరభేదాః ‘‘పిండఃపృ
థగ్యతఃపుంసః పుమాన్నదేవోననరః, నిర్వాణమయఏవాయమాత్మాజ్ఞా
నమయోమలః। ఆత్మాశుద్ధోక్షరశ్శాంతోనిర్గుణఃప్రకృతేఃపరః। అద్వ్యాపిన
నివర్తంతేద్వాదశాక్షరచింతకాః । యద్వైపశ్యంతిసూరయ’’ఇత్యాదిభి
రుక్తాః। అచిత్స్వరూపస్వభావతద్భేదాస్తు ‘‘త్రిగుణంతజ్జగద్యోనిరనాది
ప్రభవాప్యయం। వ్యక్తావ్యక్తేతథైవాన్యేరూపేకాలస్తథాపరః।కలాము
హూర్తాదిమయశ్చకాలోనయద్విభూతేఃపరిణామహేతు’’రిత్యాదిభిర్దర్శి
తాః। ఈశ్వరస్వరూపాదికంతు ‘‘అవికారాయశుద్ధాయ,పరఃపరాణాం
పరమః, శాస్తావిష్ణురశేషస్య, సమస్తకల్యాణగుణాత్మకోసౌ,ఆత్మభావం
నయత్యేనంతద్బ్రహ్మధ్యాయినమునే।వికార్యమాత్మనశ్శక్త్యాలోహమా
కర్షకోయథే’’త్యాదిషుస్పష్టం।భోగతత్స్థానభోగ్యభోగోపకరణాదికంభు
వనకోశాదిషుప్రపంచితం। ‘‘యోగినామమృతంస్థానంస్వాత్మసంతోషకా
రిణా’’మిత్యనేనస్వాత్మానుభవపరాణాంస్థానమప్యుక్తం। సనకాదియోగి
నామమృతంస్థానం స్వాత్మసంతోషకారిణాఽపిస్థానంభవతీత్యర్థః ।అత్ర
పూర్వాపరవాక్యప్రవృత్తిప్రకారఃపరామర్శనీయః । స్వధర్మమనువ
ర్తినామితికేషాంచిత్పాఠేపియోగినఏతేఽర్వాచీనాః । తత్స్థానమపితత్రై
వ ‘‘ఏకాంతినస్సదాబ్రహ్మధ్యాయినోయోగినోహియే । తేషాంతత్పర
మంస్థాన’’మితితదధికస్యస్థానస్యానంతరోక్తేః।అపవర్గస్వరూపం ‘‘నిర
స్తాతిశయాహ్లాదసుఖభావైకలక్షణా।భేషజంభగవత్ప్రాప్తిరేకాంతాత్యం
తికీమతా। తద్భావభావమాపన్న’’ఇత్యాదిభిరుక్తం । అత్రకర్మకృతవైధ
ర్మ్యస్యాత్యంతనివృత్తిర్వివక్షితా। భోగోపాయాస్తుధ్రువాది వృత్తాంతై
రుదాహృతాః । అపవర్గోపాయశ్చభక్తియోగసంజ్ఞః ‘‘తద్రూపప్రత్య

యెచైకాసంతతిశ్చాన్యనిస్స్పృహా। తద్ధ్యానంపరిభమైష్షడ్భిరంగైర్నిషేవ్యతేనృపే"త్యాదిముసువ్యక్తః। ప్రపత్తిస్వరూపంచ "తావదార్తిస్తథావాంఛాతావన్మోహస్తదాసుఖం। యావన్నయాతిశరణంత్వామశేషాఘనాశన"మిత్యాదిషూక్తం । భోగాపవర్గార్థగతిశ్చ తత్తదుపాయఫలమిత్యేయథాశురితిప్రతిపత్తవ్యా । "పురాణసంహితాకర్తాభవాన్వత్సభవిష్యతీ"తివైష్ణవలైంగయోరుక్తమాహ నిరమిమీతపురాణరత్నమితి। నకేవలంపూర్వసిద్ధప్రబంధప్రవర్తనమాత్రమితిభావః । పురైవవిద్యమానత్వేపిసంప్రతినవత్వాత్ పురాణత్వం చిరానుభూతత్వేప్యపూర్వవన్నిత్యానుభావ్యమిత్యర్థః। అనాదివైదికార్థవిషయతయావిద్యాంతరేభ్యః పురాతనత్వాద్వాపురాణత్వం । యథోక్తంవాయవ్యే "ప్రథమంసర్వశాస్త్రాణాంపురాణంబ్రహ్మణోదితం । అనంతరంచవక్త్రేభ్యోవేదాస్తస్యవినిస్సృతా"ఇతి । నన్వేవంసతిపరాశరఃపురాణరత్నంనిరమిమీతేతికథంస్యాత్ । శైవపురాణేచ "బ్రహ్మైవతువేదానాంపురాణానాంప్రదర్శక"ఇత్యుక్తం। సత్యం, తథాపితత్రైవప్రత్యేకంపురాణసంహితావిశేషప్రణేతారఃప్రతిపాద్యంతే "బ్రాహ్మంతు బ్రహ్మణాప్రోక్తం పాద్మంతేనైవశోభనం। పరాశరేణకథితంవైష్ణవంమునిపుంగవాః । శైవంశైలాలినాప్రోక్త"మిత్యాది। తథాగ్నేయపురాణే "యద్బ్రహ్మకల్పవృత్తాంతమధికృత్యప్రజాపతిః । అకల్పయత్పురాణంతద్బ్రాహ్మ మిత్యభిధీయత"ఇత్యాది । మాత్స్యేపి "వరాహకల్పవృత్తాంతమధికృత్యపరాశరః। యత్ప్రాహధర్మానఖిలాన్విష్ణోస్తద్వైష్ణవంవిదుః। యత్తదీశానకల్పస్యవృత్తాంతమధికృత్యచ । కల్పితంలైంగమిత్యుక్తంపురాణంబ్రహ్మణాస్వయ"మిత్యాది । "అష్టాదశపురాణానాంకర్తాసత్యవతీసుత"ఇత్యేతదపిప్రసిద్ధసర్వపురాణప్రవర్తన విశేషాద్వా సర్వపురాణసారోద్ధారేణ "యదిహాస్తితదన్యత్ర యన్నేహాస్తినతత్క్వచి"దిత్యుక్తమహాభారతకరణాద్వానిర్వాహ్యం। అతఏవహ్యుచ్యతే "అష్టాదశపురాణానిఅష్టౌవ్యాకరణానిచ । జ్ఞాత్వాసత్యవతీసూనుశ్చక్రేభారతసంహితా"మితి। ఏతేన "అష్టాదశపురాణానికృత్వాసత్యవతీసుతః। భారతాఖ్యానమఖిలంచక్రే

తదుపబృంహణం। లక్షణైర్యేనయత్ప్రోక్తం వేదార్థపరిబృంహణ"మితి భవిష్యన్మాత్స్యపురాణయోరుక్తమపి నేతవ్యం। ఇదంతుపురాణం "సర్గశ్చప్రతిసర్గశ్చే"త్యాదినా పంచలక్షణముక్తం । తస్యరత్నత్వరూపణేన తాపనిరసనత్వస్థిరత్వ సుగ్రహత్వ సురక్ష్యత్వ భోగ్యత్వప్రకాశకత్వ మంగళత్వమహార్ఘత్వమాన్యత్వమానసహేతుత్వాదివ్యజ్యతే ॥ అత్ర సంమానదంరత్నంస్థిరంభోగ్యంప్రకాశకం । మహార్ఘంమంగళంమాన్యం సురక్ష్యంసుగ్రహంనృణాం॥ ఏతస్యచపరిగ్రహాతిశయస్సర్వసమ్మతః । తస్మైఉక్తప్రకారపరమోదార్యవిశిష్టాయ "ఇతిహాసపురాణాభ్యా"మిత్యాదినా మనుప్రతిపాదితవేదభయప్రశమనాయ । మునివరాయ పరబ్రహ్మమననశీలేషు శ్రేష్ఠాయ త్రైవర్ణికీయామేతివా। మునిభిర్దత్తవరోఽసౌతేషామపిప్రత్యుపకర్తేతిభావః। "పరాశరంమునివర"మితిపురాణారంభోక్తిసూచకాభ్యాంమునివరపరాశరశబ్దాభ్యాం స్వపక్షస్థాపకత్వంపరపక్షప్రతిక్షేపకత్వంచప్రకాశ్యతే । పరాన్ బాహ్యకుదృష్టీన్ ప్రమాణతర్కశరైః ఆశృణాతీతిపరాశరః॥ ౪॥

మాతాపితాయువతయస్తనయావిభూతిస్సర్వం యదేవనియ
మేనమదన్వయానాం। ఆద్యస్యనఃకులపతేర్వకుళాభిరామం
శ్రీమత్తదంఘ్రియుగళంప్రణమామిమూర్ధ్నా॥ ౫॥

అథపరాశరప్రబంధాదపివేదాంతరహస్యవైశద్యాతిశయహేతుభూతైస్సద్భిః పరమాత్మనిచిత్తరంజకతమైస్సర్వోపజీవ్యైరుపబృంహణైర్మధురకవిప్రభృతిసంప్రదాయపరంపరయా నాథమునేరప్యుపకర్తారం కాలవిప్రకర్షేపిపరమపురుషసంకల్పాత్కదాచిత్ప్రాదుర్భూయ సాక్షాదపిసర్వోపనిషత్సారోపదేష్టారంపరాంకుశమునిం 'మాతాపితాభ్రాతే'త్యాద్యుపనిషత్ప్రసిద్ధభగవత్స్వభావదృష్ట్యాప్రణమతి॥మాతేతి॥ఉపజీవ్యప్రబంధనిర్మాణక్రమాదత్రపరాశరపరాంకుశనమస్కారక్రమః । "మాతాపుత్రస్యభూయాంసికర్మాణ్యారభతేయతః । తస్యాంతుశుశ్రూషానిత్యాపతితాయామపి" 'ఆచార్యశ్రేష్ఠోగురూణాంమాతే'త్యేకే । "పితుశ్శతగుణంమాతాగౌరవేణాతిరిచ్యత"ఇత్యాదిషు మాతుర్గౌరవంప్రతి

పాదితం। ఏవం "మాతా భస్త్రా పితుః పుత్రో యస్మాజ్జాతస్స ఏవ స" ఇతి
పితాపి ప్రసిద్ధగౌరవః। యువతయశ్చ "యత్రానుకూల్యం దంపత్యోః త్రి
వర్గస్తత్ర వర్ధతే" ఇతి ధర్మార్థకామహేతుతయోక్తాః। తనయాః సందర్శ
నాదిభిరాహ్లాదహేతవః అసమర్థావస్థాయాం సంరక్షకాః పున్నామ్నో
నరకాత్త్రాతారః। "అపి స్యాత్స కులేఽస్మాకం సర్వభావేన యో హరిం। ప్ర
యాయాచ్ఛరణం విష్ణుం దేవేశం మధుసూదనం। ఆస్ఫోటయంతి పితరః ప్ర
నృత్యంతి పితామహాః। వైష్ణవో నః కులే జాతస్స నస్సంతారయిష్యతి" ఇత్యాది
భిస్స్వగుణైన పితృపక్షైరపి నిస్తారకాః ప్రసిద్ధాః। ఏకస్మిన్నేవాస్మిన్ బ
హుభిస్సాధ్య ఉపకారస్సముదిత ఇత్యభిప్రాయేణ బహువచనం। విభూతిః
దాసభృత్యధనరత్నాదిరూపశ్శేషభూతో నియంతవ్యవర్గః। ధారకపోషకా
దివిభూత్యభావే పూర్వోక్తమఖిలం సదప్యసత్సమం స్యాత్। సర్వం అన్య
దైహికాముష్మికపురుషార్థతత్సాధనాది। యత్ ప్రసిద్ధం హ్యేతత్సాత్త్విక
సమాజేష్వితి భావః। యదేకమేవ దృష్టాదృష్టరూపం సర్వముపజీవ్యమా
సీత్ ఏవంవిధమన్యదపేక్షణీయం నాస్తీత్యవధారణాభిప్రాయః। మాతా
పిత్రాదిశబ్దవివక్షితాః ప్రియప్రవర్తకత్వ హితప్రవర్తకత్వాదయస్తత్స్వ
భావాస్తదంఘ్రావుపచర్యంతే। నియమేన సర్వదా-ముక్తావపీత్యర్థః। య
ద్వావధారణనియమాభ్యామాచార్యస్య సర్వేశ్వరాదపి తత్ప్రసాదాద్గ్థమ
తిశయేన సర్వదా బహుమంతవ్యత్వమత్ర సూచ్యతే। ఈశ్వరకృపాప్యా
నాదిరప్యాచార్యకృపామపేక్షతే లీలారససహచరితా చ। ఆచార్యకృ
పాతు తన్నిగ్రహమపి శమయతి అనుగ్రహైకరసా చ। ఈశ్వరస్య క్వచి
దధోనినీషాపి వర్తతే అసాధుకారయితృత్వం చ। ఆచార్యస్య తు సర్వతో
న్నినీషైవ సాధ్వేవ కారయతి। "ఆచినోతి హి శాస్త్రార్థాన్ ఆచారే స్థాపయ
త్యపి। స్వయమాచరతే యస్మాత్ తస్మాదాచార్య ఉచ్యతే" ఇతి స్మరణాత్। భ
గవతో దైత్యాదిషు విపరీతోపదేశోఽప్యస్తి అస్య తు సర్వత్ర యథార్థవాది
త్వమేవేత్యాది వైషమ్యమనుసంధేయం। మదన్వయశబ్దేన స్వాన్వితాః పు
రుషా గృహ్యంతే। విద్యయా జన్మనా వా స్వవంశ్యానాం పూర్వేషాముత్త
రేషాం చేత్యర్థః। స్వపూర్వేషామపి జ్ఞానవైరాగ్యాదేర్హేతుతయాఽద్య

స్యేతి విశేషణం । నః నాథమునిసంప్రదాయభాజామస్మాకం। గోత్రర్షివ
దసావిత్యభిప్రాయేణ కులపతిత్వోక్తిః। ఈశ్వరస్తు పరమాచార్యోపి సర్వే
షాం సాధారణః అయం త్వస్మదసాధారణ ఇతి భావః। యోగరూఢిప్రదర్శి
తాభ్యాం రక్షకత్వశేషిత్వాభ్యాం వా పతిత్వోక్తిః । వకుళాభిరామం శ్రీమ
దిత్యుభాభ్యాం వేషతస్స్వభావతశ్చ సౌమ్యత్వమంగళత్వే వివక్షితే । పరత
త్త్వనిర్ణయహేతూనాం తత్ప్రబంధానాం స్థిరపరిమళత్వసూచనార్థం త
దాతనసాత్త్వికజనప్రయుక్తైస్సపర్యార్థవకుళకుసుమైరభిరామం। వైష్ణవత్వ
సామ్రాజ్యచిహ్నైః శ్రీమత్ స్వాశ్రితానాం తాదృశ సంపత్ప్రదాన
యోగ్యం చ। "సతు నాగవరః శ్రీమాన్, అంతరిక్షగతశ్శ్రీమా"నితివద్భగ
వత్సేవోద్యతత్వం వా శ్రీమత్త్వం । తత్ ఉక్తప్రకారనిరతిశయభోగ్య
త్వనిరపాయశరణ్యత్వాభ్యాం ప్రసిద్ధం । అంఘ్రియుగళం ఉపమాంతర
గాహిత్వేనాన్యోన్యసదృశం దేవతాద్వంద్వవచ్చావిభక్తోద్దేశ్యం । ప్రణ
మామి భక్తిప్రకర్షపూర్వకం ప్రహ్వీభావేన భజామీత్యర్థః । నిత్యాను
వృత్తివివక్షయా వర్తమానవ్యపదేశః। మూర్ధ్నా- న కేవలం వాఙ్మాత్రేణ
నాపి మనసా । "సమస్తిమః ప్రణామస్స్యాదంజలిం మస్తకే న్యసేత్।
ప్రణామస్సంపుటస్స్యాద్ధృదయేంజలిమర్పయేత్ । ప్రహ్వాంగస్సం
పుటం కుర్యాత్ప్రహ్వాంగనమస్క్రియే"త్యుక్త మస్తిమః సంపుటా
దిమాత్రేణేతి భావః । నమస్కారప్రకరణే చ 'తద్యథా పునరయం జా
నుభ్యాం పాణిభ్యాం శిరసా చే'త్యారభ్య 'ఇత్యేవం నమతి సర్వైః కర
ణైర్నమతీ'త్యుక్తం। తాదృశప్రణామశ్చైవం ప్రశస్యతే 'సర్వైః కరణై
ర్నమస్యన్ సమగ్రో భవతి సమగ్రో నమన్నాప్తకారీ భవత్యాప్తకారీ భ
గవంతమాప్నోతీ'తి । అయం చ మూర్ధ్నా ప్రణామశ్చతుర్విధః తత్ర పం
చాంగస్తావచ్ఛ్రీవైఖానసేప్యుక్తః "పాదాంగుళిభ్యాం జానుభ్యాం శిరసా
చావనీం స్పృశన్ । బద్ధాంజలిర్నమస్కుర్యాత్స పంచాంగ ఉదీర్యత" ఇతి।
*షడంగశ్చ "పాదౌ హస్తౌ ప్రసార్యైవే"త్యాదినోక్తః। శాండిల్యస్మృతౌ
చ "నిధాయ దండవద్దేహం ప్రసార్య చరణౌ కరౌ । బధ్వా ముకుళవత్పాణీ

---

*దండాంగ ఇతి పాఠాంతరమ్.

ప్రణామో దండసంజ్ఞితః। పాదౌ శిరస్తథా హస్తౌ నికుంచ్యముకుళాకృతీ। మనో బుద్ధ్యభిమానైశ్చ ప్రణామోష్టాంగసంజ్ఞితః । మస్తిష్కం సంపుటం చైవ ప్రహ్వాంగం చ త్రయం బుధైః । కృతయోరనయోః కార్యమన్యథా వికలం భవే"దితి। శ్రీసాత్వతే ‹‹మనోబుద్ధ్యభిమానేన సహ న్యస్య ధరాతలే। కూర్మవచ్చతురః పాదాన్ శిరస్తత్రైవ పంచమం। ప్రదక్షిణసమేతేన త్వేవం రూపేణ సర్వదా । అష్టాంగేన నమస్కృత్య హ్యుపవిశ్యాగ్రతో విభో"రితి। సంకర్షణసంహితాయాం తు సుకృతప్రణామవిధౌ ‹‹లలాటోదరజాన్వంఘ్రియుగాన్యూర్ధ్వగతాకరౌ। భూమావాసంధాయ మనసా వాసుదేవమనుస్మరన్ని"తి కరచరణజానుశిరః ప్రభృతి ద్వాదశాంగశ్చ ప్రణామో ద్రష్టవ్యః । భగవతీవ సమ్యగ్జ్ఞానప్రదాతృష్వపి భక్తిప్రకర్షాదీదృశాః ప్రణామా ఉపపద్యంతే ॥ ద్రవిడోపనిషద్ద్రష్టుర స్యయాథాత్మ్యవద్భుతం । సమ్యక్ప్రీతవతాం నాత్ర శంకనీయ ఉపప్లవః । దేవగుహ్యాముచాన్యేషు హేతుర్దైవినిరర్థకః। ఇత్యాది న్యాయదృష్ట్యా చతో ష్టవ్యమిహ సూరిభిః॥ ౫॥

(యన్మూర్ధ్ని మే శ్రుతిశిరస్సు చ భాతి యస్మిన్నస్మన్మనో
రథపథస్సకలస్స మేతి। స్తోష్యామి నః కులధనం కులదైవతం తత్పాదారవిందమరవిందవిలోచనస్య॥ ౬॥)

ఏవముపకారకాన్ ప్రణమ్య సాక్షాత్పరంపరయా చ సర్వోపకారకస్య భగవతస్సత్సంప్రదాయ ప్రదానముఖోపకారకృతజ్ఞతయాచార్యప్రియచికీర్షయా చ ప్రేరితస్తత్పాదసంధుక్షితతత్సంబంధానుసంధానజనితజ్ఞానభక్తిపరీవాహరూపే స్తోత్రే ప్రాప్యప్రాపకరూపప్రతిపాద్య సంగ్రహపూర్వకం ప్రవర్తతే। యన్మూర్ధ్నీతి ॥ యచ్ఛబ్దేన సర్వశాస్త్రప్రసిద్ధం సర్వోత్తరత్వం సూచ్యతే। మూర్ధ్ని మే భాతీత్యాశ్చర్యగర్భం అత్యంతనికృష్టస్య మే మూర్ధ్ని పంగోరుపరిగంగానిపాతవదయత్నోపస్థితమనుభవయోగ్యం భవతీత్యాశ్రయణసౌకర్యానుగుణ సౌలభ్య సౌశీల్య వాత్సల్యాదిసూచకం చ । శ్రుతిశిరస్సు చ భాతీతి - సర్వాధికత్వ సర్వరక్షకత్వ హేయప్రతిభటత్వ సమస్తమంగళగుణాస్పదత్వ పరమప్రాప్యత్వాదివిశిష్టతయా సర్వేషు వేదాంతేషు ప్రకాశత ఇతి భావః । ప్రాప్తైరాశ్రయణపూర్వ

కతయాతదుపయుక్తసౌలభ్యప్రాధాన్యవివక్షయాస్వమూర్ధ్ని భానస్య
ప్రథమోపాదానం । నీచోత్తమస్థానవృత్తిభ్యాంస్వాభావికస్యతదౌజ్జ్వ
ల్యస్యనహాన్యుపచయౌ నచమేతత్రతదభివ్యక్తి తారతమ్యమిత్యభిప్రా
యవాంశ్చకారః । శ్రూయతేనిత్యమిత్యపౌరుషేయత్వం దర్శయతా
శ్రుతిశబ్దేనస్తుత్యవిషయస్య ప్రమాణస్యనిత్యనిర్దోషత్వంసూచ్యతే । శిర
శ్శబ్దేనావ్యవహితప్రవృత్తానన్యపరభాగోక్తిః। బహువచనేనసమన్వయా
ధ్యాయస్థాపితంసర్వోపనిషదైకకంఠ్యమభిప్రేతం। ప్రకీర్ణేషుబహుషువే
దాంతేషు క్రమాదనేకవిధపూర్వపక్షగర్తనిస్తారేణకథంచిద్ద్రష్టవ్యంవ
మేదానీంసదాచార్యప్రసాదాదేకత్ర ఝటిత్యయత్నదృశ్యమాసీదితి కా
ర్తార్థ్యంచవ్యజ్యతే। భాతీతివర్తమానవ్యపదేశేనావిరోధలక్షణోక్తంని
త్యనిర్బాధత్వమపిప్రకాశ్యతే । యస్మిన్ స్వప్రాప్త్యుపాయతయాస్వీకృ
తే। అస్మదిత్యాదినాసర్వప్రకారనిరవధికభోగ్యత్వోక్తిః। అస్మచ్ఛబ్ద ఇహా
నుబంధిసహితస్వాత్మపరః । పరావరపురుషార్థవివేచక స్వవంశస్వభా
వోయమితిభావః । మనోరథపథః ఇచ్ఛామార్గః । ఆఫలప్రాప్తేరనుస్యూ
తోభిలాషఇత్యర్థః । సకలః ఐహికాముష్మిక ప్రాప్యప్రాపకస్వరూప
సర్వవిషయః। సమేతి సమ్యక్సంభూయవాగచ్ఛతి । నతువిషయభేదాద్బ
హుశిరస్క ఇతిభావః । "యాప్రీతిరవివేకానా"మిత్యాదివత్। "త్వమేవ
మాతాచే"త్యారభ్య "త్వమేవసర్వం మమదేవదేవే"తిహ్యనుసంధీయ
తే। "పితాత్వంమాతాత్వ"మిత్యాదిచవక్ష్యతి। "స్వాధ్యాయేనార్చయం
త్యేకేభవంతంసంయమేనచ । ఇతివాగ్భిఃప్రశస్తాభిరయోనిర్విష్ణురీడితః।
వాగ్యజ్ఞేనార్చితోదేవఃప్రీయతాంమేజనార్దనః। ఆరిరాధయిషుఃకృష్ణం
వాచంజిగదిషామియాం । తయావ్యాససమాసిన్యా ప్రీయతాంపురుషో
త్తమః। ఏషమేసర్వధర్మాణాంధర్మోధికతమోమతః । యద్భక్త్యాపుండరీ
కాక్షంస్తవైరర్చేన్నరస్సదా॥ ఆదరేణయథాస్తౌతిధనవంతంధనేచ్ఛయా।
ఏవంచేద్విశ్వకర్తారంకోనముచ్యేతబంధనాత్ ।సాజిహ్వాయాహరింస్తౌతీ"
త్యాదిషు ప్రసిద్ధాంస్వశక్త్యాంవాచికీంపరిచర్యాంకరిష్యామీత్యాహ స్తో
ష్యామీతి । పరమార్థగుణవర్ణనేన సేవిష్యఇత్యర్థః । తథాచద్రమిడభా

ష్యం‘నాసతా స్తుతిరుపపద్యత’ ఇతి।ఆహుశ్చ వరదాచార్యాః “కథమసతా గుణేనకథితేనస్తుతిర్భవతీ”తి ।ముఖ్యవృత్త్యోపచారవృత్త్యావాకస్యచిద్గుణస్యానభిధానేస్తుతిత్వంనస్యాదితిభావః।గుణ్యావచ్ఛిన్నగుణాభిధానంహిస్తోత్రమాహుర్నీతివిదః । “సర్వైశ్వర్యేశ్వరఃకృష్ణః ప్రోచ్యతేయదిపండితైః । తథాపిస్వల్పమేవోక్తంభూతార్థైకతమాస్తు”తిరిత్యాదికంతు గుణారోపణేనవచనంస్తుతిరితిలోకదృష్టప్రకారేణోచ్యతే ।స్తోష్యామీత్యత్ర ప్రధానభూతస్తుతిఫలంసర్వశేషిభూతస్తుత్యగామీతిహృదయం । నఃపూర్వోక్తవిద్యాసంతానజాతానాం।యద్వాసర్వదేశకాలవర్తినాంసాత్త్వికానాం।కులధనంఆపదర్థంసంగృహ్యం।అయత్నలబ్ధమనుకూలోపాయమిత్యర్థః। కులదైవతంఅనతిలంఘనీయమారాధ్యముపాయనిర్వర్తకం ఫలప్రదంఫలంచ।తత్ ఉక్తప్రకారపరత్వసౌలభ్యపరమావధిభూతం। పాదస్యారవిందత్వరూపణేనలక్ష్మీకరగ్రహణయోగ్యత్వకాంతిసౌరభ్యసౌకుమార్యాదికం వ్యజ్యతే। “పురుషేపుష్కరేక్షణే, జితంతేపుండరీకాక్ష, యశ్చదేవోమయాదృష్టఃపురాపద్మాయతేక్షణః,కృష్ణఃకమలలోచనః, మహావరాహస్ఫుటపద్మలోచనః,రామోరాజీవలోచన” ఇత్యాదిషుప్రసిద్ధమనుగ్రహశీలత్వపూర్ణత్వవ్యంజకమాహ అరవిందలోచనస్యేతి । అరవిందవత్ సౌమ్యంవిలోచనంయస్యసతథోక్తః ।మమయోగినాంమహాకులేజన్మ సదాచార్యస్వీకరణముపకారకేషుప్రావణ్యంతదభిమతచికీర్షయా వీచీ తరంగవృత్తిక్రమేణప్రారిప్సితపరమాత్మస్తుతౌసంకల్పశ్చ భగవత్కటాక్షవిశేషస్యఫలమితిభావః।ఉక్తంచ మోక్షధర్మే “జాయమానంహిపురుషంయంపశ్యేన్మధుసూదనః । సాత్త్వికస్సతువిజ్ఞేయస్సవై మోక్షార్థచింతక” ఇతి। తదన్యదృష్టిగోచరత్వేచదోషఉక్తః “పశ్యత్యేనం జాయమానం బ్రహ్మారుద్రోథవాపునః । రజసా తమసాచాస్య మానసంసమభిప్లుత”మితి । కించ స్వప్రేరితేమయితుష్టూషమాణే తజ్జనితప్రీత్యతిశయేన శేషపూరణం కర్తుమరవిందవచ్చైత్యవికాసశోభాదిమతాలోచనేన భూయోపి మాం కటాక్షయతఇతిధన్యతామాత్మనోనుసంధత్తే। ఉక్తంహి శ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరే

రుద్రగీతాయాం “నాథన్యః కేశవం స్తౌతి నాథన్యోర్చయతిప్రభుం। నమస్య
ధన్యోనహాతిం నాథన్యోవేత్తిమాధవ” మితి ॥ ౬॥

{తత్త్వేనయస్యమహిమార్ణవశీకరాణుశ్శక్యోనమాతుమ
పిశర్వ పితామహాద్యైః । కర్తుంతదీయమహిమస్తుతిము
ద్యతాయ మహ్యంనమోస్తుకవయేనిరపత్రపాయ॥ ౭॥}

అథస్తోత్రాభ్యుపగమప్రీతేన తచ్ఛ్రవణకౌతుకినాభగవతా స్తుతిసా
ద్గుణ్యాయస్తోతవ్యస్య స్వస్యస్వరూపరూపగుణవిభూతిషు కార్త్స్న్యేన
ప్రకాశితాసుసర్వైరపివిషయానురూపస్తుతేగశక్యతాం బుద్ధ్వా నివృత్తో
ద్యోగ స్తత్ప్రవృత్తమాత్మానముపాలభతే॥తత్త్వేనేతి॥యథావత్ స్థితా
కారేణేత్యర్థః । కార్త్స్న్యేనేతివాభిప్రాయః । యస్య త్రివిధపరిచ్ఛే
దరహితతయా నిరవధికగుణవిభూతిత్వేనశ్రుత్యాదిప్రసిద్ధస్య।మహిమా
త్రనిరుపాధికసార్వజ్ఞ్యసర్వనియమన శక్త్యాదిరూపః । తస్య దురవగాహ
త్వాదినార్ణవత్వోక్తిః । తాదృశస్య మహిమ్నోఽతిక్షుద్రవిషయాధిష్ఠా
నాంశశ్శీకరాణుత్వేనకల్ప్యతే అనంతేషు గుణేష్వేకైకమాత్రంవా । శ
క్యోనమాతుంవాచామనసాచపరిచ్ఛేత్తుమశక్యఇత్యర్థః । శ్రూయతేహి॥
“యతోవాచోనివర్తంతే అప్రాప్యమనసాసహ, యస్యామతంతస్యమతం
మతంయస్యనవేదసః అవిజ్ఞాతంవిజానతాంవిజ్ఞాతమవిజానతాం,త్వమేవ
త్వాంవేత్థయోసిసోసి,యోఅస్యాధ్యక్షఃపరమేవ్యోమన్ సోఅంగవేదయ
దివానవేదే”తి।ఏవంవిభూతిద్వమైకదేశోపిమాతుంనశక్యఇత్యవగంతవ్యం
నను‘ఈశానస్సర్వవిద్యానాం’ ‘ఈశ్వరాజ్జ్ఞానమన్విచ్ఛే’దిత్యాది ప్రసి
ద్ధవైభవస్సర్వజ్ఞ్యనామాచశర్వఃతస్యాప్యుపదేష్టా సర్వవేదప్రవర్తనాధిక్ప
తశ్చపితామహఃసనందనాదయోపి బ్రహ్మభావాన్వితాఇత్యుచ్యంతే వే
దాశ్చస్వయంసర్వోపదేష్టారః తత్కథమేతైర్మాతుమశక్యత్వ మిత్యత్రా
హ అపిశర్వపితామహాద్యైరితి । లోకోత్తరజ్ఞానైరపీ త్యపిశబ్దాభిప్రా
యః । అత్ర కాలత్రయవర్తిభిరపీతిభావ్యం । తథాచామనంతిబహ్వృచాః
‘నతేవిష్ణోజాయమానోనజాతో దేవమహిమ్నఃపరమంతమాపే’తి ।ఉక్తం
చోత్తరరామాయణేబ్రహ్మణా “త్వంహిలోకగతిర్దేవనత్వాంకేచనజాన

తే।ఋ తేమాయాంవిశాలాక్షీంతవపూర్వపరిగ్రహా"మితి । మోక్షధర్మే
చభృగుభరద్వాజసంవాదే "ప్రజాపతించరుద్రంచాప్యహమేవసృజామి
వై।తౌచమాంనవిజానీతోమమమాయాప్రమోహితౌ" ఇతి । బ్రహ్మరుద్ర
సంవాదేచ "నసశక్యస్త్వయా ద్రష్టుం మయాన్యైర్వాపి సత్తమ । స
గుణోనిర్గుణోవిశ్వోజ్ఞానదృశ్యోహ్యసౌస్మృతః । తవాంతరాత్మా మమచ
యేచాన్యేదేహిసంజ్ఞితాః । సర్వేషాంసాక్షిభూతోసౌనగ్రాహ్యఃకేనచి
త్క్వచి"దితి।శ్రీవిష్ణుధర్మే"నయస్యరూపంనబలప్రభావౌ నచస్వభావఃప
రమస్యపుంసః।విజ్ఞాయతేశర్వపితామహాద్యైస్తం వాసుదేవం ప్రణమా
మ్యచింత్య"మితి । వైష్ణవేచపురాణే "యన్నాయంభగవాన్బ్రహ్మాజా
నాతిపరమంపదం । తన్నతాస్స్మ జగద్ధామతవసర్వగతాచ్యుత। యన్నదే
వానమునయోనచాహంనచశంకరః। జానంతిపరమేశస్యతద్విష్ణోఃపరమం
పద"మితి। శ్రీవారాహేస్వయంచాహ "యదేతత్పరమంబ్రహ్మ వేదవా
దేషుపఠ్యతే। సదేవఃపుండరీకాక్షస్స్వయంనారాయణఃపరః । అద్యాపి
మాంనజానంతిరుద్రేంద్రాస్సపితామహా"ఇతి । భగవద్గీతాసుచ" నా
హంప్రకాశస్సర్వస్యయోగమాయాసమావృతః । మూఢో యన్నాభిజా
నాతిలోకోమామజమవ్యయ"మితి ।"మాంతువేదనకశ్చనే"తిచ ।అత్రమ
హిమార్ణవశీకరాణుర్మాతుంనశక్యఇత్యుక్త్వామహిమ స్తుతిమితి వచనా
త్స్వస్యచాపలభూమ్నాకార్త్స్న్యేన మహిమస్తుతా వుద్యోగస్సూచ్య
తే।తదీయమహిమస్తుతింతదసాధారణస్యమహిమ్నఃప్రకర్షకథనమిత్యర్థః।
తదీయస్యస్తోతవ్యతయా ప్రస్తుతస్య పాదారవిందస్య మాహాత్మ్యవర్ణన
మితివా । ఉద్యతాయ ఉద్యుక్తాయ । మహ్యం మహాయోగిభిస్సర్వైర
ప్యశక్యేప్రవృత్తాయస్వస్మై । నమఇతి పూజాలింగమేవాత్ర ఛేకోక్త్యా
నిందార్థం । సాహసికాఃప్రియోనంతవ్యా ఇతిచోపాలంభః । నమో
స్త్వితిసామాన్యోక్త్యాసర్వైఃక్రియమాణం నమోమహ్యమేవాస్తు కిమ
న్యేన "నంతవ్యఃపరమశ్శేషీ" త్యుక్తేన సర్వేశ్వరేణేతివ్యజ్యతే । కప
మేకాంతదర్శనే అపరిచ్ఛేద్యోపి పరిచ్ఛేద్యంపశ్యతే అంశతోపి స్తోతు
మశక్యేసర్వప్రకారవర్ణనకౌతుకినే సర్వేషాం విడంబనరసావహాయేతి

భావః । అనంతే భగవతి స్వవాచాపరిమితత్వావద్యముద్ఘాటయన్మహాంసర్వైరాత్మనః పరిహసనీయతాం న జానామీత్యభిప్రాయేణాహ నిరపత్రపాయమేతి ॥ ౭॥

యద్వాశ్రమావధియథామతివాప్యశక్తః స్తౌమ్యేవమేవ
ఖలు తేపి సదా స్తువంతః। వేదాశ్చతుర్ముఖముఖాశ్చ మహా
ర్ణవాంతః కో మజ్జతోరణుకులాచలయోర్విశేషః ॥ ౮॥

అథ ప్రార్థనయాద్భ్యాం ప్రభుణా ప్రతిబోధితః। ప్రారిప్సితపరిత్యాగాన్నివృత్తః స్తోతుమీహతే॥ అత్ర హి భగవతో గుణోత్తరేషు గురుష్వేవ విశ్రమే కథంచిన్నివారితేపి విషయానుగుణస్తోత్రాశక్తిజనితం వైముఖ్యం పరిహర్తుం వేదప్రభృతీనామపి వృత్తాంతమాత్మనశ్చ దీనానుకంపిత్వాది గుణగణం ప్రకాశ్య ప్రతిసమాహితః స్తోత్రే యావానర్థ ఇతి న్యాయాత్స్వస్యోచితప్రవృత్తితయా స్వోపాలంభనివృత్తిం సిద్ధాంతయతి॥ యద్వేతి। అశక్తోపి స్తౌమీత్యన్వయః। అజ్ఞత్వమప్యత్రాంతర్నీతం, యథావద్వక్తుం జ్ఞాతుం చాశక్త ఇతి చోపస్కార్యం, శ్రమావధియథామతీత్యుభయోపాదానాత్ । శ్రమోక్తిరసామర్థ్యసూచనార్థా। తేన చానుకంపనీయోహమితి వ్యజ్యతే। యథాహ కాళిదాసః "సోహం తే దేవ దేవేశ నార్చనాదౌ స్తుతౌ న చ । సామర్థ్యవాన్కృపామాత్రమనోవృత్తిః ప్రసీద మ" ఇతి। యథామతీతి మతిక్షయసూచనాయ। యథోచ్యతే "ఇషుక్షయాన్నివర్తంతే నాంతరిక్షక్షితిక్షయాత్ । మతిక్షయాన్నివర్తంతే న గోవిందగుణక్షయా"దితి। యథామతివచనం చ మహాభారతే ప్రోక్తం "యథాజ్ఞానం తు వక్ష్యామి పురుషం తం సనాతనం । తస్యైకస్య మహత్త్వం హి స చైకః పురుషః స్మృతః ॥ మహాపురుషశబ్దం స బిభర్త్యేకస్సనాతన" ఇతి । వాశబ్దః ప్రతిపన్నే స్తుతిశక్తిక్షయాత్ స్తుతిశక్తావపి స్తోతవ్యవిషయజ్ఞానమాంద్యాద్వా నివృత్తిసంభవం వ్యనక్తి । అత్ర స్తౌమీతి వర్తమాననిర్దేశః స్తుతేర్వర్తమానసామీప్యపరః । అస్యాపి వాక్యస్య స్తుత్యాత్మకత్వం వా సూచయతి । ఏవమేవ శ్రమావధీత్యాద్యుక్తప్రకారేణేత్యర్థః । ఏవకారేణ నిశ్శేషస్తుతేరసంభవః స్ఫుటీక్రియతే । అన్యథా పరమాత్మనః స్తుతిరేవ న స్యాత్ ।తత స్తద్విధానం "స్తవ్యస్తవప్రియః స్తోత్రం

స్తుతి"రితితస్మాన్మమానిచనిరర్థకానిభవేయురితిభావః । ఖలుశబ్దఃశ్రుత్యా
దిప్రసిద్ధింద్యోతయతి। తేపి లోకోత్తరజ్ఞానశక్తిమంతోపీత్యర్థః। సదాస్తు
వంతః స్వరూపనిత్యతయా వేదానాంసదాస్తోతృత్వంయుక్తం।తథా 'త
ద్విప్రాసోవిపన్యవ'ఇత్యాద్యామ్నాతానాంనిత్యసూరీణాంచస్యాత్। చ
తుర్ముఖాదీనాంతు ప్రవాహనిత్యతయాయావదధికారం యథాకాలమవి
చ్ఛిన్నంస్తోతృత్వం। ఏవంసర్వేష్వపికల్పేష్వితివివక్షితం । వేదశబ్దేన అస్మ
దాద్యతీంద్రియపురుషార్థతదుపాయవేదకత్వంవ్యజ్యతే । చతుర్ముఖము
ఖాః చతుర్ముఖప్రధానావిబుధశ్రేష్ఠాః । స్వముఖైర్వేదచతుష్టయప్రవ
ర్తకత్వఖ్యాపనాయచతుర్ముఖశబ్దః । సర్వైరపియథావత్స్తోతుమశక్య
త్వంచభారతోక్తం "వక్తాయుతైర్వ్యస్యగుణానశక్యావక్తుంసమేతైరపిస
ర్వదేవైః। మహాత్మనశ్శంఖచక్రాసిపాణేర్జిష్ణోర్విష్ణోర్వసుదేవాత్మజస్య"
తి।శ్రీవిష్ణుధర్మేచ"సత్త్వాదయోనసంతీశేయత్రచప్రాకృతాగుణాః।సహి
తస్యగుణాస్సర్వేసర్వైర్మునిగణైరపి ।వక్తుంశక్యావియుక్తస్య సత్త్వా
ద్యైరఖిలైర్గుణై"రితి । శ్రీవైష్ణవేచపురాణేకాళియదారాః "నసమర్థా
స్సురాస్స్తోతుంయమనంతమజంవిభుం। స్వరూపవర్ణనంతస్యకథంయోషి
త్కరిష్యతి । స్త్రియోనుకంప్యాస్సాధూనాంమూఢాదీనాశ్చజంతవః।
యతస్తతోస్యదీనస్యక్షమ్యతాంవదతాంవర"ః।వారాహేచ రుద్రగీతా
సుసప్తమాధ్యాయే "చతుర్ముఖాయుర్యదికోటివక్త్రోభవేన్నరఃక్వాపి
విశుద్ధచేతాః। సతేగుణానామయుతైకమంశంవదేన్నవాదేవవరప్రసీదే"
తి। నన్వస్యవిషయస్యయథావద్వక్తుమశక్యత్వేపిచతుర్ముఖాదీనాంచ త
వచతారతమ్యమస్తీత్యత్ర స్వాభిప్రేతమర్థమర్థాంతరన్యాసేన ద్రఢ
యతి మహార్ణవాంతరితి । అత్యగాధేస్మిన్కులాచలస్యాప్యమగ్నాంశోన
స్యాదితిభావః । అణుకులాచలయోర్మిథఃపరిమాణగురుత్వవైషమ్యేపి
మజ్జనేనాదృశ్యత్వేనవిశిష్టమిత్యభిప్రాయేణకోమజ్జతోర్విశేష ఇత్యుక్తం॥

కించైషశక్త్యతిశయేనన తేనుకంప్యస్స్తోతాపితుస్తుతి
కృతేనపరిశ్రమేణ । తత్రశ్రమస్తుసులభో మమ మం
దబుద్ధేరిత్యుద్యమోయముచితో మమచాబ్జనేత్ర॥౬॥

నకేవలమవిశేషస్తోతృషు దైన్యాతిశయేనశీఘ్రం త్వదనుకంపాఫలలాభాన్మమైవాధికారః ప్రకృష్యతఇత్యభిప్రాయేణాహ॥ కించేతి॥అత్రాధికారసద్భావేనసహతత్ప్రకర్షస్సముచ్చీయతే। ఏషస్తోతేతిభగవతస్తునతివైముఖ్యనివృత్తిసామర్థ్యాత్ప్రభూతాల్పశక్త్యోరేకరాశిత్వే నోపాదానం।స్తోతుస్సామర్థ్యాతిశయఃప్రాయస్త్వత్కృపామాంద్యకారణమితిసూచయన్నాహ శక్త్యతిశయేననతేనుకంప్యఇతి। తే సర్వవిద్భిర్వేదైస్సూరిభిశ్చనిత్యం స్తూయమానతయాస్తుత్యంతరనిరపేక్షస్య దీనానుకంపనస్వభావస్యయథాధికారంరక్షణోపయుక్తయత్కించిద్వ్యాజమాత్రాపేక్షిణశ్చేతిభావః । కేనతర్హ్యనుకంపనీయఇతిశంకాయాంశక్త్యతిశయవైపరీత్యస్యైవానుకంపాతిశయహేతుత్వరూపం విశేషంసూచయతి అపిత్వితి। పరిశ్రమేణ పరితఃశ్రమేణ। అశక్త్యాభక్త్యాచస్తోతుంహాతుంచానర్హతయాసర్వప్రకారవ్యాకులత్వేనేతిభావః । తత్ర తథాసతీత్యర్థః స్తుతావితివా । మమతు శ్రమస్సులభ ఇత్యన్వయః । శ్రమస్తుసులభఃనతు శక్త్యతిశయప్రసంగఇతివాభిప్రేతం । మందబుద్ధేః అల్పజ్ఞత్వాదిత్యర్థః। ఇతిశబ్దోహేత్వర్థః ఉద్యమప్రకారపరోవా । అయముద్యమః స్తోష్యామిస్తోమీతిశ్లోకద్వయోక్తస్తోత్రోపక్రమః। మమచ మమైవేత్యర్థః । అవిరుద్ధోప్యత్రసముచ్చయార్థోమందః । మమేతికథితపదావృత్తిర్మహారణ్యాగర్భాదేరిత్యతిశయితవిధేయతాత్పర్యాదలంకారఏవ । త్వత్కటాక్షాక్షల్పహంతుష్టూషుదశాం తత్రాధికారాతిశయంచ ప్రాప్తః, ఏవమనుగ్రహాతిశయవ్యంజకేనావలోకనదానేనభూయోపిమాంపాలయ యేనస్తుతిరియమవిఘ్నానిష్పద్యేతేత్యభిప్రాయేణాహ అబ్జనేత్రేతి॥ ౯॥

నావేక్షసేయదితతో భువనాన్యమూని నాలంప్రభోభవి
తుమేవకుతఃప్రవృత్తిః । ఏవంనిసర్గసుహృదిత్వయి సర్వ
జంతోస్స్వామిన్నచిత్రమిదమాశ్రితవత్సలత్వం ॥ ౧౦ ॥

అత్రైవం యథామనోరథం తవసర్వసమీహితసిద్ధిర్భవిష్యతి కటాక్షయంతంభగవంతంప్రతి ప్రాచీనప్రభూతోపకారప్రఖ్యాపనేనాద్యతనానుగ్రహస్యానాశ్చర్యతామాహ ॥ నావేక్షసఇతి ॥ అథవాల్పశక్తేః

స్వస్యస్తుత్యౌచిత్యాతిశయవచనేనవ్యంజితం భగవతఆశ్రితవాత్సల్యంకే నచిత్కైముత్యేనస్థాపయన్నేవసర్వశరణ్యత్వోపయోగితయా ప్రపంచయిష్యమాణంసర్వస్మాత్పరత్వం కారణలక్షణేనోపక్షిపన్ తద్వత్త్వాత్స్థాప్రాప్తంసౌలభ్యంచాహ । అయమేవశారీరకశాస్త్రారంభఘటితస్తోత్రారంభః॥ కారణత్వంనియంతృత్వంసుహృత్త్వంస్వామితాహరేః।వాత్సల్యమితిపంచైతేకంఠోక్తాఇహసద్గుణాః॥అవేక్షణమిహ।తదైక్షతసోకామయతేత్యాదిసూక్తః * ఈక్షతేర్నాశబ్దంగౌణశ్చేన్నాత్మశబ్దాదిత్యాదిసూత్రస్థాపితస్యానుగ్రహస్సంకల్పః । తతః త్వదవేక్షణరూపహేత్వభావాదిత్యర్థః। భువనానీతికృత్స్నకార్యపరం। అమూనీతితత్ప్రమాణసిద్ధభోక్తృభోగ్యరూప కార్యజాతానామన్యాశక్యకరణవైచిత్ర్యాభిప్రాయం। 'యతోవాఇమానిభూతాని' *జన్మాద్యస్యయతఇతిశ్రుతిసూత్రయోరిదంశబ్దవత్ । నాలం నసమర్థాని । కారణాభావేకథంకార్యంస్యాదితిభావః । ప్రభో స్వాధీనత్రివిధచేతనాచేతనస్వరూపస్థితిప్రవృత్తిభేద । భవితుం ఉత్పత్తుం సత్తాయోగితయాస్థాతుంచ। ఏవకారోభవనస్య పరసంకల్పనైరపేక్షశంకాం వారయన్నివృత్త్యనర్హత్వైకైముత్యముద్ఘాటయతి । ఏవంఅలబ్ధసత్తాకానాంసత్తాపూర్వికాప్రవృత్తిశ్చత్వదీక్షణమంతరేణనస్యాదిత్యాహ కుతఃప్రవృత్తిరితి । శ్రూయతేహి 'కోహ్యేవాన్యాత్కఃప్రాణ్యాత్ యదేషఆకాశఆనందోనస్యా'దితి । అంతర్యామిబ్రాహ్మణాదికం సర్వమిహానుసంధేయం । ఉక్తంచస్వయమేవ మోక్షధర్మే "యత్కించిద్వర్తతేలోకేసర్వంతన్మద్విచేష్టితం। అన్యోహ్యన్యచ్చింతయతిస్వచ్ఛందంవిదధామ్యహ"మితి । అత్రచపరమకారణవిషయేవికల్పసముచ్చయాన్యతరబాధాద్యసంభవాత్ గతిసామాన్యన్యాయేనకారణవాక్యానిసర్వాణిత్వయ్యేకకంఠానీతివ్యతిరేకోక్త్యాసూచ్యతే। కారణత్వోక్త్యైవ 'యోబ్రహ్మాణ'మిత్యాది శ్వేతాశ్వతరమంత్రోక్తం శరణ్యత్వమప్యాకృష్టం । ఏవం భోగమోక్షార్థప్రవృత్త్యుపయికకరణకళేబరదానాదిప్రకారేణేత్యర్థః । 'సఏకాకీనరమేతే'త్యనేనాభిప్రేతం విశ్వసృష్ట్యుపయుక్తందయమానమనస్త్వంసూచయతినిసర్గసుహృదితి। స

ర్వసామాన్యతః పూర్వోపకారప్రత్యుపకారనిరపేక్ష హితైషిణీత్యర్థః। సుహృత్త్వస్య నైసర్గికత్వం 'స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చే'త్యత్ర లక్షణ క్రియాయా అపి స్వాభావికత్వోక్త్యార్థసిద్ధం । అత్ర ప్రభుశబ్దేన సుహృచ్ఛబ్దేనచ 'సర్వస్య ప్రభుమీశానం సర్వస్య శరణం సుహృ'దితి శ్వేతాశ్వతర వాక్యం సూచితం । త్వయి నహిత్వదన్యః కశ్చిదేవం ప్రమాణసిద్ధ ఇతి భావః। సర్వజంతోరిత్యేతత్కాకాక్షిన్యాయాత్పరతాఽప్యన్వేతి । 'పతింవిశ్వస్యాత్మేశ్వరం, సకారణం కరణాధిపాధిపః, ప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతిర్గుణేశః, పతిం పతీనాం పరమం పరస్తాత్ ఏష భూతపతిరేష భూతపాల" ఇత్యాదిషు ప్రసిద్ధం హి సర్వస్వామిత్వం । ఏతచ్చ సర్వేషాం స్వార్థోపకారకత్వే సర్వస్య చతచ్ఛేషవినియోగార్హత్వే హేతుః । న చిత్రం నాద్భుతం । ఇదం స్తుతివైగుణ్యానాదరేణ స్తోతరి మయి ప్రీతిరూపమిత్యర్థః । స ఏష వాత్సల్యాఖ్యో గుణః సర్వావిశేషేణ కఠవల్ల్యాముక్తః 'అంగుష్ఠమాత్రః పురుషో మధ్య ఆత్మని తిష్ఠతి ఈశానో భూతభవ్యస్య న తతో విజుగుప్సత" ఇతి। ఉపబృంహితంచ "రిపూణామపి వత్సల" ఇతి। ఇదమాశ్రితవత్సలత్వం న చిత్రం సంప్రతి హి స్తోత్రే ప్రేరయతస్తవ మన్ముఖోదితస్తుతిశ్రవణేన జగద్వ్యాపారవిహారస్య ఫలం సంపద్యత ఇతి భావః। అత్ర స్తుతివైముఖ్యనివర్తనాదిలబ్ధవిజయసంతోషభగవదుక్తిప్రత్యుక్తిరూపతాఽప్యాచార్యోక్తా। తథాహి వేత్థ యథావ మత్వయి వాత్సల్యం యథా చ ముగ్ధభాషితే పితోరివ మే భవన్ముఖాగత స్తుతివచన శ్రవణకౌతూహలమితి తం ప్రత్యాహ నావేష స ఇతి ॥౧౦॥

స్వాభావికానవధికాతిశయేశితృత్వం నారాయణ త్వయి
న మృష్యతి వైదికః కః । బ్రహ్మా శివ శ్శతమఖః పరమస్స్వ
రాడిత్యేతేఽపి యస్య మహిమార్ణవవిప్రుషస్తే ॥ ॥౧౧॥

నను "హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే, న సన్నచాసచ్ఛివ ఏవ కేవలః, ఇంద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయత" ఇతి బ్రహ్మాదీనాం ముక్తస్య చ 'యం కామం కామయతే సోఽస్య సంకల్పాదేవ సముత్తిష్ఠతీ'తి సర్వజగత్కారణత్వం ప్రతీయతే తదేతత్కథం హి బ్రహ్మలక్షణం కథం చ తద్యోగాత్పరమపురుషస్య సర్వస్వామిత్వాది తత్రాహ॥ స్వాభావికేతి॥ స్వాభావికత్వమి

హానస్యాధీనత్వం । తేనకర్మోపాధికదుఃఖమిశ్రానిత్యచతుర్ముఖాద్యై శ్వర్యవ్యావృత్తిః । అనవధికాతిశయత్వముత్కృష్టావధిరహితోత్కర్షవత్త్వం । ‘పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతే స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచే’ త్యత్రపరత్వస్వాభావికత్వేశక్త్యాదిషు సర్వేష్వన్వితే ఇతిభావః । ఏతాభ్యామేవపరిమితంపరాధీనంచముక్తనిత్యైశ్వర్యమపివ్యవచ్ఛిద్యతే। ఈదృశమీశితృత్వంహి తస్యైవ విశ్వపతిత్వాత్మేశ్వరత్వాది శ్రుతేః “ప్రశాసితారంసర్వేషాం, శాస్తావిష్ణురశేషస్యే”త్యాదిస్మృతిశతైశ్చ । స్వయంచగీతం “మత్తఃపరతరంనాన్య”దితి । “ఏషధాతావిధాతాచసర్వేషాంప్రాణినాంప్రభుః।పరంహిపుండరీకాక్షాన్నభూతంనభవిష్యతీ”త్యాదిచద్రష్టవ్యం। అత్ర నారాయణేత్యనేన కారణవాక్యేష్వన్యార్థశంకాగోచరాణాం సదసదవ్యాకృతబ్రహ్మాత్మహిరణ్యగర్భశివాకాశప్రాణాదిశబ్దానాంకయాచిద్వృత్త్యానన్యపరాబాధితార్థసాత్త్వికోపబృంహణానుగుణమహోపనిషన్మైత్రాయణీయసుబాలోపనిషదాదిపఠితనారాయణశబ్దోదితమహాపురుషవిషయత్వం కేవలతత్త్వనిర్ణయప్రవృత్తనారాయణానువాకతాత్పర్యేణభగవతఏవసర్వపరవిద్యావేద్యత్వం తత్రత్యతత్తచ్ఛబ్దవాచ్యత్వంచ ప్రకాశ్యతే । అస్యచనామ్నోనిరుక్తిభేదైశ్శారీరకాధ్యాయచతుష్టయవివక్షితకారణత్వనిర్బాధత్వోపాయత్వప్రాప్యత్వాని భావ్యాని। ఏవమాస్తతమానేకస్మృతివచనానిచానేన ప్రత్యభిజ్ఞాప్యంతే । తత్రతావన్మనుః “ఆసీదిదంతమోభూత”మిత్యారభ్య “ఆపోనారాఇతిప్రోక్తాఆపోవైనరసూనవః । తాయదస్యాయనంపూర్వం తేననారాయణస్స్మృతః । యత్తత్కారణమవ్యక్తంనిత్యంసదసదాత్మకం । తద్విసృష్టస్సపురుషోలోకేబ్రహ్మేతికీర్త్యత”ఇతి । బృహస్పతిః “నారాయణఃపరోఽవ్యక్తాదండమవ్యక్తసంభవం। అండాద్బ్రహ్మాసముద్భవస్తేనసృష్టమిదంజగ”దితి।దక్షః “ధ్యాయేన్నారాయణందేవంస్నానాదిషుచకర్మసు। బ్రహ్మలోకమవాప్నోతినచేహోజాయతేపున”రితి । వ్యాసః “ఆలోడ్యసర్వశాస్త్రాణివిచార్యచపునఃపునః। ఇదమేకంసునిష్పన్నం ధ్యేయోనారాయణస్సదే”తి। “నమోభగవతేతస్మైవ్యాసాయామితతేజసే। యస్యప్ర

సాదాద్వక్ష్యామినారాయణకథామిమా"మితిచ వైశంపాయనవాక్యం। ఈదృశానివచనశతానివిస్తరభయాన్నలిఖ్యంతే। త్వయి "సర్వేవేదాయత్పదమామనంతి సర్వేవేదాయత్రైకంభవంతి' "నతాస్మ సర్వవచసాం ప్రతిష్ఠాయత్రశాశ్వతీ" "వేదైశ్చసర్వైరహమేవవేద్యః' "వేదేరామాయణేచైవభారతేభరతర్షభ । ఆదౌమధ్యేతథాచాంతే విష్ణుస్సర్వత్రగీయతే। నారాయణపరావేదా"ఇత్యాదిభిస్సర్వవేదవేద్యతయా ప్రసిద్ధే పూర్వోక్తసర్వకారణత్వ సర్వస్వామిత్వాది లక్షణే । నక్షమ్యతి నసహతే । వైదికః వేదప్రమాణకఇత్యర్థః ।"వేదైఃపశ్యంతిబ్రాహ్మణాః, పితృదేవమనుష్యాణాంవేదశ్చక్షుస్సనాతనం । శ్రుతిస్మృతీతువిప్రాణాం చక్షుషీద్వేవినిర్మితే"ఇతిహిస్మర్యతే । వైదికశబ్దేన "సర్వేవేదాస్సపితరోబ్రహ్మాద్యాశ్చాండమధ్యగాః। విష్ణోస్సకాశాదుత్పన్నాఇతీయంవైదికీశ్రుతి"రితివారాహవచనం"వేదవేద్యోహిభగవాన్వాసుదేవస్సనాతనః గీయతేసపరోవేదైర్యోవేదైనంసవేదవి"దితికౌర్మవచనంచసూచ్యతే। అత్రచోత్తరేషువాక్యేషుచకింశబ్దః క్షేపార్థః । వైదికఃకోనమృష్యతీత్యనేనభగవత్పారమ్యమసహమానస్యవేదబాహ్యతయా పాపిష్ఠత్వం వ్యజ్యతే । యథోక్తంప్రాజాపత్యస్మృతౌ"నారాయణంపరిత్యజ్యహృదిస్థం ప్రభుమీశ్వరం। యోన్యదర్చయతేదేవంపరబుద్ధ్యాసపాపభాగి"తి । మహాభారతేతీర్థరక్షకపిశాచవాక్యం"యేద్విషంతిమహాత్మానంనస్మరంతి చకేశవం। నతేషాంపుణ్యతీర్థేషుగతిస్సంసర్గిణామపీ"తి । సప్తర్షిసంవాదే"విష్ణుంబ్రహ్మణ్యదేవేశందేవదేవంజనార్దనం। త్రైలోక్యస్థితిసంహారసృష్టిహేతుంనిరంజనం । ఆధాతారంవిధాతారంసంధాతారంజగద్గురుం। విహాయసభజత్యన్యంబిసస్తైన్యంకరోతియ"ఇతి । భగవద్గీతాస్వాసురాన్ప్రక్రమ్య "అహంకారంబలందర్పంకామంక్రోధంచ సంశ్రితాః। మామాత్మపరదేహేషుప్రద్విషంతోభ్యసూయకాః । తానహంద్విషతః క్రూరాన్సంసారేషునరాధమాన్ । క్షిపామ్యజస్రమశుభానాసురీష్వేవయోనిష్వి"తి । బ్రహ్మాండకౌర్మయోశ్చ "యేన్యందేవంపరత్వేన వదంత్యజ్ఞానమోహితాః। నారాయణాజ్జగన్నాథాత్తేవైపాషండినస్స్మృ

తా" ఇతి । శ్రీభాగవతే భగవంతం ప్రస్తుత్య 'అస్మాదన్యం పరత్వేన చేత
యానోప్యచేతనః । స పాషండీతి విజ్ఞేయస్సర్వకర్మబహిష్కృత" ఇతి।
"యస్తు నారాయణం దేవం సమత్వేనాభిమన్యతే। స తు తేనావమానేన నర
కాన్నాతివర్తత" ఇతి చ। "యే తు సామాన్యభావేన మన్యంతే పురుషోత్తమం।
తే వై పాషండినో జ్ఞేయా నరకార్హా నరాధమాః । యః పుత్రః పితరం ద్వేష్టి
తం విద్యాదన్యరేతసం । యో విష్ణుం సంతతం ద్వేష్టి తం విద్యాదంత్యరేత
సం। విష్ణుభక్తివిహీనో యస్సర్వశాస్త్రార్థవేద్యపి । బ్రాహ్మణ్యం తస్య న భ
వేత్తస్యోత్పత్తిర్నిరూప్యతాం । చతుర్వేద్యపి యో విప్రో వాసుదేవం న విం
దతి । వేదభారభరాక్రాంతస్స వై బ్రాహ్మణగర్దభ" ఇత్యాదీని ద్రష్టవ్యా
ని । అస్మిన్నారాయణానువాకే 'విశ్వమేవేదం పురుష' ఇతి పూర్వోక్తస
మానన్యాయతయా 'స బ్రహ్మ స శివస్సేంద్ర' ఇత్యాదిసామానాధికరణ్యే
న బ్రహ్మాదీనాం విభూతిత్వశ్రవణాత్త్రిమూర్త్యైక్యసామ్యోత్తీర్ణ వ్య
క్త్యంతరపక్షాణాం ప్రతిక్షేపస్సిద్ధ ఇత్యభిప్రాయేణాహ బ్రహ్మశివ ఇతి।
అనీశ్వరతయా సర్వసంప్రతిపన్నేంద్రాదిసమభివ్యాహారాదబాధాచ్చ
బ్రహ్మశివయోరనీశ్వరత్వం సూచ్యతే । శతమఖశబ్దః కర్మవశ్యత్వప్ర
సిద్ధిఖ్యాపనార్థః। అత్ర చానువాకే తత్తత్కారణోపాసనపరవాక్యపఠితా
శ్శివశంభ్వాదిశబ్దాః నారాయణవిషయా ఇతి జ్ఞాపయితుం 'నారాయణప
రం బ్రహ్మే'త్యాదిభిస్తత్తదనువాదేన నారాయణత్వవిధానభూయస్త్వం
సూచితం । సూత్రితం చ *లింగభూయస్త్వాత్తద్ధి బలీయస్తదపీతి। 'హిరణ్య
గర్భస్సమవర్తతాగ్ర' ఇతి వాక్యం తు 'అద్భ్యస్సంభూతో హిరణ్యగర్భ ఇ
త్యష్టావితి శ్రుత్యైవానువాకాంతరసంయోజనాత్పురుషసూక్తైకార్థ్యోత్త
రానువాకప్రతిపాద్యమహాపురుషవిషయం । అత ఏవ ఐంద్రీన్యాయాద
త్ర హిరణ్యగర్భశబ్దః కయాచిదవయవశక్త్యా భగవతి వర్తతే । 'శివ ఏవ కే
వల' ఇత్యత్ర శివశబ్దోపి 'యదా తమస్తన్న దివా న రాత్రి' రిత్యనువాదాన్స్వ
యాత్ సుబాలోపనిషదుపదిష్టతమో మృత్యుశబ్దవాచ్య ప్రకృత్యధిష్ఠాతృ
భూతనారాయణవిషయః। శుద్ధిమాంగల్యాదావపి రూఢశ్చాసౌ ప్రయుక్త
శ్చ భగవతి 'శాశ్వతగ్ శివమచ్యుత' మితి। 'ఏక ఏవ రుద్ర' ఇత్యాదేస్తు ప్రక

రణిక హావిరుద్ధైశ్వర్యత్వాకారపరతయానపారమ్యోపపాదకత్వం। 'ఇంద్రో మాయాభి' రిత్యత్రేంద్రశబ్దశ్చ 'తమింద్రగ్ంసంతం ఇంద్ర ఇత్యాచక్షతే పరోక్షేణే' తి బ్రాహ్మణోక్త్యా సర్వదర్శిపరమాత్మవిషయః। ప్రసిద్ధైంద్రప రత్వేపినాత్రసర్వకారణత్వకంఠోక్తిః । నచతత్క్లృప్తిః పురురూపత్వాదే రన్యథాప్యుపపత్తేః । 'నకిరింద్రత్వదుత్తరో నజ్యాయాగ్ం అస్తివృత్రహ'న్ని త్యత్రతు ప్రాకరణికకర్మవిశేషోపయుక్తప్రశంసాపరత్వాద్వస్వాదిషు త్వదుత్తరో నాస్తీతి వివక్షితం । స్వరాట్ఛబ్దశ్చ 'సస్వరాడ్భవతీ'త్యా మ్నాతముక్తవిషయః । సచస్వాతంత్ర్యవాచకోప్యత్రాకర్మవశ్యత్వ పరః ఈశ్వరశరీరభూతానామాత్మనాం తత్పారతంత్ర్యస్యయావత్స్వ రూపభావిత్వాత్ । పరతంత్రస్యాపిసత్యసంకల్పత్వమిచ్ఛావిఫలత్వాభా వాదుపపద్యతే। తేన* సంకల్పాదేవతచ్ఛ్రుతేః అతఏవచానన్యాధిపతి రితిసూత్రద్వయమప్యవిరుద్ధం। ముక్తస్యైశ్వర్యం*జగద్వ్యాపారవర్జమి తి శారీరకాంతే స్థాపితం। పరమత్వమిహ బ్రహ్మాద్యపేక్షయా తచ్చాకర్మ వశ్యస్యజ్ఞానసంకోచాదిరూపక్షరణవిరహాదిత్యక్షరశబ్దేనదర్శితం । 'బ్ర హ్మావేదబ్రహ్మైవభవతీ'త్యాదికమపి 'పరమం సామ్యముపైతి' "మమసాధ ర్మ్యమాగతా" ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృత్యనుసారాత్ 'వైష్ణవం వామనమా లభేతస్పర్ధమానో విష్ణురేవభూత్వేమాన్లోకానభిజయతీ'త్యాదివత్తత్సా మ్యాభిప్రాయమేవ తస్యచసంకల్పాత్సాన్వభిః తత్సృష్టిః పరేచ్ఛాను గుణ్యేనపరిమితవిషయా। సర్వలోకానుసంచరణశ్రుతిశ్చనజగద్వ్యాపా రార్థా। ఇతిశబ్దఇహ 'సబ్రహ్మ సశివ' ఇత్యాదివాక్యోపాత్తప్రకార సూ చనార్థః। ఏతే ప్రజాపతిపశుపతిసురపతి ప్రసిద్ధిమంతస్తతోప్యధికోముక్త శ్చ । అపిశబ్దస్తేషాం తత్తత్ప్రమాణసిద్ధమహత్త్వేసత్యపీతిద్యోతయంస్త తోర్వాచీనేషు కైముత్యంవ్యనక్తి। యస్యతే ' తందుర్దర్శంగూఢమనుప్రవి ష్టం,యత్తదద్రేశ్యమగ్రాహ్య'మిత్యాదిష్వదృశ్యత్వాదిగుణకతయాప్రసి ద్ధమపిస్వాత్మానం ఘనంజయధృతరాష్ట్రాదేరివకృపయామే ప్రకాశయత ఇతిభావః। మహిమ్నోర్ణవత్వరూపణమక్షయత్వాపారత్వాది సూచనా ర్థం । మహిమార్ణవవిప్రుషః అర్ణవస్థానీయత్వన్మహిమాపేక్షయా ప్ర

షత్స్థానీయమహిమాన ఇత్యర్థః । యద్వా అనంతవిభూతేస్తవవిభూతిరూపమహిమసముద్రబిందవ ఇతి । తదేతదుక్తమద్వితీయశ్రుతివ్యాఖ్యానముఖేనసంవిత్సిద్ధౌ "యథాచోళనృపస్సమ్రాడ ద్వితీయోస్తి భూతలే । ఇతితత్తుల్యనృపతినివారణపరంవచః । నతుతద్భృత్యతత్పుత్రకళత్రాదినివారణం। తథాసురాసురనరబ్రహ్మాండాయుతకోటయః। క్లేశకర్మవిపాకాద్యైరస్పృష్టస్యాఖిలేశితుః । జ్ఞానాదిషాడ్గుణ్యనిధేరచింత్యవిభవస్య తాః । విష్ణోర్విభూతిమహిమసముద్రద్రప్సవిప్రుష" ఇతి । బ్రహ్మాదీనాంచసృష్ట్యాద్యుపయుక్తవిభూతిత్వంవక్ష్యతి। తదిహ 'సబ్రహ్మే'త్యాదిసామానాధికరణ్యమపినస్వరూపైక్యాదిప్రయుక్తం। కింతుశరీరశరీరిభావనిబంధనమితిసూచితంభవతి। కించ 'అగ్నిర్వైదేవానామవమోవిష్ణుఃపరమ'ఇతిసహోతారోధీయతే । 'అగ్నిరవమోదేవతానాంవిష్ణుఃపరమ'ఇత్యధ్వర్యవః। తథా 'తద్బ్రహ్మసఆత్మా అంగాన్యన్యాదేవతా'ఇతిచ। ఏతచ్చోపబృంహితం "శ్రూయతాంపరమందైవందుర్విజ్ఞేయంమయాపిచ। నారాయణస్తుపురుషోవిశ్వరూపోమహాద్యుతిః । నారాయణస్యచాంగాని సర్వదైవానిచాభవన్ । అన్యానిసర్వదైవానితస్యాంగానిమహాత్మన" ఇతి। అతశ్చబ్రహ్మాదీనాంభగవద్విభూతిసాగరశీకరత్వంసిద్ధమితి ॥౧౧॥

కశ్శ్రీశ్శ్రియఃపరమసత్త్వసమాశ్రయఃకః కఃపుండరీకన
యనఃపురుషోత్తమఃకః।కస్యాయుతాయుతశతైకకలాం
శకాంశేవిశ్వంవిచిత్రచిదచిత్ప్రవిభాగవృత్తం॥ ౧౨॥

అథస్యాత్ 'హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతే'త్యాదేరద్భ్యస్సంభూతఇత్యాదినైకార్థ్యేపితత్రైవచతుర్ముఖాసాధారణప్రజాపతిశబ్దదర్శనాత్పురుషశబ్దస్యతు సాధారణ్యేనచతుర్ముఖేపి సంభవాత్ 'అంభస్యపార'ఇత్యత్రాపి 'ప్రజాపతిశ్చరతిగర్భేఅంతః, సనోబంధుర్జనితాసవిధాతా, సూర్యాచంద్రమసౌధాతా యథాపూర్వమకల్పయ'దితి ప్రజాపత్యాదిశబ్దదర్శనాత్త్రితయమప్యేతచ్చతుర్ముఖవిషయమితి । అత్రతావత్ 'నబ్రహ్మేశాన'ఇత్యాదివ్యక్త్యంతరనిషేధసహిత విశేషశ్రుత్యాబాధప్రదర్శనాన్నవక్తవ్యశేషమస్తి అథాపిబ్రూమః 'అంభస్యపార'ఇత్యత్రతా

వత్ ‘యమంతస్సముద్రే కవయోవయంతీ’తిసముద్రశాయిత్వం ‘యదే
కమవ్యక్తమనంతరూపంవిశ్వంపురాణంతమసఃపరస్తాది’తి తమసఃపారవ
ర్తిత్వం ‘సర్వేనిమేషాజజ్ఞిరేవిద్యుతఃపురుషాదధీ’తివిద్యుద్వర్ణపురుషత్వం
‘సఆపఃప్రదుఘేఉభేఇమే’ఇత్యాదిభిర్విచిత్రజగత్కారణత్వం ‘యఏనం
విదురమృతాస్తేభవంతీ’తి మోక్షప్రాప్తిహేతుత్వం ‘విశ్వతశ్చక్షురుత
విశ్వతోముఖ’ఇత్యాదినాసహస్రశీర్షత్వాదికంచ ప్రత్యభిజ్ఞాయమాన
మస్యానువాకస్యపురుషసూక్తోదిత మహాపురుషగోచరతాంగమయతి ।
ప్రసిద్ధప్రజాపతేఃపరమపురుషకార్యత్వతన్నియామ్యత్వ కర్మవశ్యత్వా
దికంచప్రసిద్ధం। అతోఽత్రప్రజాపత్యాదిశబ్దాఃపరమకారణభూతంనారా
యణమేవప్రతిపాదయంతి। ఏవమద్భ్యస్సంభూతఇత్యనువాకస్యాపిపురు
షసూక్తప్రకరణావిచ్ఛేదాత్ ‘వేదాహమేతంపురుషంమహాంత’మిత్యా
దివాక్యార్థప్రత్యభిజ్ఞానాచ్చ మహాపురుషవిషయత్వంసుగమంతమిమమర్థ
మనన్యథాసిద్ధేనలక్ష్మీపతిత్వలింగేన ద్రఢయతి॥ కశ్శ్రీశ్శ్రియఇతి ॥ అత్ర
త్వదన్యఇతివక్ష్యమాణమనుసంధేయం। “శ్రియఃశ్రీశ్చభవేదగ్ర్యా కీర్త్యాః
కీర్తిఃక్షమాక్షమే”త్యుక్తమిహాభిప్రేతం । శ్రీరేవహ్యస్యైషామతిశయంవి
ధత్తే। తస్యాఅపి “భర్తానామపరంనార్యాభూషణంభూషణాదపీ”తిన్యా
యేనాతిశయహేతురయమితిభావః । నారాయణమునిభిస్త్వేవమిహవ్యా
ఖ్యాతం। స్వేతరసమస్తైస్స్వరూపస్థితిప్రవృత్త్యర్థంయాశ్రీయతేసాశ్రీః త
స్యాఅపితథాశ్రయణీయఇతి। శ్రీశబ్దనిరుక్తయశ్చ “శృణాతినిఖిలాన్దో
షాన్ శ్రీణాతిచగుణైర్జగత్ । శ్రీయతేచాఖిలైర్నిత్యంశ్రయతేచ పరంపదం।
శ్రయంతీం శ్రీయమాణాంచ శృణతీంశృణ్వతీమపీ”త్యాదిషుద్రష్టవ్యాః।
శ్రియఇత్యనేన ‘హ్రీశ్చతేలక్ష్మీశ్చపత్న్యా’విత్యామ్నాతలక్ష్మీశబ్ద పర్యా
యోపాదానం । అత్రహ్రీరితిభూమిర్వివక్షితా “శ్రీభూమిసహితంహ
రి”మిత్యాదిప్రసిద్ధేః । వాజసనేయకేతు హ్రీశబ్దస్థానేశ్రీశబ్దపఠనేపి య
థోచితమర్థోఽగ్రాహ్యః । తదిహపురుషసూక్తప్రకరణోదితశ్రియఃపతి
త్వలింగసహకృతమహాపురుషప్రత్యభిజ్ఞానబాధితరూఢిః ప్రజాపతిశబ్దః
‘పతింవిశ్వస్యే’త్యుక్తపుష్కలావయవార్థంనారాయణమేవాభిధత్త ఇ

తిభావః । ప్రయుక్తశ్చాసౌతద్విషయతయామహాభారతే ‘‘రాజాధిరాజస్సర్వేషాంవిష్ణుర్బ్రహ్మమయోమహాన్ । ఈశ్వరంతంవిజానీమస్సపితాసప్రజాపతి’’రితి। ‘సప్తదశప్రజాపత్యాన్ పశూ’నిత్యాదౌచ ‘శ్యామావికరూపాభవంతి ఏవమివహిప్రజాపతి’రితిప్రజాపతేశ్శ్యామత్వైకరూపతోక్త్యాప్రజాపతిశబ్దస్యవిష్ణువిషయత్వంగమ్యతే । ‘ఆశ్రావయేతిచతురక్షర’మిత్యారభ్య ‘ఏషవైసప్తదశఃప్రజాపతి’రిత్యేతస్యచవిష్ణువిషయత్వం ‘‘చతుర్భిశ్చచతుర్భిశ్చద్వాభ్యాంపంచభిరేవచ। హూయతేచపునర్ద్వాభ్యాంసనోవిష్ణుఃప్రసీదత్వి’’తిమహాభారతవచనేనవ్యంజితం। ననుపురుషసూక్తస్యకథంభగవత్పరత్వం పురుషశబ్దోహి ‘సవాఏషపురుషోన్నరసమయః’ ‘‘ప్రకృతింపురుషంచైవవిద్ధ్యనాదీఉభావపీ’’త్యాదిషుతదతిరిక్తేపిప్రయుజ్యతే।సత్యం, నిఖిలజగత్కారణవిషయస్త్వయంపురుషశబ్దఃపరమపురుషమేవాహ ‘‘పురుషస్యహరేస్సూక్తం స్వర్గ్యంధన్యంయశస్కర’’మితిచస్మర్యతే। మోక్షధర్మేచపరమపురుషవిషయతయైవపురుషసూక్తంయోజితం ‘‘ఇదంపురుషసూక్తంహిసర్వవేదేషుపఠ్యతే । ఋతంసత్యంచవిఖ్యాతమృషిసింహేనచింతిత’’మిత్యాదినా। వ్యాసస్మృతౌచేదంభగవదర్చనేవినియుక్తం ‘‘నవిష్ణ్వారాధనాత్పుణ్యంవిద్యతేకర్మవైదికం।తస్మాదనాదిమధ్యాంతంనిత్యమారాధయేద్ధరిం। తద్విష్ణోరితిమంత్రేణసూక్తేనపురుషేణతు । నైవాభ్యాంసదృశోమంత్రోవేదేషూక్తశ్చతుర్ష్వపి । నివేదయీతస్వాత్మానంవిష్ణావమలతేజసి। తదాత్మాతన్మనాశ్శాంతస్తద్విష్ణోరితిమంత్రత’’ఇతి। శౌనకీయేకల్పేచ ‘‘శౌనకోహంప్రవక్ష్యామినిత్యంవిష్ణ్వర్చనంపరం । ప్రవఃపాతంతమంధసఇత్యర్ధర్చస్యవిధానత’’ ఇతిప్రక్రమ్య ‘‘ఆద్యయావాహయేద్దేవమృచాతుపురుషోత్తమ’’మిత్యాదినాప్రత్యృచముపచారభేదేషువినియోగఃకృతః। ఏవంభగవచ్ఛాస్త్రాదిష్వపిద్రష్టవ్యం । కించఆథర్వణేఅష్టాదశమహాశాంతిప్రకరణేతత్తద్దైవతావిషయమహాశాంతిషు వైష్ణవ్యాంపురుషసూక్తమితివినియోగోదృష్టః । ఏవం ‘సహస్రశీర్షాపురుష’ ఇత్యుపహితాంపురుషేణనారాయణేనయజమానఉపతిష్ఠతే ‘సహస్రశీర్షాపురుష’ఇతి పురుషేణ నారాయ

తెనపరాంచోనుశంసంతీతికల్పసూత్రకారవాక్యాచ్చనారాయణవిషయ
త్వమస్యసిద్ధం । తత్రతత్రపరమపురుష సన్నిధానబుద్ధ్యా తేనతత్తదుప
స్థానంయుజ్యతే। అత్రనారాయణస్యఋషిత్వేనపురుషస్యచదేవతాత్వే
నసంబంధస్తావత్సర్వసమ్మతః । తత్రనారాయణపురుషశబ్దయోరేకవిష
యత్వం 'సహస్రశీర్షం దేవ'మిత్యారభ్య 'విశ్వమేవేదంపురుష' ఇతినారా
యణానువాకోక్త్యాసిద్ధం । తథాసుబాలోపనిషది 'చక్షుశ్చద్రష్టవ్యంచ
నారాయణ' ఇత్యాదిభిర్నారాయణస్యసర్వాత్మకత్వంప్రతిపాద్య 'పురు
షఏవేదగ్ంసర్వ'మితిపురుషసూక్తవాక్యేననిగమనాన్నారాయణఏవ పురు
షసూక్తప్రతిపాద్యఇతినిశ్చీయతే । తదిహపురుషశబ్దః పురుషోత్తమవిష
యః। తథాచపౌరాణికంవచః ''భగవానితిశబ్దోయంతథాపురుషఇత్యపి।
నిరుపాధీచవర్తేతే వాసుదేవేసనాతన'' ఇతి । ఏవం ''బ్రహ్మాకమలగర్భా
భోరుద్రఃకాలాగ్నిసన్నిభః। పురుషఃపుండరీకాభోరూపంతత్పరమాత్మ
న'' ఇతిత్రయాణాంరూపభేదవచనేన ప్రత్యేకనామోక్త్యాబ్రహ్మరుద్రవ్యా
వృత్తేపరమాత్మశబ్దోదితే భగవతిపురుషశబ్దస్సమాఖ్యారూపేణప్రయు
క్తః। ''పురుషఃపుండరీకాక్ష'' ఇతిపాఠేపినప్రస్తుతవిరోధః। అధీయతేచతై
త్తిరీయాః ప్రజాపతిజనకకూర్మవిషయే 'పూర్వమేవాహమిహాసమితితత్పు
రుషస్యపురుషత్వ'మితి । అనంతరం 'సహస్రశీర్షాపురుషః సహస్రాక్ష
స్సహస్రపాత్ భూత్వోదతిష్ఠ'దితి పురుషసూక్తారంభస్తత్రప్రత్యభిజ్ఞా
యతే । అస్త్వేవం తథాపి మహేశ్వరశివాదిశబ్దలింగశాలిన్యాం శ్వేతా
శ్వతరోపనిషది 'వేదాహమేత' మిత్యాదివాక్యదర్శనాద్రుద్రేపిపురుషశ
బ్దామ్నానాచ్చపురుషసూక్తస్యాపితద్విషయత్వంస్యాదిత్యత్రాహ పర
మసత్త్వసమాశ్రయఃకఇతి । పరమస్య మోక్షోపయుక్త ప్రకర్షవతః,
సత్త్వస్య ప్రకాశసుఖ హేతుభూతగుణవిశేషస్య సమాశ్రయః సమ్య
క్ప్రవర్తకః। త్వదన్యఃకఇత్యర్థః । ఏతేనసాంసారికజ్ఞానసుఖహేతుభూ
తపరిమితసత్త్వవ్యవచ్ఛేదః । అయంభావః పురుషసూక్తం తావత్పరమ
పురుషవిషయతయాస్థాపితం । తత్రత్యవాక్యప్రత్యభిజ్ఞానాదేవశ్వేతా
శ్వతరోపనిషదిశివమహేశ్వరాదిశబ్దానామపిమహాపురుషపరత్వమేవయు

క్తం। అనన్యథాసిద్ధంచలింగంతత్రతత్రదృశ్యతే। 'మహాన్ప్రభుర్వైపురుషస్సత్త్వస్యైష ప్రవర్తక' ఇతి నారాయణస్యైవసత్త్వప్రవర్తకత్వం బ్రహ్మరుద్రయోశ్చరజస్తమఃప్రవర్తకత్వంశ్రుత్యాదిప్రసిద్ధం। యథా మైత్రాయణీయోపనిషది 'అథయోహఖలువా అస్యరాజసోంశస్సోసౌ బ్రహ్మచారిణోయోయంబ్రహ్మా అథయోహఖలువా అస్యసాత్త్వికోంశస్సోసౌబ్రహ్మచారిణోయోయంవిష్ణుః అథయోహఖలువా అస్యతామసోంశస్సోసౌబ్రహ్మచారిణోయోయంరుద్రఇతి। పురాణేచవారాహే అగస్త్యరుద్రసంవాదే రుద్రః "యత్సత్త్వంసహరిర్దేవో యోహరిస్తత్పరంపదం। సత్త్వంరజస్తమశ్చేతిత్రితయంచైతదుచ్యతే। సత్త్వేనముచ్యతేజంతుస్సత్త్వంనారాయణాత్మకం। రజసాసత్త్వయుక్తేనభవేచ్ఛ్రీమాన్యశోధికః। తచ్చమైత్రామహాంవృత్తంసర్వశాస్త్రేషుపఠ్యతే। యద్వేదబాహ్యంకర్మస్యాన్మాముద్దిశ్యోపసేవ్యతే। తద్రౌద్రమితివిఖ్యాతం కనిష్ఠగతిదంనృణాం।యద్ధీనతపసాయుక్తంకేవలంతామసంతుయత్।తద్దుర్గతిప్రదంనౄణామిహలోకేపరత్రచే"తి।లైంగేచతురశాధ్యాయే "హిరణ్యగర్భోరజసాతమసాశంకరస్స్వయం। సత్త్వేనసర్వగోవిష్ణుస్సర్వాత్మాసదసన్మయ"ఇతి। తత్రైవచతుర్వింశేత్యుపాస్యతపసి "త్వత్తోంపసంభవోరుద్రస్తమసాచ సమావృతః। త్వత్ప్రసాదాజ్జగద్ధాతారజసాచపితామహః। త్వత్ప్రసాదాత్స్వయంవిష్ణుస్సత్త్వేనపురుషోత్తమ"ఇతి। తదనంతరేచాధ్యాయే నందికేశ్వరవచనం। "పరమాత్మానమీశానంతమసారుద్రరూపిణం। రజసాసర్వలోకానాంసర్గలీలాప్రవర్తకం। సత్త్వేనసర్వభూతానాంస్థాపకంపరమేశ్వరం। సర్వాత్మానంమహాత్మానంపరమాత్మానమీశ్వరం। తందృష్ట్వాప్రాహవైబ్రహ్మాభగవంతంజనార్దన"మితి। ఏవంపురాణాంతరేషుభగవచ్ఛాస్త్రాదిష్వపి "సాత్త్వికైస్సేవ్యతేవిష్ణుస్తామసైరేవశంకరః। రాజసైస్సేవ్యతేబ్రహ్మాసంకీర్ణైస్తుసరస్వతీ"త్యాదీనిద్రష్టవ్యాని। సాధారణేచశిల్పశాస్త్రే విమానత్రయలక్షణే పఠ్యతే "స్యాన్నాగరద్రావిడవేసరంచ క్రమేణ వైసత్త్వరజస్తమాంసి। మహీసురోర్వీపతివైశ్యకాస్తైహరిర్విధాతా హ

రఆదిదేవ" ఇతి। అథవాత్రపరమసత్త్వమితి "స్వసత్తాభాసకం సత్త్వం గుణసత్త్వాద్విలక్షణ" మిత్యుక్తం శుద్ధసత్త్వమయమప్రాకృతం ద్రవ్యమితివివక్షితం। తేనబ్రహ్మరుద్రాద్యగోచరరహస్యామ్నాయభగవచ్ఛాస్త్రాదిప్రసిద్ధకళ్యాణతమవిగ్రహాదియోగాత్తేభ్యః పరత్వంసూచ్యతే । నిత్యేప్యుక్తంపరమసత్త్వంపంచశక్తిమయవిగ్రహమితి । ఉభయథాపిసత్త్వప్రవర్తకత్వోక్తిః శ్వేతాశ్వతరోపనిషదః పురుషసూక్తోదితపరమపురుష విషయత్వమవగమయతి । వక్తవ్యాంతరంచాత్ర వేదార్థసంగ్రహాదిషుద్రష్టవ్యం । ననుచపురుషసూక్తోదితమాదిత్యవర్ణంపురుష మేవాదిత్యమండలేతాదృశవర్ణయుక్తతయా ఛందోగా అధీయతే 'యఏషోంతరాదిత్యేహిరణ్మయఃపురుషోదృశ్యత' ఇత్యాదినా । సచస్థానవిశేషసన్నిధిసామర్థ్యాదాదిత్యఏవ । సఏవచరుక్మవర్ణః పురుషోమనునాస్మర్యతే "ప్రశాసితారంసర్వేషామణీయాంసమణీయసాం । రుక్మాభంస్వప్నధీగమ్యంవిద్యాత్తుపురుషంపర" మితి। 'అసావాదిత్యోబ్రహ్మే' తిచాధ్వర్యవః । అస్తిచతత్పరంపురాణం అతఃపురుషసూక్తమాదిత్యపరం । సఏవచబ్రహ్మేత్యత్రాన్యపరకారణశ్రుతిభిః శ్రియఃపతిత్వలింగేన పురుషశబ్దాదిభి రుపబృంహణైశ్చ దత్తోత్తరత్వేపి యుక్తిభూయస్త్వఖ్యాపనాయానూక్తం ఛాందోగ్యస్థంసుప్రసిద్ధంలింగమాహ॥ కః పుండరీకనయన ఇతి । అయమభిప్రాయః 'తస్యయథాకప్యాసంపుండరీక మేవమక్షిణీ' ఇతితత్రైవ పుండరీకనయనత్వోక్తేః పురుషోత్తమస్యైవచతత్ప్రసిద్ధేర్న తత్రాదిత్యోవాన్యోవా తాదృశశ్శంకనీయః । యద్యపిద్రమిడభాష్యే 'తస్యయథాకప్యాస' మిత్యాదేర్దుష్టడర్థాఃప్రోక్తాః । తథాప్యాచిత్యాత్త్రయఏవస్వీకర్తవ్యాః। తథాచోక్తం వేదార్థసంగ్రహే గంభీరాంభస్సంభూతసుమృష్టనాళరవికరవికసితపుండరీకదళామలాయతేక్షణఇతి। ఏతేనపరిపూర్ణత్వమనుగ్రహశీలత్వంచాస్యవ్యజ్యతే । ఉపరిచరాఖ్యానేచ "అరోషణోహ్యసౌదేవ" ఇత్యుక్తం । అన్యేషాంతుచతుర్ముఖాదిత్యరుద్రాదీనామపూర్ణతయాసాధకావస్థత్వాత్కామక్రోధాక్రాంతత్వాచ్చాక్షిణీవిరూపాణిభవంతిసన్నిధివిశేషశ్చాదిత్యమండలే భగవతస్సావిత్రీకల్పేషు పురాణాదిషు

చ ప్రసిద్ధః । ఆదిత్యస్యచ ‘చక్షోస్సూర్యో అజాయత, సూర్యాచంద్రమ
సౌ ధాతా యథాపూర్వమకల్పయత్ , అగ్నిర్మూర్ధా చక్షుషీ చంద్రసూ
ర్యౌ, యస్యాదిత్యో భాముపయుజ్య భాతి, యేనసూర్యస్తపతి తేజసేద్ధః, న
తత్రసూర్యో భాతి నచంద్రతారకం, యస్యాదిత్యశ్శరీర’మిత్యాదిభిరనీశ్వ
రత్వం సిద్ధం । తద్వైభవప్రతిపాదనపరం తు పురాణమసాత్త్వికత్వాద్విరు
ద్ధాంశే త్యాజ్యం। క్వచిద్బ్రహ్మదృష్ట్యా తత్పర్యంతతత్త్వవివక్షయా వాని
ర్వాహః । ఏవం పరమకారణవిషయశ్రుతివిశేషైః శ్రియఃపతిత్వాదిలింగై
శ్చ నారాయణ ఏవ స్వతస్సిద్ధైశ్వర్యస్సర్వస్మాత్పర ఇతి నిశ్చితేపి కేచిదనధిగ
తపదవాక్యప్రమాణవృత్తాంతాః పురుషసమాఖ్యామీశ్వరసమాఖ్యాంచ ని
ర్విశేషణాం మహత్పరమవిశేషణవిశిష్టాంచ పరామృశ్య బ్రహ్మణః పితుః బ్ర
హ్మణః పుత్రస్యచ నికర్షోత్కర్షౌ మన్యంతే తానుపాలభతే పురుషోత్తమః
క ఇతి। ఇహచ “ద్వావిమౌ పురుషౌ లోక” ఇత్యాదయశ్శ్లోకాః ప్రతిసంధే
యాః । తేషు “పరమాత్మేత్యుదాహృత” ఇత్యనేన ‘తస్యాశ్శిఖాయా మ
ధ్యే పరమాత్మా వ్యవస్థిత’ ఇతి శ్రుతిః స్మార్యతే । “యోలోకత్రయమావి
శ్యే”త్యనేన ‘యచ్చకించి’దిత్యాదికం వ్యాఖ్యాతం । బిభర్తీత్యాధారత్వో
క్త్యా ‘యత్రవిశ్వంభవత్యేకనీడం, తత్సవితుర్వరేణ్యం, ధ్రువమచలమమృ
తం విష్ణుసంజ్ఞం సర్వాధారం ధామ, ఏషసేతుర్విధరణ ఏషాం లోకానామ
సంభేదా’యే’త్యాదేరర్థ ఉక్తః। అవ్యయశబ్దోక్త్యా శాశ్వతగ్ం శివమచ్యుత
మిత్యాద్యుక్తసంగ్రహః । ఈశ్వరశబ్ద ఇహ ‘వ్యాప్యనారాయణస్థిత’ ఇ
త్యుక్తవ్యాప్తేః ‘అంతఃప్రవిష్టశ్శాస్తే’త్యాద్యనుసారాత్సమస్తనియమనవి
శిష్టత్వమాత్మేశ్వర ఇత్యుక్తానన్యనియామ్యత్వం చాభిప్రైతి। “నచాపి వేదే
షు సమాననామే”త్యల్పశ్రుతోక్తిః “లోకే వేదే చ ప్రథిత” ఇతి వ్యాసోపా
త్తభగవదుక్త్యా పరిహసనీయా। అత్రచ భగవద్గీతాభాష్యం ‘వేదార్థావలో
కనాల్లోక ఇతిస్మృతిరిహోచ్యతే। శ్రుతౌ స్మృతౌ చేత్యర్థః। శ్రుతౌ తా
వత్ ‘పరంజ్యోతిరుపసంపద్య స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతే స ఉత్తమః పురుష’
ఇత్యాదౌ। స్మృతావపి “అంశావతారం పురుషోత్తమస్య హ్యనాదిమధ్యాం
తమజస్య విష్ణో”రిత్యాదావితి । ‘స ఉత్తమః పురుష’ ఇతి శ్రుతౌ పురుషోత్తమ

త్వంఫలితమితిభావః । తదయమిహాత్వదన్యః కః పురుషోత్తమ ఇతివదతోభిప్రాయః, యదివయంపురుషోత్తమసమాఖ్యామాత్రేణ భగవత ఈశ్వరత్వంసాధయామః తదెశ్వరాదిసమాఖ్యాబలేనప్రత్యవస్థాతవ్యం। అస్మాభిస్తుప్రబలైశ్శ్రుతిలింగాదిభిరేవహ్యయమర్థస్సాధితః । తథాసతిజీవలక్షణపురుషశాశిబహిర్భూతఏవాయంమహాపురుషస్సర్వత్రప్రసిద్ధః।తతఃప్రబలప్రమాణబాధితేయమీశ్వరాదిసమాఖ్యారుద్రస్యసర్వేశ్వరత్వంసాధయితుంనశక్నోతి। అన్యథేంద్రసమాఖ్యైవనిర్విశేషణాశతమఖస్య పరమేశ్వరత్వంసాధయేత్ ఇదిపరమైశ్వర్యఇతిధాత్వర్థపాఠాత్ । మహత్త్వవిశేషితాతుకింపునః తతశ్చ॥ మహావృక్షసమాఖ్యేవబలవన్మానబాధితా। మహేశ్వరమహేంద్రాదిసమాఖ్యాప్యత్రనిష్ఫలా ॥ పురుషోత్తమ సమాఖ్యాత్వనధిగతశబ్దానుశాసనాదివృత్తాంతైః కైశ్చిత్కేవలరూఢేత్యుక్తం। “రూఢ్యాతుకామంపురుషోత్తమోస్త్విి”తి। తత్రయద్యపికర్మధారయవృత్తౌ సన్మహత్పరమోత్తమోత్కృష్టాఃపూజ్యమానైరిత్యాదినోత్తమశబ్దస్యపూర్వనిపాతః। నచనిర్ధారణేషష్ఠ్యాస్సమాసః । తథాచ సప్తమీశౌండైరిత్యత్రయోగవిభాగగ్రహణాదత్రనిర్ధారణేపి సప్తమీ సమాసస్స్యాత్ । శైషికషష్ఠీవానీచోత్తమభావసంబంధావలంబినీద్విపద విగ్రహావత్స్వపదవిగ్రహదర్శితార్థాసమస్యేత। నాగోత్తమాదిశబ్దాశ్చశబ్దవిద్భిరేవంనిరూఢాః । “యస్మాత్క్షరమతీతోహమక్షరాదపిచోత్తమ” ఇతిగీతానుసారేతుపంచమీసమాసఃప్రస్పష్టః । అత్రపంచమీషష్ఠీసమాసయోఃపురుషశబ్దోబద్ధముక్తావస్థజీవమాత్రపరః “ద్వావిమాపురుషౌలోక” ఇత్యాదిభిశ్చైతత్సుగమం। అతఃశ్రుతిలింగాద్యబాధితయా తదనుగృహీతయా గీతానిరుక్తయాపురుషోత్తమసమాఖ్యయాపిపురుషసూక్తాదిత సర్వకారణపురుషస్యపరమాత్మత్వసర్వవ్యాపనభరణనియమనస్వామ్యాదికం తదన్యేషామధమత్వంచసిధ్యతి । ఇదంచ “కఇతిబ్రహ్మణోనామ ఈశోహం సర్వదేహినాం। ఆవాంతవాంగెసంభూతౌతస్మాత్కేశవనామవాన్ । సర్వతాసౌసమస్తంచవసత్యత్రేతివై యతః । తతస్సవాసుదెవేతివిద్వద్భిః పరిపఠ్యతే । నరాజ్జాతానితత్త్వానినారాణీతితతోవిదుః। తాన్యేవచాయ

నంతస్యతేన నారాయణస్య వృత"ఇత్యాదిభిర్నిరుక్తానాం సమాఖ్యాంతరాణాంప్రదర్శనం। ‹‹అజస్సర్వేశ్వరస్సిద్ధ"ఇతి వ్యాసపఠితా సర్వేశ్వరసమాఖ్యాచ మహేశ్వరాదిసమాఖ్యామధఃకరోతి। నను తిష్ఠతుసమాఖ్యా లింగంతుపురుషసూక్త ప్రతిపాద్యస్యచతుష్పాత్త్వరూపంపరిచ్ఛిన్నత్వమపరిచ్ఛిన్నతయాన్నాతాత్ పరతత్త్వాదవరతాం గమయేదితివ్యోమాతీతవాదినఆహుః। తన్నిరాసాయబ్రహ్మరుద్రాదీనా మన్యేషాంచసర్వవ్యాపకపరమపురుషైకదేశవర్తిత్వంఖ్యాపయతి కస్యాయుతేతి। త్వదన్యస్యకస్యేతియోజ్యం। ‹‹యస్యాయుతాయుతాంశాంశే విశ్వశక్తిరియంస్థితా। మేరోరివాణుర్యస్యైతద్బ్రహ్మాండ మఖిలంమునే। మయిసర్వమిదంప్రోతంసూత్రేమణిగణాఇవ।ఇహైకస్థంజగత్కృత్స్నం పశ్యాద్యసచరాచరం। పశ్యామిదేవాంస్తవదేవదేహే సర్వాంస్తథా భూతవిశేషసంఘాన్। బ్రహ్మాణమీశంకమలాసనస్థ"మిత్యాదిభిర్భగవత్స్వరూపైకదేశే విగ్రహైకదేశేచ విశ్వస్థితిరుచ్యతే। అతోవిష్ణోరేవసర్వవ్యాపిత్వంరుద్రాదేస్తదేకదేశవర్తిత్వంసిద్ధం ॥ తపసాతోషితేనైవ విశ్వరూపేణవిష్ణునా। స్వపార్శ్వేదక్షిణేశంభోర్నివాసఃపరికల్పితః। ఏవంస్వవిగ్రహాంశేషుతదన్యాఅపిదేవతాః। నిరంకుశస్వతంత్రేణ శ్రీధరేణనివేశితాః॥ పురుషసూక్తేపి ‹పురుషఏవేదగ్ంసర్వ'మిత్యాదిభిరపరిచ్ఛిన్నత్వంసిద్ధం। తత్రతత్రపరిచ్ఛిన్నత్వోక్తీనాంతు*అర్భకౌకస్త్వాత్తద్వ్యపదేశాచ్చనేతి చేన్న నిచాయ్యత్వాదేవంవ్యోమవచ్చ అభివ్యక్తేరిత్యాశ్మరథ్యః అల్పశ్రుతేరితిచేత్తదుక్తం హృద్యపేక్షయాతు మనుష్యాధికారత్వాత్ బుద్ధ్యర్థఃపాదవత్ అనేనసర్వగతత్వమాయామశబ్దాదిభ్య ఇత్యాదిభిస్సూత్రైస్తదుపాధ్యవచ్ఛేదనిబంధనత్వం మహాపురుషస్యైవ సర్వవ్యాపిత్వంచ స్థాపితం।అత్రాయుతాయుతేత్యాద్యంశక్లృప్తిగసంఖ్యాతబ్రహ్మాండతదావరణాదిమహత్తరవిభూత్యాశ్రయప్రదేశాతిరిక్త విభూత్యంతరాశ్రయాపరిమితస్వరూపవైభవసూచనార్థా। ఏతేనప్రతిబ్రహ్మాండంబ్రహ్మరుద్రాదీనామితరేతరానభిజ్ఞత్వాదికమపి సూచ్యతే। కస్యేత్యాదినామహిమైకదేశాధిష్ఠేయత్వంవా వివక్షితం। ‹‹విష్టభ్యాహ

మిదంకృత్స్న మేకాంశేనస్థితోజగ"దిత్యత్రాభిప్రాయేణ మమమహిమ్నా యుతాయుతాంశేనవిష్టభ్యాహమవస్థిత ఇతి। తత్రైవ "యస్యాయుతాయుతాంశాంశే" ఇత్యాదికముదాహృతం। విశ్వం కృత్స్నంకార్యజాతం। చిదచిత్ప్రవిభాగః చేతనాచేతనయోః ప్రకృష్టం వైషమ్యం । తస్యవిచిత్రత్వమాశ్చర్యత్వమవాంతరవిశేషోవా । దేవమనుష్యాదిరూపభేదేనతత్తదనుగుణజ్ఞానసుఖాదిభేదైశ్చ చేతనప్రవిభాగః। అచేతనప్రవిభాగస్తుభూతేంద్రియాదిరూపేణభోగ్యభోగోపకరణాదిరూపేణచ । సచనిర్బాధైః ప్రత్యక్షానుమానాగమైర్యథాసంభవంప్రత్యేతవ్యః । ఏవంప్రవిభాగేనవృత్తం వ్యవస్థితస్వరూపస్థితివ్యాపారవత్తయానిష్పన్నమిత్యర్థః॥ ౧౨॥

వేదాపహారగురుపాతకదైత్యపీడా ద్యాపద్విమోచన
మహిష్ఠఫలప్రదానైః । కోన్యః ప్రజాపశుపతీపరి
పాతికస్యపాదోదకేనసశివస్స్వశిరోధృతేన॥ ౧౩॥

అథస్యాత్ యద్యపిప్రత్యక్షస్తుతిభిస్తత్రత్యలింగైరబాధిత సమాఖ్యావిశేషైశ్చభగవత్పరత్వం ప్రతీయతే, తథాపి "ఇతిహాసపురాణాభ్యాంవేదంసముపబృంహయే"దితిస్మరణాద్విరోధాధికరణస్యచస్పష్టార్థశ్రుతివిషయత్వాత్ప్రజాపతిపశుపతిపారమ్యతత్పరబహూపబృంహణదర్శనాచ్చ పురుషోత్తమఏవపరఇతి నిశ్చేతుంనశక్యమిత్యత్రప్రబలతమోపబృంహణప్రసిద్ధైః పరావరవివేకలింగభూతైరుదంతైరుత్తరమాహ ॥ వేదాపహారేతి॥ అయంభావః సుపరిగృహీతావిరుద్ధార్థ సాత్త్వికపురాణాద్యుపబృంహితాభిః ప్రత్యక్షశ్రుతిభిరర్థనిర్ణయేసిద్ధేవిరుద్ధార్థానాంరాజసతామసపురాణాదీనాం శారీరకస్మృత్యధికరణనిశ్చలీకృత విరోధాధికరణనయేనవిధూననంయుక్తంతద్విపరీతవృత్తాంతాస్తుతామసాదిపురాణోక్తత్వాద్భ్రమవిప్రలంభసంభవావంతవ్యాః । మన్వాదిస్మృతిషుభగవత్పారమ్యంసువ్యక్తం 'యద్వైకించమనురవదత్తద్భేషజ'మితిచ శ్రూయతే "మన్వర్థవిపరీతాతుయాస్మృతిస్సానశస్యత" ఇతిస్మర్యతేచ । అతస్సాత్త్వికేతిహాసపురాణాదిప్రోక్తావేదాపహారాదివృత్తాంతాః పరావరవివేకేసమ్యగ్లింగానిభవంతి।తదిహనిఖిలజగదేకహేతుభూతస్సభగవాన్ 'ఆసీదవాతగ్గ

స్వధయాతదేకం, తస్మాద్ధాన్యంనపరఃకించనాసే'త్యాది ప్రసిద్ధాయాం పూర్వాపరహిరణ్యగర్భాదిప్రళయప్రాగ్భావదశాయాం మహదాది సృష్టిక్రమేణబ్రహ్మాణంపూర్వంవిధాయ ప్రళయతిరోహితాన్వేదాంశ్చ పూర్వానుపూర్వీవిశిష్టానావిష్కృత్య బ్రహ్మణేప్రాహిణోత్ । అత్రవిదధాతిప్రహిణోతీతిచవర్తమాననిర్దేశః ప్రతికల్పమేవమేవేతిజ్ఞాపనార్థః।తతశ్చవేదచక్షుఃప్రదర్శితాం విశ్వసృష్టింకర్తుకామేబ్రహ్మణి ప్రాచీనదుష్కృతఫలదానాయపరమపురుషేణైవసృష్టామూర్తరజస్తమస్త్వేన భగవచ్ఛాస్త్రప్రతిపాదితామహాబలౌ మధుకైటభౌ "దదృశాతేరవిందస్థం బ్రహ్మాణమమితప్రభం । సృజంతంప్రథమంవేదాంశ్చతురశ్చారువిక్రమౌ । తతోవిగ్రహిణస్తాంస్తుదృష్ట్వాతావసురోత్తమౌ । వేదాన్జగృహతూ రాజన్ బ్రహ్మణఃపశ్యతస్తదా।అథతౌదానవశ్రేష్ఠౌగృహీత్వాతాన్ సనాతనాన్ । రసాంవివిశతుస్తూర్ణముదపూర్ణేమహోదధౌ । తతో హృతేషువేదేషుబ్రహ్మాకశ్మలమావిశత్ । తతోవచనమీశానం ప్రాహ వేదైర్వినాకృతః ॥ బ్రహ్మా ॥ వేదామేపరమంచక్షుర్వేదామేపరమం ధనం । వేదామేపరమంధామ వేదామేబ్రహ్మచోత్తమం। మమవేదాహృతాస్సర్వేదానవాభ్యాంబలాదితః। అంధకారాఇమేలోకాజాతావేదైర్వివర్జితాః। వేదేహృతేహంకింకుర్యాంలోకాన్వైస్రష్టుముద్యతః। అహోబతమహద్దుఃఖంవేదనాశనజంమమ । ప్రాప్తంధునోతి హృదయం తీవ్రశోకాయమయస్త్వయం। కోహిశోకార్ణవేమగ్నంమామితోద్యసముద్ధరేత్ । ఇత్యేవంభాషమాణస్యబ్రహ్మణోనృపసత్తమ । హరిస్తోత్రార్థముద్భూతాబుద్ధిర్బుద్ధిమతాంవర । తతోజగౌపరంజప్యంప్రాంజలిఃప్రగ్రహంప్రభు"రిత్యాది । "ఏతస్మిన్నంతరేరాజన్దేవోహయశిరోధరః । జగ్రాహవేదానఖిలాన్రసాతలగతాన్హరిః।ప్రాదాచ్చబ్రహ్మణేరాజంస్తతస్స్వాంప్రకృతింయయౌ।తతస్తయోర్వధేనాసువేదోపహరణేనచ,శోకాపనయనంచక్రేబ్రహ్మణఃపురుషోత్తమ"ఇతి । పశుపతేరేవగురుపాతకాద్విమోచనం। గురువిషయంపాతకంగురుపాతకం గురుత్వేనపాతకంవా విశేష్యతే। సహిబ్రాహ్మణోత్తమపిత్రుభూతబ్రహ్మశిరశ్ఛేదాదధికం పా

తకంసంభావ్యతే। విదుషాత్రిక్రమేదండభూయస్త్వంచస్మర్యతేనచ సర్వ
జ్ఞనామాసౌనజానాతితదిదంస్వపాతకం। రుద్రేణస్వయమేవోక్తంమా
త్స్యే «తతఃక్రోధపరీతేనసంరక్తనయనేనచ। వామాంగుష్ఠనఖాగ్రేణ
చ్ఛిన్నంతస్యశిరోమయా"। బ్రహ్మే। «యస్మాదనపరాధస్యశిరశ్ఛిన్నం
త్వయామమ। తస్మాచ్ఛాపసమాయుక్తఃకపాలీత్వంభవిష్యసి" ॥ రుద్రః॥
«బ్రహ్మహాకులితోభూత్వాచరంస్తీర్థానిభూతలే। తతోహంగతవాన్ దేవి
హిమవంతంశిలోచ్చయం। తత్రనారాయణశ్శ్రీమాన్మయాభిక్షాంప్ర
యాచితః। తతస్తేనస్వకంపార్శ్వంనఖాగ్రేణవిదారితం। మహతీస్రవతీ
ధారాతస్యరక్తస్యనిస్సృతా।విష్ణుప్రసాదాత్సుశ్రోణికపాలంతత్సహ
స్రధా। స్ఫుటితంబహుధాయాతంస్వప్నలబ్ధంధనంయథే"తి। ఏవంస్వే
దజలపూరణేనకపాలమోచనంచాన్యత్రోక్తం కల్పభేదేన రుద్రసృష్ట్యం
తరేయోజ్యం। అప్రాకృతేభగవద్విగ్రహే యుద్ధాదిష్వత్రిచరుధిరస్వే
దాదికంమాయాసృష్టంమంతవ్యం। రుద్రస్యదైత్యపీడాద్యాపద్విమోచన
మంధకాసురసంగ్రామేప్రసిద్ధం। తదుక్తంమాత్స్యే మహేశ్వరప్రయు
క్తశస్త్రక్షతప్రథమాంధకరుధిర బిందుభిరంధకయూథేసంజాతే «తత
స్సశంకరోదేవస్త్వంధకైరాకులీకృతః। జగామశరణందేవోవాసుదేవ
మజంవిభుం। తతస్సభగవాన్ విష్ణుస్సృష్టవాన్ శుష్కరేవతీం। సాపపౌ
సకలంతేషామంధకానామసృక్ క్షణా"దితి। ఏవంరుద్రస్యస్వదత్తవరసా
మర్థ్యాన్ పరీక్షోద్యతవృకాసురదౌరాత్మ్యజనితభయవిమోచనంచ ద్రష్ట
వ్యం। అత్రేంద్రాదీనామపిహిరణ్యరావణముర్వాసఃప్రభృతిజనితాపద్వి
మోచనముపలక్ష్యం। సభాపర్వణిచైతత్సామాన్యతఉక్తం «ఏవమేషో
సురాణాంచసురాణామపిసర్వశః। భయాభయకరఃకృష్ణస్సర్వలోకే
శ్వరేశ్వర"ఇతి। ఆదిశబ్దేనదుర్జయత్రిపురవిజిగీషాద్యాపత్సంగ్రహః। ఉ
క్తంహిమహాభారతే విష్ణురాత్మాభగవతోభవస్యామితతేజసః। తస్మా
ద్ధనుర్జ్యాసంస్పర్శంసవిషేహే మహేశ్వర"ఇతి। శ్రీవిష్ణుధర్మేచ «త్రిపు
రంజఘ్నుషఃపూర్వంబ్రహ్మణావిష్ణుపంజరం। శంకరస్యకురుశ్రేష్ఠ రక్ష
ణాయనిరూపితం। వాగీశేనతుశక్రస్య బలంహంతుం ప్రయాస్యత"ఇతి।

నామత్రియవిధానేచ తేనైవరుద్రస్యకాలకూటాపన్నిస్తారణంచదర్శితం "అచ్యుతానంతగోవిందమంత్రిమానుష్టుభంపరం। ఓంనమస్సంపుటీకృత్య జపన్విషధరోహర" ఇతి। బాణయుద్ధేభగవతావాసుదేవేనయోద్ధుంప్రవృత్తస్యాపిరుద్రస్యప్రశమనాస్త్రేణయుద్ధాపన్నిస్తారణంకృతం।యథోక్తం వైష్ణవపురాణే "జృంభణాస్త్రేణగోవిందోజృంభయామాసశంకరం।తతఃప్రణేశుర్దైతేయాః ప్రమథాశ్చసమంతతః। జృంభాభిభూతస్తుహరోరథోపస్థఉపావిశత్। నశశాకతదాయోద్ధుం కృష్ణేనాక్లిష్టకర్మణా" ఇతి। శ్రీమద్రామాయణేచశ్రీపరశురామఆహ "హుంకారేణమహాబాహుః స్తంభితోథత్రిలోచనః। జృంభితంతద్ధనుర్దృష్ట్వాశైవంవిష్ణుపరాక్రమైః। అధికంమేనిరేవిష్ణుందేవాస్సర్షిగణాస్తదే" తి। శ్రీబదరికాశ్రమేచ యుద్ధప్రవృత్తస్తాపసవేషేణధర్మసూనునానరసఖేననారాయణేనసంజిహీర్షితోరుద్రః పితుఃపుత్రస్యచ మధ్యం ప్రవిష్టేనచతుర్ముఖేన ప్రబోధితశ్శరణముపాగతస్సర్వలోకశరణ్యేనసంరక్షితఇతిమహాభారతేప్యుక్తం "ప్రసాదయామాసభవోదేవంనారాయణంప్రభుం। శరణంచజగామాద్యంవరేణ్యంవరదంహరి" మిత్యాదినా। తయోర్మిష్టఫలప్రదానంచ తత్రైవోక్తం తథాహి కుండధరోపాఖ్యానే। "యుగకోటిసహస్రాణివిష్ణుమారాధ్యపద్మభూః। పునస్త్రైలోక్యధాతృత్వంప్రాప్తవానితి శుశ్రుమ" ఇతి।ఉపాఖ్యానాంతరేచ "మయాసృష్టఃపురాబ్రహ్మా మద్యజ్ఞమయజత్స్వయం। తతస్తస్మైవరాన్ప్రీతోదదామ్యహమనుత్తమాన్। మత్పుత్రత్వంచకల్పాదౌలోకాధ్యక్షత్వమేవచే" తి। యుధిష్ఠిరశోకాపనోదేచ "విశ్వరూపోమహాదేవస్సర్వమేధేమహాక్రతౌ। జుహావసర్వభూతానిస్వయమాత్మానమాత్మనే" తి। తథా "మహాదేవస్సర్వమేధేమహాత్మాహుత్వాత్మానందేవదేవోబభూవ। విశ్వాన్లోకాన్వ్యాప్యవిష్టభ్యకీర్త్యావిరాజతేద్యుతిమాన్కృత్తివాసా" ఇతి। ఆమనంతిచైతదేవబహ్వృచాః 'అస్యదేవస్యమీఢుషోవయావిష్ణోరేషప్రవృథేహవిర్భిః విదేహిరుద్రోరుద్రియంమహిత్వ' మితి। పశుపతిత్వంచ రుద్రస్యవరాపేక్షాపూర్వకమామ్నాతం।సోబ్రవీద్వరంవృణా అహమేవపశూనామధిపతిరసానీతితస్మాద్రుద్రఃప

ణానామధిపతి'రితి। శ్రీనారాయణీయే చ సర్వదేవానాం భగవదారాధకత్వం తదధీనగతిత్వం చోక్తం "తం దేవా ఋషయశ్చైవ నానాతనుసమాశ్రితాః। భక్త్యా సంపూజయంత్యేనం గతిం చైషాం దదాతి స" ఇతి । యజ్ఞాగ్రహారాధ్యాయే చ భగవత ఏవ సర్వకర్మసమారాధ్యత్వం బ్రహ్మాదీనాం సర్వేషాం తత్ప్రసాదలబ్ధయజ్ఞభాగత్వం చ ప్రతిపాదితం "తతస్తేపి బుధాస్సర్వే బ్రహ్మా తే చ మహర్షయః । వేదదృష్టేన విధినా వైష్ణవం క్రతుమారభన్। తస్మిన్ సత్రే తదా బ్రహ్మా స్వయం భాగమకల్పయత్ । దేవా మహర్షయశ్చైవ సర్వే భాగానకల్పయన్ । తే కార్తయుగధర్మాణో భాగాః ప్రథమసత్కృతాః । ప్రాపురాదిత్యవర్ణం తం పురుషం తమసః పర"మితి। తతశ్చైవం భగవద్వచః "యేన యః కల్పితో భాగస్స తథా సముపాగతః। ప్రీతోహం ప్రదిశామ్యద్య ఫలమావృత్తిలక్షణ"మితి। తథా "యజ్ఞైశ్చాపి యక్ష్యంతే సర్వలోకేషు వై సురాః। కల్పయిష్యంతి వో భాగాంస్తే నరా వేదకల్పితాన్। యో మే యథా కల్పితవాన్ భాగమస్మిన్ మహాక్రతౌ। స తథా యజ్ఞభాగార్హో వేదసూత్రే మయా కృత" ఇతి। కర్మకాండే చ ప్రథమాధ్యాయే "నిత్యమర్చయసే దేవకం దేవమధికం తవ । యస్మాన్మానసమవ్యగ్రం కృత్వా త్రిభువనేశ్వర । జపహోమనమస్కారైస్తం వదస్వ తథా మమే"త్యుమయా పృష్టో మహేశ్వర ఉవాచ "శృణుష్వ త్వం మహాభాగే యథా నిత్యం నమామ్యహం। బ్రహ్మాద్యా మునయశ్చైవ తపోధైర్యసమాధిభిః। అర్చయంతి సదా యం వై సదా పశ్యంతి సూరయః। తం వై యథాతథం వక్ష్యే తస్మిన్ ధర్మస్య నిర్ణయం। అజ్ఞానార్ణవమగ్నానాం సర్వేషామాత్మనామయం। విష్ణుర్ధర్మోడుపశ్శ్రీమానుత్తారార్థ ఉదాహృత"ఇతి। శ్రీనారసింహపురాణే చైతత్సంగ్రహేణోక్తం "బ్రహ్మాదయస్సురాస్సర్వే విష్ణుమారాధ్య తే పురా। స్వం స్వం పదమనుప్రాప్తాః కేశవస్య ప్రసాదత" ఇతి । అథ రుద్రస్యానీశ్వరత్వే హేత్వంతరమాహ కస్యపాదోదకేన స శివ ఇతి। అత్ర ద్వంద్వసమాసస్థస్యాపి పశుపతిమాత్రస్య గంగాధారణసామర్థ్యాద్బుద్ధ్యా నిష్కృష్య స ఇతి పరామర్శః । యద్వా స ఇతి శివసమాఖ్యాప్రసిద్ధిపరం। తథా చోక్తం శ్రీభాగవతే "సంచింతయేద్భగవతశ్చరణారవింద"

మితిప్రక్రమ్య "యచ్ఛౌచనిస్సృతసరిత్ప్రవరోదకేన తీర్థేన మూర్ధ్నివిధృతేనశివశ్శివోభూ"దితి। ఉద్యోగపర్వణిచైతదభిప్రాయేణోక్తం "అత్రగంగాంమహాదేవఃపతంతీంగగనాచ్చ్యుతాం । ప్రగృహ్యప్రదదౌలోకేమానుషేబ్రహ్మవిత్తమః" ఇతి । స్పష్టంచైతదీశ్వరసంహితాయాం ఆరాధకేనబ్రహ్మణైవోక్తం "ద్రవీభూతస్తదాధర్మోహరిభక్త్యామహామునే। గృహీత్వాధర్మపానీయంపదంనాథస్యతుష్టయే। క్షాళితంపరయాభక్త్యాపాద్యార్ఘ్యాదిభిరర్చితం। తదంబుపరయాభక్త్యాదధారశిరసాహరః। పావనార్థంజటామధ్యేయోగ్యోఽస్మీత్యవధారణాత్ । వర్షాణ్యయుతాన్యథబహూన్నముమోచతథాహర'ఇతి। యద్యేవంగంగాపశుపతేరపిపావనీ,తర్హి "భవాంగపతితం తోయంపవిత్రమితిపస్పృశు"రిత్యేతత్కథం।ఇత్థం అత్రహిస్వతఃపవిత్రత్వస్యస్పృష్టృతాహేతుత్వముచ్యతే। అపరిమనాకాంక్షితంచాన్యసంసర్గస్య తత్పవిత్రతాహేతుత్వం కల్పయితుమయుక్తం। కల్ప్యమానేపిజ్ఞాపకహేతుత్వమాత్రంకామంకల్ప్యతాం। భవేన శిరసాధృతత్వా త్పవిత్రమితి జ్ఞాత్వాపస్పృశురిత్యర్థః । సామాన్యోక్త్యాచభవస్యాన్యేషాంచపవిత్రత్వమభిప్రేతం।అతఏవ "హరస్యగాత్రసంస్పర్శాత్పవిత్రత్వముపాగతే"త్యత్రాపి హరస్యశుద్ధిప్రదత్వ ముపాగతేతిబోద్ధవ్యం॥ ౧౩

కస్యోదరేహరవిరించముఖప్రపంచః కోరక్షతీమమజనిష్టచకస్యనాభేః । క్రాంత్వానిగీర్య పునరుద్గిరతిత్వదన్యః కః కేనవైషపరవానితిశక్యశంకః॥ ౧౪॥

ఏవంతత్తద్భక్తైఃపరత్వేనకల్పితయోః ప్రజాపతిపశుపత్యోర్వృత్తాంతైస్తయోరనీశ్వరత్వకర్మవశ్యత్వాదికం భగవతఏవ సర్వేశ్వరత్వంచ దృఢీకృతం, అథతయోస్తదన్యేషాంచానీశ్వరతయాసమ్మతానామవిశేషేణ పారతంత్ర్యసృజ్యత్వసంహార్యత్వాది ప్రదర్శనకైస్తామసాదిపురాణేష్వపిప్రసిద్ధతయాసర్వలౌకిక పరీక్షకసమ్మతైరశక్యాపహ్నవై రాశ్చర్యచేష్టితైఃపరావరతత్త్వవివేకంప్రతిష్ఠాపయతి॥ కస్యోదర ఇతి ॥ ప్రాకృతప్రళయదశాయాం హరవిరించాదిరూపేణ సన్నిక్ష్యమాణశ్చిదచిదాత్మకః

ప్రపంచః కస్యోదరే త్వదన్యస్య కస్యాంతస్సాత్మ్యతయావస్థిత ఇత్యర్థః। 'యస్య బ్రహ్మ చ క్షత్రం చ ఉభే భవత ఓదనః మృత్యుర్యస్యోపసేచనం క ఇత్థా వేద యత్ర సః' ఇత్యత్రౌదనోపసేచన శబ్దవత్ "గ్రసేత్సంహారసమయే జగత్ స్థావరజంగమం। లీలయా యస్తు భగవాంస్తం గచ్ఛ శరణం హరి" మిత్యత్ర గ్రసనశబ్దవచ్చాత్రోదరశబ్ద ఔపచారికః । ఉక్తం చ విశ్వప్రళయవేళాయాం భగవత ఏవావస్థానం సుబాలోపనిషది 'కిం తదాసీన్నైవేహ కించనాగ్ర ఆసీదమూలమనాధారమిమాః ప్రజాః ప్రజాయంతే దివ్యో దేవ ఏకో నారాయణ' ఇత్యాదిభిః । మహాభారతే "బ్రహ్మాదిషు ప్రలీనేషు నష్టే లోకే చరాచరే। ఆభూతసంప్లవే ప్రాప్తే ప్రలీనే ప్రకృతౌ మహాన్। ఏకస్తిష్ఠతి విశ్వాత్మా స తు నారాయణః ప్రభు"రితి "కృష్ణ ఏవ హి లోకానాముత్పత్తిరపి చాప్యయ" ఇతి చ। శ్రీవైష్ణవే చ పురాణే "ప్రకృతిర్యా మయాఖ్యాతా వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపిణీ। పురుషశ్చాప్యుభావేతౌ లీయేతే పరమాత్మని। పరమాత్మా చ సర్వేషామాధారః పరమేశ్వరః। విష్ణునామా స వేదేషు వేదాంతేషు చ గీయత" ఇతి । శ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరే చ "బ్రహ్మా శంభుస్తథైవార్కశ్చంద్రమాశ్చ శతక్రతుః । ఏతదాద్యాస్తథైవాన్యే యుక్తా వైష్ణవతేజసా । జగత్కార్యావసానేషు వియుజ్యంతే చ తేజసా। వితేజసశ్చ తే సర్వే పంచత్వముపయాంతి వై" ఇతి । అత్ర 'నారాయణే ప్రలీయంతే' ఇతి శ్రుత్యాదిప్రసిద్ధేర్థే తాత్పర్యం । యద్వా మహాప్రళయానంతరం మహదాదిషూపసృష్టేషు సృక్ష్యమాణహరవిరించాదీన్ భగవతా స్వవిగ్రహవిశేషం తన్నిధాయ రక్షిత్వా తతస్తేషాం సృష్టిరత్రోచ్యతే । సృష్టేః పురుషార్థశేషతయా ధర్మాదిపురుషార్థస్య చ స్థితికాలభావిత్వాత్ తత్ప్రాధాన్యవివక్షయా క్రమముల్లంఘ్యాహ శోరతుతీమమితి। ఉక్తమిదం వైష్ణవపురాణే "న హి పాలనసామర్థ్యమృతే సర్వేశ్వరం హరిం। స్థితౌ స్థితం మహాప్రాజ్ఞ భవత్యన్యస్య కస్యచిత్। సృజత్యేష జగత్సృష్టౌ స్థితౌ పాతి సనాతనః। హంతి చైవాంతకత్వే చ రజస్సత్త్వాదిసంశ్రయ" ఇతి । ఉత్తరశ్రీరామాయణే చ బ్రహ్మణోక్తం "తతస్త్వమపి దుర్ధర్షస్తస్మాద్భావాత్సనాతనాత్। రక్షార్థం సర్వభూతానాం విష్ణుత్వముపజగ్మివా"నితి "సోహం సన్న్యస్తభారో హి త్వా

ముపాసేజగత్పతిం। రక్షాంవిధత్స్వభూతేషుమమతేజస్కరోభవా'నితి చ।ఏవం ''నసంపదాంసమాహారేవిపదాంవినివర్తనే। సమర్థోదృశ్యతేకశ్చిత్తంవినాపురుషోత్తమ''మిత్యాదీనిచద్రష్టవ్యాని। అథ 'బహుస్యాంప్రజాయేయేతీ'త్యుక్తక్రమేణజనిహేతుత్వమాహ అజనిష్టచకస్యనాభేరితి। శ్రూయతేహిమహోపనిషది'సర్వస్యాయతనంహరి'మిత్యారభ్య 'యస్నాభిపద్మాదభవన్మహాత్మాప్రజాపతిర్విశ్వసృడ్విశ్వరూపః తమేవంవిదిత్వాతిమృత్యుమేతి నాన్యఃపంథావిద్యతేఽయనాయే'తి। అథర్వణేచ 'బ్రహ్మావా ఇదమగ్రఆసీ'దిత్యుపక్రమ్య 'బ్రహ్మైవ బ్రహ్మాణం పుష్కరే సృజ'దితి। ఏవం 'అజస్యనాభావధ్యేకమర్పితం యస్మిన్నిదంవిశ్వం భువనమధిశ్రితం విశ్వకర్మాహ్యజనిష్ట దేవః సప్రజాపతిరేకఃపుష్కరపర్ణే సమభవ'దిత్యాదిష్వపిభగవన్నాభేరేవప్రజాపతిసంభవోఽభిప్రేతః। ఉపబృంహణసిద్ధంచైతత్ ''అజస్యనాభావధ్యేకం యస్మిన్ విశ్వంప్రతిష్ఠితం। పుష్కరంపుష్కరాక్షస్యతస్మైపద్మాత్మనేనమ''ఇతి।భృగుభరద్వాజసంవాదేచ ''తతస్తేజోమయందివ్యంపద్మంసృష్టంస్వయంభువా। తస్మాత్పద్మాత్సమభవద్బ్రహ్మావేదమయోనిధి''రితి। స్థలాంతరేచ ''నారాయణో మహాయోగీ శుభాశుభ వివర్జితః। ససర్జనాభిజంపుత్రం బ్రహ్మాణమమితప్రభం। తతస్సప్రాదురభవదథైనంవాక్యమబ్రవీత్। మమత్వంనాభితోజాతః ప్రజాసర్గకరఃప్రభుః। సృజప్రజాస్త్వంవివిధా బ్రహ్మన్ సజడపండితా ఇతి। సభాపర్వణిచ ''అవ్యక్తోవ్యక్తలింగస్థో యఏషభగవాన్ప్రభుః। పురానారాయణోదేవ స్స్వయంభూఃప్రపితామహ''ఇత్యారభ్య ''తతస్సభగవాం స్తోయే బ్రహ్మాణమసృజత్స్వయ''మితి। అత్రాపిప్రళయార్ణవమధ్యే నాభేర్బ్రహ్మాణమసృజదితి మంతవ్యం। సుపర్ణవైకుంఠసంవాదేచ ''యత్తత్పద్మమభూత్పూర్వంతత్రబ్రహ్మవ్యజాయత। బ్రహ్మణశ్చాపిసంభూతశ్శివ ఇత్యవధార్యతాం। శివాత్స్కందస్సంభవదేతత్సృష్టిచతుష్టయ''మితి। మార్కండేయశ్చ ''స్వపత స్తస్యవై పద్మంకోటిసూర్యసమప్రభం। నాభేర్వినిస్సృతంతస్య తత్రోత్పన్నఃపితామహ''ఇతి। ఉత్తరశ్రీరామాయణేచ ''సంక్షిప్యచపు

రాలోకాన్మాయయాస్వయమేవహి । మహార్ణవేశయానోఽప్సుమాం
త్వంపూర్వమజీజనః । పద్మేదివ్యేర్కసంకాశే నాభ్యాముత్పాద్యమామ
పి। ప్రాజాపత్యంత్వయాకర్మ సర్వంమయినివేశిత"మితి । శ్రీవైష్ణవేచ
పురాణే "రక్షతుత్వామశేషాణాంభూతానాంప్రభవోహరిః। యస్యనా
భిసముద్భూతపంకజాదభవజ్జగ"దితి । శ్రీవారాహేచాగస్త్యంప్రతిరు
ద్రః "నారాయణఃపరోదేవస్సత్త్వరూపీజనార్దనః। త్రిధాత్మానంసభగ
వాన్ ససర్జపరమేశ్వరః । రజస్తమోభ్యాంయుక్తోభూద్రజస్సత్త్వాధికంవి
భుం । ససర్జనాభికమలేబ్రహ్మాణంకమలాసనం । రజసాతమసాయుక్తం
సోపిమామసృజత్ప్రభు"రితి । అత్రత్రిధాత్మానమిత్యేతత్ స్వేనరూపేణ
క్షేత్రజ్ఞద్వయవిశిష్టవేషేణచేతిబహుప్రమాణానుసారేణమంతవ్యం । ర
జస్తమోయోగశ్చ తద్గుణకద్రవ్యాధిష్ఠాతృత్వేన భవతి । శ్రీనారసింహ
పురాణే "తత్రసుప్తస్యదేవస్యనాభౌపద్మమభూన్మహత్ । తస్మిన్ పద్మే
మహాభాగవేదవేదాంగపారగః । బ్రహ్మోత్పన్నస్సతేనోక్తఃప్రజాః
సృజమహామతే। ఏవముక్త్వాతిరోభావంగతోనారాయణఃప్రభుః । తథే
త్యుక్త్వాసతందేవంవిష్ణుఃబ్రహ్మాథచింతయన్ । ఆస్తేకించిజ్జగద్ధేతోర్నా
ధ్యగచ్ఛతకించన। తావత్తస్యమహారోషోబ్రహ్మణోభూన్మహాత్మనః। త
తోబాలస్సముత్పన్నస్తస్యాంకేరోషసంభవః । సరుదన్వారితస్తేనబ్రహ్మ
ణావ్యక్తమూర్తినా। నామదేహీతిచేత్యుక్తస్తస్యరుద్రేత్యసౌదదా"వితి।
ఏవం "సృష్ట్వానారంతోయమంతస్థితోఽహంయేనస్యాన్మేనామనారా
యణేతి । కల్పేకల్పేతత్రశయామిభూయస్సుప్తస్యమేనాభిజంస్యాద్య
థాబ్జం ॥ తత్రసుప్తస్యమేదేవినాభౌపద్మమజాయతే"త్యాదీని వచనా
నిద్రష్టవ్యాని । నాభేరిత్యేతదుపలక్షణం మనఃప్రభృతిభ్యోహి బ్రహ్మ
ణోజన్మషట్కంపూర్వంప్రోచ్యతేయథాహయశిరఉపాఖ్యానే "అహం
ప్రసాదజస్తుభ్యంలోకధామ్నేస్వయంభువే । త్వత్తోమేమానసంజన్మప్ర
థమంద్విజపూజితం । చాక్షుషంమేద్వితీయంవై ఆసీజ్జన్మపురాతనం । త్వ
త్ప్రసాదాచ్చమేజన్మతృతీయంవాచికంమహత్ । త్వత్తోమేశ్రావణం
చాపిచతుర్థంజన్మవైవిభో। నాసిక్యంచైవమేజన్మత్వత్తఃపంచమముచ్య

తే। అండజంచాపి మే జన్మ త్వత్తష్టం వినిర్మితం । ఇదంచ సప్తమం జన్మ పద్మజం మే౽మితప్రభ । సర్గే సర్గే హ్యహం పుత్ర స్తవ త్రిగుణవర్జితే” తి। అత్రైవమండజసృష్టిః మహోపనిషది శ్రూయతే ‘ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా నేశానో నేమే ద్యావాపృథివీ న నక్షత్రాణి నాపో నాగ్నిర్న సోమో న సూర్య స్స ఏకాకీ న రమేత తస్య ధ్యానాంతస్స్థస్యైకా కన్యా దశేంద్రియాణీ’ త్యారభ్య ‘అథ పునరేవ నారాయణ స్సోన్యం కామం మనసా ధ్యాయత తస్య ధ్యానాంతస్స్థస్య లలాటాత్స్వేదో౽పతత్ తా ఇమా ఆప స్తద్ధిరణ్మయ మండమభవత్తత్ర బ్రహ్మా చతుర్ముఖో జాయతే’తి । అనంతరం రుద్రోత్పత్తిశ్చైవమభిధీయతే ‘అథ పునరేవ నారాయణ స్సోన్యం కామం మనసా ధ్యాయత తస్య ధ్యానాంతస్స్థస్య లలాటాత్స్వేదో౽పతత్ స్వేదాద్బుద్బుదమభవత్ బుద్బుదాత్త్ర్యక్షశ్శూలపాణిః పురుషో జాయతే’తి। మోక్షధర్మే చోక్తం “ఏష లోకగురుర్బ్రహ్మా జగదాదికరః ప్రభుః। ఏష మాతా పితా చైవ యుష్మాకంచ పితామహః। మయానుశిష్టో భవితా సర్వభూతవరప్రదః। అస్య చైవానుజో రుద్రో లలాటాద్యస్సముత్థితః। బ్రహ్మానుశిష్టో భవితా సోపి సర్వవరప్రద” ఇతి। “అథ తత్ర సతస్తస్య చతుర్వక్త్రస్య ధీమతః । లలాటప్రభవః పుత్రశ్శివ ఆగాద్యదృచ్ఛయే”తి। ఛందోగాస్త్వామనంతి ‘విరూపాక్షాయ దంతాఞ్జయే తు థాయ విశ్వవేదసే సహస్రాక్షాయ బ్రహ్మణః పుత్రాయ జ్యేష్ఠాయ శ్రేష్ఠాయ నమో ఘంటాయ కమార్ధిపతయే నమ’ ఇతి। శతపథే చాష్టమూర్తిబ్రాహ్మణే ప్రథమాంశే ‘సంవత్సరే కుమారో జాయత సో రోదీత్ తం ప్రజాపతిరబ్రవీత్ కుమార కిం రోదిషి యచ్ఛ్రమాత్తపసో౽ధిజాతో౽సీతి సో౽బ్రవీత్ అనపహతపాప్మా వా అహమస్మి హంత నామాని మే దేహీతి తస్మాత్పుత్రస్య జాతస్య నామ కుర్యాత్ పాప్మానమేవాస్య తదపహంతి అపి ద్వితీయం అపి తృతీయం అపి పూర్వమేవాస్య తత్పాప్మానమపహంతి తమబ్రవీత్ రుద్రో౽సీతి తస్య తన్నామాకరోత్ అగ్నిస్తద్రూపమభవత్ అగ్నిర్వై రుద్రః యదరోదీత్ తస్మాద్రుద్ర’ ఇత్యాది । సేయం శ్రుతిర్భగవతా పరాశరేణోపబృంహితా “కథితస్తామసస్సర్గో బ్రహ్మణస్తే మహామునే। రుద్రసర్గం ప్రవక్ష్యామి తం మే నిగదతశ్శృణు । కల్పా

దావాత్మనస్తుల్యంసుతంప్రధ్యాయత స్తతః। ప్రాదురాసీత్ప్రభోరంకేకు మారోనీలలోహితః రురోదసుస్వరంసోథద్రవంశ్చమునిసత్తమ। కింరోదిషీతితంబ్రహ్మారుదంతంప్రత్యువాచహ । నామదేహీతితంసోథప్రత్యువాచప్రజాపతిః। రుద్రస్త్వందేవనామ్నాసిమారోదీర్ధైర్యమావహ। ఏవముక్తఃపునస్సోథప్రత్యువాచమహాతపాః। తతోన్యానిదదౌతస్మైసప్తనామానిసప్రభుః । స్థానానిచైషామష్టానాం పత్నీః పుత్రాంశ్చవైవిభు"రిత్యాదినా । మోక్షధర్మేచబ్రహ్మరుద్రసంవాదే "అహంబ్రహ్మాచాద్యఈశఃప్రజానాంతస్మాజ్జాతస్త్వంచమత్తఃప్రసూతః । మత్తోజగజ్జంగమస్థావరంచసర్వేవేదాస్సరహస్యాశ్చపుత్ర"ఇతి। నిష్ఠానిర్ణయాధ్యాయేచ "ఉమాపతిఃపశుపతిః శ్రీకంఠోబ్రహ్మణస్సుత"ఇతి। శ్రీవారాహేచ "నారాయణఃపరోదేవస్తస్మాజ్జాతశ్చతుర్ముఖః। తస్మాద్రుద్రోభవద్దేవిసచసర్వజ్ఞతాంగత"ఇతి । ఏవంరుద్రస్యబ్రహ్మానుజత్వేబ్రహ్మపుత్రత్వే అపి కల్పభేదాదుపపద్యేతే॥ఆప్తవాచోర్విరోధేస్యాత్సృష్టిభేదాదియంగతిః॥అనిశ్చితాప్తభావానాంనిశ్చితైస్స్యాదనాదరః॥అథైవమేవపరావరత్వవిభాజకత్రివిక్రమవ్యాపారమాహ క్రాంత్వేతి । అనేన 'యస్యోరుషుత్రిషువిక్రమణేషు అధిక్షియంతిభువనానివిశ్వే'త్యాది ప్రతిపాదితం విగ్రహమహత్త్వాదికంచతుర్ముఖస్యతత్పదారాధకత్వంచసూచ్యతే । తదాబ్రహ్మాదిసర్వదేవతానాంమనుష్యాదివత్స్తోతృత్వంచోక్తం "సంస్తైస్సురాణాందివిభూతలస్థై"రిత్యాదినా। అథవా క్రాంత్వేత్యనేనసర్వేషామంతర్బహిశ్చస్థాయయథార్హం తత్తత్కార్యార్థమాక్రమణంవివక్షితం। అంతర్యామిబ్రాహ్మణేహి 'యఃపృథివీమంతరోయమయతియఆత్మానమంతరోయమయతీ'త్యాదిభిస్సర్వతత్త్వాధిష్ఠాతృత్వముక్తం।సుబాలోపనిషది చ 'యఃపృథివీమంతరేసంచర'న్నిత్యాదిభిస్సఏవార్థఉక్తః । అంతేచవిశేషితం 'ఏషసర్వభూతాంతరాత్మాపహతపాప్మాదివ్యోదేవఏకోనారాయణ'ఇతి । అన్యమపినిగరణాదికర్మీభూతబ్రహ్మరుద్రాద్యశక్యమాశ్చర్యవ్యాపారమాహ నిగీర్యపునరుద్గిరతిత్వదన్యఃక ఇతి। యథోక్తంశ్రీసాత్త్వతే "త్యజంతమాహరంతంచశ్వాసోచ్ఛ్వాసద్వయేనచ । ఆబ్రహ్మభవనం

సర్వం కర్మ ప్రాధానికం హి యదీ"తి। ఉద్ధరతీతి వర్తమాననిర్దేశః క్వచిత్క్వచిత్కల్పే తథా ప్రవృత్తిప్రవాహజ్ఞాపనార్థః। తస్య యథాపూర్వత్వద్యోతనాయ పునశ్శబ్దః। ఏవం సంహార్యత్వసంహర్తృత్వరక్ష్యత్వరక్షకత్వజన్యత్వజనకత్వాధిష్ఠేయత్వాధిష్ఠాతృత్వాదిభిర్వైధర్మ్యైరేవ న్యైరుక్తైరనుక్తైశ్చ పురుషనిర్ణయాదిషు ప్రపంచితైర్హేతుభిస్త్వదన్యేషు క్వచిదపి స్వాతంత్ర్యశంకా చ న స్యాదితి నిగమనాభిప్రాయేణాహ కేన వేతి। త్వదన్యేనేతి విశేషణీయం। వాశబ్దశ్చకారార్థః, అన్యస్య సర్వస్మాత్పరస్యాత్యంతాసంభావితత్వద్యోతనార్థో వా ముక్తేషు నిత్యేషు చ శక్తిభూయస్త్వేపి సర్వశరీరిత్వాదిలక్షణం స్వాతంత్ర్యం నాస్తి కిముత క్షేత్రజ్ఞేషు హరవిరించాదిష్విత్యభిప్రాయేణ నిదర్శతి ఏష ఇతి। అత్ర సర్వేషామాధారతయా నియంతృతయా శేషితయా చాధికః పరః తద్వ్యాపరవాన్ । ప్రామాణికానాం దృఢతరబహుప్రమాణసిద్ధేర్థే తద్విపరీతశంకాపి నోత్పద్యత ఇత్యభిప్రాయేణాత్రశంకాప్రతిక్షేపః। అథవా మందమతీనాం శ్రుత్యంతరేషు పరాంతరసద్భావశంకాసంభవేపి పూర్వోక్తైరేవ న్యాయైస్తన్నిరాసమభిప్రేత్య కేనేత్యాదికముచ్యతే। ఉపబృంహణైశ్చైతత్సిద్ధం। యథాశ్వమేధికే శ్రీవైష్ణవధర్మశాస్త్రే "అనాశ్రితోచ్ఛ్రయో నాస్తి ముఖ్యమాశ్రయమాశ్రయేత్। రుద్రం సమాశ్రితా దేవా రుద్రో బ్రహ్మాణమాశ్రితః। బ్రహ్మా మామాశ్రితో రాజన్ నాహం కంచిదుపాశ్రితః। మమాశ్రయో న కశ్చిత్తు సర్వేషామాశ్రయో హ్యహం। ఇదం రహస్యం కౌంతేయ ప్రోక్తవానహమవ్యయ"మితి। శ్రీహరివంశే చ దేవాన్ ప్రతి రుద్రః "ఏతదేవ పరం వస్తు నైతస్మాత్పరమస్తి వః। ఏవమేవ విజానీధ్వమేతద్వః పరమం తప" ఇతి। "ఓమిత్యేవం సదా విప్రాః పఠధ్వం ధ్యాత కేశవ"మితి। "ఉపాస్యోయం సదా విప్రా ఉపాయోస్మి హరేస్స్మృతా"వితి చ। శ్రీవారాహే "రుద్రాదిత్యా వసవో యే చ సాధ్యా విశ్వేశ్వినా మరుతశ్చోష్మపాశ్చ। సర్వే భవంతం శరణం గతాస్స్మః కురుష్వ పూజ్యానిహ విశ్వమూర్తే" ఇతి। తత్రైవ "నారాయణాత్పరో దేవో న భూతో న భవిష్యతి। ఏతద్రహస్యం వేదానాం పురాణానాం చ సత్తమ"మితి। బ్రాహ్మే "సర్వే విష్ణుమయా దేవాస్సర్వే విష్ణుమయా

గణాః । నహివిష్ణుసమాకాచిద్గతిరన్యావిధీయతే। ఇత్యేవంసతతంవేదాగాయంతేనాత్రసంశయ" ఇతి । ఆదిత్యపురాణే బ్రహ్మా "అహంవిష్ణోస్తుసంభూతస్సచసర్వమయోహరిః । నతస్యపరతోభూతం విద్యతేయత్తదుత్తమం। పురాణేషుద్విజశ్రేష్ఠాదశస్వష్టాసునాన్య" థేతి। తత్రైవకాలనేమివధేరుద్రః "యోసౌసాక్షాద్వేదమూర్తిర్యత్రవేదాఃప్రతిష్ఠితాః। తంయామశరణంవిష్ణుంసర్వేసేంద్రాదివౌకస" ఇతి॥ ౧౪॥

త్వాంశీలరూపచరితైః పరమప్రకృష్టసత్త్వేనసాత్త్వికతయా
ప్రబలైశ్చశాస్త్రైః । ప్రఖ్యాతదైవపరమార్థవిదాం మతైశ్చ
నైవాసురప్రకృతయః ప్రభవంతిబోద్ధుం॥ ౧౫॥

ఏవంచతుర్భిః పంచభిర్వాశ్లోకైః ప్రదర్శితం భగవత్పరత్వంయది ప్రామాణికంతర్హి శ్రుతశాస్త్రాస్సర్వేపికింతథానాధ్యవస్యంతి కథంచ లోకేనిరీశ్వరవాదత్రిమూర్తిసామ్యైక్యాదిపక్షాశ్చ ప్రాదుష్యురిత్యత్ర పరేషాంభగవత్ప్రతిపత్త్యభావే హేతుమాహ॥ త్వాంశీలేతి॥ ఏతేనమూఢాక్ప్రతిశోచతి । తస్మాద్యేస్వస్యభగవదనుభవలాభాత్ప్రియణేచ । త్వాం మహతోప్యపిమహీయస్త్వేనపూర్వోక్తం । శీలమిహ మహత్తరస్యాపిమందతరైస్సహ నీరంధ్రసంశ్లేషః । రామకృష్ణాద్యవతారేషు శబరీగోపాలావిప్రవృత్తాంతైస్తత్ప్రసిద్ధిః । తైరేవతత్రతత్రమహత్త్వమపిసూచ్యతే । రూపం 'ఆదిత్యవర్ణంతమసఃపరస్తాత్, తస్యహ్యేతస్యపురుషస్యరూపంయథామాహారజతంవాస' ఇత్యాదిష్వస్త్రభూషణాధ్యాయాదిషుచాప్రాకృతత్వేనాకర్మహేతుత్వేనవిశ్వాధారతయా శుభాశ్రయత్వేనచప్రసిద్ధం। అత్రకేషాంచిద్భగవత్స్వరూపమేవవా తద్గుణభూతజ్ఞానబలాదివా పరవ్యూహాదిరూపతయాప్రకాశత ఇతిపక్షస్తు తత్రతత్రాపృథక్సిద్ధేశస్యబాధకాభావాన్నిర్వికారత్వ నిరవయవత్వాదిశ్రుతి విరోధాత్ "పంచోపనిషన్మంత్రవిగ్రహం। షాడ్గుణ్యవిగ్రహందేవ" మిత్యాదేరన్వయానర్హపదసమభివ్యాహారస్యపరస్పరమవిరుద్ధస్యాన్యథైవోపపత్తేశ్చనిరస్తః। చరితానికారిం త్వేత్యాదినా పూర్వోక్తాన్యనుక్తానిచమహార్ణవనిమగ్నవసుంధరోద్ధరణామృతమథన ప్రముఖాన్యతి మానుష దైవ

తానిచేష్టితశతాని। పరమప్రకృష్టసత్త్వేన అధికోత్కృష్టసత్త్వగుణేనేత్యర్థః । ననుబ్రహ్మాదిష్వేవసత్త్వరజస్తమసాంప్రత్యేకముత్తమమధ్యమాధమభేదేననవధాగతిర్మనునోక్తా। భగవతస్తు "సత్త్వాదయోనసంతీశేయత్రహిప్రాకృతాగుణా" ఇతిసత్త్వగుణోఽపిప్రతిషిధ్యతేతత్కథమిహతదుక్తిః । ఇత్థం శ్రుతిజ్ఞానాంహిప్రకృష్టసత్త్వగుణసంపత్తిః భగవత్కటాక్షాధీనేతిప్రాగేవప్రతిపాదితం । తదిహస్వప్రవర్త్యేనమోక్షోపయుక్తసత్త్వేనేత్యర్థః । అప్రాకృతశుద్ధసత్త్వ సమాశ్రయత్వంవా వివక్షితం। తామసపురాణాదీనాంతత్త్వబోధకత్వంనాస్తీత్యభిప్రాయేణాహ సాత్త్వికతయేతి। పౌరుషేయశాస్త్రాణాంస్వమూలభూతపురుషగుణభేదేనసాత్త్వికత్వాదివ్యపదేశః । సత్త్వాదీనాంకార్యభేదశ్చభగవతైవగీతః "సత్త్వాత్సంజాయతేజ్ఞానంరజసోలోభఏవచ। ప్రమాదమోహౌతమసోభవతోఽజ్ఞానమేవచే"తి । సాత్త్వికరాజసతామసబుద్ధిభేదశ్చ "ప్రవృత్తించనివృత్తించకార్యాకార్యేభయాభయే। బన్ధంమోక్షంచయావేత్తిబుద్ధిస్సాపార్థసాత్త్వికీ। యయాధర్మమధర్మంచకార్యంచాకార్యమేవచ । అయథావత్ప్రజానాతిబుద్ధిస్సాపార్థరాజసీ । అధర్మంధర్మమితియామన్యతేతమసావృతా। సర్వార్థాన్విపరీతాంశ్చబుద్ధిస్సాపార్థతామసీ"తిశ్లోకత్రయేణోక్తః। మనుశ్చ "యావేదబాహ్యాస్స్మృతయోయాశ్చకాశ్చకుదృష్టయః। సర్వాస్తానిష్ఫలాఃప్రేత్యతమోనిష్ఠాహితాఃస్మృతా" ఇతి। పురాణేషుచసాత్త్వికాదివిభాగోమాత్స్యేప్రోక్తః "సంకీర్ణాస్తామసాశ్చైవరాజసాస్సాత్త్వికాస్తథా । కల్పాశ్చతుర్విధాఃప్రోక్తాఃబ్రహ్మణోదివసాత్యయే।యస్మిన్కల్పేతుయత్ప్రోక్తంపురాణంబ్రహ్మణాపురా తస్యతస్యతుమాహాత్మ్యంతత్స్వరూపేణవర్ణ్యతే।అగ్నేశ్శివస్యమాహాత్మ్యంతామసేషుప్రకీర్త్యతే। రాజసేషుచమాహాత్మ్యమధికంబ్రహ్మణోవిదుః । సంకీర్ణేషుసరస్వత్యాఃపితౄణాంచనిగద్యతే । సాత్త్వికేష్వథకల్పేషుమాహాత్మ్యమధికంహరేః । తేష్వేవయోగసంసిద్ధాగమిష్యంతిపరాంగతి"మితి । తస్మిన్నేవప్రదేశాంతరేఽపి సంకీర్ణాస్తామసాశ్చైవరాజసాస్సాత్త్వికాస్తథా । కల్పాశ్చతుర్విధాఃప్రోక్తాః । రజస్తమో

మయాస్తద్వత్త్రియస్త్రయ ఉదాహృతాః । సంకీర్ణేషు సరస్వత్యాః పి
తౄణాంపుష్టిరుచ్యతే । అగ్నేశ్శివస్యమాహాత్మ్యంతామసేషుదివాకృ
తః। రాజసేషుచమాహాత్మ్యమధికంబ్రహ్మణఃస్మృతం। సాత్త్వికేష్వధికం
తద్వద్విష్ణోర్మాహాత్మ్యముచ్యతే । తేష్వేవయోగసంసిద్ధాగమిష్యంతిప
రాంగతి’’మితి । కౌర్మేచ ‘‘అసంఖ్యాతాస్తథాకల్పాబ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మ
కాః। కథితాహిపురాణేషుమునిభిఃకాలచింతకైః । సాత్త్వికేషుచకల్పే
షుమాహాత్మ్యమధికంహరేః । తామసేషుశివస్యోక్తంరాజసేషుప్రజా
పతే’’రితి।తదిహసాత్త్వికానిపురాణానిసత్త్వైకమూలతయాకార్త్స్న్యే
నావిప్లుతజ్ఞానానీతి తేషాంప్రాబల్యం। వేదవిరుద్ధైస్తామసతంత్రైః పరత్వా
పహ్నవఃపరావరతత్త్వవిపర్యాసాదికల్పనంచతర్కపాదేనిరస్తం। య
చ్చేదంసాత్త్వికపురాణాదివిభాగప్రకరణంతత్సాత్త్వికమేవమంతవ్యం
బాధకాభావాత్ గుణస్వభావోచిత్యాత్ పరస్పరవిరుద్ధార్థపురాణబ
లాబలవివేకాపేక్షాయాంతద్వ్యవస్థాపకతయైవప్రవృత్తత్వాచ్చ। ఏవం
తామసేతిహాసేపితామసపురాణన్యాయస్సంచారణీయ ఇతి । అత్రప్రబ
లైశ్చశాస్త్రైరితి ప్రాబల్యోక్త్యాబహువచనేనచానన్యపరశ్రుతిస్మృతీనాం
భారతరామాయణాదీతిహాసానాంచతదనుగుణానాం పాద్మవైష్ణవభాగ
వతనారదీయమార్కండేయ వరాహవామన మాత్స్యగారుడబ్రహ్మాండ
నారసింహాదిపురాణానామన్యోన్యసామరస్యమపివ్యజ్యతే । ‘‘అష్టాభిః
కథ్యతేవిష్ణుర్దశభిః కథ్యతేశివ’’ఇతి వచనంత్వనాప్తం దృశ్యమానవిరో
ధాత్ హిరణ్యగర్భాదిప్రతిపాదకపురాణవిభాగవచనైర్బాధాచ్చ। ఆ
స్తామేతత్సర్వం ‘‘మహాజనోయేనగతస్సపంథా’’ఇత్యుక్తమయత్ననిశ్చ
యసాధనంతద్భగవత్పారమ్యపక్షేసిద్ధమిత్యాహ ప్రఖ్యాతేతి । ప్రబలై
శ్చశాస్త్రైరిత్యనేనైవగతార్థత్వేపితదంతర్గత సాభి సంధికకతిపయవా
క్యవిశేషమాత్రేణాపి పరతత్త్వనిర్ణయస్సులభ ఇత్యభిప్రాయేణమహ
ర్షిమతానాంపృథగుపాదానం।ప్రఖ్యాతాశ్చతేదైవపరమార్థవిదశ్చే
తికర్మధారయః । ప్రఖ్యాతశబ్దేనవేదవైదికపరిగ్రహప్రకర్షాదాప్తత
మత్వంసూచ్యతే । దైవశబ్దఇహాదేవతార్థః ‘‘నదైవంకేశవాత్పర’’మితి

వత్ । పరమార్థశబ్దోఽత్రయాథార్థ్యపరః దేవతాపారమార్థ్యంచే
త్యాదిప్రమాణసూచనార్థత్వాత్ । వక్తౄణాంతన్మతానాంచభూయ
స్త్వవ్యంజనార్థముభయత్రబహువచనం । తత్రతావత్పృథివీశోఽత్రజ
న్మాపితామహదత్తవరో భగవాన్వాల్మీకిరాహ ''సహిదేవైరుదీర్ణస్య
రావణస్యవధార్థిభిః । అర్థితో మానుషేలోకేజజ్ఞేవిష్ణుస్సనాతనః। అధికం
మేనిరేవిష్ణుం । వ్యక్తమేషమహాయోగీపరమాత్మాసనాతన'' ఇత్యాది ।
'యేనాక్షరంపురుషంవేదసత్యం ప్రోవాచతాంతత్త్వతోబ్రహ్మవిద్యా' మి
త్యాది ష్వూక్తంపరంబ్రహ్మత్వమేవేతి రామావస్థం భగవంతంప్రత్యుచ్య
తే ''అక్షరంబ్రహ్మసత్యంత్వ''మిత్యాది। బ్రహ్మలక్షణంచాభిప్రేత్యోక్తం
''త్వంత్రయాణాంహిలోకానామాదికర్తాస్వయంప్రభు'' రితి । ''జ
గత్సర్వం శరీరంతే''ఇత్యనేన ఘటకశ్రుతీనామర్థో దర్శితః । ''అ
హంతేహృదయంరామే''తి బ్రహ్మణో వాక్యం 'పుత్రోహిహృదయ' మి
తిశ్రుతిప్రసిద్ధ్యాతస్యభగవత్పుత్రత్వంవ్యనక్తి । ఉత్తరశ్రీరామాయణే
చభగవతఃపరమకారణత్వంపితామహోత్పాదకత్వంచ ప్రాగేవోదా
హృతం । ''కృష్ణద్వైపాయనంవ్యాసంవిద్ధినారాయణంప్రభుం । కో
హ్యన్యోభువిమైత్రేయ మహాభారతకృద్భవే'' దితి స్వపిత్రాపరాశరేణా
పిస్తుతః పంచమవేదప్రణేతాశారీరకసూత్రకారో వ్యాహ''కాలస్యచహి
మృత్యోశ్చజంగమస్థావరస్యచ । ఈశతే భగవానేకస్సత్యమేతద్బ్రవీ
మితే। కృష్ణఏవహిలోకానాముత్పత్తిరపిచాప్యయః । కృష్ణస్యహికృతే
భూతమిదం విశ్వంచరాచరం । జ్యోతీంషిశుక్లానిచయానిలోకేత్రయో
లోకాలోకపాలాస్త్రయీచ । త్రయోగ్నయశ్చాహుతయశ్చపంచసర్వే
దేవాదేవకీపుత్రఏవ । తత్త్వంజిజ్ఞాసమానానాం హేతుభిస్సర్వతోము
ఖైః । తత్త్వమేకో మహాయోగీహరిర్నారాయణఃపరః ।సత్యంసత్యంపు
నస్సత్యముద్ధృత్యభుజముచ్యతే । వేదాచ్ఛాస్త్రంపరంనాస్తినదైవంకేశ
వాత్పరం । ఆలోడ్యసర్వశాస్త్రాణివిచార్యచపునఃపునః । ఇదమేకంసుని
ష్పన్నం ధ్యేయో నారాయణస్సదే''తి । భగవద్గీతానుగీతాదిభిర్మోక్షధ
ర్మేచ తైస్తైస్సంవాదైరైదంపర్యేణభగవతఏవపరత్వంప్రపంచితం।అశ్వ

లాయనేన సూత్రకృతా “నమశ్శౌనకాయే” త్యాచార్యత్వేనాభివందిత
శ్శ్రీశౌనకోఽపి శ్రీవిష్ణుధర్మే సర్వత్ర భగవత్పారమ్యం ప్రాచిఖ్యపత్ ।
మోక్షోపాయవిధానే చైవం త్యాజ్యముపాదేయంచ వ్యభజ్యత “ఆబ్ర
హ్మస్తంబపర్యంతజగదంతర్వ్యవస్థితాః । ప్రాణినః కర్మజనితసంసార
వశవర్తినః । యతస్తతో న తే ధ్యానే ధ్యానినాముపకారకాః । అవిద్యాంత
ర్గతాస్సర్వే తే హి సంసారగోచరాః । పశ్చాదుద్భూతబోధాశ్చ ధ్యానే నై
వోపకారకాః । నైసర్గికో న వై బోధస్తేషామప్యన్యతో యతః । యస్మాత్తద
మలం బ్రహ్మ నిసర్గాదేవ బోధవత్ । ధ్యేయం ధ్యానవిదాం సమ్యక్తద్విష్ణోః
పరమంపద”మితి । తథా “శ్రూయతాం తు నరవ్యాఘ్ర వేదవేదాంతని
శ్చయః । యజ్ఞేశో యజ్ఞపురుషః పుండరీకాక్షసంజ్ఞితః । స విష్ణుః పరమం బ్ర
హ్మ యతో నావర్తతే పున” రితి । భగవదర్చావతారమాహాత్మ్యమప్యేవ
మాహ “యాదృశే తు మనస్స్థైర్యం రూపే బధ్నాతి చక్రిణః । నృసింహవామ
నాదీనాం తాదృశం కారయేద్బుధః । సుగూపాం ప్రతిమాం విష్ణోః ప్రసన్నవ
దనేక్షణామ్ । కృత్వాత్మనః ప్రీతికరీం సువర్ణరజతాదిభిః । తస్యాం బ్రహ్మసమా
రోప్య మనసా తన్మయో భవేత్ । తామర్చయేత్తాం ప్రణమేత్తాం యజేత్తాం
విచింతయేత్ । విశత్యపాస్తదోషస్తు తామేవ బ్రహ్మరూపిణీ”మితి । అత్ర
ప్రతిష్ఠాదివశాన్ముఖ్యావతారరూపత్వం వివక్షితం । ఉక్తం హి భగవచ్ఛా
స్త్రే “సర్వాతిశాయిషాడ్గుణ్యం సంస్థితం మంత్రబింబయోః । తేనార్చ్యశ్చ
భగవాన్ సాక్షాన్నోపచారధియా క్వచి” దితి । జితంతే స్తోత్రే చ భగవత ఏవ
జగత్కారణత్వమోక్షప్రదత్వాదికం ప్రాదర్శయత్ । “దేవతాపారమా
ర్థ్యంచ యథావద్వేత్స్యతే భవా” నితి శ్రీవైష్ణవపురాణే పులస్త్యవసిష్ఠా
భ్యాం లైంగే చ బ్రహ్మణా దత్తవర ఇతి ప్రసిద్ధః । పరాశరశ్చ “విష్ణోస్సకాశా
దుద్భూతం జగత్తత్రైవ చ స్థితం । స్థితిసంయమకర్తాసౌ జగతోఽస్య జగచ్చ స”
ఇతి ప్రధానప్రతిపాద్యం సంగృహ్యైతదేవ బహుధా స్థాపయామాస । ‘య
ద్వైకించ మనురవద’ దిత్యాదిప్రఖ్యాతమనుబృహస్పతి దక్షాదివాక్యానిచ
పూర్వమేవోపాత్తాని । ఏతేషు మతేష్వైకైకమేవ తత్త్వనిర్ణయాయ పర్యా
ప్తం । కిం పునః పూర్వోక్తైశ్శీలరూపాదిభిః పరస్పరంచ సముచ్చితమిత్యభిప్రా

మేణమత్తైశ్చేత్యుక్తం। ఆసురీతామసీప్రకృతిర్యేషాంతఆసురప్రకృతయః తామసప్రకృతిత్వాదోపేద్ధుంనశక్నువంతీత్యర్థః। ఆసురపదోపాదానంరాక్షసీమాసురీంచేతిస మోహోక్తోపలక్షణం ।వర్ణితశ్చదైవాసురసర్గవిభాగో భగవతా“ద్వౌభూతసర్గౌలోకేస్మిన్ దైవఆసురఏవచే” త్యాదినా।ఉక్తం చశౌనకేన “ద్వివిధోభూతసర్గోయందైవఆసురఏవచ। విష్ణుభక్తిపరోదైవోవిపరీతస్తథాసుర”ఇతి। ఆదిత్యపురాణేచ “దేవానాంచపరోధర్మస్సదాయజ్ఞరతాఃక్రియాః। స్వాధ్యాయస్తత్త్వవేదిత్వం విష్ణుపూజారతిస్తథా। దైత్యానాంబహుమానిత్వంమాత్సర్యంసత్స్వసత్క్రియా । నిందనం వేదశాస్త్రాణాంహరభక్తిరసుత్తమే”తి । తథా“తస్మిన్నపిహరావప్రస్వబుద్ధ్యాయేనమోహితాః । కీర్తయిష్యంతితేదేవామంతవ్యాస్త్వితరేసురా”ఇతి । బోద్ధుమిత్యత్రసర్వపరిబృఢత్వేనేత్యుపస్కార్యం । నప్రభవంతీత్యనేనతామసప్రకృతిపరవశత్వంవ్యజ్యతే। అవధారణేనకాలాంతరేప్యేతద్దృఢీక్రియతే । ఉక్తంహిమనునా“యంతుకర్మణియస్మిన్ సన్యయుఙ్క్తప్రథమంవిభుః।తదేవసపునర్భేజే సృజ్యమానఃపునఃపున”రితి।మహాభారతేచ “నగాథాగాయినంశాస్తిబహుచేదపిగాయతి । ప్రకృతింయాంతిభూతానికుళింగశకునిర్యథే” తి “జన్మాంతరసహస్రేషుయాబుద్ధిర్భావితాపురా । తామేవభజతేజంతురుపదేశోనిరర్థక”ఇతిచ ।నహిశాస్త్రైస్సద్భిర్బహుళ ఉపదిష్టేపతితేపిసత్త్వోత్కర్షనిమిత్తభగవద్భక్తిరహితానాంరావణదుర్యోధనప్రభృతీనాంతత్త్వాధ్యవసాయస్సంపద్యతే । యథాహసంజయః“విద్యారాజన్నతేవిద్యామమవిద్యానహీయతే।విద్యాహీనస్తమోధ్వస్తోనాభిజానాసికేశవం । మాయాంనసేవేభద్రంతేనవృథాధర్మమాచరే । శుద్ధభావంగతోభక్త్యాశాస్త్రాద్వేద్మిజనార్దన”మితి। నచజగత్యబోద్ధారస్సంతీత్యేతావతా ప్రమాణసిద్ధార్థోనస్యాదన్యథావాస్యాదితిభావః॥ ౧౫॥

ఉల్లంఘితత్రివిధసీమసమాతిశాయిసంభావనం తవ
పరిబ్రఢిమస్వభావం । మాయాబలేనభవతాపినిగూ
హ్యమానంపశ్యంతికేచిదనిశంత్వదనన్యభావాః॥౧౬

అథసర్వప్రతిపత్తిభావనిబంధనంచోద్యంతత్సద్భావేనపరిహరక్షపరిసమృద్ధిప్రయోజనతయాసత్త్వస్థానాంభగవదనుభవలాభేన సంతుష్యతి॥ఉల్లంఘితేతి॥యద్వా "త్రిభిర్గుణమయైర్భావైరేభిస్సర్వమిదంజగత్। మోహితంనాభిజానాతిమామేభ్యః పరమవ్యయ"మితిసర్వైరవేద్యతయాస్వేనైవోక్తంభగవంతంకథంకేచిజ్జానీయురితిశంకాయాంతత్ప్రతిబోధహేతురిహోచ్యతే। పూర్వశ్లోకేపరిజిహీర్షార్థంభగవత్తత్త్వానవగమహేతురుక్తః అత్రతూపాధిత్వాత్తదనంతజ్ఞానకారణోక్తిః। సీమాపరిచ్ఛిత్తిః సాచాత్రిదేశతః కాలతోవిషయతశ్చత్రివిధా।సమశ్చాతిశాయీచసమాతిశాయినౌత్రివిధసీమ్నః సమాతిశాయినోశ్చ సంభావనోల్లంఘితాయేనతథోక్తః।అన్యేషాంహిప్రభుత్వందేశాదిభిఃపరిచ్ఛిన్నంఅతఏవసమాధిః సంభావనాయుక్తం।సవ "సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ నసమోనేనకశ్చననతత్సమశ్చాభ్యధికశ్చదృశ్యతే "నత్వత్సమోస్త్యభ్యధికః కుతోన్యః నాస్తినారాయణసమ" ఇత్యాదిప్రసిద్ధస్య । పరిబ్రఢిమస్వభావం ప్రభుత్వరూపంయావత్స్వరూపభావినంధర్మం ।* ప్రిభౌపరిబృఢఇతినిపాత్యతే। మాయాబలేన గుణమయప్రకృతిసామర్థ్యేన । శ్రూయతేహి "అస్మాన్మాయీసృజతే విశ్వమేతత్తస్మింశ్చాన్యోమాయయా సన్నిరుద్ధః మాయాంతుప్రకృతింవిద్యాన్మాయినంతుమహేశ్వర"మితి । స్వయంచాహ "దైవీహ్యేషాగుణమయీమమమాయాదురత్యయే"తి । జితంతేస్తోత్రేప్యుక్తం "అశ్యత్కుశ్చానుమంతాచగుణమాయాసమావృత" ఇతి । ఉక్తంచచతుశ్లోక్యాం "యవనికామాయాజగన్మోహినీ"తి । యద్వాఅత్రమాయాబలశబ్దేనస్వాసాధారణాప్రాకృతవిగ్రహే కర్మవశ్యమత్స్యకూర్మాదిసాజాత్యభ్రమజనకశక్తిప్రకర్ష ఉచ్యతే। యథోక్తం "అవజానంతిమాంమూఢామానుషీంతనుమాశ్రితం । పరంభావమజానంతోమమభూతమహేశ్వరం । ఈశన్నపిమహాయోగీసర్వస్యజగతఃప్రభుః । కర్మాణ్యారభతేకర్తుంకీనాశఇవదుర్బలః। తేనవంచయతేలోకాన్మాయాయోగేనకేశవ" ఇతి । భవతాపి "ఆత్మానంమానుషంమన్యేరామందశరథాత్మజం । అహంవోబాంధవోజాత"ఇతిస్వవాక్యేనాపి మోహయతాసర్వజ్ఞే

నసర్వశక్తినాపీతిభావః । భవతాపిబలెనైతిత్వద్బలమెవస్వబలముపాదా యత్వత్సెవాయాంప్రవృత్తాస్త్వామపిస్వవశీకృత్య త్వత్తోపి బలీయాంసో భవంతీతిభక్తానాంప్రభావాతిశయవ్యంజనార్థోపిశబ్దః । నిగూహ్యమానం నితరాంప్రచ్ఛాద్యమానం । పశ్యంతి శాస్త్రతః ప్రథమంవిశదమవగచ్ఛం తిపశ్చాద్యోగబలెనసాక్షాత్కుర్వంతిచ । యథాహసనత్సుజాతః "యో గినస్తంపరిపశ్యంతిభగవంతంసనాతన"మితి। కేచిదితిదుర్లభత్వసూచనా ర్థం । గీయతేహి "సమహాత్మాసుదుర్లభ" ఇతి । శ్రీపౌష్కరెచ "దు లభాభగవద్యోగభావినోభువిమానవాః । తద్దర్శనాత్తదాలాపాత్సుల భంశాశ్వతంపద"మితి । అనిశంసర్వోజనమోహానేకలియుగెపీతిభావః । ఉక్తంహిభగవత్తాశౌనకేన "కలౌకృతయుగంతస్యకలిస్తస్యకృతేయుగే। యస్యచేతసిగోవిందోహృదయేయస్యనాచ్యుత"ఇతి। త్వదనన్యభావాఃత్వ దేకవిషయచిత్తవృత్తయః। ప్రయోజనాంతరశరణ్యాంతరత్యాగినఇతిభా వః । శ్రూయతేహి "యత్తత్ద్రేశ్యమగ్రాహ్య"మిత్యారభ్య "యద్భూత యోనింపరిపశ్యంతిధీరాః జ్ఞానప్రసాదేనవిశుద్ధసత్వస్తతస్తుతం పశ్యతిని ష్కలంధ్యాయమానః నాయ మాత్మాప్రవచనేనలభ్య"ఇత్యారభ్య "త స్యైషఆత్మా వివృణుతె తనూంస్వాం తందుర్దర్శంగూఢ మనుప్రవిష్టం గుహాహితంగహ్వరేష్ఠంపురాణం అధ్యాత్మయోగాధిగమేనదేవంమత్వా ధీరోహర్షశోకౌజహాతీ"తి । "ఏషసర్వేషుభూతేషుగూఢోత్మానప్రకాశ తె దృశ్యతెత్వగ్ర్యయాబుద్ధ్యాసూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః స్వాధ్యాయ శ్చక్షురుత ఏకమస్యయోగో ద్వితీయమభివీక్షణాయఅధ్యయనమననయ నోస్యద్రష్టానమాం సచక్షురభివీక్షతెత" మితి । స్మర్యతేచ "మెతమేవ ప్రపద్యంతె నతేముహ్యంతిమానవాః । భక్త్యాత్వనన్యయాశక్యఅహమె వంవిధోర్జున । జ్ఞాతుంద్రష్టుంచతత్త్వేనప్రవేష్టుంచపరంతపే"తి ॥౧౬॥

యదండమండాంతరగోచరం చయద్దశోత్తరా
ణ్యావరణానియానిచ । గుణాఃప్రధానంపురుషః
పరంపదంపరాత్పరంబ్రహ్మచతెవిభూతయః॥

ఉక్తప్రకారంపరిబృఢత్వమనితరసాధారణవిభూతిమహిమ్నాస్థిరీకరోతి ॥

యదండమితి॥ యత్ పితామహస్యోత్పత్తిస్థానతయా ప్రసిద్ధం । చ
తుర్దశభువనావరణహేమకటాహరూపమండం । ఏకవచనమిహసముదా
యాభిప్రాయం । "అండానాంతుసహస్రాణాంసహస్రాణ్యయుతాని
చ। ఈదృశానాంతథాతత్రకోటికోట్యయుతానిచేతి"పురాణోక్తేః। అం
డాంతరమేవగోచరో యస్యతదండాంతరగోచరం ఉదుంబరమశకవద
దృష్టబాహ్యప్రదేశం అండాధిపతిప్రభృతిచతుర్విధజంతుజాతం తద్భో
గ్యభోగోపకరణభోగస్థానాదికంచ । దశోత్తరాణ్యావరణానితోయప్ర
భృతీని । ఉక్తంహి "దశోత్తరేణపయసామైత్రేయాండంచతద్వృతం ।
సర్వోంబుపరిధానోసౌవహ్నినావేష్టితోబహిః । వహ్నిశ్చవాయునావా
యుర్మైత్రేయనభసావృతః। భూతాదినానభస్సోపిమహతాపరివేష్టితః।ద
శోత్తరాణ్యశేషాణిమైత్రేయైతానిసప్తవై । మహాంతంహిసమావృత్య
ప్రధానంసముపస్థితం ।అనంతస్యనతస్యాంతస్సంఖ్యానంచాపివిద్యతే। త
దనంతమసంఖ్యాతప్రమాణంచేతిమైత్రేయతః । హేతుభూతమశేషస్యప్రకృ
తిస్సాపరామునే"ఇతి ।యచ్ఛబ్దానామిహప్రతినిర్దేశోయథార్హమధ్యా
హర్తవ్యః।గుణాః బంధకారణత్వేనచతుర్దశాధ్యాయేగీతాఃసత్త్వాదయః
ప్రకృతిధర్మాః।అత్రిగుణానాంపృథగుక్త్యాసామ్యావస్థంగుణత్రయమే
వప్రకృతిరితిసాంఖ్యమతంనిరస్తం । ప్రధానంమహదాదివికారరహిత
త్రిగుణద్రవ్యభాగః । అండాంతరగోచరమితిక్షేత్రజ్ఞవ్యష్టీనామప్యు
క్తతయాపురుషశబ్దఇహ "దారుణ్యగ్నిర్యథాతైలం తిలేతద్వత్పుమాన
పి । ప్రధానేవస్థితోవ్యాపీచేతనాత్మాత్మవేదన"ఇత్యాదిభిః ప్రకృతి
వ్యాప్తత్వేనప్రతిపాదితంక్షేత్రజ్ఞసముదాయమాహ। పరంపదం - పద్య
తఇతిపదంప్రాప్యం స్థానాంతరేభ్యఃపరం పునరావృత్తిరహితం అప్రా
కృతంముక్తిస్థానమిత్యర్థః । శ్రూయతేహి "యోఽస్యాధ్యక్షః పరమే
వ్యోమన్ హిరణ్మయేపరేలోకే విరజంబ్రహ్మనిష్కళం పాదోస్యవిశ్వా
భూతాని త్రిపాదస్యామృతందివి తేహనాకంమహిమానస్సచంతే య
త్రపూర్వేసాధ్యాస్సంతిదేవాః యథాపాదోదరస్త్వచా వినిర్ముచ్య
తే ఏవమిహైవసపాప్మనావినిర్ముక్తస్సామభిరున్నీయతే బ్రహ్మలో

కం విజ్ఞానసారథిర్యస్తు మనఃప్రగ్రహవాన్నరః సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమంపదం సఖల్వేవంవర్తయన్ యావదాయుషంబ్రహ్మలోకమభిసంపద్యతేనచపునరావర్తత' ఇత్యాది। మహాభారతేచ "రమ్యాణి కామచారీణివిమానానిసభాస్తథా। ఆక్రీడావివిధారాజన్ పద్మిన్యశ్చామలోదకాః। ఏతేవైనిగయాస్తాతస్థానస్యపరమాత్మన" ఇతి। అపునరావృత్తిస్థానత్వంచోక్తం "జ్ఞానః జ్ఞానినః కేచిత్పరంపరంతితీషవః। అతీవతత్పదః పుణ్యంపుణ్యాభిజనసేవితం। తత్రగత్వానశోచంతినచ్యవంతివ్యథంతి చే"తి। "తేతుతద్బ్రహ్మణస్థానంప్రాప్నువంతీహసాత్వికాః। నైవతే స్వర్గమిచ్ఛంతినయజంతియశోధనాః। సతాంవర్త్మానువర్తంతేయథాబలమహింసయే"తిచ। భగవంతంప్రతిచదేవ ఊచుః "దివ్యంస్థానమజరంచాప్రమేయందుర్విజ్ఞేయంచాగమైర్గమ్యమాద్యం। గచ్ఛప్రభోరక్షచాస్మాన్ప్రపన్నాన్ కల్పేకల్పేజాయమానస్స్వమూర్త్యే"తి। ఆరణ్యపర్వణి చధర్మసుతంప్రత్యార్ష్టిషేణఆహ "యమాహుస్సర్వభూతానాంప్రకృతేః ప్రకృతింధ్రువాం। అనాదినిధనందేవంప్రభుంనారాయణంహరిం। బ్రహ్మణస్సదనాత్తస్యపరస్థానంప్రకాశ్యతే। దేవాహియన్నపశ్యంతిదివ్యంతేజోమయంపదం। అత్యర్కానలదీప్తంతత్ స్థానంవిష్ణోర్మహాత్మనః। స్వమేవప్రభయారాజన్ దుష్ప్రేక్షందేవదానవైః। యతయస్తత్రగచ్ఛంతిదేవంనారాయణంహరిం। పరేణతపసాయుక్తాభావితాః కర్మభిశ్శుభైః। యోగసిద్ధామహాత్మానస్తమోమోహవివర్జితాః। తత్రగత్వాపునర్నేమంలోకమాయాంతిభారత। స్థానమేతన్మహారాజధ్రువమక్షరమవ్యయం। ఈశ్వరస్యసదాహ్యేతత్ప్రణమాత్రయుధిష్ఠిరే"తి। ఏతత్కార్యభగవల్లోకవిషయమితికేచిత్। అపునరావృత్తిస్థానత్వాత్ అక్షయ్యత్వాదివ్యపదేశాత్పరమేవపదమిత్యన్యే। యుధిష్ఠిరాదిభ్యస్తత్ప్రకాశనంతు "వ్యాసప్రసాదాచ్ఛ్రుతవా"నితివదృషిప్రభావాదుపపద్యతే। శేషమప్యవిరుద్ధంనేయం। యాజ్ఞవల్క్యస్మృతౌచోక్తం "ఓంకారరథమారుహ్యమనఃకృత్వాతుసారథిం। బ్రహ్మలోకపదాన్వేషీయాతివిష్ణోః పరంపద"మితి। అత్రస్థానవాచినాం శబ్దానాం పరమాత్మస్వరూపపరత్వప్రతిక్షేపాయో

క్తంషడర్థసంక్షేపే వ్యతిరేకాధికరణనివాసశబ్దైరితి।అస్యచస్థానస్యాప్రాకృతత్వం ‘‘క్షయంతమస్యరజసఃపరాకే ఆదిత్యవర్ణంతమసఃపరస్తా’దితి రజస్తమోమయప్రకృతిసీమాతిక్రాంతత్వశ్రుత్యా భగవచ్ఛాస్త్రైశ్చసిద్ధః। ప్రకృతేరేవాతురాఖ్యః పరిణతివిశేషః ఈశ్వరస్యముక్తానాంనిత్యానాంచభోగస్థానమితి కేచిద్వదంతి। తన్నిరాసార్థమిహప్రధానపురుషాభ్యాంపశ్చాత్పరమపదస్యపృథగుపాదానం। అయంచపక్షః‘‘కాలంసపచతేతత్రనకాలస్తత్రవైప్రభు’’రిత్యాదిభిశ్చనిరస్తః। యచ్చాన్యేభగవత్స్వరూపమేవవాతస్యషాడ్గుణ్యంవావిచిత్రశక్తివశాద్దివ్యలోకత్వేనావస్థితమిత్యాహుః తదపిశ్రుత్యాదిషుపృథగుక్తైర్బాధకాభావాదన్యథానిర్వికారత్వశ్రుతివిరోధప్రసంగాచ్చనిరస్తమిత్యభిప్రాయేణ తేవిభూతయఇతిప్రధానాదిసాధారణ్యేనవ్యతిరేకనిర్దేశః।క్వచిద్విరుద్ధనిర్దేశాస్తుయథార్హముపచారేణనేతవ్యాఇతి।పరాత్పరమిత్యత్రపంచమ్యంతః పరశబ్దః ప్రధానాత్పరతఃక్షేత్రజ్ఞవర్గాత్పరభూతంముక్తమాహ। ప్రథమాంతస్త్వనాదిముక్తజీవజాతం। యద్వాప్రకృతేఃపరాత్ క్షేత్రజ్ఞాత్పరమితిబద్ధముక్తనిత్యజీవజాతస్యసామాన్యేనోపాదానం।అత్రబ్రహ్మశబ్దేనశుభాశ్రయనిత్యవిగ్రహఉపచర్యతే। స్వరూపపరత్వేవిభూతిత్వోక్తేరనౌచిత్యాదాత్మేశ్వరాదిన్యాయస్తుగత్యభావేహిస్యాత్ ।ఇహతు‘‘సాలంబనోమహాయోగస్సబీజోయత్రసంస్థితే। మనస్యవ్యాహతేసమ్యగ్యుజ్యతాంజాయతేమునే । సపరస్సర్వశక్తీనాంబ్రహ్మణస్సమనంతరం। మూర్తంబ్రహ్మమహాభాగసర్వబ్రహ్మమయోహరి’’రితి వైష్ణవపురాణేప్రోక్తం । చతుశ్శ్లోక్యాంచ ‘‘మూర్తంబ్రహ్మతతోపియత్ప్రియతరంరూపంయదత్యద్భుత’’మితి। అత్రబ్రహ్మశబ్దోపచారనిమిత్తం-లోకోత్తరబృహత్త్వబృంహణత్వే।చకారేణదివ్యభూషణాయుధాదేరపిసంగ్రహః। తేసర్వాంతరాత్మత్వేనవిశ్వపతిత్వేనచశ్రుతస్య। విభూతయఃనియంతవ్యాశ్శేషభూతాశ్చ। ఏతేషుద్రవ్యాణాం‘‘నతదస్తివినాయత్స్యాన్మయాభూతంచరాచర’’మిత్యుక్తా పృథక్సిద్ధిసత్తయాశరీరత్వేనవిభూతిత్వం।అద్రవ్యాణాంతువ్యవహితప్రకారతయాహిరణ్యగర్భాదీనాంతువిశేషతః సృష్ట్యాదిత్రయోపయుక్తవిభూతి

త్వం విభజ్యోక్తం వైష్ణవపురాణే "బ్రహ్మదక్షాదయః కాల స్తథైవాఖిల జంతవః । విభూతయో హరేరేతా జగతస్సృష్టిహేతవః। విష్ణుర్మన్వాదయః కాలః సర్వభూతాని చ ద్విజ । స్థితేర్నిమిత్తభూతస్య విష్ణోరేతా విభూతయః। రుద్రః కాలాంతకాద్యాశ్చ సమస్తాశ్చైవ జంతవః । చతుర్ధా ప్రళయాయైతా జనార్దన విభూతయ" ఇతి । అత్ర విష్ణోరేవ విష్ణువిభూతిత్వోక్తిర్విభూతి సజాతీయస్యావతారాభిప్రాయా। తే విభూతయ ఇత్యనేన త్వద్విభూతిత్వం స్వాభావికం త్వదితర విభూతిత్వం త్వదిచ్ఛాయత్తం తథా తద్ద్వారాపి త్వద్విభూతిత్వం స్థితమేవేతి వ్యజ్యతే॥ ౧౭

వశీ వదాన్యో గుణవానృజుశ్శుచి ర్మృదుర్దయాళు
ర్మధురస్స్థిరస్సమః। కృతీ కృతజ్ఞ స్త్వమసి స్వభావత
స్సమస్తకల్యాణగుణామృతోదధిః॥ ౧౮॥

ఏవం భగవతః పరత్వం ప్రపంచితం అనంతర మాభిగామికగుణముఖేన సౌలభ్యముచ్యతే ॥ వశీతి ॥ యద్వా విభూత్యానంత్యముక్తం అథాత్ర గుణానంత్యోక్తిః। వశః ప్రభుత్వమాయత్తత్వం వా తద్వాన్వశీ। తథా చ నైఘంటుకాః। వశో జనస్పృహాయత్తేష్వాయత్తత్వప్రభుత్వయోరితి । తత్ర ప్రభుత్వార్థః 'సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశానః' "జగద్వశే వర్తతేదం కృష్ణస్య సచరాచర" మిత్యాదిషు ప్రసిద్ధః । తథా పూర్వశ్లోకే ప్రోక్తం పరిబృఢత్వం గుణాంతర విధానార్థ మనూద్యతే । తస్మిన్ సతి హి వక్ష్యమాణ గుణా భృశం శోభంతే । ఆయత్తత్వార్థే తు సంశ్రితాధీనతయా సౌలభ్యాతిశయః కథ్యతే । యథాహ స్వయమేవ "యే భజంతి తు మాం భక్త్యా మయి తే తేషు చాప్యహ" మితి "ఇమౌ స్మ మునిశార్దూల కింకరౌ సముపస్థితౌ" వితి చ। పాండవదూతత్వ పార్థసారథిత్వాది వృత్తాంతాశ్చ ప్రసిద్ధాః। వదాన్యః ప్రియవాగ్దానశీలశ్చ వదాన్యః పరికీర్తితః । అర్థిషు ప్రియవాదిత్వం "ఉదారాస్సర్వ ఏవైతే । స సర్వానర్థినో దృష్ట్వా సమేత్య ప్రతినంద్య చే" త్యాదిషు దృష్టం । స్వాత్మపర్యంత సర్వస్వదానశీలత్వం చ । 'య ఆత్మదా బలదాః ఏకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్ ఏతద్ధ్యేవాక్షరం జ్ఞాత్వా యో యదిచ్ఛతి తస్య త' దిత్యాదిషూక్తం । నారదశ్చ పుండరీకం ప్ర

త్యాహ ‘‘తస్మాత్త్వమపివిప్రేంద్రనారాయణపరోభవ । తదన్యఃకోమ
హోదారః ప్రార్థితందాతుమీశ్వర’’ఇతి।ఉక్తంచశ్రీవిష్ణుధర్మే ‘‘సక
లఫలప్రదోహివిష్ణురితి। ‘‘రత్నపర్వతమారుహ్యయథారత్నంనరోమునే।
సత్త్వానురూపమాదత్తేతథాకృష్ణాన్మనోరథా’’నితిచ। ఇతిహాసోత్తమేచ
‘‘యథాకల్పద్రుమాత్సర్వంప్రాప్యతేమానసేప్సితం। తథాసంప్రాప్యతే
విష్ణోరపిస్యాద్దుర్లభంద్విజే’’తి । స్వయమప్యాహ ‘‘అశ్వమేధసహస్రా
ణాంసహస్రంయస్సమాచరేత్ । నాసౌపదమవాప్నోతిమద్భక్తైర్యదవా
ప్యత’’ఇతి। గుణవాన్ గుణశబ్దోత్రనగుణసామాన్యపరః గుణవిశేషమధ్యా
పతితత్వాత్ సమస్తకల్యాణగుణామృతోదధిరితి నిగమనేనచరితార్థత్వా
చ్చ। అప్రధానవిషయత్వంపారిభాషికగుణపరత్వంసత్త్వాదిగుణవిశేషార్థ
త్వంచాత్రాసంగతమయుక్తంచ । అతఉచితఃకశ్చిద్గుణవిశేషాత్రవివక్షి
తః గుణ్యతఇతి గుణః అభ్యసనీయః అనుకూలతమత్వేనశీలనీయఇత్యర్థః।
ఈదృశత్వంచసౌశీల్యస్యగుణాంతరేభ్యస్సమధికంఇదంచ మహతోమందై
స్సహానీరంధ్రసంశ్లేషస్వభావత్వం । తదేతద్గుహశబరీగోపాలాదివృత్తాం
తేషుప్రసిద్ధం । ఋజుః ఆశ్రితేషుమనోవాక్కాయవృత్తీనా మేకరూప
తయాకౌటిల్యరహితః । ఏతేనవిశ్వసనీయత్వంవ్యజ్యతే । యథాచాహ
‘‘అప్యహంజీవితంజహ్యాంత్వాంవాసీతేసలక్ష్మణాం।నతుప్రతిజ్ఞాం సంశ్రి
త్యబ్రాహ్మణేభ్యోవిశేషతః । ద్యౌఃపతేత్పృథివీశీర్యేద్ధిమవాన్ శకలీభ
వేత్ । శుష్యేత్తోయనిధిఃకృష్ణేనమేమోఘంవచోభవే’’దితి । ఆశ్రితచ్ఛం
దానుగుణావస్థానత్వంవాఋజుత్వం । శుచిఃఅపహతపాప్మత్వాదిగుణ
కః । భావశుద్ధిర్వావివక్షితా సాచాశ్రితరక్షణేప్రత్యుపకారాదినిరపేక్ష
తా।ద్రవ్యతారతమ్యానాదరేణభక్తిమాత్రప్రసాద్యత్వంవా । యథోచ్య
తే ‘‘భక్తైరణ్వప్యుపానీతంప్రేమ్ణాభూర్యేవమేభవేత్ । భూర్యప్యభ
క్తోపహృతంనమేతోషాయకల్పతే।పృథివీంరత్నసంపూర్ణాంయఃకృష్ణాయ
ప్రయచ్ఛతి। తస్యాప్యన్యమనస్కస్యసులభోనజనార్దనః। అన్యత్పూర్ణా
దపాంకుంభాదన్యత్పాదావనేజనాత్ । అన్యత్కుశలసంప్రశ్నాన్నచే
చ్ఛతిజనార్దన’’ఇతి । పావనత్వంవాశుచిత్వం।యథా ‘‘పావనస్సర్వభూ

తానాంత్వమేవరఘునందన । పవిత్రాణాంహిగోవిందఃపవిత్రంపరము
చ్యతే। పవిత్రాణాంపవిత్రంయోమంగళానాంచమంగళం । శుచిర్భవ
తిసంస్మృత్యస్నాతోభవతిదర్శనాత్ । ప్రణిపాతేనపూతాత్మాత్రయః
కృష్ణేమహాగుణాః । స్నాతోవాయదివాస్నాతశ్శుచిర్వాయదివాశుచిః।
యస్స్మరేత్పుండరీకాక్షంసబాహ్యాభ్యంతరశ్శుచి"రితి। మృదుః సాపరా
ధైరపిసహసాశ్రయితుంశక్యః। యథోక్తం "విదితస్సహిధర్మజ్ఞశ్శరణా
గతవత్సలః । తేనమైత్రీభవతుతేయదిజీవితుమిచ్ఛసి । అరాక్షసమిమం
లోకంకర్తాస్మినిశితైశ్శరైః । నచేచ్ఛరణమభ్యేషిమామురాదాయమైథి
లీ"మితి। ఆశ్రితవిశ్లేషాసహత్వంవాఽమృదుత్వం । తచ్చవక్ష్యతి "క్షణేపి
తేయద్విరహోఽతిదుస్సహ"ఇతి । శాసనపరివృత్తస్యాపి "సామోపహి
తయావాచే"తిక్రమేణసామప్రధానత్వంవా । దయాళుః స్వప్రయోజ
నాంతరమనపేక్ష్యపరదుఃఖనిరాకరణేచ్ఛావాన్ । తదప్యుచ్యతే "ఆనృ
శంస్యమనుక్రోశఃశ్రుతంశీలందమశ్శమః । రాఘవంశోభయంత్యేతేష
డ్గుణాఃపురుషోత్తమ"మిత్యాదిభిః । నచాతిదుఃఖమయవిషమసృష్ట్యానై
ర్ఘృణ్యాదిదోషః * వైషమ్యనైర్ఘృణ్యేనసాపేక్షత్వాత్తథాహిదర్శ
యతీతిసూత్రకారైస్తత్ప్రతిక్షేపాత్ అతఏవమోక్షాపేక్షస్యచిత్కదా
చిదుపపద్యతే । మధురః "రసోవైసః ఆనందోబ్రహ్మ కంబ్రహ్మఖంబ్ర
హ్మే'త్యాదిప్రసిద్ధనిరతిశయానందస్వరూపః। అతఏవఉపాయదశాయా
మపిమాధుర్యముచ్యతే "ప్రియోహిజ్ఞానినోత్యర్థ మహంసచమమప్రి
యః। కథయంతశ్చమాంనిత్యంతుష్యంతిచరమంతిచ। స్వనాకపృష్ఠగమనం
పునరావృత్తిలక్షణం । స్వజపోవాసుదేవేతిముక్తిబీజమనుత్తమ"మితి। వా
చికంకాయికంచవామాధుర్యం ప్రియవాదీచభూతానాం సత్యవాదీచ
రాఘవః । సోమవత్ప్రియదర్శనః । రూపౌదార్యగుణైఃపుంసాందృష్టి
చిత్తాపహారిణం । సాక్షాన్మన్మథమన్మథ"ఇత్యాదిషుప్రసిద్ధం । అతఏవ
జిఘాంసావస్థాయామపిహృద్యత్వంరక్తరుష్టయోర్భీష్మచైద్యయోః ప్రసి
ద్ధం । స్థిరః ఆశ్రితాపరాధైస్తత్ప్రదర్శకైరప్యక్షోభ్యః । యథాహసు
గ్రీవాదీన్ప్రతి "మిత్రభావేనసంప్రాప్తంనత్యజేయంకథంచన । దో

షాయద్యపితస్యస్యా’’దితి । సమః జాతిగుణవృత్తాదివైషమ్యవతామపిశర
ణ్యత్వేవిశేషరహితః । శ్రూయతేహి ‘సర్వస్యశరణంసుహృది’తి।స్మ
ర్యతేచ ‘‘సర్వలోకశరణ్యాయ । సుహృదంసర్వభూతానాం । సమో
హంసర్వభూతే’’ష్వితి । కృతీస్వార్థకర్తవ్యవిశేషరహితః । తదాహ
‘‘నమేపార్థాస్తికర్తవ్య’’మితి । యద్వా ఆశ్రితరక్షణేనకృతకృత్యః । తద
ప్యుక్తం ‘‘అభిషిచ్యే’’త్యారభ్య ‘‘కృతకృత్యస్తదే’’తి । అథవాకృతము
పకారః కృతజ్ఞఇత్యత్రతథాదృష్టేః తద్వాన్ కృతీ ధర్మప్రవర్తనార్థా
నుష్ఠానవాన్వా। ద్వేధాపివిశ్వోపకారకవ్యాపారవానిత్యర్థః । ఆశ్రితే
షువిశేషతశ్చగీయతే ‘‘యోగక్షేమంవహామ్యహం । దదామిబుద్ధియో
గంత’’మిత్యాది । పరైరుపకృతంజానాతీతికృతజ్ఞః । ఉపకారలేశమపిబ
హుమన్యతఇతితాత్పర్యం । తదుచ్యతే ‘‘నస్మరత్యపకారాణాంశతమ
ప్యాత్మవత్తయా। కథంచిదుపకారేణకృతేనైకేనతుష్యతీ’’తి । స్వయం
చాహ ‘‘గోవిందేతియదాక్రందత్కృష్ణామాందూరవాసినం । ఋణం
ప్రవృద్ధమివమేహృదయాన్నాపసర్పతీ’’తి। యద్వాకదాచిత్స్వకృతమా
శ్రితప్రార్థనాభంగంప్రాప్తావసరే తదపేక్షితపూరణాయ సానుశయో
జానాతీతికృతజ్ఞః।తదాహ ‘‘శిరసాయాచతస్తస్యనకృతంవచనంమయే’’
తి।అత్రాసీతిమధ్యమపురుషేణార్థసిద్ధావప్యధికేనత్వంశబ్దేనహేమారవిం
దపరిమళన్యాయాద్గుణానాంగుణ్యధీనోత్కర్షస్సూచ్యతే।తదుక్తమభియు
క్తైః ‘‘గుణాయత్త’’మిత్యారభ్య గుణాస్సత్యజ్ఞానప్రభృతయఉతత్వద్గత
తయాశుభీభూయంయాతా ఇతిహినిరణైష్మశ్రుతివశా’’దితి । అసీతివర్త
మానవ్యపదేశఃకాలభేదేనస్వభావభేదశంకానిరాసార్థః । స్వభావతః
నతుపుణ్యాశేషవివర్తపరిణామైరిత్యాశయః।నిత్యానాంముక్తానాంచగుణా
స్త్వదధీనాః తవతునపరాధీనాఇతిచభావః। శ్రూయతేహి ‘ స్వాభావికీ
జ్ఞానబలక్రియాచే’తి । త్వయ్యవిద్యమానః కశ్చిత్కల్యాణగుణోనాస్తీ
త్యభిప్రాయేణ సామాన్యతస్సంగృహ్యోపసంహరతి సమస్తకల్యాణ
గుణామృతోదధిరితి । ‘‘సమస్తకల్యాణగుణాత్మకోసౌ తేజోబలైశ్వర్యమ
హావబోధ’’ఇత్యాదికమిహానుసంధేయం । అత్రకల్యాణగుణశబ్దేననిర్గు

ణశ్రుతీనాముత్సర్గాపవాదనీత్యా హేయగుణవిషయత్వసూచనాత్కల్యాణగుణకాత్స్న్యైశ్వర్యవచనాచ్చనిర్గుణవాదః పరిమితగుణవాదశ్చనిరస్తః। “యథారత్నానిజలధేరసంఖ్యేయానిపుత్రక । తథాగుణాహ్యనంతస్య హ్యసంఖ్యేయామహాత్మన” ఇత్యాదికం సూచయతాగుణామృతోదధిరిత్యనేనగుణానామపరిచ్ఛేద్యత్వంకాత్స్న్యైశ్వర్యభోగ్యత్వంచవ్యజ్యతే । బ్రహ్మస్వరూపవత్తద్గుణానామపిభోగ్యత్వంశ్రూయతే ‘సోశ్నుతేసర్వాన్కామాంత్సహబ్రహ్మణావిపశ్చితే’తి। ‘యఇహాత్మానమనువిద్యవ్రజంత్యేతాంశ్చసత్యాన్కామాని’తి దహరవిద్యోక్తన్యాయాత్కామశబ్దఇహకల్యాణగుణపరః॥ ౧౮

ఉపర్యుపర్యబ్జభువోపి పూరుషాన్ప్రకల్ప్య తే యే శ
తమిత్యనుక్రమాత్ । గిరస్త్వదేకైక గుణావధీప్స
యాసదాస్థితానోద్యమతోతిశేరతే॥ ౧౯॥

ఉక్తానామసంఖ్యాతానాంగుణానాంప్రత్యేకమనవధికాతిశయత్వమభిప్రేత్యాహ ॥ ఉపర్యుపరీతి॥ ఉపర్యధ్యధసస్సామీప్యే।ఉభసర్వతసోః కార్యాధిగుపర్యాదిషుత్రిషు । ద్వితీయామ్రేడితాంతేషు తతోన్యత్రాపి దృశ్యతఇత్యనుశాసనాత్ । అత్ర అబ్జభువ ఇతిద్వితీయాపంచమీత్వతసర్థప్రత్యయాంతోపరిశబ్దయోగాదత్రాయుక్తా । షష్ఠీచామ్రేడితోపరిశబ్దయుక్తైవిశేషతోద్వితీయావిధానాదిహనగ్రాహ్యా । అబ్జభువఃపూరుషానితిప్రక్లృప్తికర్మత్వేనసామానాధికరణ్యంవా। అబ్జభూశబ్దేన “పృష్టఃప్రోవాచభగవానబ్జయోనిః పితామహ” ఇత్యాది ప్రసిద్ధమౌత్పత్తికవైభవం సూచ్యతే। ఏతేనానందవల్ల్యాంప్రజాపతిశబ్దవివక్షితంవ్యాఖ్యాతం। అపిశబ్దోఽసంభావితక్లృప్తిద్యోతకః। హిరణ్యగర్భంసార్వభౌమమనుష్యస్థానేనివేశ్యతత్ప్రభృతీంశ్చతుర్ముఖపర్యంతానవిద్యమానానపిపురుషాన్పూర్వపూర్వాపేక్షయాప్రకర్షేణకల్పయిత్వేత్యర్థః । తేయేశతమిత్యనుక్రమాత్ పరిత్యక్తశ్రుతిపఠితానుక్రమేణావిద్యమానాసంఖ్యాతపరపర్యాయాభ్యాహంకృత్వేతిభావః । గిరఇత్యనేన యథావదర్థాభిధానసామర్థ్యంసూచ్యతే। తేయేశతమిత్యాదిసమభివ్యాహారాద్వేదగిరఇతివిశేషస్సి

ధ్యతి। యద్యప్యానందవల్ల్యాం 'సైషానందస్యమీమాగ్ంసే'త్యారభ్య ఆనందాఖ్యఏకఏవగుణః పరిచ్ఛేత్తుమశక్య ఇత్యుక్తం। తథాపి 'యువాస్యా'దిత్యాదినాగుణవిభూతిప్రకర్షనిబంధనస్యానందప్రకర్షస్యోపక్రాంతతయా పరస్మిన్నపి బ్రహ్మణ్యనంతగుణవిభూతి నిబంధనస్య తస్య వివక్షితత్వాత్తన్నాంతరీయకతయా సర్వగుణానాంనిరవధికత్వంసిద్ధ్యతీత్యభిప్రాయేణాహ త్వదేకైకగుణావధీప్సయేతి। అత్రగుణగుణిభేదవ్యపదేశాద్భగవత్స్వరూపేణభగవద్గుణానామభేదంవదంతః ప్రత్యుక్తాః। సామానాధికరణ్యం తు ధర్మధర్మిభావాదేవోపపద్యతే। అన్యథాతన్మతేపి స్వయంనిరాచికీర్షితనిర్గుణవాదపరిశేషస్స్యాత్। అపిశబ్దస్సదాస్థితా ఇత్యత్రవాన్వేతి। సర్వదోద్యుక్తా అపీత్యర్థః। యద్వా సదాస్థితా గిర ఇతినిత్యతయావక్తృదోషోజ్ఝితత్వంవ్యజ్యతే। తదాప్రకల్ప్యాపినోద్యమతోతిశేరత ఇత్యన్వయః। పునఃపునరుపక్రమావస్థైవ పరిశిష్యత ఇతిభావః। అత్ర 'తస్యేయంపృథివీసర్వా విత్తస్యపూర్ణాస్యా'దిత్యసంభావితకల్పనయైవోపక్రమః। అతః సమానన్యాయతయా తాదృశకల్పనాప్రవాహేపి శ్రుతేస్తాత్పర్యమున్నీతం। పూర్వంనారాయణశబ్దేన సంబోధితఏవానందవల్లీస్థ బ్రహ్మశబ్దార్థతయాత్రత్వచ్ఛబ్దేన నిర్దిశ్యతే 'సయశ్చాయంపురుషే యశ్చాసావాదిత్యే సఏక'ఇతిపురుషవర్తినస్సర్వాంతర్యామిణస్సవితృమండలమధ్యవర్తిపుండరీకాక్షపురుషేణైక్యోపదేశాచ్చాత్రవిజ్ఞానమయాదన్యస్యార్థాంతరస్యానందమయంవిశ్వాత్మానం నారాయణమేవవ్యనక్తి॥ ౧౯॥

త్వదాశ్రితానాంజగదుద్భవస్థితి ప్రణాశసంసారవి
మోచనాదయః। భవంతిలీలావిధయశ్చ వైదికా
స్త్వదీయగంభీరమనోనుసారిణః॥ ౨౦॥

నన్వేవంవిధనిరతిశయానందస్యభగవతో న తావత్స్వార్థో జగద్వ్యాపారః అపూర్ణత్వప్రసంగాత్, నాపిపరార్థః సంసారస్యదుఃఖమయత్వాదిత్యత్ర కేనచిదాకారేణోభయార్థత్వం విశ్వోపకారవ్యాపారానంత్యంచవదన్ పూర్వోక్తంగుణప్రకర్షమేవస్థిరీకరోతి॥ త్వదాశ్రితానామితి॥ త్వామాశ్రితానాంకృతే తదభీష్టసిద్ధ్యర్థంతద్భోగ్యత్వార్థంచేతిభావః।

పి తేనపూర్వోక్తాపరిమితిగుణవిభూతివైభవస్యభోక్తృణామనుభావాదర ణ్యాచంద్రికాత్వప్రసంగోపినిరస్తః । జగత్సృష్టేఃభగవద్భక్తార్థత్వంచ "సర్వేస్మై దేవాబలిమావహంతి సర్వాగ్ హ పశ్యః పశ్యతిసర్వమాప్నోతిస ర్వశ' ఇత్యాదిశ్రుతిభిరభివ్యజ్యతే। జగదుద్భవస్థితిప్రణాశశబ్దాః సజర్థ మంతర్భావ్యప్రయోజకవ్యాపారపరాః । విశ్వోపాదానభూతస్యస ర్వాంతర్యామిణో జగచ్ఛరీరకత్వా కారేణోత్పత్త్యాదికమేవవా వివక్షి తం। అతఏవగాత్రవిక్షేపరూపనృత్తవల్లీలాత్వమపిఘటతే। తేనస్వార్థత్వ మపిసిద్ధం"। ఆదిశబ్దేనానుప్రవేశనియమనాదికమవతరణాదికంచ గృహ్య తే।భవంతీత్యనేనతాదృశలీలాయాఉపపన్నత్వం ప్రతికల్పానువృత్తత్వంచ వ్యంజితం। అత్రతవేత్యధ్యాహర్తవ్యం। త్వదితిపదచ్ఛేదేనత్వత్తోనిమిత్తో పాదానభూతాద్భవంతీతివాయోజ్యం । వైదికాఃవిధయః వేదసంబంధి నోవిధిభాగాః । త్వదీయగంభీరమనోనుసారిణః తవైవస్వేతర దురవగా హాత్ భ్యసంకల్పానువిధాయిన ఇత్యర్థః । యథాహ "శ్రుతిస్మృతిర్మ మైవాజ్ఞే"తి। ఏతేచత్వదాశ్రితార్థాః । ఏవంవాయోజనా త్వదాశ్రితా నాంచతుర్ముఖముఖాశ్చేతిపూర్వోక్తానాంబ్రహ్మరుద్రాదీనామిత్యర్థః। జగచ్ఛబ్దఇహయథార్హ్మమండాంతర్వర్తితత్తత్కార్యవిశేషవిషయః । ఏ షాంసంసారవిమోచకత్వం "శంకరస్యతుయోభక్తస్సప్తజన్మాంతరం న రః। తస్యైవతుప్రసాదేనవిష్ణుభక్తఃప్రజాయతే ।త్రిభిఃప్రజాపతేర్భక్తస్స ప్తభిశ్శంకరస్యతు । వింశత్యాగ్నీంద్రసూర్యాదే ర్విష్ణుభక్తిఃప్రజాయ త"ఇత్యాదిన్యాయాదనుగ్రహోపదేశధర్మప్రవర్తనాదిద్వారాస్యాత్। లీలాత్వోక్తిరిహతేషాం భగవదనుగ్రహేణ సృష్ట్యాదేఃప్రియత్వసుకరత్వ సూచనార్థా । త్వదాశ్రితానామప్యేవం తవతుకింపునరితిచాభిప్రేతం। వైదికవిధీనాంభగవదాశ్రితమనోనుసారిత్వంచ "అథయదితేకర్మవిచికి త్సావావృత్తవిచికిత్సావాస్యాత్ యేతత్రబ్రాహ్మణాస్సమ్మర్శినః యు క్తాఆయుక్తాః అలూక్షాధర్మకామాస్స్యుః యథాతేతత్రవర్తేరన్ తథా తత్రవర్తేథాః అథాభ్యాఖ్యాతేషు యేతత్రబ్రాహ్మణాస్సమ్మర్శినః యు క్తాఆయుక్తాః అలూక్షాధర్మకామాస్స్యుః యథాతేతేషువర్తేరన్ తథా

శేషవర్త్యైథా: ఏషఆదేశః ఏషఉపదేశ'ఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధం । స్మర్యతేచ ‘‘శ్రుతిఃస్మృతిస్సదాచారః, వేదోఖిలోధర్మమూలం, స్మృతిశీలేచతద్విదా’’మితి। విధిశబ్దఇహవైదికానుష్ఠానపరోవా।పూర్వయోజనాయాంచ భగవతాధర్మసంస్థాపనార్థం క్రియమాణానివైదికధర్మానుష్ఠానానిగ్రాహ్యాణి।నన్విహభగవతాపరమసామ్యమాపన్నానాంముక్తానాంజగద్వ్యాపారాదేరుక్తిః కిం నగృహ్యతే।ఉక్తంహిపరమసంహితాయాం ‘‘కేనరూపేణభిద్యంతేముక్తాస్తవశరీరిణః । ఏతదాచక్ష్వమేదేవగుహ్యాద్గుహ్యతరంపర’’మితిబ్రహ్మణాపృష్టేప్రత్యుక్తం ‘‘అహమేవభవంత్యేతేనభేదస్తత్ర కశ్చన।యథాహంవిహరామ్యేవంతథాముక్తాశ్చదేహిన’’ఇతి।అతోముక్తస్యభగవదైక్యాజ్జగద్వ్యాపారాదిస్యాదితి మైవం, తత్రాపితవశరీరిణఇత్యనూదితసర్వశరీరిత్వానుగుణ మైక్యవ్యపదేశస్య శ్రుతిస్మృతిసిద్ధపరమసామ్య వివక్షయా నేతవ్యత్వాత్ ‘‘రామసుగ్రీవయోరైక్య’’మిత్యాదిన్యాయాచ్చ । అన్యథా ‘‘యథాహంవిహరామీ’’త్యాదినాదృష్టాంతదార్ష్టాంతికభావేనభేదవ్యపదేశోనఘటతే। తదిహముక్తానాంవిహారసామ్యవచనం ‘జక్షత్క్రీడన్రమమాణఃసంకల్పాదేవాస్య పితరస్సముత్తిష్ఠంతీ’త్యుపనిషదుక్తపరిచ్ఛిన్నవ్యాపారవిషయం। తదేవహితత్రాంతిమేపటలేదర్శితం ‘‘సాయుజ్యంప్రతిపన్నాయేతీవ్రభక్తాస్తపస్వినః। కింకరామమతేనిత్యంభవంతినిరుపద్రవా’’ఇతి। ఏవంముక్తానాంజగద్వ్యాపారేశక్తిరస్తితత్ప్రాప్తిర్నాస్తీతిపక్షోపినవిచారార్హః। నహిముక్తానాంసర్వశరీరిత్వం అశ్రుతత్వాదనుపపత్తేశ్చ । తదభావేకథంబహుస్యామితిసంకల్పశక్తిః।తథావిధశక్తిశాలినస్తదప్రాప్తిశ్చేత్రదుర్వచా । తథైవనిత్యానామపి । ఉక్తంహిభాష్యేఽనంతపదవ్యాఖ్యానే సాతిశయస్వరూపానిత్యావ్యావృత్తాఇతి అతోయథోక్తఏవార్థః॥ ౨౦॥

నమోనమోవాఙ్మనసాతిభూమయే నమోనమోవాఙ్మనసైకభూమయే । నమోనమోనంతమహావిభూతయేనమోనమోనంతదయైకసింధవే॥ ౨౧॥

ఏవంప్రతిపాదితప్రకారేణనిరుపాధికస్వామినినిరపేక్షస్వతంత్రే నిర

వధికసౌలభ్యేభగవతిస్వాత్మనస్స్వరూపనిబంధనంగుణకృతంచదాసత్వమ
నుభవంస్తదుచితాంవృత్తిమప్యాచరతి॥ నమోనమ ఇతి॥నమస్కారప్రకర
ణేచనమశ్శబ్దఏవంనిరుచ్యతే "యాఃకాశ్చనకృతయోమమభగవతినమమ
మమతాస్తితాసు భగవతఏవతాః అమమోఽహంభగవతి అహమపిన
మమ భగవతఏవాహమస్మీత్యేవమమమతాం యోజయత్యతోనమ" ఇతి ।
ఇమమేవార్థమభిప్రేత్యోక్తం మహాభారతే " ద్వ్యక్షరస్తుభవేన్మృత్యు
స్త్ర్యక్షరంబ్రహ్మణఃపదం॥ మమేతి ద్వ్యక్షరోమృత్యు ర్నమమేతిచ శా
శ్వత"మితి । నమస్కారప్రభావశ్చశ్రీవిష్ణుధర్మాదిషుప్రసిద్ధః । యథా
"ప్రణమ్యకృష్ణంసహసాపాంసుక్లిష్టేమహీతలే।నిష్కల్మషాభవేత్సద్యో
లలాటేపాంసుమండనాత్ । దుర్గసంసారకాంతారమపారమభిధావ
తాం।ఏకఃకృష్ణనమస్కారోముక్తితీరస్యదేశికః । ఏకోపికృష్ణేసుకృతఃప్ర
ణామోదశాశ్వమేధావభృథేనతుల్యః। దశాశ్వమేధీపునరేతిజన్మకృష్ణప్ర
ణామీనపునర్భవాయ।అతసీగుచ్ఛసంకాశంపీతవాససమచ్యుతం। యేనమ
స్యంతిగోవిందంనతేషాంవిద్యతేభయం । నమస్కారఃకృతోయజ్ఞస్సర్వ
యజ్ఞోత్తమోత్తమః । నమస్కృత్యమహాయజ్ఞమశ్వమేధఫలంలభేత్ ।
ప్రణమ్యదండవద్భూమౌనమస్కారేణయోర్చయేత్ । సయాంగతిమవా
ప్నోతినతాంక్రతుశతైరపి । నమఇత్యేవయోబ్రూయాన్మద్భక్తశ్శ్రద్ధ
యాన్వితః ।తస్యాక్షయోభవేల్లోకశ్శ్వపాకస్యాపినారద । హరిమమర
గణార్చితాంఘ్రిపద్మంప్రణమతియఃపరమార్థతోమనుష్యః। తమపగత
సమస్తపాపబంధంవ్రజపరిహృత్యయథాగ్నిమాజ్యసిక్తం। ఏకోబహూని
దురితానిసుదుస్తరాణిభక్త్యాప్రయుక్తఇహచక్రధరేప్రణామ" ఇత్యాది
భిః। అత్రనమశ్శబ్దస్యవీప్సాపునఃపునరావృత్తిశ్చ "నిత్యాంజలిపుటాహృ
ష్టానమఇత్యేవవాదిన"ఇతివత్పరత్వసౌలభ్యానుబంధివిభూతిగుణానంత్యా
నుభవజనితభక్తిప్రకర్షంవ్యనక్తి। శుభిత్యాదిష్వపివైవంవీప్సాదికందృశ్యతే।
ఆహుశ్చ "ప్రశంసాయాంప్రతిజ్ఞాయాంప్రలాపేతర్జనేపిచ । భయేచవి
జయేచైవపౌనఃపున్యమలంకృతి"రితి । వాఙ్మనసాతిభూమయఇత్యాదిషు
చతుర్ష్వపిపూర్వాపరసంబుద్ధ్యాదిసామర్థ్యాత్తుభ్యమితిలభ్యతే। అతిభూ

మయే అతిక్రాంతభూమయఇత్యర్థః । ‘ యతోవాచోనివర్తంతే అప్రా
ప్యమనసాసహ యద్వాచానభ్యుదిత’ మిత్యాదివ్యభిప్రేతంపరమయోగి
నామపివాఙ్మనసాభ్యామపరిచ్ఛేద్యత్వ మిహవివక్షితం । కుదృష్టిసమ్మ
తాత్యంతాగోచరత్వవివక్షాయాంశ్రుత్యంతర స్వవచనాది విరోధమభి
ప్రేత్యాహ వాఙ్మనసైకభూమయఇతి । శ్రూయతేహి ‘ సర్వేవేదాయ
త్పదమామనంతి సర్వేవేదాయత్రైకంభవంతీ’ తి । స్మర్యతేచ “ వేదైశ్చ
సర్వైరహమేవవేద్య” ఇతి “ నతాస్స్మసర్వవచసాం ప్రతిష్ఠా యత్ర
శాశ్వతీ ’ తిచ । యద్వా స్వప్రసాదభాజాంగోపగోపికాదీనామపివాఙ్మ
నసయోరేకవిషయభూతాయేత్యర్థః । విషయాంతరవైముఖ్యవ్యంజనా
ర్థమేకపదం । ఉక్తంవాఙ్మనసాతిభూమిత్వంస్థాపయతి అనంతమహా
విభూతయఇతి । అనంతా అనవధికా అతఏవబ్రహ్మాదివిభూతిభ్యోపిమ
హతీవిభూతిర్యస్యసతథోక్తః । ‘నేతినేతీ’త్యాదినిషేధస్తు * ప్రకృతైతా
వత్త్వంహిప్రతిషేధతీతిసూత్రితం । విభూతిప్రకర్షవచనంపూర్వోక్త
గుణప్రకర్షస్యోపలక్షణం । అనంతదయైకసింధవ ఇత్యనేనవాసర్వగుణ
ప్రకర్షోపలక్షణం । దయానంత్యమాశ్రితానాంవాఙ్మనసైకభూమిత్వేహే
తుః। అక్షోభ్యత్వాదివివక్షయాసింధుశబ్దః । స్వభావతస్తావద్దయాయాఏ
వాసావాశ్రయః । ఏతస్యదైత్యాదినిగృహీతృత్వమప్యాశ్రితేషుదయాతి
శయాత్తద్రక్షణవిశ్రాంతమితిభావః । తదేవమత్రచతుర్థ్యంతైఃప్రాగు
క్తపరత్వసౌలభ్యనిగమనంప్రాప్యత్వశరణ్యత్వసంగ్రహశ్చ । అత్రనమ
శ్శబ్దేనవక్ష్యమాణానన్యప్రయోజనప్రపత్త్యధికారిణఃప్రాప్తుః పరశేషతై
కరసస్యతదధీనస్వరూపాదిశోధనమపిసిధ్యతి ॥ అధికారేప్రపిత్సూనాము
పాయోత్తరకృత్యయోః । ఫలేచపారతంత్ర్యాదిబోధ్యమత్రనమోష్టకే ॥
కించసర్వత్ర నివృత్తిధర్మసాధారణాపేక్షితం తత్త్వజ్ఞానంనిర్మమత్వంచ
చతుర్థ్యంతైర్నమోభిశ్చస్థిరీక్రియతే । అనుకూలాభిసంధిఃప్రతికూలనివృ
త్తిశ్చాత్రదృశ్యతఇతితన్ముఖేనతదంగికాశరణాగతిరప్యుపక్షిప్తాభవతి । అ
థవాభరన్యాసరూపాప్రపత్తిరేవాత్రనమ ఇతిసంగ్రహేణప్రస్తూయతే ।
ఆవృత్తిరిహ “సత్యంసత్యంపునస్సత్యముద్ధృత్యభుజముచ్యత ” ఇత్యాదివ

దుక్తస్థిరీకరణార్థా। నమశ్శబ్దస్యశరణాగతివిషయత్వంచమయింతీవృత్తాం తేవ్యక్తం “శరణంప్రతిదేవానాంప్రాప్తకాలమమన్యత” త్యుక్త్వేత్థేన వాచాచమనసాచైవనమస్కారంప్రయుజ్యసే” త్యభిధానాత్ । తథా “సర్వేషామేవలోకానాంపితామాతాచమాధవః। గచ్ఛధ్వమేనంశరణం శరణ్యంపురుషర్షభా” ఇతిమార్కండేయోక్తశరణాగతివిషయశ్చనమశ్శబ్దఃప్రయుజ్యతే “ఏవముక్తాస్త్రయఃపార్థాయమౌచభరతర్షభాః। ద్రౌపద్యాసహితాస్సర్వేనమశ్చక్రుర్జనార్దన”మితి । ఏతత్ప్రాశస్త్యంచబహ్వృచాఆమనంతి “యస్సమిధాయఆహుతీయోవేదేనదదాశమర్త్యోఅగ్నయే యోనమసాస్వధ్వర’ ఇతి । ఉపబృంహితంచైతదహిర్బుధ్న్యేన “సమిత్సాధనకాదీనాంయజ్ఞానాంన్యాసమాత్మనః । నమసాయోకరోద్దేవేసస్వధ్వరఇతీరిత” ఇతి । యద్వాస్వాధీనస్వార్థకర్తృత్వభోక్తృత్వభ్రమరహితతయాప్రార్థయిష్యమాణపరమఫలోపయుక్తపార్థనాంగంనమశ్శబ్దః। అత్రభవత్విత్యధ్యాహార్యం । ఉపాయప్రయోగాత్పూర్వమేవహి ఫలార్థిత్వం ఏతదుపజీవనేనానంతరశ్లోకేఫలంనకంఠోక్తం। అత్రాప్యావృత్తిస్ప్రభక్త్యాద్యతిశయంనిత్యానువృత్తించవ్యనక్తి॥ ౨౧

నధర్మనిష్ఠోస్మినచాత్మవేదీనభక్తిమాంస్త్వచ్చరణారవిందే । అ
కించనోనన్యగతిశ్శరణ్యత్వత్పాదమూలంశరణంప్రపద్యే ॥౨౨॥

ఏవం ప్రాప్యస్యశరణ్యస్యప్రాప్తుశ్చశరణార్థినః స్వరూపాదిషుభగవతాప్రకాశితేషుతద్విశ్లేషమసహమానస్తస్మిన్నేవ స్వరూపానురూపపురుషార్థవిరోధినివృత్త్యర్థం స్వాధికారోచితాంప్రపత్తింవిశదంప్రయుఙ్క్తే॥నధర్మేతి॥ ధర్మేనిష్ఠాస్థితిర్యస్యసధర్మనిష్ఠఃధర్మరూపానిష్ఠాయస్యేతివా ధర్మేనితిష్ఠతీతివా । అహంధర్మనిష్ఠోనాస్మియథావస్థితకర్మయోగతత్పరికరానర్హఇత్యర్థః । అతఏవ నచాత్మవేదీ నపరిశుద్ధాత్మవేదనశీలః । జ్ఞానయోగరూపంతదపేక్షితంవా పుష్కలంజ్ఞానంమేనాస్తీత్యర్థః । తదుభయాభావాదేవ నభక్తిమాన్ “భక్త్యాత్వనన్యయాశక్య” ఇత్యాదిషూక్తాభక్తిర్మేనవిద్యతే । అత్ర“శరణంత్వాంప్రపన్నాయేధ్యానయోగవివర్జితాః । తేపిమృత్యుమతిక్రమ్యయాంతితద్వైష్ణవం

పద"మితిబ్రాహ్మవచనమనుసంధేయం । త్వచ్చరణారవిందఇత్యనేనపవిత్రత్వభోగ్యత్వేవ్యజ్యేతే । అత్రాయంక్రమః శాస్త్రార్థతత్త్వజ్ఞానతః కర్మయోగః తేనజితస్వాంతస్యపరిశుద్ధాత్మభావనారూపోజ్ఞానయోగః తద్ద్వారావాసాక్షాత్కర్మయోగేనైవవా ఆత్మావలోకనం తేనలబ్ధాధికారస్యభక్తియోగః తతస్తత్ప్రాప్తిరితి । అస్మిన్జన్మనికర్మయోగాభావేపిపూర్వజన్మకృతేనజ్ఞానయోగస్స్యాత్ । ఇదానీంతదుభయాభావేపి "జన్మాంతరసహస్రే"ష్విత్యాదిప్రతిపాదితక్రమేణ భక్తియోగస్స్యాదిత్యుత్తరోత్తరనిష్ఠఇత్యపిగమనికా । ఏవమనన్యసాధనోహమిత్యభిప్రాయేణాహ అకించనఇతి । యద్వాకర్మయోగాదిహేతుభూతగుణక్రియాదిసంపాదనదౌష్కర్యాభిప్రాయేణాకించనత్వోక్తిః । ఈదృశస్యతేకింమయా శరణ్యాంతరంప్రయోజనాంతరంవా పరిగృహ్యతామిత్యతఆహ అనన్యగతిరితి। శరణ్యాంతరప్రాప్యాంతరరహితఇత్యర్థః। ఉభయత్రహేతుమభిప్రేత్యాహ శరణ్యత్వత్పాదమూలమితి । శరణ్యేతిసంబుద్ధ్యా "మామేకంశరణంవ్రజ । మామేకమేవశరణమాత్మానంసర్వదేహినాం। యాహిసర్వాత్మభావేనయాస్యసిహ్యకుతోభయ" మితిస్వవాక్యానిసూచ్యంతే । తథా "సర్వలోకశరణ్యాయ । శరణ్యంశరణంచత్వామాహుర్దివ్యామహర్షయ"ఇత్యాద్యపి । తథాలైంగేపి "యఏకః పురుషశ్శ్రేష్ఠఃపరమాత్మాసనాతనః । యస్మాద్బ్రహ్మతతస్సర్వంతమాశ్రిత్యైవముచ్యతే"ఇతి । పురాణసారసముచ్చయేచ "నాన్యందేవముపాసీతవిష్ణోఃపరమకారణాత్ । మాయాముత్తర్తుకామోవై మాయీయోదేవతాగణః । నచాన్యజ్ఞానకర్మభ్యాంనాన్యభక్త్యాపరంపదం। ప్రాప్నోతిపురుషస్తస్మాత్తమేవశరణంవ్రజే" దితి । సంకర్షణసంహితాయాంచ "సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్యతమేవశరణంవ్రజేత్ । భగవంతంవాసుదేవంపరానందవిభూతిద"మితి । జయాఖ్యసంహితాయాంచ "తమేవసర్వభావేనప్రయాహిత్వంమహామునే । అన్యత్సర్వంపరిత్యజ్యతమేవంశరణంవ్రజే"దితి। విష్వక్సేనసంహితాయాంచ "సర్వధర్మాన్సర్వకామానైహికాముష్మికానపి। సంత్యజ్యవిధినానిత్యంషడ్విధాంశరణాగతిం । ఆచా

ర్యానుజ్ఞయా కుర్యాచ్ఛాస్త్రదృష్టేన వర్త్మనే''తి। ''కాలేష్వపి చ సర్వే
ష్వి'' త్యాదిప్రసిద్ధం । తతోఽన్యత్ర సర్వత్ర భయాతిశయం వ్యంజయితుం
త్వత్పాదమూలమిత్యుక్తం। పరమప్రాప్యస్యత్వైవ పాదమూలం ప్రవిష్టా
నామేవాపునరావృత్తిగతస్తద్ధారణం మేఫలమిత్యపి సూచ్యతే । అనన్యగ
తిరిత్యేతత్సామర్థ్యాచ్ఛతత్సిద్ధిః । 'ముముక్షుర్వై శరణమహం ప్రపద్య'ఇతి
శ్రుత్యుక్తమహాశరణం ప్రపద్య ఇతి । ఏతావతా స్వనిష్ఠావచనేన మంత్రే
పూర్వఖండశ్శబ్దతోఽర్థతశ్చ దర్శితః । ప్రపత్తిప్రకరణే శరణశబ్ద ఉపాయపర
ఇత్యహిర్బుధ్న్యసంహితాయాముక్తం ''ఉపాయే గృహరక్షిత్రోశ్శబ్దశ్శ
రణమిత్యయం। వర్తతే సాంప్రతం త్వేష ఉపాయార్థైకవాచక''ఇతి । ప్ర
పత్తిప్రయోగశ్చైవం ప్రదర్శితః। ''అహమస్మ్యపరాధానామాలయోఽకిం
చనోఽగతిః । త్వమేవోపాయభూతో మే భవేతి ప్రార్థనామతిః । శరణాగతి
రిత్యుక్తా సా దేవేఽస్మిన్ ప్రయుజ్యతా''మితి । తన్మాహాత్మ్యం చైవం ప్రకాశి
తం ''అనేనైవం ప్రపన్నస్య భగవంతం సనాతనం । తస్యానుబంధాః పా
ప్మానస్సర్వే నశ్యంతి తత్క్షణాత్ । కృతాన్యనేన సర్వాణి తపాంసి తప
తాం వర । సర్వతీర్థాస్సర్వయజ్ఞాస్సర్వదానాని తత్క్షణాత్ । కృతాన్యనేన
మోక్షశ్చ తస్య హస్తే న సంశయ''ఇతి । సకలఫలసాధనత్వం చోక్తం ''య
ద్యేన కామకామేన న సాధ్యం సాధనాంతరైః । ముముక్షుణా యత్సాంఖ్యేన
యోగేన న చ భక్తితః । ప్రాప్యతే పరమం ధామ యతో నావర్తతే యతిః ।
తేన తేనాప్యతే తత్తన్న్యాసేనైవ మహామునే । పరమాత్మా చ తేనైవ సా
ధ్యతే పురుషోత్తమ''ఇతి । అత్ర ''అనన్యసాధ్యే స్వాభీష్టే మహావిశ్వాస
పూర్వకం । తదేకోపాయతా యాచ్ఞా ప్రపత్తిశ్శరణాగతి''రితి భరత
మునిప్రణీతం లక్షణమపి సుసంగతం । ఇహ చానన్యసాధ్య ఇతి ప్రపత్తివ్య
తిరిక్తేన స్వేనాన్యేన చాసాధ్యత్వం ప్రపత్తవ్యస్య సాధ్యత్వం చ వివక్షితం ।
స్వాభీష్ట ఇతి సుఖస్య దుఃఖనివృత్తేస్తత్సాధనానాం చ సంగ్రహః । తత్ర ప్ర
మాణవిరుద్ధం న ఫలం । శరణ్యావిరుద్ధం చానుకూల్యసంకల్పాదినా సంగచ్ఛ
తే। స్వాధికారవిరుద్ధం తు నిపుణస్య స్వాభీష్ట ఇత్యనేన నిరస్తం। ఉపాయలా
ఘవాదిభిరకంపనీయో విశ్వాసో మహావిశ్వాసః। తదేకోపాయతాశబ్దేన ప

శ్చైతస్య యత్నైరపేక్ష్యం చ వ్యజ్యతే । ప్రపత్తిశ్శరణాగతిరితి పర్యాయ
పాఠః। “ఆనుకూల్యస్య సంకల్ప” ఇత్యాదౌ తు షాడ్విధ్యోక్తిరంగాంగిసము
చ్చయాభిప్రాయా । “షడంగం తాముపాయం చే” త్యత్ర షడంగత్వోక్తిర
ష్టాంగయోగవ్యపదేశవత్ అన్యథా నిక్షేపాపరపర్యాయో న్యాసః పం
చాంగసంయుతః। ప్రపత్తిం తాం ప్రయుంజీత స్వాంగైః పంచభిరావృతా”
మిత్యాదిభిర్విరోధప్రసంగాత్ । “ శాస్త్రీయమసంసిద్ధిరియం ప్రపత్త్యాభ
వామి యత్ । పురుషం పరముద్దిశ్య న మే సిద్ధిరితోఽన్యథా । ఇత్యంగముదితం
శేషం ఫలే స్యాత్తద్విరోధినీ ” త్యహిర్బుధ్న్యోక్తమంగాంతరం తు నిశ్శ్రే
యసార్థప్రపత్తినియతం। అంగినశ్చాత్ర భరన్యాసరూపత్వం “ఆత్మాత్మీయ
భరన్యాసో హ్యాత్మనిక్షేప ఉచ్యతే”ఇతి నిర్ధారితం । తదిహ పూర్వశ్లోకస్థన
మః ప్రయోగేణానుకూల్యసంకల్పః ప్రాతికూల్యవర్జనే దర్శితే। న ధర్మనిష్ఠ ఇ
త్యాదిభిరకించనాధికారత్వం కార్పణ్యరూపమంగం చ । రక్షిష్యతీతి విశ్వా
సస్తు శరణ్యేతి సంబుధ్యా వ్యజ్యతే । రక్షణసమర్థః కారుణికశ్చ శరణ్యః స చ
ప్రపన్నం మాం రక్షిష్యతీతి విస్రంభణీయః। సోపసర్గధాతువిశేషశ్చాత్ర
ధ్యవసాయవైశిష్ట్యం వ్యనక్తి। త్వత్పాదమూలం శరణం ప్రపద్య ఇత్యనేనైవ
గోప్తృత్వవరణాత్మనిక్షేపః సిద్ధః । ప్రార్థనాన్వితో హి భరన్యాసః ప్రప
త్తిః భిక్షాదిమాత్రే ప్రార్థనాయామాజ్ఞాదిపూర్వకభరన్యాసే చ ప్రపత్తి
శబ్దప్రయోగదర్శనాత్ । న చాత్ర గురులఘువికల్పానుపపత్త్యా ప్రపత్తేర్భ
క్త్యంగత్వం శంకనీయం స్వాధ్యాయాదివికల్పవదధికారభేదేన వ్యవస్థాపనాత్॥
ప్రణామవినయాదత్ర ప్రపత్తేస్తత్త్వవేదిభిః । యథాధికారమంగత్వం స్వ
తంత్రత్వం చ దర్శితం॥ అత్ర ప్రపద్య ఇతి వర్తమానవ్యపదేశశ్చ ‘ బహిర్ద్రే
వసదనం దామీ’ త్యాదివదనుష్ఠానకాలాభిప్రాయః॥ ౨౨

న నిందితం కర్మ తదస్తి లోకే సహస్రశో యన్న మయా
వ్యధాయి । సోఽహం విపాకావసరే ముకుంద క్రందా
మి సంప్రత్యగతిస్తవాగ్రే॥ ౨౩

అథ సప్తశ్లోకాః ప్రస్తుతోపాయప్రయోగస్థిరీకరణార్థాః తేషు క్రమాత్ప
రస్య సర్వవిరోధినివర్తనోచితగుణవిశేషత్వం రక్ష్యరక్షకయోరితరేతర

లాభః స్వపరిత్యాగే పరస్యానిష్టప్రసంగః స్వస్యానన్యగతిత్వేన తత్ప్రహా
ణానర్హత్వం శరణ్యస్యభోగ్యతమత్వేన ప్రయోజనాంతర వైముఖ్యం
ఉపాయస్యసౌకర్యంస్వాదుతమత్వంచ తాత్పర్యతః స్థాప్యతే, తథాఽది
మేయద్యప్యేవముపాయపరంపరా నాస్తి తథాప్యుపాయాన సంతిచేత్తద
వలంబనేన క్రమాత్కర్మయోగాదీ నుత్పాద్య మోక్షఫలం లభస్వ కింత
దర్థంప్రపత్త్యేత్యత్ర తస్యాకించనత్వమేవస్థిరీకరోతి ననిందితమిత్యాద్యైన ॥
నిందితంగర్హితం ‘యత్త్వార్యాః క్రియమాణంప్రశంసంతిసధర్మః యద్గ
ర్హంతేసో౽ధర్మ’ ఇత్యాపస్తంబః। అత్రనిందితశబ్దేన కావ్యకర్మాపిసంగృ
హ్యతే ముముక్షాపేక్షయాతస్యాపినిందితత్వాత్ । లోకేసర్వస్మిన్సం
సారిజనే అథవా లోక్యతేనేనేతిలోకః ప్రమాణం తస్మిన్।నాస్తి అప్రా
మాణికమిత్యర్థః । అత్రశాస్త్రరూపప్రమాణవిశేషవివక్షా। సహస్రశ ఇ
త్యసంఖ్యాతావృత్తిపరం ॥ని॥ శతంసహస్రమయుతంసర్వమానంత్యవాచ
కమితిపఠంతి। యత్ శరణాగతపరిత్యాగాద్యపి। తదపివేదనిందితం। య
థాహమనుః ‘‘శరణాగతంపరిత్యజ్య వేదంవిప్లావ్యచద్విజః। సంవత్సరంయ
వాహారస్తత్పాపమవసీదతీ’’తి। ‘‘బాలఘ్నాంశ్చకృతఘ్నాంశ్చవిశుద్ధానపి
ధర్మతః। శరణాగతహంతౄంశ్చస్త్రీహంతౄంశ్చనసంవసే’’దితి। రఘు
శ్చరాక్షసంప్రత్యాహ ‘‘శక్తో౽పిరక్షణేలోభాద్భయాద్వా శరణాగతం।
యస్త్యజేత్పురుషోలోకే బ్రహ్మహత్యాంసవిందతి । ప్రాయశ్చిత్తైనశు
ధ్యంతిమహాపాతకినో౽పిహి।శరణాగతంహంతౄణాంశుద్ధిఃక్వాపినవిద్య
తే। పూయంతేహయమేధేనమహాపాతకినో౽పిహి। శరణాగతహంతారో
నత్వేవరజనీచర।అపిచేత్సుదురాచారః కేనాపినరకాత్ప్రమాన్। ముచ్యతే
నతుపాపాత్మా శరణాగతహింసక’’ ఇత్యాదిబ్రహ్మణాచగీతం।బృహస్పతి
రువాచ ‘‘నచాస్యబీజంరోహతిరోహకాలేనచాస్యవర్షం వర్షతివర్షకా
లే । భీతంప్రపన్నంప్రదదాతిశత్రవేనసో౽ంతరంలభతేత్రాణమిచ్ఛన్’’।
‘మోఘమన్నం విందతేఅప్రచేతాః స్వర్గాల్లోకాన్నశ్యతిభ్రష్టచేష్టః భీ
తంప్రపన్నంప్రదదాతిశత్రవేనేంద్రాదేవాః ప్రహరంత్యస్యవజ్ర’మితి। ఏ
వం‘‘శాస్త్రైర్మునిస్మృతిదృష్టామహాపాతకినామపి। శరణాగతహంతౄ

స్తునదృష్టానిష్కృతిఃక్వచిత్ । లోభాద్ద్వేషాద్భయాద్వాపియస్త్యజేచ్ఛరణాగతం। బ్రహ్మహత్యాసమంతస్యపాపమాహుర్మనీషిణః" ఇత్యాది ద్రష్టవ్యం । ఆనాచరఘుపతిరభయప్రదానప్రకరణే "ఋషేఃకణ్వస్యపుత్రేణకండునాపరమర్షిణా । శృణుగాథాంపురాగీతాంధర్మిష్ఠాంసత్యవాదినా। బద్ధాంజలిపుటందీనం యాచంతంశరణాగతం । నహన్యాచ్ఛానృశంస్యార్థమపిశత్రుంపరంతప। ఆర్తోవాయదివాదృప్తఃపరేషాంశరణాగతః । అపిప్రాణాన్పరిత్యజ్యరక్షితవ్యఃకృతాత్మనా । సచేద్భయాద్వాలోభాద్వాకామాద్వాపినరక్షతి । స్వయాశక్త్యాయథాసత్యంతత్పాపంలోకగర్హితం। వినష్టఃపశ్యతస్తస్యరక్షిణశ్శరణాగతః।ఆదాయసుకృతంతస్యసర్వంగచ్ఛేదరక్షితః । అస్వర్గ్యంచాయశస్యంచబలవీర్యవినాశన"మితి। ఏవంవిధశరణాగతపరిత్యాగాద్యపియన్మయానకృతంతన్నాస్తి। మయా రాగాదిదూషితచిత్తేన । భోగమరుకాంతారపాంథేనేతిభావః। ఏవమనంతప్రతిబంధకాక్రాంతస్వావస్థామనువదన్ భగవతశ్శరణ్యశ్శరణత్వంచస్వాధ్యవసితముత్తరార్ధేనవ్యనక్తి॥ సోహమితి ॥ అద్యాపితాదృశస్వభావః ప్రాయశ్చిత్తావసరేత్వచ్చోదితేషు తత్తత్ప్రాయశ్చిత్తేష్వప్రవృత్తస్తడిచ్ఛాధికారశకనానుశయానభిజ్ఞశ్చేతిభావః । సంప్రతివిపాకావసరఇత్యన్వయః । ప్రాయశ్చిత్తకాలాతిక్రాంతాదుర్నివారోద్గమానాం ఫలానాంభోగాదన్యేనక్షపయితుమశక్యావస్థాయామిత్యర్థః । ముకుందప్రపన్నానామనాదిప్రవృత్తమపరాధజాత మనాదృత్యముక్తిభూమిప్రదయథోక్తం శ్రీసాత్వతే "దురాచారోపిసర్వాశీకృతఘ్నోనాస్తికఃపురా। సమాశ్రయేదాదిదేవంశ్రద్ధయాశరణంయది । నిర్దోషంవిద్ధితంజంతుంప్రభావాత్పరమాత్మన"ఇతి । శ్రీపుండరీకోపాఖ్యానేచ "అశ్వమేధశతైరిష్ట్వావాజపేయశతేనచ। నప్రాప్నువంతిసుగతింనారాయణపరాఙ్ముఖాః। యేనృశంసాదురాత్మానఃపాపాచారరతాస్తథా। తేపియాంతిపరంధామనరానారాయణాశ్రయా"ఇతి।క్రందామి ఆక్రోశామి । అనేన "గోవిందేతియదాక్రందత్కృష్ణామాందూరవాసినం। ఋణంప్రవృద్ధమివమేహృదయాన్నాపసర్పతీ"తిశరణ్యవాక్యంసూచ్యతే । అగతిః పుణ్యవిపాకాద

పిభృశంభీతతయాపూర్వోక్తానన్యగతిః । ‘తస్మాదపివధ్యం ప్రపన్నం నప్రతిప్రయచ్ఛంతీ’తిసర్వేషాంశరణ్యానాం సామాన్యతః ప్రాప్తం, కింపునః ‘‘విభీషణోవాసుగ్రీవ యదివారావణస్స్వయ’’మిత్యాది వాదినోభవతఇత్యభిప్రాయేణాహం తవేతి। అగ్రే-విశ్వసాక్షాత్కారిణస్తవ సార్వత్రికసన్నిధావిత్యర్థః । సవిగ్రహస్యవా శరణ్యస్యాభిముఖ్యమిహాభిప్రేతం । నహ్యసమర్థానామకారుణికానాంచ సన్నిధౌ విపన్నైరాక్రోష్టవ్యమితి భావః। యద్వాసంసారతంత్రవాహితయా పుణ్యపాపఫలప్రదాతుస్త్వత్తఏవభీతస్త్వదగ్రేక్రందామి। రాగానువృత్తిహేతుభూతపుణ్యఫలాద్భీతిరధికమాక్రోశకారణం। అథవాభక్తియోగమనుష్ఠాయతత్ఫలమలబ్ధ్వానివయుక్తదండస్యతవాగ్రేఆక్రోశనేనాప్యపరాధ్యామీతిభావః । ఏవం పూర్వశ్లోకేసపరికరోపాయాంతరాభావఉక్తః। అత్రతుతన్నిదానమపాయబాహుళ్యమనుసంహితంశరణ్యేత్యుక్తంముకుందేత్యనేనస్థాపితం । తదిహ దుర్విషహసంసారనివర్తనోపాయనైరాశ్యజనితశోకావిష్టశ్శరణ్యగుణాధ్యవసాయవానపవర్గార్థప్రపత్త్యధికారీతిదర్శితంభవతి। తథాచోక్తం ‘‘అహంభీతోస్మిదేవేశసంసారేస్మిన్భయావహే । త్రాహిమాంపుండరీకాక్షనజానేశరణంపరం । వృథైవభవతోయాతాభూయసీజన్మసంతతిః । తస్యామన్యతమంజన్మసంచింత్యశరణంవ్రజ। అథపాతకభీతస్త్వంసర్వభావేనభారత। విముక్తాన్యసమారంభోనారాయణపరోభవ। సర్వయోగ్యమనాయాసమప్రమాదమనూపమం । ప్రణతార్తిహరంవిష్ణుం శరణం గంతుమర్హసీత్యాది ॥ ౨౩

నిమజ్జతోనంతభవార్ణవాంతశ్చిరాయమేకూలమివా
సిలబ్ధః । త్వయాపిలబ్ధంభగవన్నిదానీమనుత్తమంపా
త్రమిదందయాయాః॥ ౨౪

నన్వనాదౌసంసారేసంప్రతికేనవిశేషేణాక్రంద్యత ఇత్యత్రానన్యగతిశ్శరణ్యేత్యుభాభ్యాంసూచితం రక్ష్యరక్షకయోరితరేతరలాభప్రతిబోధస్యాద్యతనత్వమాహ॥నిమజ్జత ఇతి॥ అనాదిప్రవృత్తనిమజ్జనమిదానీమప్యనుపరతమిత్యభిప్రాయేణవర్తమాననిర్దేశః।అనంత-స్వరూపరూపగుణవిభూ

తిభిరపరిచ్ఛేద్యా । సర్వత్రసర్వదాసన్నిహితేహిత్వయి ‘‘ఏషబ్రహ్మప్రవిష్టోస్మిగ్రీష్మేశీతమివహ్రదం। శామ్యామిపరినిర్వామిసుఖమాసేచసర్వదే’’ త్యుక్తంనిమజ్జనంసర్వేషామనన్యశరణానాంప్రాప్తం। అహంతు భవార్ణవేనిమజ్జామి, యద్వా అనంతత్వంభవార్ణవవిశేషణం నివర్తకస్య తవమాహాత్మ్యమివనివర్తనీయస్సంసారోపిమేనిరవధిరితిభావః। భవస్యార్ణవత్వరూపణేన‘‘సంసారార్ణవమగ్నానాంవిషయాక్రాంతచేతసాం।విష్ణుపోతంవినానాన్యత్కించిదస్తిపరాయణం। సంసారసాగరంఘోర’’మిత్యాదిప్రమాణానిసూచ్యంతే । సనకాదివన్నతీరాసన్నప్రదేశస్థోహమిత్యభిప్రాయేణాంతశ్శబ్దః। ఇతఃపూర్వమనాదౌకాలేనలబ్ధఇతి నిర్వేదాభిప్రాయేణాద్యతనలాభసంతోషాభిప్రాయేణచాచిరాదేత్యుక్తం। మేకర్మణఃప్రవాహైరితఃపూర్వముత్తారోపాయానభిజ్ఞస్యమమ । ‘‘మామేకంశరణంవ్రజే’’తివాదినంత్వాముపేక్షితవతఃఇదానీమపి మజ్జనహేతూనాశ్రయతఃత్వయైవత్వదాశ్రయణాయసంకల్పితస్యేతిభావః। అత్ర మేలబ్ధఇతిసంబంధసామాన్యేషష్ఠీ। మేకూలమివేతివాన్వయః, అర్ణవాంతర్మజ్జతఃకూలమివేత్యాశ్చర్యపరం, అనంతత్వాత్తత్ప్రాప్యసౌసన్నిహితఇతి శరణ్యాసౌలభ్యవ్యంజనంచ । లబ్ధోసిఉపాయతయాలబ్ధవ్యశేషంనాస్తినచలబ్ధస్యప్రచ్యుతిరితిభావః।నకేవలంమయైవలాభః కింతుత్వయాపిలబ్ధం సర్వసమత్వసంరక్షణాయసదాచార్యవీక్షణాది వ్యాజవిశేషాపేక్షిణాతత్సంపత్తిసంతుష్టేనేతితాత్పర్యం। అత్రభగవన్నితిసంబుద్ధ్యాతస్యైకస్యైవసర్వహితవేదిత్వంతన్నిష్పాదనశక్త్యాదికంచవ్యజ్యతే । జ్ఞానబలాదిపూర్ణస్యతవపునరయంమహోదయోలాభః ఏతచ్చత్వమేవవేత్సిత్వయాపి దురపహ్నవమితిచ । ఇదానీం-నాథముని ప్రభృతిసద్గురుసమీక్షణ దశాయామిత్యర్థః । అయంచాపర్యనుయోజ్యానాదిసాపేక్షప్రవాహానుగుణ్యేన త్వయైవసంకల్పితఃకాలఇత్యాకూతం । ఏకవచనాంతానుత్తమాదిశబ్దైర్దయాపాత్రస్యనిస్సమాభ్యధికత్వంసూచ్యతే । సమసద్భావేప్యధికనిషేధ మాత్రంవా వివక్షితం । పాత్రం విషయః। వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యానంతాపరాధినమాత్మానమిదమిత్యభినయన్నిర్దిశతి।ఏతత్పరిత్యాగేకస్మిన్ విషయేతవదయా

దిగుణజాతంచరితార్థంస్యాత్ నహ్యతోధికః కృపావిషయోస్తి ‹‹అపికశ్చిన్మముక్షుస్స్యా"దితిహిత్వత్కృపాజగజ్జనయతి। అతస్త్వత్ప్రపత్తేరన్యంన మేకర్తవ్యమస్తి ఆక్రందనమప్యేతదరతిమాత్రకృతం, భవతు స్వీకృతభరస్య మోక్షయిష్యామీతి స్వైనైవో క్తంకర్తవ్యమవశిష్యత ఇతిభావః॥

{అభూతపూర్వంమమభావికింవాసర్వంసహేమేసహజంహిదుఃఖం। కింతుత్వదగ్రేశరణాగతానాంపరాభవోనాథనతేనురూపః॥　౭౫}

అథస్యాత్పరతంత్రస్య శేషభూతస్య స్వతంత్రస్యావ్యర్థేష్టపవినియోగస్సోఢవ్యఃఅన్యథాపిదుర్నివారశ్చ,కించ‹‹హరిదుఃఖానిభక్తేభ్యోహితబుధ్యాకరోతిహి।శస్త్రక్షారాగ్నికర్మాణిస్వపుత్రాయయథాపితా। పరీక్షాంచజగన్నాథఃకరోత్యదృఢచేతసాం। యస్యానుగ్రహమిచ్ఛామితస్యవిత్తంహరామ్యహం। బాంధవైశ్చవియోగేనసదాభవతిదుఃఖితః। తేనదుఃఖేన సంతప్తోయదిమాంనపరిత్యజేత్ । తంప్రసాదంకరిష్యామియస్సునైరపిదుర్లభ"ఇత్యపిస్మర్యతే, అతస్స్వకర్మవిపాకఃక్షంతవ్యఃకింక్రందితేనేత్యతఆహ అభూతపూర్వమితి ॥ ఇతఃపూర్వంసంజాతేభ్యోవిలక్షణమిత్యర్థః । మమ‹‹అజ్ఞోజంతురనీశోయమాత్మనస్సుఖదుఃఖయోః।ఈశ్వరప్రేరితోగచ్ఛేత్స్వర్గంవా శ్వభ్రమేవవే"త్యుక్తస్వభావస్య గర్భజన్మజరామరణనరకాదిదుఃఖచక్రమధ్యవర్తినః । భావిభవిష్యత్ । కింశబ్దఃక్షేపార్థః।వాకారస్సాన్వనభ్యుపగతసోఢవ్యత్వపక్షాన్తరోపహార్థః। తేనాసహ్యత్వాభిప్రాయమంతర్ధాయాహ సర్వంసహఇతి । కర్మపరతంత్రతయాయథాపూర్వమనుభూతజాతీయం సర్వందుఃఖ మనుభవిష్యామి । మేసహజంహిదుఃఖం అనర్థపర్యంతాపురుషార్థసక్తస్యమమకర్మప్రవాహైరాత్మస్వరూపానుబంధివదపరిహార్యమిత్యర్థః।తథాప్యన్యదసహ్యమాపతిష్యతీత్యభిప్రాయేణాహకింత్వితి । త్వదగ్రే అపారకారుణ్యస్యసర్వత్రసన్నిహితస్యసర్వస్వామినస్సర్వశక్తేస్తవసన్నిధౌ । శరణాగతానామితిబహువచనమన్యేష్వపి ప్రపన్నేష్వయమేవన్యాయ ఇతిద్యోతనార్థం। మత్పరిభవస్త్వదేకాంతినాంసర్వేషాంచిత్తక్షోభహే

తురితివాభిప్రేతం । పరాభవః కర్మభిః కామక్రోధాదిభిరింద్రియైశ్చవిష యైశ్చ ఘోరైస్తద్విముఖీకరణం । నాథేతిసంబుధ్యాభగవతోభరస్వీకారయోగ్యత్వంస్వస్యచసనాథత్వేననిర్భరత్వంచ వ్యనక్తి । ఉక్తంహియుధిష్ఠిరకార్యార్థంబలభద్రంప్రతిసాత్యకినా “యేనాథవంతోహిభవంతి లోకేతేనాత్మకర్మాణిసమారభంతే । కార్యేషుతేషాంప్రభవంతినాథాశ్శైబ్యాదయోరామయథాయయాతే” రితి । భగవచ్ఛాస్త్రేచ “ప్రపన్నశ్చాతకోయద్వత్ప్రపత్తవ్యాఃకపోతవత్ । రక్ష్యరక్షకయోరేతల్లక్ష్యం లక్షణమేతయో” రితి । స్వతంత్రస్యాకర్మవశ్యస్యమే శరణాగతపరిత్యాగేపికోదోషఇత్యత్రాహ నతేనురూపఇతి। తే“స్థితేమనసి,సకృదేవ,సర్వధర్మా” నిత్యాదివాదినః। నానురూపఃనచతదుక్తం “రామోద్విర్నాభిభాషతే, అనృతంనోక్తపూర్వంమేనచవక్ష్యేకదాచనే” త్యాది స్వవచనవిరోధప్రసంగాత్ । తతశ్చ ‘తస్యనామమహద్యశ’ ఇతిశ్రుతిసిద్ధవైపరీత్యంస్యాత్, అతోమయాసహజదుఃఖభాజనేనసర్వమపిదుఃఖం సోఢుంశక్యం, త్వయాతునిత్యనిరవద్యేనదోషప్రసంగోనసోఢవ్యఇత్యనిష్టనివృత్తిలాభస్తేమత్తోప్యతిరిచ్యతే । మమచస్వామ్యవద్యప్రసంగోఽనిష్టతమః, తస్మాన్మద్రక్షణేనద్వయోరనిష్టపరిహారస్త్వయైవకార్యఇతిభావః । తదిదం వ్యాజమాత్రేణస్వార్థంరక్షిష్యతీతివిశ్వాసదార్ఢ్యవ్యంజనపరం । శేషభూతస్య స్వలాభకథనం స్వార్థప్రార్థనంచాయుక్తమితి శంకాచ ప్రధానభూతపరలాభోక్త్యాపరావద్యప్రసంగపరిహారప్రాధాన్యేనచనిరస్తా॥*

నిరాసకస్యాపినతావదుత్సహే మహేశహాతుం తవ
పాదపంకజం। రుషానిరస్తోపిశిశుస్తనంధయోనజా
తుమాతుశ్చరణౌజిహాసతి॥ ౨౬

అస్త్వేవం ప్రతిబుద్ధస్య తవ పదవలంబనంతథాపిమదనుగృహీతేనత్వయాసర్వేషాంపాపానాం క్రమాత్ప్రతిపదోక్తాని ప్రాయశ్చిత్తాని క్రియంతాం,పుణ్యక్షయార్థంభోగాశ్చభుజ్యంతాం, మత్స్వభావశ్చైవంప్రసిద్ధః “శరీరారోగ్యమర్థాంశ్చభోగాంశ్చైవానుషంగికాన్। దదాతిధ్యాయతాంనిత్యమపవర్గప్రదోహరి” రితి, అతః “భుక్త్వాచభోగాన్విపులాని”

త్యాదిక్రమేణముక్తింప్రాప్స్యసీతిభగవతోఽభిప్రాయ మాశంక్యపూర్వో
క్తమనన్యోపాయత్వమనన్యప్రయోజనత్వంచానంతరశ్లోకద్వయేన ప్రపం
చయిష్యన్ స్వస్యభగవత్పదప్రాప్తావిలంబాక్షమత్వం విజ్ఞాపయతి ॥నిరా
సకస్యేతి॥ పూర్వం దుఃఖస్యస్వతఃప్రతికూలతయా దుస్సహత్వేన హేయ
త్వముక్తం అనయోస్తుపరమపురుషార్థప్రతికూలతయా సుఖస్యాపి హేయ
త్వముచ్యత ఇతివిశేషః । నిరాసకస్య నిరంకుశస్వాతంత్ర్యాత్స్వావద్యం
సోఢ్వాపిత్వత్సుహృద్భిరుపచ్ఛందనైర్వాం ప్రతార్య మదభిమతముపదాయా
న్యత్రప్రేరయితుమిచ్ఛత ఇతిభావః ।అపిశబ్దేనదయాపరవశత్వం దీనస్య
మమనిరాసేకథంక్షమ ఇతివ్యజ్యతే। తావచ్ఛబ్దోఽవధారణార్థః। నోత్సహే
నశక్నోమీత్యర్థః । మహేశ సంభావితస్వపదభ్రంశానామపూర్ణానాం
త్వదన్యేషాంహి స్వాశ్రితేష్వసూయోపేక్షాదిసాన్యద్యధేంద్రాదీనాం
యయాతిప్రభృతిషు, భవతస్తునిరుపాధికస్వామిత్వ స్వాతంత్ర్యవతోని
రవధికదయాంబుధేర్మామీదృశీమవస్థాం ప్రాపయతో మన్నిరసనే హేతు
ర్నాస్తిమమచత్వామేకమేవసర్వేశ్వరమధిగచ్ఛతో నహిత్వత్పరిత్యాగే
కారణమస్తీతిభావః । మాతురితివక్ష్యమాణపదస్థానేమహేశశబ్దః । తేన
'మాతా పితా భ్రాతే' త్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధస్వభావసూచనం । హాతుమిత్య
త్రోపాయతయాఫలతయా చేతియోజ్యం । తముభయంతవపాదపంకజమి
త్యభాభ్యాంసూచ్యతే। సర్వభూతసుహృదస్సంసారనివృత్త్యుపాయభూ
తస్యభవతో దేవదానవసామాన్యదైవతం నిరవధికభోగ్యంపాదపద్మమితి
భావః । ఉక్తమర్థంసర్వలోకసమ్మతార్థాంతరనిదర్శనేనస్థాపయతి రుషే
తి।అపిశబ్ద ఇహాస్వతోనిరాసానర్హత్వం స్తనదంశనాదిజనితక్రోధలేశవశా
త్కదాచిత్తత్సంభవంచద్యోతయతిశిశుః స్తనంధయ ఇతిపదాభ్యాంస్వరక్ష
ణేస్వయమసమర్థస్య బాలస్యతదేకరక్ష్యత్వం తదేకాధీనజీవనత్వంచసూ
చ్యతే। జాతుక్రోధదశాయాంప్రసాదదశాయాంచేతిభావః । మాతురిత్య
నేనసర్వదోషపరిసహనానుగుణవాత్సల్యంవ్యజ్యతే । చరణావిత్యత్రనిరా
సాయవినియుక్తావపిలికాంక్షాగ్రాహ్యం ।హాతుమిచ్ఛాపినసంభవతికిముత
హానమిత్యభిప్రాయేణసన్నియోగః॥

తవామృతస్యందిని పాదపంకజే నివేశితాత్మా కథమ
న్యదిచ్ఛతి । స్థితేఽరవిందే మకరందనిర్భరే మధువ్రతో
నేక్షురకం హి వీక్షతే॥ ౨౯

ననునాస్మాసు నిరాసః యత్ప్రజాపతిప్రభృతిభోగేభ్యోఽతిశయితభోగప్రదానం, మాభూద్వా కేవలభోగపరతా ఇదానీం మద్దత్తభోగాన్భుక్త్వా పశ్చాన్మోక్షమపి దాస్యామీతి భగవతోఽభిప్రాయముత్ప్రేక్ష్య విలంబాక్షమః ప్రార్థితయా హాతుమశక్యత్వం వివృణోతి ॥ తవామృతేతి ॥ తవ 'రసో వై సః సర్వగంధస్సర్వరస' ఇత్యాదిషు సర్వప్రకారనిరతిశయభోగ్యతయా ప్రసిద్ధస్య సర్వస్వామినః । అమృతస్యందిని మోక్షప్రదే భోగ్యతమతయా చ శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధే । నివేశితాత్మా రక్షణోన్ముఖేన "దదామి బుద్ధియోగం త"మిత్యాదివాదినా త్వయైవ దృఢావస్థాపితబుద్ధిరిత్యర్థః । తస్మాదితః పరం పురుషార్థాంతరే మనో నివేశయితుం న శక్యమితి భావః । అత్ర సామాన్యనిర్దేశస్త్వత్ప్రసాదవిషయభూతానాం మాదృశానాం సర్వేషాం సాధారణోఽయం స్వభావ ఇతి జ్ఞాపనార్థః । త్వత్పాదపద్మే మనో నివేశయంస్త్వమేవాత్ర పరిచోదనీయ ఇత్యభిప్రాయేణ కథం శబ్దః । అన్యత్ అల్పమస్థిరమనర్థమిశ్రమనర్థపర్యంతమైశ్వర్యం । కథమిచ్ఛతీతీచ్ఛానివృత్తివచనాత్తదర్థప్రవృత్తిరప్యత్ర నిరస్తా భవతి । ఉక్తమర్థం నిదర్శనేన ద్రఢయతి స్థితేఽరవింద ఇతి । భోక్తృణామక్లేశేన భోగ్యతమతయోపస్థితవతీత్యభిప్రేతం । అరవిందశబ్ద ఇహ సురభిత్వసుఖస్పర్శత్వాదివ్యంజకః । ప్రథమవికసితావస్థామభిప్రేత్యాహ మకరందనిర్భర ఇతి । మధువ్రతశబ్దేన తదేకజీవనత్వం తత్రాపి సారతమగ్రాహిత్వం చ వ్యజ్యతే । స్వాభిమతవిపరీతైరుపచ్ఛందనోపదేశతర్జనాదిభిర్దుర్నివారత్వం సూచయితుం తిర్యగ్దృష్టాంత ఉక్తః । ఇక్షురకం కంటకావృతమస్థిరాత్యల్పరసం భ్రమరస్పర్శమాత్రేఽపి మ్లానతామశ్నువానం దేవార్చనాద్యనర్హం నిర్గంధం కిమపి క్షుద్రపుష్పం । తన్న వీక్షతే అత్యాసన్నమపి మకరందలిప్సయా నాద్రియతే । తదుపసదనం తు దూరతో నిరస్తమితి భావః ॥ ౨౯

త్వదంఘ్రిముద్దిశ్యకదాపికేనచి ద్యథాతథావాపిసకృ
త్కృతోఞ్జలిః। తదైవముష్ణాత్యశుభాన్యశేషతశ్శుభా
నిపుష్ణాతినజాతుహీయతే॥ ౨౮

అథగురుతరోపాయసాధ్యంపురుషార్థంలఘుతరేణోపాయేనకథంలభస్వ సఇత్యత్రతతోపిలఘుతరస్యనివృత్తిధర్మకోటినివిష్టస్యాఞ్జల్యాదేఃప్రభావం త్వ దంఘ్రిమిత్యాదిశ్లోకద్వయేననిదర్శయన్నాశ్రయణసౌకర్యాదపిహాతు మశక్యత్వమేవస్థాపయతి తత్రప్రథమేనలఘు తరకాయికవ్యాపారవిశేష ప్రభావఉచ్యతే॥ త్వదంఘ్రిమితి ॥ త్వదంఘ్రింసర్వలోకశరణ్యస్యతవపా దపంకజం।నతుసాఙ్ఖ్యాన్మోక్షప్రధానానధికృతస్యహైరణ్యగర్భాదేరితిభా వః।తదుక్తంమోక్షధర్మే“బ్రహ్మాణంశితికంఠంచయాశ్చాన్యాదేవతాస్స్మృ తాః। ప్రతిబుద్ధానసేవంతేయస్మాత్పరిమితంఫల”మితి।అత్రభగవత్స్వరూ పస్యశుభత్వేప్యనిష్పన్నసమాధీనాం ప్రథమంభావయితుమశక్యతయాత ద్విగ్రహస్యైవ శుభాశ్రయత్వం , తత్రాప్యనతిక్రమణీయంహిచరణగ్ర హణమితి న్యాయాత్“ సభ్రాతుశ్చరణౌగాఢ” మిత్యాది దర్శనాచ్చాం ఘ్రిరుద్దేశ్యత్వేనోచ్యతే। ఉద్దిశ్యఉపాయతయాకైంకర్యలక్ష్యతయాచా భిసంధాయేత్యర్థః। ఏవమనన్యదేవతాకత్వ మనన్యప్రయోజనత్వంచో క్తంభవతి। ఈదృశస్యాధికారిణోఞ్జలిబంధరూపేసుకరేప్రసాదనేదర్శ పూర్ణమాసాదివత్తిథినక్షత్రపక్షమాసర్త్వయనహాయనాది కాలనియ మోనాస్తీత్యాహ కదాపీతి।విధేయహస్తస్యశాస్త్రీయవ్యాపారాంతరర హితదశాయాంసర్వదేత్యర్థః। ఏతేనకాలవిశేషప్రతీక్షణవిలంబాభావా ద్యదేచ్ఛతితదైవసహసాకర్తుంశక్యతయాపిసౌకర్యంసూచితం। ఉక్తః కా లనియమాభావః ‘ జాతపుత్రః కృష్ణకేశోగ్నీనాదధీతే ’త్యాద్యుక్తకృష్ణకే శత్వాద్యవస్థానియమాభావస్యదేశనియమాభావస్యచోపలక్షణం।ఏవంవ ర్ణాశ్రమవేదవేదాంగయుక్తత్వాదినియమాభావేన సామాన్యధర్మతయా సత్యవచనాదివత్సర్వాధికారత్వమాహ కేనచిదితి ।ఆస్త్రీబాలపండితమూ బ్రహ్మాశ్వపాకంచ సుకరత్వం శాస్త్రీయత్వంచాత్రవివక్షితం। కర్మాంత రవద్దుష్కరప్రకారవిశేషవ్యవస్థాప్యత్రనాస్తీత్యాహ యథాతథావాపీ

తి । అత్రవికల్పసముచ్చయ విషయావ్యయద్వయస్యైవనుభిప్రాయః ప
రా పరతత్త్వహితపురుషార్థేషు విశదబుద్ధిర్భవతు వా మావామస్తిష్క-సం
పుటాదిమయశ్శేషప్రకారశ్చభవతువిధేయహస్తరహితస్యవాచామనసా
వా స్యాత్ అస్తువాంజలిరచనాయాంకించిదచాతుర్యం సర్వధాసఫలఏవా
యమితి।నపునః“ఏకేన పాణినాయస్తుప్రణమేత్పురుషోత్తమం। న్యాయ్యస్త
స్యకరచ్ఛేదఇతివేదవిదోవిదుః ఏకహస్తప్రణామశ్చఏకంచాపిప్రదక్షిణ”
మితిశక్తంప్రత్యుక్తఏకహస్తప్రణామనిషేధఇహప్రతిషిధ్యతే। తాయతా
వంజలిః పుమానితిచనైఘంటుకాః । గత్యభావేతుసర్వత్రయథాశక్తికర
ణమనుజ్ఞాతం । సకృత్కృతశ్శాస్త్రార్థ ఇతిసామాన్యప్రాప్తస్యాత్రనిరప
వాదత్వాత్ । వసంతేవసంతే జ్యోతిషాయజేతే' త్యాదివదావృత్త్యపె
క్షాపినేత్యాహ సకృత్కృతఇతి । యద్యపిప్రీత్యాదిప్రకర్షాదస్యావృత్తి
ర్భవతి తథాప్యత్రసకృత్కృతస్య ఫలావినాభావేన ప్రభావాతిశయప్ర
తిపాదనేతాత్పర్యం।“సకృత్స్మృతోపిగోవిందోనృణాంజన్మశతైశ్చితం।
పాపరాశిందహత్యాశుతూలరాశిమివానలః ।సకృదుచ్చారితంయేనహరి
రిత్యక్షరద్వయం । బద్ధఃపరికరస్తేనమోక్షాయగమనంప్రతి ।ఋచోయ
జూంషిసామానియోఽధీతేసకృదంజసా । సకృదష్టాక్షరంజప్త్వాఫలంతస్య
సమశ్నుతే । విష్ణోరాయతనంనిత్యంసాయంప్రాతర్దినేదినే ॥ప్రదక్షిణద్వ
యంకుర్యాదశ్వమేధఫలంలభేత్ ।ఉత్సవేబలిదానేచతదాకుర్వన్ప్రదక్షి
ణం ।పదేపదేశ్వమేధస్యఫలందశగుణంభవేత్ ।యానియానిచపాపానిజ
న్మాంతరకృతానిచ। తానితానిప్రణశ్యంతిప్రదక్షిణపదేపదే”ఇత్యాదిషూ
క్తస్యసకృత్స్మరణసంకీర్తనాదిప్రభావస్యప్రదర్శనమిదం “ సర్వేషామే
వధర్మాణాముత్తమోవైష్ణవోవిధిః । రక్షతేభగవాన్విష్ణుర్భక్తానాత్మశరీర
వ”దితిసర్వాధికత్వేనకధితేభ్యస్సంమార్జనోపలేపనమాలాకరణదీపారో
పణాదిప్రసాదనాంతేభ్యస్సమధికంబహువిత్తవ్యయాయాసనిరపేక్షంవి
వక్షితస్యసుకరంస్వరూపమాహ అంజలిరితి అంజలిఃపరమాముద్రేతివ్యా
ఖ్యాతే। శ్రీమద్రామాయణేచ “ కృతాపరాధస్యహితేనాన్యత్పశ్యామ్య
హంక్షమం । అంతరేణాంజలింబద్ధ్వాలక్ష్మణస్యప్రసాదనా” దితి ।నారా

యణాస్త్రివృత్తాంతోఽప్యత్రానుసంధేయః । "క్షిప్రం దేవప్రసాదినీ"త్యు
క్తమాహ తద్దైవేతి । అవధారణేన శరీరాంతరకాలాంతరభావిఫలసాధ
నేభ్యః కర్మభ్యో వ్యావృత్తిః । యద్యప్యనాదివాసనావశాత్సాంసారిక
పుణ్యరూప నిగళభంగః పురుషస్యానిష్టస్స్యాత్, తథాప్యర్భకాపథ్యపరి
హారన్యాయేన తాన్యపి చోరయతీత్యభిప్రాయేణ ముష్ణాతీత్యుక్తం । అశు
భాని శుభప్రతిభటాని। యథార్హమపవర్గతదుపాయవిరోధినీత్యర్థః। అ
శేషతః కార్త్స్న్యేన। ఏతేన కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదివత్ప్రతినియతా
శుభమాత్రనివర్తకత్వం వ్యుదస్యతే। న కేవలమనిష్టనివర్తకత్వమాత్రం "త
స్మిన్ప్రసన్నే కిమిహాస్త్యలభ్య' మితిన్యాయేనాత్రత్యానుభవ ప్రభృతిప
రిపూర్ణకైంకర్యపర్యంతసర్వాపేక్షిత సాధకత్వంచాస్తీత్యాహ శుభాని
పుష్ణాతీతి । కర్తర్యేకస్మిన్నుపకృతమపర్యాప్తం మన్యమానస్య భగవతః ప్ర
సాదాత్తదనుబంధినామపి తద్వదుపకారాయ భవతీత్యభిప్రాయేణాహ
న జాతు హీయత ఇతి । "యజ్ఞోఽస్య తేన క్షరతీ"త్యాదివదస్య న కేనాపి హానిరి
తి భావః। యద్వా స్వర్గాదివ దేవతాసాధ్యస్య పరమఫలస్య న కదాచిదపి వినా
శ ఇత్యభిప్రాయః । అథవా ఫలభూతాంజలిరూపేణ స్వయం సంతన్యత ఇ
తి వివక్షితం। దృశ్యతే హి "నిత్యాంజలిపుటా హృష్టా" ఇత్యుక్త్వా "యే తుము
క్తా భవంతీహ నరా భరతసత్తమ । తేషాం లక్షణమేతద్ధి యచ్ఛ్వేతద్వీపవాసి
నా"మితి నను చ యథాధికారం న్యాసోపాసనరూపౌ ద్వౌ మోక్షోపాయౌ
శాస్త్రేషు నిర్ణీతౌ, తత్కథమంజలిమాత్రస్య తత్సాధనత్వోక్తిః । ఇత్థం,
యద్యసావాకించన్యాదిలాభాత్ప్రపత్త్యధికారిణః పురుషస్య స్వరక్షణా
ర్థస్వవ్యాపారాంతరనివృత్తివ్యంజకముద్రాత్మనావతిష్ఠతే తదా తదుపల
క్షితాయాః ప్రపత్తేః ప్రాగుక్తసకలఫలసాధనత్వరూపప్రభావ ప్రతిపాద
నే తాత్పర్యాన్న విరోధః, యదా తు ప్రదక్షిణప్రణామాదివదయమపి భ
క్త్యంగకర్మవిశేషస్తదా "నేహాభిక్రమనాశోఽస్తీ"త్యాది న్యాయాత్క
ల్మషనిబర్హణసత్త్వోన్మేషసమ్యగ్జ్ఞానభక్త్యాదిపరంపరయా మోక్షసాధ
నత్వమితి నిష్కంటకోఽయం ఘంటాపథః । అతివాదపక్షస్త్వత్ర సంభవం
త్యాంగతౌ నియుజ్యతే । అథ కారివిశేషమాశ్రిత్యాంజలిరూపలఘుతరక్రి

యామాత్రస్య సాక్షాన్మోక్షసాధనత్వకథనే కర్మాంతరాణామపి తథాత్వప్రసంగః । తదభ్యుగమస్తు సర్వప్రమాణాననుగుణో భాష్యాదివిరుద్ధోవక్తుర్యామునమునేః ప్రాగనుష్ఠితగురుతరవిశ్వాసాదిగర్భ ప్రపత్తివైయర్థ్యంచ స్యాత్ । నను "ధ్యాయన్ కృతే యజన్ యజ్ఞైస్త్రేతాయాం ద్వాపరేర్చయన్ । యదాప్నోతి తదాప్నోతి కలౌ సంకీర్త్య కేశవం । కలేర్దోషనిధే రాజన్నస్తి హ్యేకో మహాన్గుణః । కీర్తనాదేవ కృష్ణస్య ముక్తబంధః పరం వ్రజే" దితి కాలవిశేషవ్యవస్థయా సంకీర్తనమాత్రస్యైవ సాక్షాన్మోక్ష సాధనత్వముచ్యతే । సత్యం , తథాపి తస్మిన్కాలే ధర్మాంతరమనపేక్ష్య సంకీర్తనమాత్రస్యైవావ్యవహితమోక్షోపాయనిష్పాదకత్వే తాత్పర్యం గ్రాహ్యం । అన్యథా చరమయుగే ప్రపత్తిరప్యనపేక్షితా స్యాత్ । తదయమంజలిర్భక్తివత్ప్రపత్తివచ్చ ప్రయోజనాంతరపరాణాం యథాహం తత్తదభిమతసాధనం స్యాత్ । అనన్యప్రయోజనానాం తూక్తేనైవ ప్రకారేణాపవర్గపర్యవసాయీతి॥ ౨౭

ఉదీర్ణసంసారదవాశుశుక్షణిం క్షణేన నిర్వాప్య ప
రాంచనిర్వృతిం । ప్రయచ్ఛతి త్వచ్చరణారుణాం
బుజద్వయానురాగామృతసింధుశీకరః॥ ౨౮

అథాంజలిమాత్రార్హాణామపి "విషయే తే మహారాజ రామవ్యసనకర్శితాః । అపి వృక్షాః పరిమ్లానాః సపుష్పాంకురకోరకాః" ఇత్యుక్తకోసలజనపద పాదపన్యాయేనానురాగలేశమాత్రేణాపి శరణ్యచిత్తరంజనేన ప్రాప్తకాలే పరమపురుషార్థసిద్ధిస్స్యాదిత్యాహ ॥ ఉదీర్ణేతి ॥ ఉదీర్ణః నిత్యమప్యాత్మానమసత్కల్పం కర్తుమనుపరమేణ జాజ్వల్యమాన ఇత్యర్థః । సంసారః కర్మిణః పురుషస్య పూర్వపూర్వదేహప్రహాణే నోత్తరోత్తరదేహైరేకీకృత్యావిచ్ఛిన్నసంసరణరూపావస్థాప్రవాహః । దావాగ్నిత్వరూపణేన తాపత్రయప్రచురతయా దుస్సహతమత్వమన్యైరనుపశమనీయత్వం చ వ్యజ్యతే । ఆర్తిపౌష్కల్యవతాం ప్రపన్నానామవిలంబేన సర్వానిష్టప్రశమనమభిప్రేత్యాహ క్షణేన నిర్వాప్యేతి । న కేవలమనిష్టప్రశమనమాత్రమిత్యాహ పరాంచనిర్వృతిం ప్రయచ్ఛతీతి । నిర్వృతిస్సుఖం । అత్రసం

భవంత్యానిర్వృతేర్ముక్తానుభవసామ్యంముక్తిదశాయాంపరిపూర్ణానుభవరూపత్వంచాభిప్రేత్యపరామితివిశేషితం। త్వచ్ఛబ్దేన "ఏషహ్యేవానందయాతి రసగ్ంహ్యేవాయంలబ్ధ్వానందీభవతి" త్యామ్నాతమాకారద్వయమభిప్రైతి।సూత్రితంచ * తద్ధేతువ్యపదేశాచ్చ,అస్మిన్నస్యచతద్యోగంశాస్తీతి। చరణస్యారుణాంబుజత్వరూపణేనవిగ్రహస్యశ్యామతయాపరభాగశోభావ్యజ్యతే। అన్యోన్యసన్నికర్షజనితశోభయాప్యనురాగాతిశయహేతుత్వమభిప్రేత్యద్వయోపాదానం। అనురాగః "నాథయోనిసహస్రేషు యాప్రీతిరవివేకినా"మిత్యాదినిదర్శితా విషయస్వభావనిబంధనానిరతిశయప్రీతిః। అమృతసింధుత్వరూపణేన సంజీవనత్వంస్వయంప్రయోజనత్వమక్షయత్వంచవ్యజ్యతే। భాగ్యవిశేషవశాద్భగవతినిరుపాధికభోగ్యతావిర్భావేన స్వయంప్రయోజనభక్తిలేశోపి పరమభక్తిదశాం ప్రాప్యనిత్యకైంకర్యపర్యంతస్స్యాదిత్యభిప్రాయేణశీకరశబ్దః॥ ౨౯

విలాసవిక్రాంతపరావరాలయం నమస్యదార్తిక్షప
ణేకృతక్షణం।ధనంమదీయంతవపాదపంకజంకదాను
సాక్షాత్కరవాణిచక్షుషా॥ ౩౦

తదేవమిహతత్త్వజ్ఞానాదిపూర్వకం మోక్షార్థతయాప్రవృత్తస్యప్రపత్తిశాస్త్రార్థస్య అధికారేణ ననిందిత మిత్యాదిభిస్సప్తభిస్సామర్థ్యభాగస్సమర్థితః అథవిలాసేత్యాదిభిస్సప్తదశభిరుత్తరఖండార్థప్రదర్శకైః ప్రాప్యవైలక్షణ్యప్రపంచనపూర్వకమర్థిత్వభాగస్స్పష్టీక్రియతే, తత్రప్రథమేనస్వవిషయ భక్తిప్రభావప్రతిపాదనప్రీతేన భగవతాయథామనోరథంసర్వంకరిష్యామీత్యుక్తే తదత్తతీవ్రభక్తేస్స్వస్యతత్పాదారవిందసందర్శనేకాలక్షేపాక్షమత్వంవ్యనక్తి॥విలాసేతి॥ పరావరశబ్దాభ్యాం హిరణ్యగర్భాదయోమనుష్యాదయశ్చగృహ్యంతే। తేషామాలయాఃపృథివ్యాదయస్సత్యాంతాలోకాః తేవిలాసేనవిక్రాంతాయేనతద్విలాసవిక్రాంతపరావరాలయం। "యస్యోరుషుత్రిషువిక్రమణేషు అధిక్షియంతి భువనానివిశ్వా" "క్రాంత్వాధరిత్రీంగగనంతథాదివ" మిత్యాదిప్రమాణప్రసిద్ధమిదం। విక్రమస్యానాయాసలీలారూపత్వవ్యంజనాయవిలాసశ

ద్ధః । అత్రసర్వసులభత్వంచసూచ్యతే । ఏవంసులభస్యాయత్నసేవ్యత్వ
మనిష్టనివర్తకత్వంచాహ నమస్యదా ర్తిక్షపణేకృతక్షణమితి । నమస్య
తాంప్రహ్వీభవతాం తదైవాశేషా ర్తివినాశనేకృతక్షణందత్తావసరం ని
వృత్తవ్యాపారాంతరంవా । క్షణోవ్యాపారవైకల్యేకాలభేదాల్పకాల
యోరితినైఘంటుకాః। ధనంమదీయం అనన్యోపాయస్యమమాభిమతసా
ధనం పురుషార్థభూతంచ । తవపాదపంకజం స్వరూపాదిభిర్నిరతిశయ
భోగ్యస్యాశ్రితవత్సలస్యతే ముముక్షుధ్యేయం ముక్తం భోగ్యంచ పా
దారవిందం। కదేత్యాది 'నచక్షుషాపశ్యతికశ్చనైనం, స్వాధ్యాయశ్చ
క్షురుతఏకమస్యయోగోద్వితీయమభివీక్షణాయ అన్యాయనమననయనో
స్యద్రష్టా నమాంసచక్షురభివీక్షతేతం' "నమాంసచక్షుషాద్రష్టుం బ్రి
హ్మభూతస్యశక్యతే, ప్రత్యక్షోసినకస్యచి" దిత్యాదిషుమాదృశైర్దుర్దర్శత
యాప్రసిద్ధం త్వామద్యైవానేనైవచక్షుషాసాక్షాత్కర్తు మిచ్ఛామీత్యభి
ప్రాయః । ఏతేన "తాసామావిరభూచ్ఛౌరి' రితిన్యాయేనధనంజయాది
షుదివ్యచక్షుఃప్రదానన్యాయేనచదిదృక్షూణాంయథామనోరథంసహసై
వదృశ్యోభవతీతిప్రకాశ్యతే । అత్రముక్తిదశావివక్షాయాం 'సవాఏషది
వ్యేనచక్షుషామనసే' తివత్స్వాభావికజ్ఞానరూపేణచక్షుషేతియోజ్యం ॥

కదాపునశ్శంఖరథాంగకల్పకధ్వజారవిందాంకుశవ
జ్రలాంఛనం । త్రివిక్రమత్వచ్చరణాంబుజద్వయంమ
దీయమూర్ధానమలంకరిష్యతి॥ ౩౧

అథ "దివ్యందదామితేచక్షు"రితివదపేక్షితంసాక్షాత్కారందాస్యా
మీతిభగవతోక్తే దూరస్థస్యకాలాంతరేపితత్సంభవమాశంక్యశీఘ్రంప్రో
చితంతత్సంశ్లేషవిశేషమపేక్షతే।కదాపునరితి॥ పునశ్శబ్దస్సాశంకత్వద్యో
తకః సాక్షాత్కారమాత్రాద్విశేషద్యోతకోవా । "శంఖచక్రగదాప
ద్మైరంకితంపాదపంకజం। శరచ్చంద్రప్రతీకాశనఖరాజివిరాజితం। సురా
సురైర్వంద్యమానమృషిభిశ్చింతితంసదా । మూర్ధానంమామకందేవతా
వకంమండయిష్యతి।సంచింతయేద్భగవతశ్చరణారవిందంవజ్రాంకుశధ్వజ
సరోరుహలాంఛనాఢ్య"మిత్యాదిప్రసిద్ధమాకారమనుసంధత్తేశంఖరథాం

గేత్యాదినా। "ఏషబ్రహ్మలోకస్సమ్రాడితి" హోవాచ' "రాజాధిరాజస్స ర్వేషా" మితిశ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధసామ్రాజ్యచిహ్నత్వాభిప్రాయేణలాంఛనశబ్దః। తథాచోక్తం నారదీయే "భృంగారాసనవాజికుంజరరథశ్రీవత్సచాపేషుభిర్మాలాకుండలచామరాంకుశయవైశ్శైలధ్వజైస్తోమరైః। మత్స్యస్వస్తికవేదికావ్యజనకైశ్శంఖాతపత్రాంబుజైః పాదే పాణితలే నరాన్నృపతితాంయాంతిస్త్రియోరాజ్ఞితా" మితి। త్రివిక్రమేతిసంబుద్ధ్యానిమ్నోన్నతవిభాగానాదరేణసర్వేషాం శిరసికృతపదన్యాసత్వంస్వస్యతదలాభేననిర్వేదశ్చసూచ్యతే। త్వచ్చరణాంబుజద్వయం "అప్రాప్యః కేశవోరాజన్నింద్రియైరజితైర్నరైః" ఇత్యాదిష్వజితేంద్రియైర్దుర్లభతయాప్రసిద్ధస్యతవలక్ష్మీభూమిలీలాకమలంశంఖాదిరేఖాలంకృతాభరణస్థానీయం చరణయుగళంమదీయమూర్ధానం అత్యంతనిహీనస్యత్వత్పాదస్పర్శానర్హస్యదుష్టతమతయాకాళియవత్పాదపద్మదమనీయస్య మేచిరకాలంననమేయమితిత్వత్ప్రీణామవిరహేణదూషితముత్తమాంగం। అలంకరిష్యతి పశ్యన్ సాంసత్వవస్థానాం ప్రేక్షణీయంకరిష్యతీతిభావః। ఏతేనకలిదోషనివృత్తిరప్యర్థితాభవతి। ఉక్తంహిమహాభారతే "యావత్సపాదపద్మాభ్యాంపస్పర్శేమాంవసుంధరాం। తావత్పృథ్వీంపరిష్వంగేసమర్థోనాభవత్కలి" రితి। సంసారాగ్నిదగ్ధోహంత్వత్పాదస్పర్శేనపరీక్షిదివయథాహర్షం సంజీవిష్యామీతిచభావః। అత్ర "యావన్నచరణౌ భ్రాతుః పార్థివవ్యంజనాన్వితౌ। శిరసాధారయిష్యామినమేశాంతిర్భవిష్యతీ" తిభరతవాక్యం "తస్యతామ్రతలౌతాతచరణౌసుప్రతిష్ఠితౌ। సుజాతమృదురక్తాభి రంగులీభిరలంకృతౌ। ప్రయతేనమయామూర్ధ్నా గృహీత్వాహ్యభివందితా" వితి మార్కండేయవచనంచదర్శనీయం। యద్వాముక్తిదశాయాం పరిగృహీతాప్రాకృతశరీరస్యస్వస్యపరమపదపర్యంక నిలయభగవత్పాదమూలప్రవేశేత్వరాతిశయఇహప్రకాశ్యతే॥

విరాజమానోజ్జ్వల పీతవాససం స్మితాతసీసూన స
మామలచ్ఛవిం। నిమగ్ననాభింతనుమధ్యమున్నతం వి
శాలవక్షస్స్థలశోభిలక్షణం॥

ఉక్తప్రకారసందర్శనసంశ్లేషసమనంతర భావిసర్వవిధ కైంకర్యోద్దేశ్యం భగవంతం సమస్తకల్యాణగుణ దివ్యమంగళవిగ్రహాది విశిష్టతయా ప్రాప్యంచతుర్దశభిశ్శ్లోకైరనుసంధత్తే, తత్ర ప్రథమశ్లోకస్య పూర్వార్ధేన పీతాంబరపరభాగవిచిత్రితాం "అతసీపుష్పసంకాశః పీతవాసా జనార్దనః । వ్యభ్రాజత సభామధ్యే హేమ్నీవోపచితోమణి"రితి మహాభారతోక్తాం దివ్యస్వరూపస్య సముదాయశోభామనుభవతి ॥ విరాజమానోజ్జ్వల పీతవాసమితి ॥ పీతాంబరస్యశ్యామవర్ణవిగ్రహయోగాత్స్వతశ్చవిరాజమానత్వముజ్జ్వలత్వంభాస్వరత్వంచ । స్మితశబ్దోత్రవికాసార్థః । అతసీసూనంఅతసీప్రసూనం । శ్యామలరమణీయతయా విగ్రహస్యతత్సమత్వం। అమలచ్ఛవిం ఉజ్జ్వలకాంతిం ధ్యాయతాం దోషప్రతిభటద్యుతిమితివా ।అవయవేషు ప్రథమం అజనిష్టచకస్యనాభేరితి ప్రాగుక్తపారమ్య వ్యంజకం పితామహోత్పత్తిస్థానం నిర్దిశతి నిమగ్ననాభిమితి । నిమ్ననాభిమిత్యర్థః । ఉదరస్యాశేషభువనగర్భత్వేపి కృశత్వేనాద్భుతత్వమభిప్రేత్యాహ తనుమధ్యమితి । తథాచాహుశ్శ్రీవత్సాంకమిశ్రాః "అండానాంత్వదుదరమామనంతి సంతస్స్థానం తద్వరదకథన్ను కార్శ్యమస్య । మాహాత్మ్యం స్వత ఇహయే షు నూనమేషామ్మృద్ధిస్స్యాత్ప్రమహిమకరీనహీతరేషా"మితి। ఉన్నతం అతిహ్రస్వత్వాదిదోషరహిత సర్వాధికత్వవ్యంజక దివ్యవిగ్రహమిత్యర్థః । విశాలేత్యాది అతివిశాలభుజాంతరశోభమానప్రకృతితత్త్వనిరూపకలక్ష్మీనివాసశ్రీవత్సలక్షణం । అత్రద్వితీయాంతానాంసర్వేషాంభగవంతమితివక్ష్యమాణేనాన్వయః॥ ౩౨

చకాసతంజ్యాకిణకర్కశైశ్శుభై శ్చతుర్భిరాజానువిలంబిభిర్భుజైః । ప్రియావతంసోత్పలకర్ణభూషణశ్లథాలకాబంధవిమర్దశంసిభిః ॥

భుజమధ్యశోభానుసంహితా, అథవీరశృంగారచిత్రితాం భుజశోభామనుసంధత్తే ॥చకాసతమితి॥ అవతారదశాయాం విరోధి నిరాకరణార్థ వ్యాపారవ్యంజకై ర్జ్యాకిణైరంకితత్వం పరవిగ్రహభుజేష్వపి తదభేదానుసంధానేన నిర్దిశతి జ్యాకిణకర్కశైరితి ।శుభైః ఔదార్యవీర్యసౌందర్యా

దిశాలిభిః। పరరూపేపిచతుర్భుజత్వంప్రమాణసిద్ధమితిప్రకాశయితుమా
హ చతుర్భిరితి । యథోక్తంవిష్వక్సేనసంహితాయాం ‘‘వైకుంఠేతు ప
రేలోకేశ్రీసహాయోజనార్దనః । ఉభాభ్యాంభూమినీళాభ్యాం సేవితః ప
రమేశ్వరః।మహాయోగీజగద్ధాతాదివ్యసింహాసనోపరి।దివ్యసంస్తరణోపే
తే శేషాహిఫణిమండితే। పంచోపనిషదామ్నాత దివ్యమంగళవిగ్రహః।అ
ప్రాకృతతనుర్దేవో నిత్యాకృతిధరోయువా । నిత్యాతీతోజగద్ధాతానిత్యై
ర్ముక్తైశ్చ సేవితః । బద్ధాంజలిపుటైః హృష్టైర్నిర్మలైర్నిరుపద్రవైః । చ
తుర్భుజశ్శ్యామలాంగశ్శ్రీభూభ్యాం సహ నీళయా । విమలైర్భూషణై
ర్నిత్యైర్భూషితోనిత్యవిగ్రహః । పంచాయుధైస్సేవ్యమానశ్శంఖచక్రధ
రోహరిః । సహస్రస్థూణసంయుక్తే మంటపేపరమేశ్వరః । విన్యస్యవా
మకంబాహుమాసనేవామపార్శ్వకే। దక్షిణంజానుశేస్య స్తంలంబయన్
జగతాంపతి’’రితి।ఏవమేవధ్యానంభాష్యకారైర్నిత్యేప్రోక్తం।బలపౌష్క
రేతు‘‘దేవోవైకుంఠనాథస్తు అనంతాసనసంస్థితః। సేవ్యశ్శ్రీభూమినీళా
భిః ప్రాదుర్భావైస్తుచాఖిలైః । శంఖచక్రధరోనిత్యంజానున్యస్తైకహస్త
వాన్।అభయప్రదహస్తశ్చ నీలజీమూతసన్నిభః।ధ్యాతవ్యోనిత్యలోకస్థో
భుక్తిముక్తిఫలప్రద’’ఇతి। అత్రాభయప్రదహస్తత్వాది వైషమ్యమవస్థా
భేదాదుపపద్యతే।యత్తుకైశ్చిదుక్తం‘ముఖంకిమస్యకౌబాహూ, బాహూ
రాజన్యఃకృత’ఇతి పురుషసూక్తవాక్యాభ్యాం ‘దశహస్త్యా అంగుళయోద
శపద్యా ద్వావూరూ ద్వౌబాహూఆత్మైవపంచవింశ’ఇత్యైతరేయకో
క్త్యా‘పాణిభ్యాంత్రయీంసంభరతీ’త్యాదిరహస్యామ్నాయోక్త్యాచ పర
స్యద్విభుజత్వంసిద్ధ్యతీతి తదయుక్తం। తేషాంవాక్యానాంప్రకరణాదిభిరస్య
పరత్వేనపరస్యచతుర్భుజత్వప్రతిషేధాదర్శనాత్। యచ్చోక్తం శ్రీసాత్వ
తే‘‘నాదావసానగగనే దేవోనంతస్సనాతనః ।శాంతస్సంవిత్స్వరూపస్తు
భక్తానుగ్రహకామ్యయా । అనౌపమ్యేనవపుషాహ్యమూర్తోమూర్తతాం
గతః । విశ్వమాప్యాయయన్కాంత్యాపూర్ణేన్ద్వయుతతుల్యయా । వర
దాభయదేనైవశంఖచక్రాంకితేనచ ।త్రైలోక్యోద్ధృతిదక్షేణ యుక్తః
పాణిద్వయేనస’’ఇతి।తదిదంతత్రత్యహృద్యాగవిశేషవిధిపరం। శ్రీపౌష్క

రే‘‘ద్విభుజంపురుషాకారంయుక్తమాదిత్యసన్నిభైః। ధ్యాజై రాభరణైశ్చిహ్నై శ్శంఖచక్రాదిసంజ్ఞితై’’రితి। సౌమంతవేచ ‘‘నిరస్తాద్విభుజాసోమ్యాశ్శంఖచక్రకరాంకితా।మహాపురుషరూపాచసుప్రసన్నావిలక్షణా’’తి భారద్వాజేచ ‘‘ద్విబాహుర్వాప్యశ్చక్రధృత్వాణిర్దక్షిణ శ్శంఖధృత్పరః। ఉపవిష్టంతుమోక్షార్థీఉద్ధితంవిశ్వసిద్ధయ’’ఇతి। సాంకర్షణేచ ‘‘పురుషోత్తమస్యదేవస్య శుద్ధస్యస్ఫటికత్విషః। సమపాదస్యపద్మస్థే ద్విహస్యైకవక్త్రస్యసంస్థితిః। వరదాభయహస్తాద్వావప్రవృత్తాఖ్యకర్మణి’’ఇతి। ఏతాన్యన్యానిచైవంవిధాని వాక్యానితత్తద్రూపసద్భావమాత్రపరాణి। యత్పునరానందాఖ్యసంహితాయాముక్తం ‘‘స్థూలమష్టభుజం ప్రోక్తం సూక్ష్మంచైవచతుర్భుజం। పరంతుద్విభుజంప్రోక్తం తస్మాదేతత్త్రయం యజే’’ దితి। ఏతదపిపరరూపమధికృత్యైవబహ్వీషుసంహితాసుచతుర్భుజత్వప్రతిపాదనాదిచ్ఛాగృహీతాభిమతోరుదేహస్య దేవస్య వైకల్పిక ధ్యానపరతయా సుసంగతం। దృశ్యతేచ నృసింహ కృష్ణాద్యేకైకరూపే ష్వేవద్విభుజత్వ చతుర్భుజత్వవర్ణ భేదాద్యవాంతరవైషమ్యంపరస్మింశ్చ నిత్యోదితశాంతోదితాదివిభాగస్సంప్రతిపన్నఇతి సర్వంసుస్థం। అత్రశ్లోకే జ్యాకిణేత్యాదినా స్వభక్తసంరక్షణార్థం మహావీరత్వం ప్రియావతంసే త్యాదినాస్వానురూపవీరపత్నీసంబంధస్తత్పురస్కారేణ సర్వైరభిగమనీయత్వంచ సూచ్యతే ॥ ౩౩

ఉదగ్రపీనాంసవిలంబికుండలాలకావలీబంధుర కంబు
కంధరం। ముఖశ్రియా న్యక్కృత పూర్ణనిర్మలామృ
తాంశుబింబాంబురుహోజ్జ్వలశ్రియం ॥ ౩౪

ఏవంపీతాంబరప్రభృత్యారోహణక్రమేణభుజానుభవానంతరందివ్యకంఠశోభాంముఖశోభాంచానుసంధత్తే ॥ ఉదగ్రేతి॥ ఉదగ్రమున్నతంపీనమకృశం ఉదగ్రపీనాంసవిలంబిభ్యాం కుండలాలకావళిభ్యాం బంధురా సుందరాకంబువదభిరామాత్రిరేఖాలంకృతా కంధరా యస్యసతథోక్తః రేఖాత్రయాంకితాగ్రీవా కంబుగ్రీవేతికథ్యతే ।కుండలాలకసమభివ్యాహారః పరభాగకాంతివ్యంజనార్థః।‘‘పాపంహారతియత్పుంసాం స్మృతంసం

కల్పనామయం। తత్పుండరీకనయనంవిష్ణోర్ద్రష్ట్యాయ్యహంముఖ"మిత్యా
దిప్రసిద్ధాంపావనమనోహరాంముఖశోభామనుభవతి ముఖశ్రియేతి । ము
ఖకాంత్యేత్యర్థః న్యక్కృతేత్యాది యస్యముఖశ్రియాన్యక్కృతంపూర్ణ
నిర్మలామృతాంశుబింబమంబురుహోజ్జ్వలశ్రీశ్చసఏవముదీరితః । అం
బురుహశ్రియఉజ్జ్వలత్వంనూతనవికాసకాంతిసౌకుమార్యాదిభిః । అమృ
తాంశుబింబాంబురుహయోర్ద్వాద్వంద్వః తయోరుజ్జ్వలశ్రీరితి తత్పు
రుషః॥ ౩౪॥

{ప్రబుద్ధముగ్ధాంబుజచారులోచనంసవిభ్రమభ్రూలత
ముజ్జ్వలాధరం । శుచిస్మితంకోమలగండమున్నసంల
లాటపర్యంతవిలంబితాలకం॥ ౩౫}

ఉక్తప్రకారాంముఖశోభాంప్రత్యేకావయవభావనయాపునరపి నిర్వి
శతి ప్రబుద్ధేతి॥ ప్రబుద్ధం వికసితం ముగ్ధంనూతనంసౌమ్యంవా । తథాచ
నైఘంటుకాః । ముగ్ధంసౌమ్యేనవేమూఢఇతి । అంబుజవల్లోచనయోశ్చా
రుత్వమాశ్రితదర్శనప్రీతి వికసితత్వేన తదనుగ్రహయోగసౌమ్యతయా
కాంత్యతిశయాచ్చ । సవిభ్రమభ్రూలతమిత్యనేనాపిస్వభక్తసంప్రా
ప్తిజనితోల్లాసాతిశయస్సూచ్యతే । ఉజ్జ్వలాధరంప్రవాళాదిభ్యోప్యధిక
ప్రకాశమానాధరం।విద్రుమముక్తికన్యాయేనాధరశోభయావిశేషితాం
స్మితశోభామాహ శుచిస్మితమితి।అవదాతస్మితమిత్యర్థః। అథవా""స్మయ
న్నివనృపోహంతీ"తివద్వ్యుద్ధాభిసంధింపరిహర్తుమిహశుచిత్వోక్తిః । ఏవం
చోక్తంశ్రీపౌష్కరే""పూర్వకర్మానలార్తానాంధ్యాయతాం ఖేదశాంత
యే। స్వేదంతేందుచయోత్థేనహ్లాదయన్ గోగణేనత్వి"తి । కోమలగండం
సుకుమారకపోలం। ఉన్నసం ఉన్నతనాసావంశం । అలకానాంపశ్చాదం
సలంబిత్వంప్రాగుక్తం, అత్రతుపురస్తాల్లలాటోర్ధ్వభాగలంబిత్వమాహ
లలాటపర్యంతవిలంబితాలకమితి॥ ౩౫॥

{స్ఫురత్కిరీటాంగదహారకంఠికా మణీంద్రకాంచీగుణ
నూపురాదిభిః । రథాంగశంఖాసిగదాధనుర్వరైర్లస
త్తులస్యావనమాలయోజ్జ్వలం॥ ౩౬}

ఈశ్వరత్వేనశంకనీయయోర్బ్రహ్మరుద్రయోరాదిమం రూపం తాప
సవేషేణ కమణ్డవశ్యత్వవ్యంజకం భగవతస్తుకిరీటాదియోగాత్సర్వేశ్వర
త్వఖ్యాపకమిత్యభిప్రాయేణాహ ॥స్ఫురత్కిరీటేతి ॥ కంఠికాకంఠభూష
ణం మణీంద్రః కౌస్తుభః సచజీవతత్త్వాభిమానీ । ఆదిశబ్దేనాపరిమితానిది
వ్యాభరణాంతరాణిసంగృహ్యంతే । రథాంగాదయఃపంచమన స్తత్త్వ
తామసాహంకారసత్వ్యజ్ఞాన బుద్ధితత్త్వసాత్త్వికాహంకారాభి మాని
త్వేనప్రసిద్ధాః । స్పర్శరూపగంధవిశేషైర్లసంతీతులసీలసత్తులసీ తయా ।
యుక్త్యా లసంతీతులసీయస్యాస్సాతథేతివనమాలావిశేష్యతే।స్ఫురదజ్జ్వ
లమితిపదాభ్యామాభరణాదేర్విగ్రహస్యచాన్యోన్యయోగాదపి శోభమా
నత్వంఖ్యాప్యతే । అత్ర "స్రగ్వస్త్రాభరణైర్యుక్తం స్వానురూపైరనూప
మైః । చిన్మయైస్స్వప్రకాశైశ్చ అన్యోన్యరుచిరంజితై" రిత్యాఃకంద్రష్ట
వ్యం। చిన్మయైరస్పృష్టసంసారతత్త్వైదవతాత్మకైరిత్యర్థః॥ ౩౮

చకర్థయస్యాభవనంభుజాంతరంతవప్రియంధామయ
దీయజన్మభూః । జగత్సమస్తంయదపాంగసంశ్రయం
యదర్థమంభోధిరమంథ్యబంధిచ॥ ౩౯

ఈదృశకిరీటాదిభిస్సర్వేశ్వరత్వేనవ్యంజితస్యభగవతస్సామ్రాజ్యం స
లక్ష్మ్యైకస్యేతిత్రిభిశ్శ్లోకైస్సహేతుకమనుసంధత్తే।తత్ర"తతోవలోకితా దే
వాహరివక్షస్స్థలస్థయా। శ్రియమున్నిద్రపద్మాక్షీంవిష్ణువక్షస్స్థలేస్థితాం॥
కాచాన్యాత్వామృతేదేవిసర్వయజ్ఞమయంవపుః । అధ్యాస్తేదేవదేవస్య
యోగిచింత్యంగదాభృత" ఇత్యాదిషూక్తమాహ॥చకర్థయస్యాభవనంభు
జాంతరమితి॥"ఏషనారాయణఃశ్రీమాన్ క్షీరార్ణవనికేతనః ।నాగపర్యంక
ముత్సృజ్యహ్యాగతోమధురాంపురీ" మిత్యాదిప్రసిద్ధమాహతవప్రియంధా
మయదీయజన్మభూరితి।బ్రహ్మాదీనాంసర్వేషాంతత్కటాక్షాధీనవైభవత్వ
మాహజగత్సమస్తంయదపాంగసంశ్రయమితి।యథోచ్యతే"త్వయాదేవి
పరిత్యక్తంసకలంభువనత్రయం।వినష్టప్రాయమభవత్త్వయేదానీంసమేధి
తం।త్వయావలోకితాస్సద్యశ్శీలాద్యైస్సకలైర్గుణైః। ధనైశ్వర్యైశ్చయు
జ్యంతేపురుషానిర్గుణా అపి।సశ్లాఘ్యస్సగుణీధన్యస్సకులీనస్సబుద్ధిమాన్। స

శూరస్య చ విక్రాన్తో యం త్వం దేవి నిరీక్షసే" ఇత్యాది । శ్రీమహాభారతే చ శ్రీవాసవసంవాదే స్వయమేవ దేవదేవ్యాస్స్వవైభవం ప్రదర్శితం । "పుణ్యేషు త్రిషు లోకేషు సర్వే స్థావరజఙ్గమాః । మమాత్మభావమిచ్ఛన్తో యతన్తే పరమాత్మనా ॥ సాహం వై పఙ్కజే జాతా సూర్యరశ్మిప్రబోధితే । భూత్యర్థం సర్వభూతానాం పద్మా శ్రీః పద్మమాలినీ ॥ అహం లక్ష్మీరహం భూమిః శ్రీశ్చాహం బలసూదన । అహం శ్రద్ధా చ మేధా చ సన్నతిర్విజితిః స్మృతిః । అహం ధృతిరహం సిద్ధిరహం త్విడ్భూతిరేవ చ । అహం స్వాహా స్వధా చైవ సన్నతిర్నియతిః కృతిః । రాజ్ఞాం విజయమానానాం సేనాగ్రేషు ధ్వజేషు చ । నివాసే ధర్మశీలానాం విషయేషు పురేషు చ । జితకాశిని శూరే చ సఙ్గ్రామేష్వనివర్తిని । నివసామి మనుష్యేషు సదైవ బలసూదన । ధర్మనిత్యే మహాబుద్ధౌ బ్రహ్మణ్యే సత్యవాదిని । ప్రశ్రితే దానశీలే చ సదైవ నివసామ్యహం । యత్రాహం తత్ర మత్కాన్తా మద్విశిష్టా మదర్పణాః । సప్త దేవ్యో మయాష్టమ్యో వాసం తైష్యన్తి చాష్టధా । ఆశా శ్రద్ధా ధృతిః శాన్తిర్విభూతిస్సన్నతిః క్షమా । అష్టమాం విద్ధి మాం తాసాం పురోగాం పాకశాసనే"తి । శ్రీవిష్ణుస్మృత్యన్తే బ్రహ్మపురాణే చ సహస్రనామస్తోత్రే భగవచ్ఛాస్త్రే చ హిరణ్యగర్భకాశ్యపమఙ్కణధనదాదిసంహితాసు బ్రహ్మరుద్రేన్ద్రాదీనాం తదధీనవైభవత్వం విస్తరేణ ద్రష్టవ్యం । యదర్థం యత్ప్రాప్త్యర్థమితి యావత్ । పరస్పరవిశ్లేషప్రసఙ్గరహితయోరేవ లక్ష్మీతద్వల్లభయోర్విశ్లేషాభినయేన పునః ప్రాప్తిరుచ్యతే । స్వసఙ్కల్పనిబన్ధా చ స్వతన్త్రలీలా న పర్యనుయోగమర్హతి । అమన్థి విష్ణ్వవతారే । అబన్ధి రామావతారే । యథోక్తం "తతస్స్ఫురత్కాన్తిమతీ వికాసికమలే స్థితా । శ్రీర్దేవీ పయసస్తస్మాదుత్థితా ధృతపఙ్కజే"త్యారభ్య "దివ్యమాల్యామ్బరధరా స్నాతా భూషణభూషితా । పశ్యతాం సర్వదేవానాం యయౌ వక్షస్స్థలం హరే"రితి "ఏష సేతుర్మయా బద్ధస్సాగరే మకరాలయే । తవ హేతోర్విశాలాక్షి నలసేతుస్సుదుష్కర" ఇతి చ । అత్ర జగత్సమస్తమితి పాదే నానురూపత్వం పాదాన్తరైరభిమతత్వం చ ప్రఖ్యాపితం ॥

{స్వవైశ్వరూప్యేణసదానుభూతయాప్యపూర్వవద్వి
స్మయమాదధానయా। గుణేనరూపేణవిలాసచేష్టితై
స్సదాతవైవోచితయాతవశ్రియా॥ ౩౮}

ఉక్తమేవాభిమతానురూపత్వమనంతరశ్లోకేనప్రపంచయతి ॥ స్వవైశ్వరూప్యేణేతి॥ స్వస్యవిశ్వశరీరకత్వేనేత్యర్థః।సదానుభూతయా "యోవేత్తియుగపత్సర్వం ప్రత్యక్షేణసదాస్వతః"ఇతిదృశేనసహజప్రత్యక్షేణ సదాసాక్షాత్కృతయేత్యర్థః। ఏతదభిప్రాయేణతదవినాభూతవైశ్వరూప్యస్య హేతుత్వోక్తిః। యద్వా స్వరూపాదిసర్వాకారేణశాంతానంతేత్యాదిప్రక్రియయాసర్వదాగాఢోపగూఢత్వేనానుభవోవివక్షితః। అపూర్వవత్ అదృష్టపూర్వవత్। యద్వా ఇతఃపూర్వమనాలోచితవతఇవేత్యర్థః। విస్మయం అద్భుతరసహేతుభూతంభావం। అనవధికంప్రీతివిశేషమిత్యర్థః। ఆదధానయేత్యత్రాపి సదేత్యభిప్రేతం। ఏతేనస్వభావసిద్ధమభిమతత్వంప్రపంచితం। గుణేనేత్యాదినాతుసర్వప్రకారానురూపత్వముచ్యతే। గుణశబ్దఇహజ్ఞానకారుణ్యాదివిషయః। రూపేణ అప్రాకృతేనాఖిలజగన్మాతృత్వాభివ్యంజకేనదివ్యవిగ్రహేణ। విలాసైఃభగవదభిమతైర్లీలావిశేషైః। చేష్టితైః ఆశ్రితరక్షణావతారాదిభిః। తవైవోచితయేత్యనేన "తుల్యశీలవయోవృత్తాం। దేవత్వేదేవదేహేయం। దేవతిర్యఙ్మనుష్యేష్వి"త్యాదిషూక్తమనురూపత్వంప్రతిపాద్యతే। తవశ్రియేత్యనేన "విష్ణోశ్శ్రీరనపాయినీ"త్యాదిప్రసిద్ధంనిత్యవ్యవస్థితపతిపారార్థ్యంప్రతిష్ఠాపితం। తృతీయాంతానాంతమేత్యుత్తరశ్లోకస్థపదేనాన్వయః॥ ౩౮

{తయాసహాసీన మనంతభోగిని ప్రకృష్టవిజ్ఞానబలైక
ధామని। ఫణామణివ్రాతమయూఖమండలప్రకాశ
మానోదరదివ్యధామని॥ ౩౯}

"వైకుంఠేతుపరేలోకేశ్రియాసార్ధంజగత్పతిః। ఆస్తేవిష్ణురచింత్యాత్మే"తిపురాణప్రసిద్ధమాహ॥ తయాసహేతి ॥ భూమ్యాదిపత్న్యంతరవతోపిశ్రియఃప్రాధాన్యాదిహతదుక్తిః। తదపేక్షయాపిభగవతఃప్రాధాన్యవ్యంజనాయసహశబ్దః। ఆసీనమిత్యనేన 'సహస్రస్థూణేఽనిర్మితేదృఢ

ఉగ్రేయత్రదేవానామధిదేవ ఆస్త'ఇతితవలాకారశ్రుతేః స్మర్యతే । ఉపాత్తాచేయమభియుక్తైః “సర్వాత్మసాధారణ నాథగోష్ఠీపూరే కపిదష్వారమహావకాశం । ఆస్థానమానందమయం సహస్రస్థూణాదినామ్నాతమవాప్నవానీ"తి। అనంతభోగిని “గంధర్వాప్సరసస్సిద్ధాస్సకిన్నరమహోరగాః । నాంతం గుణానాం గచ్ఛంతి తేనానంతోయముచ్యత" ఇతి సుప్రసిద్ధానంతనామ్ని విశ్వంభరాధారణవినియుక్తే మహాభోగిని। ప్రకృష్టవిజ్ఞానబలైకధామని ప్రకృష్టయోర్విజ్ఞానబలయోరేకాశ్రయే । అస్యసంకర్షణాఖ్యవ్యూహాభిమానవిశేషయోగాత్తదనుగుణౌ గుణావిహనిర్దిశ్యేతే । పంచవిధజ్యోతిస్సిద్ధాంతప్రవర్తకత్వేన జ్ఞానప్రకర్షోస్య ప్రసిద్ధః । సర్వాధారభూతభగవద్విగ్రహధారణేనబలప్రకర్షస్యవ్యక్తిః “తేనేయంనాగవర్యేణశిరసావిధృతా మహీ । బిభర్తి మాలాం లోకానాం సదేవాసురమానుషా"మిత్యాదిభిశ్చ। యస్యఫణామణివ్రాతమయూఖమండలైః ప్రకాశమానోదరందివ్యధామ స ఏవ మహాశ్చర్యాకారతయోత్తరార్ధేనోక్తః । దివ్యధామశబ్దోత్ర వైకుంఠాఖ్యమప్రాకృతంనిత్యందివ్యంభగవద్విమానంవదతి

నివాసశయ్యాసనపాదుకాంశుకోపధానవర్షాతపవా
రణాదిభిః । శరీరభేదైస్తవ శేషతాంగతైర్యథోచితం
శేషఇతీరితేజనైః॥ ౪౦

ఉక్తప్రభావంపర్యంకభోగినంవృత్తివిశేషానుగుణ సమాఖ్యాంతరేణాపివిశినష్టి ॥ నివాసేతి ॥ నివాసోదివ్యాయతనం శయ్యాత్వంయోగనిద్రావస్థాయాంఆసనంపర్యంకవిద్యాదిష్వామ్నాతదివ్యసింహాసనం। పాదుకే “అధిరోహార్యపాదాభ్యాంపాదుకేహేమభూషితే । ఏతేహిసర్వలోకస్యయోగక్షేమంవిధాస్యత"ఇత్యవతార దశాయాం ప్రసిద్ధవైభవే। అంశుకంపీతాంబరాది । ఉపధానముత్తమాంగధారకంపాదధారకంచ।వారణశబ్దస్య ద్వంద్వాత్పరత్వాద్వర్షవారణమాతపవారణంచేతి యోజ్యం। ఆదిశబ్దేనపాదపీఠాదిసంగ్రహః । శరీరభేదైరిత్యనేన ‘అపరిమితధాభవతీ'తిన్యాయోభిప్రేతః । తవ కైంకర్యోద్దేశ్యదివ్యమంగళవిగ్రహవిశిష్టస్య । శేషతాం స్వోపకారతాప్రాధాన్యానాదరేణపరోపకారాహ-

తాం। * శేషః పరార్థత్వాదితి సూత్రాభిప్రేతం వేదార్థసంగ్రహే వివృతం। పరగతాతిశయాధానేచ్ఛయోపాదేయత్వమేవ యస్య స్వరూపం స శేష ఇతి। యథోచితం ఉక్తప్రవృత్తినిమిత్తానుగుణమిత్యర్థః। జనైరిత్యేతత్పామరపరీక్షకసర్వలోకప్రసిద్ధిజ్ఞాపనార్థం॥ ౪౦

దాసస్సఖా వాహనమాసనం ధ్వజో యస్తే వితానం వ్య
జనం త్రయీమయః। ఉపస్థితం తేన పురో గరుత్మతా త్వ
దంఘ్రిసమ్మర్దకిణాంకశోభినా॥ ౪౧

ఏవమనంతవత్తదవసరోచితసేవార్థనానావిధరూపభేదైః కింకుర్వాణేన గరుత్మతా సేవితత్వమాహ॥ దాస ఇతి॥ పూర్వశ్లోకే శేషత్వముక్తం అత్ర తు దాసశబ్దేన తదేవ విశేష్యతే। శేషత్వం హ్యచేతనం ప్రత్యచేతనస్యాపి భవతి, దాసత్వం తు చేతనం ప్రత్యేవ చేతనస్యైవ స్యాత్। తథైవ లోకవ్యవహారాత్। అత్ర ప్రథమం దాస ఇత్యుక్తిః సఖిత్వాద్యవస్థాయామపి స్వాభావికస్య దాసత్వస్యానపగమద్యోతనార్థా। ఉచ్యతే హి 'లోకనాథస్య రామస్య సఖా దాసోఽస్మి రావణే'తి। గరుత్మతస్తు సఖిత్వం కదాచిదభినయప్రయుక్తం। యద్వా సమానచిత్తవృత్తిత్వం సఖిత్వమితి దర్శితమిత్యాద్యుక్తచిత్తవృత్తిసామ్యమిహ వివక్షితం। వాహనత్వాదికం తు గమనాద్యవస్థాసు యథార్హం భావ్యం। త్రయీమయః సర్వవేదమయవిగ్రహ ఇత్యర్థః। శ్రూయతే హి 'సుపర్ణోఽసి గరుత్మాన్ త్రివృత్తే శిరో గాయత్రం చక్షు'రిత్యాది। తథా 'తస్య గాయత్రీ చ జగతీ చ పక్షావభవతాం ఉష్ణిక్చ త్రిష్టుప్చ పృష్ఠ్యౌ అనుష్టుప్చ పఙ్క్తిశ్చ ధుర్యౌ బృహత్యేవోక్తిరభవత్ స ఏతం ఛందోరథమాస్థాయైతమధ్వానమనుసమచర'దితి। పురః ఉపస్థితం పురస్తాదాభిముఖ్యేన సేవితమిత్యర్థః। త్వదంఘ్రిసమ్మర్దకిణాంకశోభినేత్యేతత్పూర్వోక్తజ్యాకిణన్యాయేన కమఠావశ్యకాభినయదశాయాం భావ్యం।

త్వదీయభుక్తోజ్ఝితశేషభోజినా త్వయా నిసృష్టాత్మభరేణ
యద్యథా। ప్రియేణ సేనాపతినా న్యవేది తత్తథానుజా
నంతముదారవీక్షణైః॥ ౪౨

అథ భగవతస్స్వవైభవానురూపం స్వసంకల్పకల్పిత నిత్యాధికారసే
నాపతిసేవాప్రకారమభిదధానః శ్రీశభుక్తోజ్ఝిత శేషజీవన ఇతి శ్లోకో
క్తమాహ॥ త్వదీయభుక్తోజ్ఝితశేషభోజినేతి॥ త్వదీయభుక్తం త్వద్భుక్త
మిత్యర్థః। యద్భోక్తవ్యతయా భోజనపాత్రే నిహితే కించిదభుక్తం స్యా
త్తద్భుక్తోజ్ఝితమిత్యుదీర్యతే తదేవాత్ర భుక్తశిష్టతయా శేషశబ్దార్థః। య
ద్వా భుక్తోజ్ఝితైకదేశవిషయోఽయం శేషశబ్దః। అంశాంతరస్యాన్యార్థత
యా విభజనీయత్వోక్తేః। త్వయా నిసృష్టాత్మభరేణ స్వచ్ఛందవృత్తినా
త్వయా సమర్పితాత్మభరేణేత్యర్థః। అసురనిరాకరణాదిషు సేనానిర్వహ
ణాదిభారస్సేనాపతిత్వేన కల్పితే హ్యస్మిన్ విన్యస్యతే। అత స్తన్నియోగపూ
ర్వకమన్యే ప్రవర్తంతే। జగత్సృష్ట్యాదిభారోఽస్మిన్ సమర్పిత ఇతి కేషాంచి
ద్వ్యాఖ్యానం తు భగవదధీనత్వప్రభావాతిశయప్రశంసార్థం। ఏకస్యై
వహి సర్వశరీరిణో బహు స్యామితి సంకల్పకృతత్వమితి ప్రాగేవ స్థాపితం।
అతఏవ శ్రీమతి విష్వక్సేనే న్యస్తసమస్తాత్మైశ్వర్యమితి శ్రీవైకుంఠగద్యో
క్తిరపి భక్తానాం స్వామిసేవావిఘ్నప్రశమనే పరిజననియోగాదౌ చ యో
జనీయా। విష్వక్సేనమంత్రే తు విశ్వసృజ ఇతి పదముక్తవత్ప్రభూతసృష్టి
మాత్రపరం, విశేష్యభూతపరమాత్మపర్యంతం వా నేతవ్యం। నిత్యానాం జ్ఞా
నభోగయోరీశ్వరేణ మిథశ్చాత్యంతసామ్యేపి విగ్రహాధికారయోర్వైష
మ్యం భగవన్నిత్యేచ్ఛాసిద్ధం। ప్రియమాణేత్యేతదనంతగరుడాదిష్వపి సమా
నం। అత్ర తు విజ్ఞాపనాధికారిణి వాక్యానతిలంఘనార్థం విశేషత ఉక్తం। ని
వేదితమితి పాఠే యదిత్యస్య తదితి ప్రతినిర్దేశోఽధ్యాహర్తవ్యః। న్యవేదితదితి
పాఠస్సమీచీనః। యద్వృత్తే పూర్వం ప్రయుక్తే హి తద్వృత్తమనంతరం ప్ర
యోక్తవ్యమేవేతి హ్యాహుః। సేనాపతినివేదితస్య భగవదభిమతత్వమా
హ తత్తథానుజానంతముదారవీక్షణైరితి। భగవతి తత్ప్రియజనే చ సర్వజ్ఞే
ప్యేవం నివేదనప్రేక్షణాదివ్యాపారాస్స్వచ్ఛందలీలాప్రవృత్తాః। యద్య
థా తత్తథేతి స్వరూపప్రకారయోరవిసంవాదార్థం। వీక్షణానాముదా
రత్వమైశ్వర్యవ్యంజకతయా సౌందర్యాదిగుణాశ్రయతయా త్వదాజ్ఞాభిప్రా
యగర్భతయానందప్రదత్వాచ్చ॥

హతాఖిలక్లేశమలైస్స్వభావత స్త్వదానుకూల్యై
కరసైస్తవోచితైః । గృహీతతత్తత్పరిచారసాధనై
ర్నిషేవ్యమాణం సచివైర్యథోచితం॥ ౪౩

తఏతేనిత్యసూరిషు ప్రధానతమాస్త్రయఉక్తాః అథతద్వ్యదసంఖ్యాత నిత్యసూరిసేవాప్రకారమాత్మనః ప్రాప్య త్వేనాభిసంధాయాహ॥ హతా ఖిలేతి ॥ అవిద్యాస్మితరాగద్వేషాభినివేశాః క్లేశాః తఏవమలత్వేనోచ్యం తే।తదవినాభూతత్రిగుణాత్మకప్రకృతిసంబంధోవా । అప్రతిబుద్ధాస్సర్వే క్లేశాక్రాంతాః ప్రతిబుద్ధాస్తుకతిపయక్లేశరహితాః ఉపాయతోనివృత్త నిఖిలక్లేశాస్తుముక్తాః నిత్యాస్త్వనాదినిర్ధూతనిఖిలక్లేశా ఇత్యభిప్రాయేణ స్వభావతఇత్యుక్తం। శ్రూయతేహి ‘తద్విష్ణోః పరమంపదగ్ సదాపశ్యం తిసూరయ’ఇతి। నహ్యేతస్మిన్ ప్రభావవిషయం సదాదర్శనకర్తౄణాం ముక్తానామభిధానాత్। నిత్యసర్వజ్ఞత్వాదేవక్లేశాదెరనవకాశః। ఏతే షాం ‘తద్విప్రాసోవిపన్యవోజాగృవాగ్ సస్సమింధత’ఇత్యుక్తమనుభ వప్రకారమభిప్రేత్యాహ త్వదానుకూల్యైకరసైరితి । త్వచ్ఛేషత్వాను రూపపారతంత్ర్యానుగుణకైంకర్యైకరుచిభిరిత్యర్థః । సదానుకూల్యే తిపాఠేప్యయమేవార్థః । తవోచితైః అనాదిసర్వజ్ఞత్వాప్రాకృతవిగ్ర హవత్త్వాదిభిస్త్వదనురూపైరిత్యర్థః। ఏతద్విశేషణత్రయమేతేషాంభగ వదాయత్తం।ఇదంచానంతగరుడాదీనామపిసమానం।పరిచారసాధనాని ఛత్రచామరాదిసేవోపకరణాని।సచివైః ఆసన్నసేవాయాంతత్తద్విభూ తివిశేషనిర్వహణేచనియుక్తైస్సూరిభిః । యథోచితం తత్తదధికారనియో గస్యసేవ్యాభిప్రాయస్యస్వాభావికదాసత్వస్యచానుగుణమిత్యర్థః॥

అపూర్వనానారసభావనిర్భరప్రబుద్ధయాముగ్ధవిదగ్ధలీల
యా।క్షణాణువత్క్షిప్తపరాదికాలయా ప్రహర్షయంతం
మహిషీంమహాభుజం॥ ౪౪

ఈదృశస్యభగవతస్సర్వేషు వ్యాపారేషు లక్ష్మీసామరస్య మభిప్రే త్యాహ॥ అపూర్వేతి ॥ ఉక్తంచ శ్రీవత్సాంకమిశ్రైః ‘‘క్రీడేయంఖలునా న్యథాస్యరసదాస్యాదైకరస్యాత్తయే’’తి । అపూర్వానవద్యనరసభావపరం

పరాయా ముత్తరోత్తరస్య విలక్షణత్వ మననుభూతజాతీయవదాశ్చర్య త్వంవా వివక్షితం। రసభావాః గాంధర్వవేదప్రదర్శితాఃఏరశ్శృంగారాద యఉత్సాహాదయశ్చ। తైర్నిర్భరప్రబుద్ధయా పరిభూతసంతతయా। మా ధుర్యవైదగ్ధ్యసంభేదాదద్భుతత్వమభిప్రేత్యాహ ముగ్ధవిదగ్ధలీలయేతి। లీ లాయానిత్యనిరతిశయత్వంవ్యనక్తి క్షణాణువత్క్షిప్తపరాదికాలయేతి। క్ష ణమేవపర్వతస్థానీయంకృత్వా తస్యాణుస్వాత్మత్వమపీకదేశ ఇతి కల్పితో యందృష్టాంతః। తద్వత్పరాదికాలక్షేప్తృకత్వాతిశయోక్తిః। చతుర్ముఖస్యా యుః పరో నామ కాలః। ఆదిశబ్దేనాసంఖ్యాతచతుర్ముఖాతికాంతికాలవ్యం జనం। స్మర్యతే హి "గంగాయాస్సికతా ధారా యథా వర్షతి వాసవే। శ క్యా గణయితుం లోకే న వ్యతీతాః పితామహాః" ఇతి। మహిషీం ప్రధానప త్నీం శ్రియమిత్యర్థః। ఉక్తం చ తస్యాః ప్రధానతమత్వే నైవమ్యం శ్రీవై కుంఠగద్యే "శేష శేషాశనాదిసర్వం పరిజనం భగవతస్తత్తదవస్థోచిత పరిచ ర్యాయామాజ్ఞాపయంత్యేతి। ప్రహర్షయంతమితి వర్తమాననిర్దేశస్సదా తనత్వాభిప్రాయః। ఏవం ప్రహృష్టాయాః ప్రియాయాః "బభూవ హృ ష్టా వైదేహీ భర్తారం పరిషస్వజే" ఇత్యుక్తప్రకారేణ సర్వస్వభూత పరిష్వం గప్రదానానుగుణం ప్రియస్య భుజవైభవమాహ మహాభుజమితి। ఉక్తం హ్యేవ తారేతద్భుజమహత్త్వం "బాహుచ్ఛాయామవష్టబ్ధో యస్య లో కో మహాత్మన" ఇతి॥ ౪౪

అచింత్యదివ్యాద్భుతనిత్యయౌవనస్వభావలావణ్యమయా
మృతోదధిం। శ్రియశ్శ్రియం భక్తజనైకజీవితం సమర్థ
మాపత్సఖమర్థికల్పకం॥ ౪౫

అథ ప్రథమప్రస్తుతాం యౌవనవిశేషితాం సర్వచిత్తాకర్షకసముదాయ శోభాహాశ్రయణీయత్వభోగ్యత్వోపయికగుణవిశేషాంశ్చ సంకలయ్యా నుభవతి॥ అచింత్యేతి॥ అచింత్యం పరమయోగిభిరప్యపరిచ్ఛేద్యం కుతర్కై- రసంభావితమితి ప్రతిపత్తుమశక్యం చ। దివ్యం అప్రాకృతం। అద్భుతం సదానుభూతత్వేప్యదృష్టపూర్వవదాశ్చర్యావహం। నిత్యం కౌమారవా ర్ధకావస్థాపరిచ్ఛేదరహితం। యౌవనం లోకే బాల్యానంతర్యేణోపల

మణీయః కశ్చిద్రమణీయసంస్థానవిశేషః । సఏవస్వభావస్స్వాసాధారణ ధర్మోయస్యసఇత్యమృతోదధిర్విశేష్యతే। సచలావణ్యమయః లావణ్య ప్రచురః । లావణ్యంసముదాయశోభా । తదేతల్లక్షయంతి "భూయిష్ఠం తేజఏవాద్భిర్బహుళాభిర్మృదూకృతం । చక్షురానందజననంలావణ్యమి తికథ్యత" ఇతి । నిరతిశయభోగ్యమహత్తరాకారత్వమభిప్రేత్యామృతో దధిత్వోపచారః । అప్రాకృతామృతద్రవ్యాత్మకత్వంవావివక్షితం । పూ ర్వంకశ్శ్రీశ్శ్రియఇతి పరత్వస్థాపనాయోక్తం అత్రతుకైంకర్యోద్దేశ్యంని రతిశయభోగ్యంరూపంసపత్నీకమితిజ్ఞాపయితుమాహ శ్రియశ్శ్రియమి తి। భక్తజనైకజీవితం- భక్తజనానాంప్రధానజీవితం । "మచ్చిత్తామద్గత ప్రాణా" ఇత్యాదికమిహభావ్యం । యద్వాభక్తజనాఏవజీవితంయస్యస తథోక్తః । తథావిధప్రీత్యతిశయాదేవహిస్వయమేవాహ జ్ఞానీత్వాత్మై వమేమత"మితి "మమప్రాణాహిపాండవా" ఇతిచ । సమర్థంజగత్సృ ష్ట్యాదావిహాశ్రితానాంసామ్యభోగప్రదానే తద్విరోధినిరసనేచ ప్రతిబం ధకైః ప్రతిహంతుమశక్యమితిభావః। తథాచగీయతే "పరిత్రాణాయసా ధూనా"మిత్యాది । ఆపత్సఖం- ఆశ్రితానామాపది ప్రియసఖన్యాయేనస మానార్థతయావస్థితమిత్యర్థః। అర్థికల్పకమిత్యత్రస్వార్థేకః। అర్థినాం కల్పద్రుమవత్సర్వాపేక్షితప్రదమితియావత్ ।తథాచసూత్రితం * ఫలమ తఉపపత్తేరితి। యద్వా అర్థినఃకల్పద్రుమభూతాయస్యసోర్థికల్పకః। త దాహ "ఉదారాస్సర్వఏవైత" ఇతి । అథవా స్వయమర్థినః కల్పయతీ త్యర్థః । క్షేత్రజ్ఞానాంతత్త్వపురుషార్థాధికారదశాపిహిపరమపురుష కల్పితా॥ ౪౫

భవంతమేవానుచరన్నిరంతరప్రశాంతనిశ్శేషమనోర
థాంతరః । కదాహమైకాంతికనిత్యకింకరఃప్రహర్ష
యిష్యామిసనాథజీవితః॥ ౪౬

ఏవంప్రాప్యంభగవంతంయథావస్థితమనుసంధాయ తజ్జనితహర్ష ప్రకర్షేణ పరమపురుషార్థకాష్ఠాభూతంనిరుపాధికకైంకర్యమభ్యర్థయతే॥ భవంతమితి॥ ప్రాప్యప్రాపకత్వానుగుణప్రాప్తిసక్త సర్వాకారపరిపూర్ణ

మిత్యర్థః। కర్మాధీనసేవాంతరనివృత్తివ్యంజనార్థ ఏవకారః। ఏతేన “గీతిజ్ఞో యది యోగేన నాప్నోతి పరమంపదం। రుద్రస్యానుచరో భూత్వా తేనైవ సహ మోదత” ఇత్యాదిషూక్తం రుద్రాద్యనుచరణం చ వ్యవచ్ఛిన్నం భవతి। యద్వా ముక్తస్య స్వేచ్ఛయా భగవత్పరిజనసేవాపి తచ్ఛేషిపర్యంతత్వబుద్ధిపూర్వికేత్యభిప్రాయః। అనుచరః తత్తదవస్థోచితవృత్త్యా సేవమాన ఇత్యర్థః। అత్ర త్వవాంతరసేవావ్యావృత్త్యర్థం నిరంతరమిత్యుక్తం। ఉత్తరావధిరాహిత్యమభిప్రేత్య వర్తమానవ్యపదేశః। “ఏతమానందమయమాత్మానముపసంక్రమ్య ఇమాంల్లోకాన్ కామాన్నీ కామరూప్యనుసంచరన్” ఇతి శ్రుతిశ్చానేన సూచ్యతే। అత్ర “కురుష్వ మామనుచరం। భవాంస్తు సహ వైదేహ్యా గిరిసానుషు రంస్యతే। అహం సర్వం కరిష్యామి జాగ్రతః స్వపతశ్చ తే। తవానుభూతిసంభూతప్రీతికారితదాసతాం। దేహి మే కృపయా దేవ న జానే గతిమన్యథా। సర్వావస్థోచితాశేషశేషతైకరతిస్తవ। భవేయం పుండరీకాక్ష త్వమేవైవం కురుష్వ మామ్” ఇత్యాదికమనుసంధేయం। ఏవంవిధకైంకర్యసిద్ధ్యర్థం ప్రయోజనాంతరేచ్ఛా త్వయైవ ప్రశమనీయేత్యభిప్రాయేణాహ ప్రశాంతనిశ్శేషమనోరథాంతర ఇతి। ఐకాంతికః ఏకస్మిన్నేవ నియతః। యద్యపి బ్రహ్మరుద్రప్రాప్త్యా క్వచిదపునరావృత్తిరుచ్యతే। తథాపి “బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే। పరస్యాంతే కృతాత్మానః ప్రవిశంతి పరం పద” మిత్యుక్తన్యాయాత్ క్రమేణ ముక్తిపర్యంతత్వం తత్రాభిప్రేతం। అతోఽత్ర నిత్యశబ్దేన దేవతాంతరకింకరత్వవ్యవచ్ఛేదః। తదేతత్ “క్వాహమత్యంతదుర్బుద్ధి” రిత్యాదివాదినం పుండరీకం ప్రతి భగవతోక్తం “ఆగచ్ఛ వత్స భద్రం తే పుండరీక మహామతే। మహాప్రధారీ నిత్యాత్మా మమ పాదపరిగ్రహ” ఇతి। ప్రహర్షయిష్యామి త్వద్దాసభూతస్యైవ త్వత్ప్రహర్ష ఏవ ప్రధానం ప్రయోజనమితి భావః। ఏవం స్వాధీనస్వార్థకర్తృత్వభోక్తృత్వభ్రమరహితకైంకర్యప్రార్థనా కృతా భవతి। ఇతః పూర్వం త్వదుపేక్షయా త్వత్సనాథోఽపి నాథహీన ఇవాహమాసం ఈదృశం దైన్యం త్వత్సంకల్పాదేవ హి మే నివృత్తమిత్యభిప్రాయేణాహ సనాథజీవిత ఇతి॥ ౯౬

ధిగశుచిమవినీతం నిర్భయం మామలజ్జం పరమపురుష యోఽహం
యోగివర్యాగ్రగణ్యైః । విధిశివసనకాద్యైర్ధ్యాతుమత్యంత
దూరం తవ పరిజనభావం కామయే కామవృత్తః॥ ౪౭

నన్వేవం ముముక్షుదశాం మయాత్వం ప్రాపితోఽసి ఇయంచ మద్గుణా-
స్వాదగర్భతయా ముక్త్యవస్థాసమానా త్వయా సనకాదిభిరివ కంచిత్కా-
లమనుభూయతామితి భగవదభిప్రాయమాశంక్య స్వస్య కార్పణ్యస్థేమ్నే
విలంబాక్షమతయా త్వరాతిశయవ్యంజనాయ చ దుర్లభప్రార్థినం స్వా-
త్మానం నిందతి। ధిగశుచిమితి। ధిక్ఛబ్దయోగాద్ద్వితీయా। నను "ఆత్మనిందాత్మ
పూజా చే"తి స్వనిందాపి నిషిద్ధా । సత్యం, నతు సర్వత్ర యథాఖల్వాంజ-
నేయాదేః స్వప్రశంసా క్వచిద్గుణః తథాత్మనిందాప్యేతస్య స్వదైన్య ఖ్యా-
పనస్థల ఇతి। అశుచిం త్వత్కైంకర్యవిరుద్ధప్రకృతిసంస్పృష్టం తదనుబంధిక్లే-
శకర్మాదిదూషితం భావశుద్ధిరహితత్వేపి తద్వృత్తాం భావయంతం చ। నిత్యా-
స్సూరయశ్శాంతదోషా ముక్తాశ్చ త్వత్కైంకర్యయోగ్యాః తత్ర కోఽహ-
మితి భావః । నన్వాచార్యవంతమాత్మానం కిమర్థం నిందసీత్యత్రాహ అ-
వినీతమితి। యద్వాచార్యనియోగే మమావస్థానం స్యాత్ తదా తత్ర బంధువ-
త్ప్రహేణ ముక్తస్స్యాం, మమ త్వాచార్యవత్త్వేపి వినయాభావాత్తాత్త్వికవి-
డంబనాత్కైతవసంవృత్తేతి భావః । అయోగ్యస్య దుర్లభాభిలాషః "పరద్ర-
వ్యేష్వభిధ్యానం మనసానిష్టచింతనం । వితథాభినివేశశ్చ త్రివిధం మానసం
స్మృత"మితి స్మరణాదపచారస్స్యాత్, అతః పురోడాశార్థినశ్శ్వన ఇవ మే
దండనం తస్మాన్నేతి భయరహితోఽహమిత్యాహ నిర్భయమితి। నిర్దయమితి కే-
షాంచిత్పాఠే తు పరమభాగవతభోగ్యే పరమాప్తే విషం సంజనయంతమి-
త్యాచఖ్యుః । అత్రచ మదపరాధేన మదనుబంధినామపి ప్రత్యవాయో భ-
వేదితి జ్ఞాత్వాపి ప్రవృత్తతయా తేషు దయారహితోఽహమితి వ్యాఖ్యాతుం
యుక్తం। మాం అహంకారాదిగ్రస్తమిత్యభిప్రాయః। ఘటదాస్యాస్సార్వ-
భౌమమహిష్యంగాభిలాషవదనుచితవిషయోఽస్య మనోరథ ఇతి సద్భిః పరిహా-
స్యతామనుసంధాయాహ అలజ్జమితి సూరిసేవ్యస్య భగవతస్స్వసంబం-
ధానర్హోత్తుంగత్వం వ్యనక్తి పరమపురుషేతి । స్వస్య నిహీనతమత్వప్ర-

సిద్ధిమిదానీమపిదోషానువృత్తించాభిప్రేత్యాహయోహమితి। యోగిష్వప ర్యాః యోగివర్యాః భగవద్భక్తాః। తథాచగీయతే “యోగినామపిసర్వేషా”మిత్యాది। తేష్వగ్రగణ్యాః ప్రథమపరిగణనీయాః। విధిశివసనకాద్యైరిత్యుభయభావనానాం బ్రహ్మభావనానాంచ సర్వేషాం సంగ్రహః। ధ్యాతుమత్యంతదూరమిత్యనేన కింపునః ప్రాప్తుమితి వ్యజ్యతే। తవపరిజనభావం స్వానురూపానంతగరుడాద్యపరిమితపరిజనవత్తయానిరపేక్షం త్వాం ప్రతికింకరత్వం। యద్వా పరిజనక్రియాం సేవామిత్యర్థః। కామయే న మే కేవలం సంగమాత్రం కింతువిలంబాక్షమతీవ్రతమశ్రద్ధావానస్మీత్యాశయః। కామతోవృత్తం యస్యసకామవృత్తః। లోకశాస్త్రానాదరేణాపరిక్షిత యథేష్టకారీత్యర్థః। “లోకయాత్రాభయంలజ్జాదాక్షిణ్యం ధర్మశీలతా। పంచయత్రనవిద్యంతే నకుర్యాత్తేనసంగతి”మితి సర్వపరిత్యాజ్యోహం కథం త్వత్ప్రాప్త్యర్హ ఇతిభావః॥ ౪౭

అపరాధసహస్రభాజనం పతితంభీమభవార్ణవోద
రే। అగతింశరణాగతంహరే కృపయా కేవలమాత్మ
సాత్కురు॥ ౪౮

యద్యేవం స్వేనాపినిందనీయస్త్వమిదానీమప్యపరాధ్యసితర్హి కథం తేశీఘ్రంమత్ప్రాప్తిందాస్యామీత్యత్రానర్హస్యాపి మమాత్యంతదయనీయతయాత్వత్ప్రాప్త్యర్హతాపాదనమాత్మసాత్కరణంచ కృపయా స్వయమేవకుర్విత్యాహ॥ అపరాధేతి॥ ననిందితమితిపూర్వోక్తమత్రాపరాధసహస్రభాజనమిత్యనూదితం తచ్చక్షమాదిగుణైకభాజనేనత్వయా సర్వంక్షంతవ్యమితిసూచనార్థం। నిమజ్జతఇతిప్రాగుక్తం పతితమిత్యాదినాపునర్గృహీతం। జ్ఞానినాంపుణ్యఫలాంశోపిరాగానువృత్తిహేతుతయాత్యంతభయావహ ఇత్యభిప్రాయేణభీమశబ్దః। ఏవంసంసారస్యాతిఘోరత్వోక్త్యాపిస్వస్యపరప్రాప్తావిలంబాక్షమత్వంప్రతిష్ఠాప్యతే। అగతిమిత్యనేనప్రాగుక్తానన్యగతిత్వంస్థూణానిఖనన్యాయేనస్థిరీక్రియతే। శరణాగతమితిచపూర్వప్రయుక్తరక్షణవ్యాజానువాదః। తేనచ “శరణంచప్రపన్నానాంతవాస్మీతిచయాచతాం। ప్రసాదంపితృహంత్రాణామకుర్వంతిసాధ

వ" ఇతిసామాన్యప్రాప్తంత్వయియుక్తమిత్యసిద్ధమితివ్యజ్యతే।శరణ్యేత్యుక్తం హరిశబ్దేనస్థాపితం। సహ్యర్థః కారుణికోహిశరణ్యః తత్రాపినితరసాధారణం భగవతస్సామర్థ్యం "బ్రహ్మాణమింద్రంరుద్రంచయమంవరుణమేవచ। ప్రసహ్యహరతేయస్మాత్తస్మాద్ధరిరితీర్యత" ఇతిపురాణోక్తం।తథాకారుణికత్వంచాశ్రితానామనిష్టానిహరతీతివివక్షయావ్యంజితం। స్మర్యతేహి "హరిర్హరతిపాపాని, దేవప్రపన్నార్తిహరే" త్యాది। ఉక్తంచపరమసంహితాయాం "యస్మాద్వ్యాప్తంజగత్తేనతస్మాద్విష్ణురితిస్మృతః। హరణాద్దేవదుఃఖానాం హరిరిత్యభిధీయత" ఇతి। "జ్ఞాతంమయావసిష్ఠేనపురాగీతంమహాత్మనా। మహతీమాపదంప్రాప్యస్మర్తవ్యోభగవాన్ హరిః। పరమాపదమాపన్నోమనసాచింతయేద్ధరి" మిత్యాదికమప్యేతదభిప్రాయం। కృపయా లబ్ధావసరమిత్యభిప్రేతం। కేవలం ఇతఃపరంమద్వ్యాపారనిరపేక్షమితిభావః।ఏతేన సాధనాంతరనిష్పాదనద్వారకం రక్షణంవ్యవచ్ఛిద్యతే।ఆత్మసాక్షాత్కారదశాసంభూతంమాముపాయోపేయాంతర వైముఖ్యాకరణేనస్వకైంకర్యైకరసంకురుష్వేత్యాశయః। ధిగశుచిమిత్యుపూర్వోక్తస్వాత్మతిరస్కారానువృత్త్యాత్మన్యాదరద్యోతనాయాత్ర మామిత్యుక్తిః॥ ౪౭

అవివేకఘనాంధదిఙ్ముఖే బహుధా సంతతదుఃఖవ
ర్షిణి। భగవన్భవదుర్దినే పథస్స్ఖలితంమామవ
లోకయాచ్యుత॥ ౪౮

నధర్మనిష్ఠోస్మీత్యారభ్యాకించనఇత్యంతేనోక్తంప్రపంచయతి॥ అవివేకేతి॥ అవివేకరూపైర్ఘనైరంధానిప్రకాశరహితాని దిఙ్ముఖానియస్య తత్తథోక్తం। బహుధా తాపత్రయరూపేణశారీరమానసాదితదవాంతరభేదైశ్చ।సంతతదుఃఖవర్షిణి అవిచ్ఛేదేనప్రతికూలవర్గం సర్వత్రవిదధానే। భగవన్ హేయప్రతిభటకల్యాణైకతాన। త్వమేవమాంమోచయితుమర్హసీతిభావః। ప్రకాశగతివిరోధితయాభవస్యదుర్దినత్వరూపణం। పథః కర్మయోగాదినివృత్తిధర్మరూపముక్తిమార్గాత్। స్ఖలితం ప్రభ్రష్టమిత్యర్థః।మాంత్వత్పాదమూలంశరణంప్రపద్యఇతివాదినమితిభావః।

అవలోకయ అనుగృహ్ణీష్వేత్యర్థః। అచ్యుత నత్వజేయం కథంచనేత్యాదివాదినం త్వామాశ్రితైః చ్యుతో న భవతీత్యభిప్రాయః। "మూఢోయమల్పమతిరల్పవిచేష్టితోయం క్లిష్టం మనోస్య విషయైర్న మయ్యుపరి సంగి। ఇత్థం కృపాం కురు మయి ప్రణతేఖిలేశ త్వాం స్తోతుమంబుజభవోపి హి దేవ నేశః" ఇతి తత్ప్రబంధోక్తం "సోహం తే దేవ దేవేశే" త్యాది శాండిల్యవాక్యం చానుసంధేయం ॥ ౪౯

న మృషా పరమార్థమేవ మే శృణు విజ్ఞాపనమేకమ
గ్రతః। యది మే న దయిష్యసే తతో దయనీయస్తవనా
థ దుర్లభః॥ ౫౦.

అథ సంసారిణామానంత్యేన త్వదధికదయనీయాలాభాత్తత్రైవ మే త్వరా యుక్తా కిం త్వదవలోకనేనేత్యత్ర త్వయాపి లబ్ధం అభూతపూర్వమిత్యాద్యుక్తం ముఖాంతరేణ శరణ్యస్యాప్యనిష్టప్రసంగం సూచయన్ ప్రథయతి॥ నమృషేతి ॥ స్వవాక్యసత్యత్వాభిసంధిద్యోతనాయాత్ర వ్యతిరేకతోన్వయతశ్చ నిర్దేశః। పరమార్థమేవ విజ్ఞాపనం శృణ్విత్యత్ర నేదం స్వరక్షణప్రోత్సాహనమాత్రేణ ప్రయుక్తమిత్యవధారణాభిప్రాయః। విజ్ఞాపనం సర్వజ్ఞేపి స్వామిని దాసోచితం స్వకార్యార్థవాక్యమిత్యర్థః। శృణ్వితి చానాదరపరిహారపరం। ఏకం రక్ష్యరక్షకయోర్ద్వయోరపి లాభార్థతయా ప్రధానభూతం। అథవా ఇదమేకమేవ విజ్ఞాపనం వక్ష్యమాణం, సర్వమేతత్పరికరబంధ ఇతి భావః। అగ్రతః న హి త్వం దూరస్థస్సన్ పురుషాంతరముఖేన విజ్ఞాప్యస ఇతి భావః। మే కర్మయోగాదిసుకృతలేశరహితస్యాపరాధసహస్రభాజనతయా సర్వాధికదుఃఖభాగినః। అత్ర అధీగర్థదయేశాం కర్మణీతి షష్ఠీ। తవ దయావిషయాన్వేషిణ ఇతి భావః। తవ దయనీయ ఇత్యన్వయః। దుర్లభ ఇత్యనేనాన్వయే తు సంబంధసామాన్యే షష్ఠీ నేతవ్యా। మమ చ శరణ్యాంతరం దుర్లభమిత్యభిప్రాయేణ నాథేతి సంబుద్ధిః। ఉక్తం హి పూర్వం చిరాయ మే కూలమివాసి లబ్ధ ఇతి। పరాభవో నాథ న తేనురూప ఇతి ప్రాగుక్తం చాత్ర ప్రతిసంధేయం॥ ౫౦

తదహంత్వదృతేననాథవాన్మదృతేత్వందయనీయవా
న్నచ।విధినిర్మితమేతమన్వయంభగవన్పాలయమా
స్మజీహపః॥ ౫౧

అస్త్వేవందుర్లభస్తతః కింకర్తవ్యమిత్యత్రతమపై మేవలాభేపి త్వయాత్వ రితవ్యం, కింపునస్తవాపిలాభేసతి,తస్మాదావయోరిష్టభంగానిష్టప్రసంగ పరిహారార్థంత్వన్మూలత్వత్ప్రాప్తిసిద్ధంరక్ష్యరక్షకత్వరూపంసంబంధంని వారకరహితనిరంకుశస్వాతంత్ర్యన్నిష్ఫలీకర్తుం నార్హసీత్యభిప్రాయేణాహ।తదహమితి॥ తత్ ఉక్తస్యార్థస్యసత్యత్వాదిత్యర్థః। అహం ముముక్షుస్సన్నాకించన్యధనః । త్వదృతేననాథవాన్ సర్వశక్తేః పరమకారుణికాత్త్వత్తోన్యేనశరణ్యవాన్నభవామీత్యర్థః । మదృతేత్వమిత్యాది। అపరిచ్ఛేద్యాపరాధఫలభూతానంతదుఃఖాకరాన్మత్తోన్యేనత్వం దయావిషయవాన్నభవసి। మత్పరిత్యాగేమాదృశాస్సర్వేపితవపరిత్యాజ్యాస్స్యుః ఏవంసతివిషయాలాభాద్దయాగుణస్తేహీయేతేతిభావః । సర్వస్మాత్సంసారివర్గాత్స్వకార్యసిద్ధ్యర్థంస్వదోషాధిక్యమారోప్యవామదృత ఇత్యుక్తం విధినిర్మితం అనతిక్రమణీయయాదిష్ట్యా నిర్మితం అజ్ఞాతసుకృతవిశేషరూపవ్యాజావలంబిన్యాత్వత్కృపయైవావసరేక్లృప్తమితియావత్। ఏతమన్వయందయావత్త్వదయనీయత్వరూపంసంబంధం । ఏతదన్వయమితి కేచిత్పఠంతి । తత్రాపిసఏవార్థః । ఏతయోరావయోస్సంబంధమితివా । భగవన్నిత్యనేన మోక్షప్రదత్వముక్తప్రాప్యత్వానుగుణముభయలింగత్వముద్ఘాట్యతే। పాలయ సఫలీకురుష్వేతిభావః। మాస్మజీహపఃయద్యప్యహమపర్యనుయోజ్యదుష్కర్మవశాదిమంసంబంధంహాతుమిచ్ఛామి తథాపిత్వయానతథాప్రవర్తనీయోహమితిభావః॥ ౫౧

వపురాదిషుయోపికోపివాగుణతోసాని యథాతథా
విధః । తదయంతవపాదపద్మయోరహమద్యైవమ
యాసమర్పితః॥ ౫౨

అస్త్వేవంత్వదుక్తంసర్వంసత్యముచితంచతథాపి "జ్ఞానానందమయ స్త్వాత్మాశేషోహిపరమాత్మన" ఇత్యాద్యుక్తస్వరూపజ్ఞానమంతరేణస్వ

రూపానురూపపురుషార్థాపేక్షాపూర్వకతదుపాయః కథం తేనిష్పన్నః। త్వ
యిచ సహజసంబంధపరిత్యాగిని మమాపిరక్ష్యరక్షకత్వసంబంధం పరిత్యా
గేకోదోషః త్వం మే హం మ ఇతిచావయోరనాదిర్వివాద ఇదానీమపి నశాం
త ఇత్యత్రస్వామిన్నిత్యాదిభిః ప్రాగపి సంక్షిప్తం తద్వ్యాఏతదనుజ్ఞాక్షరం
యద్ధికించానుజానాత్యోమిత్యేవ తదాహేతి ఛాందోగ్యాధీతానుజ్ఞాక్షర
ప్రదర్శితశేషత్వాభ్యుపగమేనోత్తరమాహ॥ వపురాదిష్వితి॥ ఆదిశబ్దఇం
ద్రియాదిసంగ్రహార్థః । యథోక్తమాత్మసిద్ధౌ "దేహేంద్రియమనః ప్రా
ణాదిభ్యోన్యోనన్యసాధనః । నిత్యోవ్యాపీప్రతిక్షేత్రమాత్మాభిన్నస్స్వత
స్సుఖీ"తి। యోపికోపివా అహంవపురాదిషుయః కశ్చిత్స్యాం, ప్రమాణ
సిద్ధస్యాహమర్థస్య సారభూతేత్వచ్ఛేషత్వేమమనిర్బంధః సామాన్యతశ్చ
స్వానుగుణసారగ్రహణముచ్యతే "యావానర్థ ఉదపానే బహుభ్యశ్చమ
హద్భ్యశ్చశాస్త్రేభ్యోమతిమాన్నరః। సర్వతస్సారమాదద్యాత్పుష్పేభ్య
ఇవషట్పద"ఇత్యాదిభిః, అత్రదేహాత్మభ్రమాద్యనువృత్తిర్భవతువా మా
వా "యోహమస్మిసస్సన్యజ" ఇతి న్యాయమిహాశ్రయామీతిభావః । తథా
పిజ్ఞాతృత్వకర్తృత్వభోక్తృత్వాదివివేకమంతరేణకథముపాయానుష్ఠా
నంఫలితంవాస్యాదిత్యత్రాహ గుణతోపానియథాతథావిధ ఇతి। అణుత్వ
విభుత్వమధ్యమపరిమాణత్వ జడత్వాజడత్వ నిత్యజ్ఞానత్వకరణాధీనజ్ఞాన
త్వాదివివేకోత్రనాతీవాపేక్షితః, అపేక్షితత్వేప్యాత్మస్వరూపప్రకార
యోరత్యంతపరిజ్ఞానేమమశక్తిర్నాస్తి స్వతస్సర్వజ్ఞస్త్వమేవ యోసౌ
యత్ప్రకారశ్చేతి మన్యసేసతథాహమితి సామాన్యతః ప్రబుద్ధోహమితి
భావః।తత్ ఏతావతాపిప్రస్తుతశాస్త్రార్థవిరోధాభావాదితియావత్। అ
యమహం త్వదనుసంహితయథావస్థితాకార శరణవరణానుగుణార్థిత్వ
సామర్థ్యవానహమిత్యర్థః। ఆత్మస్వరూపనిరూపణదశాయామహంశబ్దప్ర
యోగాదహమర్థఏవాత్మేతిస్థాపితంభవతి । తవపాదపద్మయోస్సమర్పితః
"యస్యాస్మినతమంతరేమీ"తి న్యాయాత్త్వచ్ఛేషత్వేనన్యస్తఇత్యర్థః। మయా
త్వద్దత్తకరణకళేబరబుద్ధిశ్రద్ధాకార్పణ్యాదిశాలినా। స్మర్యతేహి "విచి
త్రాదేహసంపత్తిరీశ్వరాయనివేదితుం।పూర్వమేవకృతాబ్రహ్మన్ హస్త

'పాదాదిసంయుతే"తి। ఇతఃపరంత్వయాసహావినాభో మేసభవిష్యతీత్యభి ప్రాయేణాహ అద్యైవేతి। అత్రయుపేక్షణీక మేవమమస్వరూపం తథాపి తస్మిన్నేవక్షణేనిక్షి ప్తఇతి కేషాంచిద్వ్యాఖ్యానంత్వతివాదమాత్రం। ఏవం ముముక్షూణా మాత్మాత్మీయం సర్వంభగవచ్ఛేషత్వేనానుసంధేయమితిని వృత్తిధర్మసారోనిష్కృష్టః।ఉక్తంచైతదుపరిచరాఖ్యానే॥ఆత్మారాజ్యం ధనంమిత్రంకళత్రంవాహనానిచ । ఏతద్భగవతేసర్వమితితత్ప్రేక్షితంస దే"తి। భరతశ్చాహ॥రాజ్యంచాహంచరామస్యధర్మంవక్తుమిహార్హసీ' తి । శ్రీవిష్ణుతత్త్వేచ॥స్వత్వమాత్మనిసంజాతంస్వామిత్వంబ్రహ్మణిస్థితం । ఉభయోరేషసంబంధోనపరోభిమతోమమ । స్వోజ్జీవనేచ్ఛాయదితేస్వస త్తాయాంస్పృహాయది।ఆత్మదాస్యంహరేస్స్వామ్యంస్వభావంచసదాస్మ రే"తి।సర్వసంశయనిర్ణేతానారదశ్చపుండరీకసంజ్ఞాదేవాహ ॥దా సోహంవాసుదేవస్యదేవదేవస్యశార్ఙ్గిణః । శంఖచక్రగదాపాణేస్త్రై లోక్యస్యైకచక్షుష"ఇతి । ఈశ్వరసంహితాయాంమహాదేవశ్చాహ॥దా సభూతాస్స్వతస్సర్వేహ్యాత్మానఃపరమాత్మనః । అతోహమపితేదాసఇ తిమత్వానమామ్యహ"మితి॥ ౫౨

మమనాథయదస్తియోస్మ్యహంసకలంతద్ధితవైవమా
ధవ। నియతస్వమితిప్రబుద్ధధీరథవాకిన్నుసమర్పయా
మితే॥ ౫౩

నసుమయాసమర్పితఇత్యత్ర స్వశేషత్వానుసంధానపూర్వకం స్వాధీ నకర్తృత్వబుద్ధ్యాసమర్పయసిచేత్ ॥యోన్యథాసంతమాత్మానమన్యథా ప్రతిపద్యతే।కింతేననకృతంపాపంచోరేణాత్మాపహారిణా"త్యుక్తఆత్మాప హారాదిదోషఃపరిహృతోనస్యాదిత్యత్రస్వోక్తాభిప్రేతంవివృణోతి ॥ మమ నాథేతి॥ అత్రజీవపరమాత్మయాథాత్మ్యవిషయఃప్రమాణగణఃపదద్వయే ప్రతిసంధేయః। యదస్తీతిస్వానుబంధితయాప్రమాణసిద్ధగుణ విగ్రహాదిస ర్వసంగ్రహః।మమేతివ్యతిరేకోక్త్యాదేహాత్మభ్రమాదిఃపరిహృతః। త్ర్యక్ష రఃబ్రహ్మణిత్రితీయాక్షరవివక్షితంవివిక్తాత్మస్వరూపమాహ యోస్మ్యహ మితి। సకలంతత్ ఆత్మాత్మీయంతత్సర్వం।హిశబ్దేనప్రమాణప్రసిద్ధిద్యోత్య

శ్యతే । తవసర్వకారణతయాసర్వరక్షకతయాచప్రథమాక్షరప్రకృత్యుక్తస్య। ఏవకారేణమధ్యమాక్షరసిద్ధమనన్యార్హత్వంప్రకాశ్యతే। మాధవశ్రియఃపతే। ఏతేననిరుపాధికసర్వశేషిత్వంసూచ్యతే । చతుర్థీవివక్షితమాహ నియతస్వమితి। నిత్యశేషభూతమిత్యర్థః। ఇతిప్రబుద్ధధీఃఏవంత్వత్ప్రసాదసంధుక్షితైశ్శాస్త్రైర్వికసితబుద్ధిరితిభావః। శంకితదోషవ్యవచ్ఛేదాభిప్రాయేణాహ అథవేతి। కిన్నుసమర్పయామి తేసర్వస్వామినస్సర్వేశ్వరస్య తవ పూర్వమశేషభూతంమయేదానీం స్వాతంత్ర్యస్వామిత్వాభిమానపూర్వకంశేషీకర్తవ్యంనకించిదస్తి । అతఃపూర్వశ్లోకకృతంసమర్పణంత్వచ్ఛేషత్వప్రతిపత్తిమాత్రరూపం నతుమదీయస్య త్వచ్ఛేషత్వాపాదనరూపమితిభావః। అత్రపూర్వకృతస్వరూపసమర్పణానుశయేనతదేవప్రతిక్షిప్యత ఇతి పక్షస్త్వప్రతిబుద్ధానామాత్మసమర్పణమభిప్రేత్యోక్తిః । అస్యతు యామునాచార్యస్యప్రాగేవ ప్రతిబుద్ధత్వాదస్మదుక్తైవగమనికా । నఖల్వద్యైవమయాసమర్పితఇత్యుక్తేరనంతరమస్యతత్వప్రతిబోధః। ఏవంభరసమర్పణరూపప్రపత్తిపరఃపూర్వశ్లోకః, అయంతుతత్త్వవిదాంతస్యైవాకర్తవ్యత్వస్థాపనార్థఇతిపక్షోపినియతస్వమితిప్రబుద్ధధీః అవబోధితవానిమాంయథేత్యాదిభిర్నసంగచ్ఛతే । భరన్యాసవిధాయకశాస్త్రైశ్చవిరుధ్యేత । సంబంధజ్ఞానమాత్రమేవప్రపత్తిరితివాదశ్చాతఏవనిరస్తోలోకవిరుద్ధశ్చ॥అప్రపన్నేపిసంబంధబుద్ధిర్దాసేహిదృశ్యతే।అమిత్రేగత్యభావేనప్రపన్నేపినదాస్యధీః॥ అన్యథా"తాంత్వాందాసఇతిప్రపన్నఇతిచే"త్యాదిభిరపివిరుధ్యేత। అతోముముక్షూణాంభరసమర్పణరూపప్రపత్తౌసంబంధజ్ఞానమధికారకోటౌస్థిత్యానుష్ఠానకాలేపిఫలసంగకర్తృత్వాదిత్యాగవత్తిష్ఠతీతిమంతవ్యం॥ మహతామపికేషాంచిదతివాదాఃపృథగ్విధాః। తత్తదర్థప్రశంసాదితత్పరత్వాదబాధితాః॥ ౫౩

అవబోధితవానిమాంయథా మయినిత్యాంభవదీయ
తాంస్వయం । కృపయైవమనన్యభోగ్యతాంభగవ
న్భక్తిమపిప్రయచ్ఛ మే॥ ౫౪

యద్యేవం మచ్ఛేషత్వప్రతిబోధస్తేసంజాతః తేనలబ్ధాధికార ఉపా

యనిష్పత్త్యాముక్తోభవిష్యసి అద్యపునరాజ్ఞేహపాతిక్రమపేక్షితమిత్య
ర్థత్వాత్ప్రీతిత్వరాజనన్త్వదేకభోగ్యత్వానుగుణభక్తిం దేహీత్యాహ
అవబోధితవానితి॥త్వమేవహ్యనభిజ్ఞంమాంజ్ఞానినంకృతవానితికృతజ్ఞతా
ప్రకాశనమిదం। ఇమాం దృఢప్రమాణప్రమితామదృష్టపూర్వతయాద్భు
తత్వేనస్వాదుతయానుభూయమానాం నిరపేక్షకర్తృత్వాది దూరోజ్ఝి
తాంచేతిభావః। మయినిత్యాంభవదీయతాం త్వచ్ఛరీరభూతేమయికా
లపరిచ్ఛేదరహితాంత్వచ్ఛేషతామిత్యర్థః। స్వయంకృపావిశిష్టస్త్వమే
వేతియావత్।కృపయైవమితిపాఠస్సమీచీనః, యథాశబ్దప్రతినిర్దేశస్యా
పేక్షితత్వాత్।అనన్యభోగ్యతాంభగవద్వ్యతిరిక్తంభోగ్యంయస్యసోన్య
భోగ్యః తద్వ్యతిరిక్తోనన్యభోగ్యః తాదృశతాం। పరమభక్తిగోచరత్వం
తత్ప్రీదాతృత్వంచతవయుక్తమిత్యభిప్రాయేణసంబోధయతిభగవన్నితి
భక్తిమపిత్వయిప్రకృష్టాంప్రీతించ।తదిదముచ్యతే‘‘పరమాత్మనియోరక్తోవి
రక్తోపరమాత్మని’’తి। కృపయైతదితిపాఠేత్వేతదితివాక్యభేదః। ఏతదనన్య
భోగ్యతామితిసమస్తంవాభక్తివిశేషణం। స్వవ్యతిరిక్తభోగ్యతారహి
తామిత్యర్థః। భక్తిమపిప్రయచ్ఛమే అత్ర ‘‘యాప్రీతిరవివేకానా’’మి
త్యాదిశ్లోకద్వయంభావ్యం। ననుపరమైకాంతినాంభగవతియాచ్ఞానిషిధ్య
తే‘‘నిరాశీఃకర్మసంయుక్తం సాత్వతంచాప్యకల్పయ’’మితిచోక్తం। స
త్యం, అహితంనయాచ్యోభగవానితిహితత్ర తాత్పర్యం। తదభిప్రాయేణ
హ్యుచ్యతే‘‘అన్నంపానంధనంవస్త్రమాయురారోగ్యమాస్పదం। ఆప
ద్యపినయాచేతపూజకఃపురుషోత్తమం। నాప్రపన్నేదదాత్యేతద్యాచితో
పిదినేదినే। అయాచితోపితత్సర్వంప్రపన్నే విదధాత్యహమితి। తథా
‘‘యాచితోపిసదాభక్తైర్నాహితంకారయేద్ధరిః। బాలమగ్నౌపతంతంతు
మాతాకిన్ననివారయే’’దితిచ। సంహితాంతరేచ‘‘తత్పాదభక్తిజ్ఞానా
భ్యాంఫలమన్యత్కదాచన। నయాచేత్ప్రణతోవిష్ణుంయాచనాన్నశ్యతి
ధ్రువ’’మితి। అత్రభక్తిజ్ఞానవచనంవక్ష్యమాణభాగవతకటాక్షాదేరప్యు
పలక్షణం। అవశ్యాపేక్షిత విషయేతుభగవంత మేవయాచేతేత్యపిని
యుచ్యతే॥

తవదాస్యసుఖైకసంగినాం భవనేష్వస్త్వపికీటజన్మ మే । ఇతరావసథేషుమాస్మభూ దపి మేజన్మచతుర్ముఖాత్మనా॥ ౫౫

నకేవలంత్వద్భక్తిరేవ మే పార్థనీయా తద్వివృద్ధయే తత్ఫలత్వేనచ త్వదీయేషుభక్తిస్తత్సన్నికర్షశ్చ మేస్యాదిత్యభిప్రాయేణాహ॥తవదాస్యేతి॥ ఉక్తంహిసత్సంగతిఫలంచ్యవననహుషసంవాదే ‟సంభాషాదర్శనం స్పర్శఃకీర్తనంస్మరణంనతిః। పావనానికిలైతానిసాధూనామితిశుశ్రుమః। సేవ్యాశ్రియోర్థిభిస్సంతఃపుణ్యాతీర్థఫలోపమాః । తృణోపాసనయోగోపిన తేషాంనిష్ఫలోభవేత్ సాధూనాందర్శనంపుణ్యంతీర్థభూతాహిసాధవః। కాలేనఫలదంతీర్థంసద్యస్సాధుసమాగమ”ఇతి । ఏవం ‟సద్భిరేవసహాసీతసద్భిఃకుర్వీతసంగమం । సద్భిర్వివాదంమైత్రీంచనాసద్భిఃకించిదాచరేత్। అహన్యహనిధర్మస్యయోనిస్సాధుసమాగమః। మోహజాలస్యయోనిర్హిమూఢైరేవసమాగమః।వాసోయథారాగవశంప్రయాతితథాసతేషాంవశమభ్యుపైతి। తత్సన్నికర్షేపరివర్తితవ్యంవిద్యాధికాశ్చాపినిషేవణీయాః । సువర్ణతాంగచ్ఛతిసన్నికర్షాన్నీలఃఖగోమేరుమివాశ్రయన్వై” ఇత్యాదివచనానిద్రష్టవ్యాని । తవదాస్యసుఖైకసంగినాం త్వత్కైంకర్యప్రీతిమాత్రాసక్తానా మిత్యర్థః । ఏతేన‟ఏకాంతశీలస్య దృఢవ్రతస్య పంచేంద్రియప్రీతినివర్తకస్య । అధ్యాత్మవిద్యాగతమానసస్య మోక్షోధ్రువోనిత్యమహింసకస్యే”త్యాది ప్రసిద్ధంవైషయికసుఖవైముఖ్యం వ్యజ్యతే । ఈదృశానాంస్వేనాన్యైశ్చబహుమంతవ్యత్వంభగవతోక్తం ‟మద్భక్తజనవాత్సల్యంపూజాయాంచానుమోదనం । స్వయమభ్యర్చనంచైవమమార్థేడంభవర్జనం । మత్కథాశ్రవణేభక్తిస్స్వరనేత్రాంగవిక్రియా । మమానుస్మరణంనిత్యంయచ్చమాంనోపజీవతి । భక్తిరష్టవిధాహ్యేషాయస్మిన్మ్లేచ్ఛేపివర్తతే। సవిప్రేంద్రోమునిశ్శ్రీమాన్సయతిస్సచపండితః । తస్మై దేయంతతోగ్రాహ్యంసచపూజ్యోయథాహ్యహ”మితి। మోక్షధర్మేచబ్రహ్మాదిభిరపియత్ప్రియుజ్యతే ‟తత్సర్వం దేవదేవస్యచరణావుపతిష్ఠత”ఇత్యుక్త్వా నంతరముచ్యతే ‟యాఃక్రియాస్సంప్రయు

క్తాస్స్వైరేకాంతగతబుద్ధిభిః । తాస్సర్వాశ్శిరసా దేవః ప్రతిగృహ్ణాతి వై
స్వయం। అహో హ్యేకాంతినస్సర్వాన్ ప్రీణాతి భగవాన్ హరిః। విధిప్రయు
క్తాం పూజాం చ గృహ్ణాతి శిరసా స్వయ"మితి । ఈదృశభాగవతాభిమాన
గోచరత్వాయ స్థానాంతరగమనానర్హానన్యగతిత్వవివక్షయా కీటజన్మాపీ
త్యుక్తం। "శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే యోగభ్రష్టోభిజాయతే" ఇత్యుక్తము
త్కృష్టజన్మతిష్ఠతు "పశుర్మనుష్యః పక్షీ వా యే చ వైష్ణవసంశ్రయాః। తేనై
వ తే ప్రయాస్యంతి తద్విష్ణోః పరమం పద"మిత్యాద్యుక్తమపకృష్టజన్మా
పిశ్వాదిష్టవినియోగసిద్ధత్వచ్ఛేషత్వకాష్ఠావేదినో మమాలం । భాగవతాభి
మానవిషయభూతదేశవాసిత్వం తత్కైంకర్యం చ మమాపేక్షితమితి తాత్ప
ర్యం। అపిశబ్దస్తత్ర గాఢాభిసంధిం ద్యోతయతి । యథోక్తం "మమ మద్భ
క్తభక్తేషు ప్రీతిరభ్యధికా భవేత్ । తస్మాన్మద్భక్తభక్తాశ్చ పూజనీయా వి
శేషత" ఇతి। ఇతిహాససముచ్చయే చ "తస్మాద్విష్ణుప్రసాదాయ వైష్ణవాన్ప
రితోషయేత్ । ప్రసాదసుముఖో విష్ణుస్తేనైవ స్యాన్న సంశయ" ఇతి । శాం
డిల్యస్మృతౌ చ "సిద్ధిర్భవతి వా నేతి సంశయోచ్యుతసేవినాం। న సంశయో
ఽత్ర తద్భక్తపరిచర్యారతాత్మనాం । కేవలం భగవత్పాదసేవయా విమలం
మనః। న జాయతే యథా నిత్యం తద్భక్తచరణార్చనా"దితి । శ్రీపౌష్కరే
చ "దుర్లభా భగవద్యోగభావినో భువి మానవాః । తద్దర్శనాత్తదాలాపా
త్సులభం శాశ్వతం పద"మితి। ఏవం "ఆరాధనానాం సర్వేషాం విష్ణోరారా
ధనం పరం। తస్మాత్పరతరం ప్రోక్తం తదీయారాధనం పరం। తస్యయజ్ఞవరా
హస్య విష్ణోరమితతేజసః । ప్రణామం యే పి కుర్వంతి తేషామపి నమోనమః"
ఇత్యాది ద్రష్టవ్యం । ఇతరావసథేషు అభాగవతనివాసేషు । చతుర్ముఖా
త్మనాపి జన్మ మాస్మభూత్ కింపునర్మనుష్యాద్యాత్మనేతి తాత్పర్యం । త్వ
న్నాభిపద్మే చతుర్ముఖాత్మనాపి జన్మ మదభిసంధివిరుద్ధమిత్యభిప్రాయేణ పున
రపి మే ఇత్యుక్తం। ఏతేన భాగవతానామభాగవతసంసర్గః పరిహార్య ఇత్యు
క్తం భవతి। తథా చ బహ్వృచా ఆమనంతి 'నేదం విదనిదం విదా సముద్దిశేన్న
సహ భుంజీత న వసథమావిశ్యా'దితి। స్మర్యతే చ "శైవాన్పాశుపతాన్స్పృ
ష్ట్వా లోకాయతికనాస్తికాన్ । వికర్మస్థాన్ద్విజాన్ శూద్రాన్ సవాసా

జలమావిశే" దితి। అసతాం దర్శనాత్స్పర్శాత్సంలాపాచ్చ సహాసనాత్ । ధర్మాచారాః ప్రణశ్యంతి యథా సైకతమంభసి" ఇతి చ । శాండిల్యస్మృతౌ చ "మూఢైః పాపరతైః క్రూరైస్సదాగమపరాఙ్ముఖైః। సంబంధం నాచరేద్భక్తిరన్యైశ్చైతైస్తు సంగమా"దితి। వైష్ణవే చ పురాణే "పుంసాం జటాధరణమౌండ్యవతాం వృథైవ మోఘాశినామఖిలశౌచబహిష్కృతానాం । తోయప్రదానపితృపిండబహిష్కృతానాం సంభాషణాదపి నరా నరకం ప్రయాంతీ"తి। అన్యత్ర చ "వరం హుతవహజ్వాలాపంజరాంతర్వ్యవస్థితిః । న శౌరిచింతావిముఖజనసంవాసవైశస"మితి। తథా "అద్య ప్రభృతి హే లోకాః యూయం యూయం వయం వయం । అర్థకామపరా యూయం నారాయణపరా వయం॥ నాస్తి సంగతిరస్మాకం యుష్మాకం చ పరస్పరం । వయం తు కింకరా విష్ణోర్యూయమింద్రియకింకరా" ఇతి । పితృభిశ్చైవముక్తం "మా జనిష్ట స నో వంశే జాతో వా ద్రాగ్విపద్యతాం । ఆజన్మమరణం యస్య వాసుదేవో న దైవత"మితి। అవైద్యః ప్రాకృతః ప్రోక్తో వైద్యో వైష్ణవ ఉచ్యతే । అవైద్యేన న కేనాపి వైద్యః కించిత్సమాచరేదితి॥ ౫౫

సకృత్త్వదాకారవిలోకనాశయా తృణీకృతానుత్త
మభుక్తిముక్తిభిః । మహాత్మభిర్మామవలోక్యతాం న
య క్షణేఽపి తే యద్విరహోఽతిదుస్సహః॥ ౫౬

ఏవమభాగవతసంసర్గపరిహారేణ భాగవతైస్సన్నికర్షస్తవ భవతు తైస్తైః కిం సాధ్యమిత్యత్రాహ ॥ సకృదితి ॥ సదా దర్శనస్యాపేక్షితత్వేఽపి సకృద్విలోకనోక్తిస్తస్య పురుషార్థతాయాస్త్వవ్యంజనార్థా। తథా చాయోధ్యావాసినాం వాక్యం "అలమద్య హి భుక్తేన పరమార్థైరలం చ నః । యథా పశ్యామ నిర్యాంతం రామం రాజ్యే ప్రతిష్ఠితం । ఇచ్ఛామో హి మహాబాహుం రఘువీరం మహాబలం । గజేన మహతా యాంతం రామం ఛత్రావృతానన"మితి। తథా "మేఘశ్యామం మహాబాహుం స్థిరసత్త్వం దృఢవ్రతం । కదా ద్రక్ష్యామహే రామం జగతశ్శోకనాశనం । దృష్ట ఏవ హి నశ్శోకమపనేష్యతి రాఘవః। తమస్సర్వస్య లోకస్య సముద్యన్నివ భాస్కర" ఇతి । "యశ్చ రామం న పశ్యేత్తు యం చ రామో న పశ్యతి। నిందితస్స వసేల్లోకే స్వాత్మా

ష్యైనంవిగర్హతీ''తిచోక్తమ్। అనుత్తమభుక్తిః బ్రహ్మాదీనాంభుక్తిః, సా చముక్తిశ్చయైస్తృణీకృతే అనాదృతే తైస్తృణీకృతానుత్తమభుక్తిముక్తిభిః । అనుత్తమశబ్దస్యముక్తావప్యన్వయేపి నముక్త్యంతరంవ్యవచ్ఛేద్యం ముక్తితారతమ్యస్యప్రాగేవనిరస్తత్వాత్ । భగవంతమనుభవతాంతదన్యతృణీకారశ్శ్రూయతే ‘ కింప్రజయాకరిష్యామోయేషాంనోయమాత్మే’త్యాది । పురాణేచోక్తం''పత్యుః ప్రజానామైశ్వర్యంపశూనాంవానకామయే।అహంకదంబోభూయాసంకుందోవాయమునాతట''ఇతి। నిదర్శనవివక్షయాచోచ్యతే '' తృణంనారీవిరక్తస్యతృణంశూరస్యజీవితమ్। తృణం బ్రహ్మవిదోవిశ్వంనిస్పృహస్యనృపస్తృణ''మితి । ''మహాత్మానస్తుమాం పార్థ, సమహాత్మాసుదుర్లభ''ఇతిభగవదుక్తంసూచయన్నాహ మహాత్మభిరితి । ఉజ్జీవనత్వేపురుషార్థత్వేచ । భూయస్త్వాపేక్షయాబహువచనమ్। మాం త్వత్కటాక్షేక్షణాత్పూర్వం రాజసతామసదృష్టిగోచరతయా దూషితమిదానీంత్వదవేక్షణేనప్రతిబుద్ధమితిభావః । అవలోక్యతాం అవలోకనయోగ్యతాం, తిష్ఠతుతద్భవనేషుజన్మ తత్కటాక్షవిషయత్వమాత్రమపి మేపురుషార్థ ఇతిచాభిప్రేతమ్। ప్రఖ్యాతోహిభాగవతావలోకనప్రభావః ''యస్యానుభవపర్యంతాబుద్ధిస్తత్త్వేప్రతిష్ఠితా । తద్దృష్టిగోచరాస్సర్వేముచ్యంతేసర్వకిల్బిషై''రితి । నయ-ఏతావదుపకర్తృత్వమేవశేషంపూరయేతిభావః। యథాత్వయాతద్విశ్లేషోదుస్సహఃతథామయాతదవలోకనవిరహోతిదుస్సహం ఇత్యభిప్రాయేణాహ క్షణపితే యద్విరహోతిదుస్సహఇతి । తదిదమామనంతితైత్తిరీయాః ‘ సంధాంచయాగ్ సందధేబ్రహ్మణైషః । రమతేతస్మిన్నుతజీర్ణేశయానే । నైనంజహాత్యహస్సుపూర్వేష్వి’తి । స్వయమప్యాహ ''నత్యజేయంకథంచన, జ్ఞానీత్వాత్మైవమేమత''మితి । ఆహుశ్చమహర్షయః ''పరాఙ్ముఖానాంగోవిందేవిషయాసక్తచేతసామ్। తేషాంతత్పరమంబ్రహ్మదూరాద్దూరతరేస్థితమ్। తన్మయత్వేనగోవిందేయేనరాన్యస్తచేతసః । విషయత్యాగినస్తేషాం విజ్ఞేయంచతదంతిక''ఇతి । తథా ''నారాయణేతియస్యాస్యేవర్తతేనామమంగళమ్। నారాయణస్తమన్వాస్తేవత్సంగౌరివవత్సలే''తి।''వసంతివైష్ణ

హాయత్రతత్రసన్నిహితోహరిః॥ఇతివ । అత్రపరహాశబ్దేనసర్వవ్యాపిన
స్సర్వజ్ఞస్యభక్తానాంస్వవిగ్రహాద్యనుభవవిచ్ఛేదోవివక్షితః । నతుతద్వి
రహోవావిశ్లేషః । దుస్సహాశబ్దేనఖేదోనవివక్షితః, సర్వశక్తేర్హేయ
ప్రత్యనీకస్యతదయోగాత్, అతస్తాదృశావస్థావతాంస్వవిశ్లేషంనోత్పా
దయితేత్యేవతాత్పర్యం । యత్కృత్యైకవియోగస్తైనిరాకర్తుమిష్టతమః ఇతి
వావివక్షితం । అవబోధితవానిత్యాదిశ్లోకత్రయేణ స్వయంప్రయోజనో
త్తరకృత్యైకామ్యనిషిద్ధసంభేదప్రసంగోపినిరస్తః॥ ౫౬

న దేహం న ప్రాణాన్న చ సుఖమశేషాభిలషితం న చాత్మా
నం నాన్యత్కిమపి తవ శేషత్వవిభవాత్ । బహిర్భూతం
నాథ క్షణమపి సహే యాతు శతధా వినాశం తత్సత్యం మధు
మథన విజ్ఞాపనమిదం॥ ౫౭

ఏవమిష్టంసర్వం దాస్యామి అనిష్టంత్విహకింతేననివర్తనీయమిత్యత్రా
హ॥ నదేహమితి॥ యద్వా భాగవతకటాక్షలబ్ధరుచివిశేషాత్సపది సర్వం
విరోధివర్గంసంగ్రహేణనిర్దిశ్యతన్నివృత్తిమభ్యర్థయతి । అశేషాభిలషిత
మిత్యేతద్దేహాదిషుసర్వేష్వన్వేతి । అన్యేషాంసుఖార్థత్వాత్ప్రధానభూ
తేసుఖమాత్రేవా । ఆత్మానం స్వస్వరూపమిత్యర్థః । పుత్రమిత్రగృహ
క్షేత్రాదికందూరతోనిరస్తమిత్యభిప్రాయేణాహ నాన్యత్కిమపీతి । త
వశేషత్వవిభవాద్బహిర్భూతం త్వచ్ఛేషత్వఫలభూతకైంకర్యాఖ్య సమృ
ద్ధేరనుపయుక్తమిత్యర్థః।నహివిశ్వపతేరశేషభూతంకించిత్కదాచిత్సంభ
వతి । నాథశబ్దేనసర్వశేషిత్వమిహవివక్షితం । క్షణమపిసహేఇత్యేతన్న
దేహమిత్యాదౌసర్వత్రయోజ్యం । ఆత్మాభిమానార్హతయాదుస్త్యజపరి
గ్రహస్యదేహాదేర్బ్రహ్మాదిస్థావరాంతసర్వాపేక్షితస్య ప్రభూతస్యాల్ప
స్యవాసుఖస్య తద్భోక్తురాత్మార్థే పృథివీంత్యజేదితి స్వేతరసకలపరిత్యా
గేనాపి పరిగ్రాహ్యస్యాత్మనస్తదనుబంధ్యైశ్వర్యాదేరపి ప్రత్యేకమస
హ్యత్వద్యోతనాయనఞ్ప్రయోగావృత్తిః। అత్ర ‘‘యస్త్వయా సహస
స్స్వర్గోనిరయో యస్త్వయావినా । నదేవలోకాక్రమణం నామరత్వమ
హంవృణే । ఐశ్వర్యంవాపిలోకానాంకామయేనత్వయావినా। నచసీతా

త్వయాహీనా నచాహమపి రాఘవ । ముహూర్తమపి జీవావో జలాన్మ త్స్యావివోద్ధృతౌ । నహి మే జీవితేనార్థో నైవార్థైర్నచ భూషణైః। వ సంత్యా రాక్షసీమధ్యే వినా రామం మహారథ"మిత్యాది షూక్తః ప్రకారో నుసంధేయః । ఏవమసహ్యత్వాదేవ తేషామత్యంత నివృత్తిః కార్యేత్యభి ప్రాయేణాహ యాతుశతధావినాశమితి। నిరవయవస్యనిత్యస్యాత్మనశ్శ తధావినాశప్రాప్త్యయోగాత్తైంకర్య విరుద్ధావస్థానివర్తన మేవాత్ర వివక్షితం । ననుసర్వేష్వసంభావితార్థత్వాదహృదయ మేతద్వాక్యమిత్య త్రాహ తత్సత్యమితి । నహిత్వదన్య ఈదృశ ప్రబలవిరోధినివర్తనక్షమ ఇతి సూచయతి మధుమథ నేతి । పూర్వంశృణువిజ్ఞాపన మేకమిత్యుక్తంతద్వాది దమపిదయానీయత్వానుబంధివిజ్ఞాపనమిత్యాహ విజ్ఞాపనమిదమితి। తదిదం విజ్ఞాపనం సత్యమితిసమానాధికరణంవా। విజ్ఞాపితమితి కేచిత్పఠంతి।ముము క్షుణా భగవత్తైంకర్యానుపయుక్త పరిగ్రహస్త్యాజ్య ఇత్యుక్తంభవతి॥

దురంతస్యానాదేరపరిహరణీయస్య మహతో నిహీనా
చారోహంనృపశురశుభస్యాస్పదమపి । దయాసింధోబం
ధోనిరవధికవాత్సల్యజలధే తవస్మారం స్మారం గుణగణ
మితీచ్ఛామిగతభీః॥ ౫౮

ఏతత్సర్వమత్యంతానర్హస్త్వం కిమవలంబ్య ప్రార్థయస ఇతి పునఃభగ వతా పూర్వోక్తార్థస్థిరీకరణాయపృష్ట ఆహ॥దురంతస్యేతి॥ ప్రాయశ్చిత్తా నవసరాశిఘోరవిపాకస్యేత్యర్థః । అనాదేః పూర్వకోటిరహితప్రవా హస్య । అపరిహరణీయస్య సర్వశక్తేస్తవైవ సంకల్పమంతరేణ దుష్పరి హరస్య। మహతః మహాపాతకాతిపాతకాదిరూపస్యాసంఖ్యాతస్యవా। అనాచారదోషాదప్యహముపహత ఇత్యాహ నిహీనాచార ఇతి। అత్యంతని కృష్టాచార ఇత్యర్థః।అత్ర "సంధ్యాహీనోఽశుచిర్నిత్యమనర్హస్సర్వక ర్మసు।యదన్యత్కురుతే కర్మ నతస్యఫలభాగ్భవేత్। ఆచారహీనంనపునం తి వేదా" ఇత్యాదిద్రష్టవ్యం । అహం మదన్యః క ఈదృశ ఇతిభావః। నృపశుః నరజాతీయతయా చతుష్పాద్వ్యావృత్తః పశుః, సమ్యక్ జ్ఞానయోగ్యజన్మ లాభేపి "జ్ఞానేనహీనః పశుభిస్సమాన" ఇత్యుక్తః। అశుభస్యాస్పదం త్వ

దపచార త్వదీయాపచారాదీనాం సర్వేషా మేకాశ్రయః। అహమశుభ స్యాస్పదంత్వంతు॥గుణానామాకరోమహా"నితిప్రసిద్ధఇతిహృదయం। అపిశబ్దేనవిరోధద్యోతనం।ఏవంవిధస్వదోషపరిహారౌపయికగుణవిశేషవత్త యాసంబోధయతి దయాసింధో ఇతి। బంధో మాతాపి తేత్యాదినానిరుపాధికసర్వవిధబంధుత్వేనప్రసిద్ధ । నిరవధికవాత్సల్యజలధే రిపూణామపి వత్సలఇతిహ్యుక్తం। అత్ర దయావాత్సల్యసింధుత్వరూపణేనాతితుంగానామపిస్వాపరాధానాంతత్రనిమజ్జనంసూచ్యతే । తవ స్వాభావికాసంఖ్యాతగుణవత్తయా శాస్త్రప్రసిద్ధస్య । గుణగణం జ్ఞానశక్తికారుణ్యాదికం। స్మారంస్మారం స్మృత్వాస్మృత్వా, నిర్బాధతయా విస్మర్తుమశక్యతయా చనిరంతరమనుసంధాయేతి భావః । తేనైవగతభీః విరోధిభూయస్త్వదర్శనజన్యభయరహితః । ఇతీచ్ఛామి విలాసవిక్రాంతేత్యాదిభి రవబోధితవానిమాంయథే త్యాదిభి శ్శ్లోకైః ప్రకారేణ నిరంతరేచ్ఛావా న్భవామీత్యర్థః ॥ ౫౭

అనిచ్ఛన్నప్యేవం యదిపునరితీచ్ఛన్నివరజ స్తమశ్ఛన్నశ్ఛ
ద్మస్తుతివచనభంగీమరచయం । తథాపీత్థంరూపంవచన
మవలంబ్యాపికృపయా త్వమేవైవం భూతం ధరణీధర
మేశిక్షయమనః ॥ ౫౮

యద్యేవమిచ్ఛసితదా తేసర్వమిష్టంసంపత్స్యతే, శాస్త్రజన్యపరోక్షజ్ఞానమాత్రేణాదుష్టతయావగతేపి ప్రత్యక్షవాసనావశాదన్యత్రరుచ్యనువృత్తావసత్కల్పాహృదయప్రార్థనామాత్రేణ యదిముక్తిందాస్యామితదాతవానిష్టమేవమయాకృతంస్యాదిత్యత్రాహ ॥ అనిచ్ఛన్నితి॥ఇతఆరభ్య సప్తభిశ్శ్లోకైశ్శిక్షణీయత్వేతన్ముఖేనరక్షణీయత్వేచ హేతువిశేషాఉచ్యంతే। యదీత్యత్ర యద్యపీతియోజ్యం తథాపీతిప్రతినిర్దేశాత్ । పునశ్శబ్దో న్యాభిప్రాయత్వేపిసంగ్రాహ్యత్వరూపవిశేషద్యోతనార్థః । ఇతీచ్ఛన్నివేత్యాదినా॥సాంకేత్యంపారిహాస్యంవాస్తోభం హేళనమేవవా। వైకుంఠనామగ్రహణమశేషాఘవినాశనం । హరిర్హరతిపాపాని దుష్టచిత్తైరపిస్మృతః । అనిచ్ఛయాపిసంస్పృష్టోదహత్యేవహిపావకః।అవశేనాపియ

న్నామ్నికీర్తితేసర్వపాతకైః । పుమాన్విముచ్యతేసద్యస్సింహత్రస్తైర్మృ
గైరివ। ఏతావతాలమఘనిర్హరణాయపుంసాంసంకీర్తనంభగవతోగుణక
ర్మనామ్నాం । ఆక్రుశ్యపుత్రమఘవాన్యదజామిళోపినారాయణేతి మ్రి
యమాణఉపైతిముక్తిం। నారాయణేతిశబ్దోస్తివాగస్తివశవర్తినీ। తథా
పినరకేఘోరేపతంతీత్యేతదద్భుతం । రోగాపద్భయదుఃఖేభ్యోముచ్యం
తేనాత్రసంశయః । అపినారాయణేత్యేతచ్ఛబ్దమాత్రప్రలాపిన" ఇత్యా
దీనిప్రమాణానిసూచ్యంతే । రజస్తమశ్ఛన్నః స్వకర్మోపాత్త ప్రకృతి గు
ణభూతరజస్తమోభ్యామావృతజ్ఞానతయా యథావస్థితస్వపరప్రకాశర
హితఇతిభావః। ఛద్మస్తుతివచనభంగిం కుహనాప్రయుక్తస్తోత్రరూపకుటి
లవాక్యప్రక్రియామిత్యర్థః । ఇత్థంరూపంవచనమవలంబ్యాపి ద్వయార్థ
విషయఛద్మవాక్యరూపంవ్యాజమంగీకృత్యాపీతియావత్ । ఏవంవిధవచన
మాత్రేపిహీయమభయనివృత్తిస్స్మర్యతే "కమలనయనవాసుదేవవిష్ణోధర
ణిధరాచ్యుతశంఖచక్రపాణే । భవశరణమితీరయంతి యేవైత్యజభటదూ
రతరేణతానపాపా"నితి । కృపయాస్వసంకల్పిత యత్కించిద్వ్యాజ
మాత్రాపేక్షిణ్యేతిహృదయం । త్వమేవరాఘవంశరణంగతఇత్యపరీక్షిత
వాక్యమవలంబ్య, నత్యజేయంకథంచనదోషోయద్యపితస్యస్యాదితిహిత్వ
న్మయోక్తమితిభావః। యద్వా త్వం "సుహృదంసర్వభూతానాం, దదా
మిబుద్ధియోగంత" మిత్యాదివాదీ । ఏవకారేణాన్యైరపేక్ష్యమన్యాశ
క్యత్వంచద్యోత్యతే । ఏవంభూతం స్వతస్సర్వజ్ఞంత్వామపివిప్రలబ్ధుము
ద్యతమిత్యభిప్రాయః । ధరణిధరేతిసంబుద్ధిస్సర్వలోకహితైషిణ్యాస
ర్వంసహాయాత్మమయాయుక్తత్వమితిసూచయతి । అత్రవసుంధరోద్ధర
ణనిదర్శనేనస్వాత్మసముద్ధరణార్హత్వమపిప్రకాశ్యతే । ఉక్తంహిభగవ
చ్ఛాస్త్రే "నమస్సకలకల్యాణదాయినేచక్రపాణయే।విషయార్ణవమగ్నా
నాంసముద్ధరణహేతవ"ఇతి । మే అన్యైశ్శిక్షయితుమశక్యస్యేతిభావః।
యథోచ్యతే। ఏకశ్శాస్తానద్వితీయోస్తి, శాస్తావిష్ణురశేషస్యే"తి । శి
క్షయ ఛద్మరహితంసమ్యగిచ్ఛాయుక్తంకురుష్వేత్యర్థః। "శంఖప్రాంతే
నగోవిందస్తంపస్పర్శకృతాంజలిం । ఉత్తానపాదతనయం మునివర్యంజగ

తృప్తిః । తతఃప్రసన్నవదనస్తత్ర గాన్నృపనందనః । తుష్టావ ప్రణతో భూత్వా భూతధాతారమచ్యుత"మితి న్యాయ ఇహానుసంధేయః॥ ౫౯

పితాత్వంమాతాత్వందయితతనయస్త్వంప్రియసుహృత్త్వ
మేవత్వంమిత్రంగురురసిగతిశ్చాసిజగతాం । త్వదీయస్త్వ
ద్భృత్యస్తవపరిజనస్త్వద్గతిరహంప్రపన్నశ్చైవంసత్యహ
మపితవైవాస్మిహిభరః॥ ౬౦

ఏవం స్వచేతశ్శిక్షణేఽన్యానపి సామాన్యతో విశేషతశ్చ బహువిధాన్స్తోతూనాహ॥ పితేతి॥ పితా త్వం ఉత్పాదకస్త్వం హితప్రవర్తకశ్చ । మాతా త్వం సా హి పుత్రార్థినాం భూయాంసి కర్మాణ్యారభమాణా ప్రియప్రవర్తనశీలా చ, తాదృశస్త్వం । సర్వాధికప్రీతివిషయతయా నిరయనిస్తారకతయా చ పారిప్లావసరేషు రక్షకతయా చ దయితతనయస్త్వం । ప్రియశ్చాసౌ సుహృచ్చేతి ప్రియసుహృత్ నిరతిశయానందస్వరూపత్వం నిత్యహితైషిత్వం చాత్ర వివక్షితం । ఉక్తసర్వప్రకార విశిష్టస్త్వదన్యో నాస్తీతి వ్యంజనార్థ ఏవకారస్సర్వత్ర యోజ్యః 'నివాసశ్శరణం సుహృ'దితి సుబాలోపనిషది గీతోపనిషది చాధీతం। త్వం మిత్రం హితకార్యేషు సవయాస్స్వైరహాస్యయోగ్యశ్చ మిత్రమిత్యుచ్యతే , త్వమపి తాదృశః గుహాధనంజయగోపాలాదిషు తథాత్వవ్యక్తిః। ఉచ్యతే చ ''మిత్రమాపయికం కర్తుం, తేన మైత్రీ భవతు తే, అహో భాగ్యమహో భాగ్యం నందగోపవ్రజౌకసాం । యన్మిత్రం పరమానందం పూర్ణం బ్రహ్మ సనాతన''మితి । గురురసి సర్వేషాం యథాధికారం ''మన్మనా భవ మద్భక్తః, మామేకం శరణం వ్రజే''త్యాదిభిస్తత్త్వహితపురుషార్థోపదేష్టా తత ఏవ సర్వాజ్ఞాననివర్తకశ్చ। తథా చ నిరుచ్యతే ''గుశబ్దస్త్వంధకారస్స్యాత్ రుశబ్దస్తన్నిరోధకః । అంధకారనిరోధిత్వాద్గురురిత్యభిధీయత'' ఇతి। గతిశ్చాసి ఉపాయః ప్రాప్యశ్చాసి । శ్రూయతే హి 'అమృతస్యైష సేతు'రితి 'యమేవైష వృణుతే తేన లభ్య' ఇతి చ । జగతామిత్యనేన ''పితామహస్య జగతో మాతా ధాతా పితామహః, భూతానాం యోఽవ్యయః పితా, చరాచరగురుం హరిం, మమాప్యఖిలలోకానాం గురుర్నారాయణో గురుః, తమిమం సర్వసంపన్నమాచా

ర్యంపితరంగురుం । అర్చ్యమర్చితుమిచ్ఛాతుస్సర్వేసమ్మంతుమర్హథ, పి
తాసిలోకస్యచరాచరస్య త్వమస్య పూజ్యశ్చ గురుర్గరీయా "నిత్యాది
షూక్తం దేవదానవాదిసర్వసాధారణ్యంవ్యజ్యతే। ఏతత్సర్వంపూర్వంశర
ణ్యబంధుశబ్దాభ్యాంసంగృహీతస్యప్రపంచనం।అథత్వదీయఇత్యాదినాస్వ
గతాన్ హేతూనాహ । త్వచ్ఛేషత్వప్రతిబోధవానహ మస్మీతిభావః। త్వ
ద్భృత్యః త్వయైవధారణీయః పోషణీయశ్చ । తవపరిజనః స్వతస్త్వత్సే
వార్హః స్తుతిరూపసేవాయాం త్వయానియుక్తశ్చ । త్వద్గతిః త్వదేక
ప్రయోజనః । అహం ఈదృశీమవస్థాంత్వయైవప్రాపితఇతిభావః । ప్రప
న్నశ్చ త్వత్పాదమూలంశరణంప్రపద్యఇతి యథాహృదయమహృదయం
వాభావితభరన్యాసః।ఏతేన"సోహంత్వాంశరణమపారమప్రమేయంసం
ప్రాప్తఃపరమపదంయతోనకించిత్, అహమాత్మానదేహోస్మివిష్ణుశే
షోపరిగ్రహః। తమేవశరణంప్రాప్తస్తత్కైంకర్యచికీర్షయే"త్యాది ష్వ
పిస్వనిష్ఠావిజ్ఞాప్యతే । భగవత్ప్రపన్నస్యచైవంవిశేషఉచ్యతే "దేవర్షి
భూతాత్మనృణాంపితౄణాం నకింకరోనాయమృణీచరాజన్ । సర్వాత్మ
నాయశ్శరణంశరణ్యం నారాయణంలోకగురుంప్రపన్న"ఇతి । త్వద్గతిర
హంప్రపన్నశ్చేత్యుభాభ్యామనన్యప్రయోజనతయా భగవంతమాశ్రితా
నాంనరకాదినివృత్తిశ్చసూచ్యతే । ప్రియతేహిరహస్యామ్నాయే 'త
త్క్రమమీ యమవిషయంగచ్ఛంతి యమోవైతాన్ యాతయతీతినభో ఇ
త్యాహ నఖలుభాగవతాయమవిషయంగచ్ఛంతి కింతర్హిహ్యేవైషాం క్వే
చిదుపక్లేశాభవంతి కాంణాభవంతీ'త్యారభ్య"తానుపక్లేశాస్సహేర'న్నితి
వైష్ణవేచపురాణే"స్వపురుషమభివీక్ష్య పాశహస్తంవదతి యమఃకిల త
స్యకర్ణమూలే। పరిహరమధుసూదనప్రపన్నాన్ప్రభురహమన్యనృణాంన
వైష్ణవానా"మితి। వామనేచ"దేవంశార్ఙ్గధరంవిష్ణుంయేప్రపన్నాఃపరా
యణం । నతేషాంయమసాలోక్యంనచతేనరకౌకస"ఇతి । శ్రీనారసిం
హే "పుండరీకాక్ష దేవేశనరసింహత్రివిక్రమ । త్వామహంశరణంప్రా
ప్తఇతియస్తంసముద్ధరే"తి । తథాన్యత్ర "యస్మిన్కస్మిన్ కులేజాతా
యత్రకుత్రనివాసినః । వాసుదేవరతానిత్యంయమలోకంనయాంతితే"ఇతి।

ఏవంసతిత్వయిభరస్వీకారాత్మేమయిచభరన్యాస వాక్యప్రయోక్తరిస్థితే సతీత్యాశయః । అహమపీత్యనేనపూర్వోక్తసర్వదోషాకరోపి ఛద్మస్తుతికర్తాపీతిచసూచ్యతే। యద్వా యథాప్రాచీనాఃపూర్ణప్రపత్తినిష్ఠాస్త్వయాభరత్వేనస్వీకృతాః తథాహమపీతిభావః । తవ ప్రస్తుతప్రణతభరస్వీకారేప్రవృత్తస్య సమర్థస్యచ । నహ్యేతాదృశంభరంసోఢుమహంవాన్యోవాత్వద్వ్యతిరిక్తఃకశ్చిత్సమర్థఇత్యవధారణాభిప్రాయః । హిశబ్దేన “మనీషిణోహి యేకేచిద్యతయో మోక్షకాంక్షిణః। తేషాంవైచ్ఛిన్నతృష్ణానాంయోగక్షేమవహోహరిః । స్థితేమనసీ”త్యాది ప్రమాణప్రసిద్ధిర్ద్యోత్యతే। స్వాంగీకారస్యసిద్ధవత్కారగంవావ్యనక్తి । భరః“రక్షితవ్యాస్త్వయారాజన్గర్భభూతాస్తపోధనా” ఇతి మహర్షివాక్యప్రకారేణ మద్వ్యాపారనిరపేక్షంరక్షణీయఇతిభావః ॥ ౬౦

జనిత్వాహంవంశే మహతి జగతి ఖ్యాతయశసాం శుచీ-
నాంయుక్తానాంగుణపురుషతత్త్వస్థితివిదాం । నిసర్గా-
దేవత్వచ్చరణకమలైకాంతమనసామధోధః పాపాత్మా
శరణదనిమజ్జామితమసి ॥ ౬౧

అహమపి తవైవాస్మిహిభరఇత్యుక్తే మహాయోగికులప్రసూతత్వమపి హేతురస్తీత్యభిప్రాయేణాహ ॥ జనిత్వేతి ॥ యద్వాయోగవంశప్రసూతేన త్వయాకథమత్యంతాకించనత్వం పురస్కృత్యమయ్యేవభరన్యాసఃక్రియతఇత్యత్ర ప్రాగుక్తమకించనత్వమేవాసమంజసవదభిజన విరుద్ధస్వభావతయాపిస్థాపయతి॥ జనిత్వా“ఏతద్ధిదుర్లభతరంలోకే జన్మయదీదృశ”మిత్యుక్తదుర్లభతరంజన్మలబ్ధ్వాపీతిభావః। అహమిత్యనేనాస్మిన్వంశేఅహమేకఏవవిపరీతవృత్తఇతివ్యజ్యతే। వంశేమహతిఅమానిత్వాద్యాత్మగుణ సమ్యగ్వృత్తవిద్యాదిభూయిష్ఠే మహాభాగవతకులే। “భూతలే శ్లాఘ్యమేతద్ధికులంవిష్ణుపరిగ్రహ”మితిచస్మర్యతే। ఈదృశవంశజన్మనః కృపాలభ్యత్వంవారాహేప్రోక్తం “వర్ణాశ్రమాచార పరస్సప్తజన్మాని యోద్విజః। ఏకాంతసూర్యభక్తస్స్యాత్సవిప్రస్సప్తజన్మసు। తతస్తత్పుణ్యమాహాత్మ్యాద్రుద్రభక్తోభవిష్యతి। తత్రైవసప్తజన్మానిశివభక్తిపరా

యణః । మహాత్మా తేనపుణ్యేన వైష్ణవత్వంలభేతసః । విష్ణుభక్తిపరస్తద్వ
త్స ప్తజన్మాని మానవః । ఏకాంతభగవద్భాజీవిప్రో భాగవతాన్వయే। తత
స్సలభతే జన్మ దేవైరత్యంతదుర్లభ'' మితి । జగతిఖ్యాతయశసాం "య
ద్వంశేధీత్యవేదానీ'' త్యాద్యుక్తప్రకారేణానుకూలప్రతికూలరూప సర్వ
జనప్రసిద్ధకీర్తీనాం। శుచీనాం "యోర్థేశుచిస్సహిశుచిర్నమృద్వారిశుచి
శ్శుచిః । క్షేత్రజ్ఞస్యేశ్వరజ్ఞానాద్విశుద్ధిః పరమామతే'' త్యాదిప్రసిద్ధస
ర్వప్రకారశుద్ధిమతాం। ఏతేన ప్రయోజనాంతరసంగరూపాశుద్ధిరాహి
త్యంచాభిప్రేతం । యుక్తానాం ఆత్మావలోకనక్షమాణాం।యద్వా త్వ
యాసహనిత్యయోగమాశంసమానానాం త్వదనుభవ విశ్లేష రహితా
నామితివా । గుణపురుషతత్త్వస్థితివిదాం త్రిగుణాత్మకప్రకృతేః పురుష
స్యచతత్త్వస్థితింయాథాత్మ్యప్రతిష్ఠాం విజానతాం। యద్వాప్రకృతిపురుష
తత్త్వయోః స్వరూపస్వభావాది వ్యవస్థితివేదినామిత్యర్థః । నిసర్గా
దిత్యాది జన్మప్రభృతిత్వచ్చరణారవింద నియతభక్తీనామిత్యర్థః । ఈ
దృశవ్యతిరిక్తోహినిందితః పితృభిర్జ్యాజనిష్టేత్యాదినా। అత్రయుక్తానామి
త్యాదిపదత్రయంస్వపూర్వేషు యథార్హం కర్మయోగజ్ఞానయోగభక్తి
యోగాన్వయం వావివక్షతి । పాపేష్వాత్మబుద్ధిర్యస్యసపాపాత్మాయ
ద్వా పాపమేవస్వరూపంస్వభావోయస్యసోహం పాపాత్మేతిస్వనిందా
ప్రకర్షార్థఔపచారికఃప్రయోగః। స్మర్యతేహి "మానుష్యంప్రాప్యలో
కేస్మిన్మూకోనాబధిరోవా । నాపక్రామతిసంసారాత్సఖలుబ్రహ్మహాభ
వే' దితి । వారాహేచ "లబ్ధ్వాతుమానుషందేహం పంచభూతసమన్వి
తం । మామేవనప్రపద్యంతేతతోదుఃఖతరంనుకి'' మితి । నారసింహేచ
"శుభమిదముపలభ్యమానుషత్వం సుకృతశతేన వృథేంద్రియార్థహేతోః।
రచయతికురుతేన మోక్షమార్గం సదహతిచందనమాశుభస్మహేతో''రితి।
అధికారానురూపముపాయం త్వమేవప్రయచ్ఛేత్యభిప్రాయేణసంబోధ
యతి శరణదేతి । యద్వా మత్స్వభావాదసత్కల్పమపిమహాయోగవంశ
జననంత్వత్స్వభావాత్త్వమేవ ప్రస్తుతవిషయముచ్ఛిక్షణవ్యాజతయా స్వీ
కృత్యోపాయపూర్తింకురుష్వేతిభావః । తమస్యధోధోనిమజ్జామీత్యస్వ

యః । తమశ్శబ్ద ఇహ సమ్యక్ప్రకాశవిరుద్ధమజ్ఞానం విపరీతజ్ఞానం చాభిసం
ధత్తే । తమోగుణమయీ ప్రకృతిర్వా । తమసస్సముద్రస్థానీయత్వమ
భిప్రేత్య మజ్జనశబ్దః । ఏతేన స్వపరప్రకాశరాహిత్యం చ సూచ్యతే । మ
ద్వంశ్యాస్త్వదనుభవరసే నిమజ్జంతి అహం తు తమసి నిమజ్జామీతి నిర్వేదవి
శేషశ్చ "మహతా పుణ్యపణ్యేన క్రీతేయం కాయనౌస్త్వయా । ప్రాప్తుం
దుఃఖోదధేః పారం త్వర యావన్న భిద్యతే" ఇతి సంసారతరణహేతుతయా
త్వద్దత్తేన శరీరేణైవ సంసారే నిమజ్జామీత్యుక్తం భవతి । అధోఽధ ఇత్యనేన
స్వేనాన్యైశ్చ స్వస్యాశక్యోద్ధరణత్వమభిప్రేతం । నిమజ్జామీతి వర్తమా
నవ్యపదేశః పాపవశాత్తాదృశస్య తమసోఽద్యాప్యనువృత్తిం ద్యోతయతి । ఏ
తేన స్వయముపాయాంతరానర్హస్య మే త్వత్ప్రాప్త్యర్థం సర్వంసహే
త్వయి భరన్యాసశ్ఛద్మస్తుతినిబంధోఽపి త్వయైవ యథావస్థితః కార్య ఇతి విజ్ఞా
పితం భవతి ॥ ౬౧

అమర్యాదః క్షుద్రశ్చలమతిరసూయాప్రసవభూః కృత
ఘ్నో దుర్మానీ స్మరపరవశో వంచనపరః । నృశంసః
పాపిష్ఠః కథమహమితో దుఃఖజలధే రపారాదుత్తీర్ణ
స్తవ పరిచరేయం చరణయోః॥ ౬౨

యది సర్వశక్తిః పరమకారుణికస్త్వమకించనస్య ప్రపత్తివాక్యముఖ
రముఖస్య మమ శిక్షణే రక్షణ ఏవ న ప్రవర్తసే తదా మహత్తరవిపరీతగుణగ
ణభరాక్రాంతోఽహం కథం సంసారజలధిముత్తీర్య త్వత్పాదపరిచర్యాం
ప్రాప్నుయామితి ప్రాగుక్తకార్పణ్యస్థేమ్నే స్వదోషాద్భీతస్య శరణ్యగు
ణైరాశ్వసనీయత్వం ద్రఢయితుం చ పాపాత్మేతి సంగృహీతమేవ విస్తృణీ
తే ॥ అమర్యాద ఇతి ॥ "వయసః కర్మణోఽర్థస్య శ్రుతస్యాభిజనస్య చ । వేష
వాగ్వృత్తిసారూప్యమాచరన్విచరేదిహ" ఇత్యాదిషూక్తాం శ్రుతిస్మృతి
మర్యాదామతిక్రాంతోఽహం । క్షుద్రః ఉపాయదారిద్ర్యహేయపురుషా
ర్థకార్పణ్యాదియుక్తః ॥ క్షుద్రో దరిద్రే కృపణే నృశంసేఽల్పనికృష్టయోరి
తి నిఘంటూక్తేషు నృశంసత్వస్య పృథగుక్తత్వాచ్ఛేషం యథోచితం గ్రా
హ్యం ॥ పండితైరర్థకార్పణ్యాత్పణ్యస్త్రీభిరివ స్వయం । ఆత్మా సంస్కృ

త్యసంసృష్ట్యపరోపకరణీకృతః ॥ చలమతిః బహుభ్యోబహుశశ్చసద్య
శ్శ్రుతేష్వపిశాస్త్రేష్వప్రతిష్ఠితబుద్ధిః । అసద్గ్రహేషుతు “దృఢపూర్వశ్రు
తో మూర్ఖోధర్మాణామవిశారదః। వృద్ధానపృచ్ఛంస్సందేహానంధశ్శ్వభ్ర
మివభ్రమతీ” త్యాదిషూక్తంస్థిరమతిత్వమపిహిదోషః। “వ్యవస్థితఃప్రశాంతా
త్మా కుపితోప్యభయంకరః । అవ్యవస్థితచిత్తస్యప్రసాదోపిభయంకర” ఇ
త్యాద్యపిగ్రాహ్యం । అసూయాప్రసవభూః గుణేషుదోషావిష్కరణమ
సూయా తద్వతఃప్రకారం “రాజన్ సర్షపమాత్రాణి పరచ్ఛిద్రాణిప
శ్యసి । ఆత్మనో మేరుమాత్రాణిపశ్యన్నపినపశ్యసీ” త్యాదిభిరాహుః, త
స్యాః ప్రథమ ప్రాదుర్భావస్థానం “అసూయకాయా నృజవేజనాయన
మాంబ్రూయాః, అసూయకాయమాంమాదాః నచమాంయోభ్యసూ
యతీ” త్యాదిష్వసూయావాన్విద్యాప్రదానాదిషు పరిహరణీయ ఉచ్య
తే। కృతఘ్నః త్వదన్యైస్త్వయాచపరమోపకారకేణకృతమనంతముప
కారమపహ్నుత్యాపకారేష్వపిప్రవృత్తఇతిభావః । సహాసౌసర్వేభ్యః
పాపకృద్భ్యస్సమధికఃస్మర్యతే “గోఘ్నేచైవసురాపేచ చోరేభగ్నవ్ర
తేతథా । నిష్కృతిర్విహితాసద్భిః కృతఘ్నేనాస్తినిష్కృతిః । సత్కృ
తాశ్చకృతార్థాశ్చమిత్రాణినభవంతియే । తాన్మృతానపిక్రవ్యాదాఃకృ
తఘ్నాన్నోపభుంజత” ఇతి । ఏతస్యకల్మషనిబర్హణార్థప్రాయశ్చిత్తసం
భవేపిసంసర్గానర్హతాపిస్మర్యతే “శరణాగతబాలస్త్రీహింసకాంత్సం
వసేన్నతు। చీర్ణవ్రతానపిసతఃకృతఘ్నసహితానిమా” నితి । దుర్మానీని
కృష్టమప్యాత్మానం ఈశ్వరోహమహంభోగీత్యాది ప్రకారేణాత్యుత్కృ
ష్టంమన్యమానః । తేనహ్యుత్కృష్టజనావమానాదౌశిశుపాలాదివత్ప్రవ
ర్తతే। యథాహశాండిల్యః “ మూర్ఖాశ్చపండితంమన్యాఅధమాధా
ర్మికాఇవ । ధర్మయుక్తాన్ప్రబాధంతేసాధూనాంలింగమాస్థితా” ఇతి। ఆ
హచవిదురః “అతిమానోతివాదశ్చ తథాత్యాగోనరాధిప। క్రోధశ్చాత్మవి
విత్సాచమిత్రద్రోహశ్చతానిషట్ । ఏతఏవాసయస్తీక్ష్ణాఃకృంతంత్యా
యూంషిదేహినాం । ఏతానిమానవాన్ ఘ్నంతి నమృత్యుర్భద్రమస్తుత”
ఇతి। స్మరపరవశః ధర్మవిరుద్ధకామోపభోగశ్రద్ధావిహ్వలః। అతఏవహ్యు

స్వతంత్రస్యాస్వాతంత్ర్యాభిమానోఽపి జడకృత్యం “అంగారసదృశీ నా
రీఘృతకుంభసమః పుమాన్। తస్మాన్నారీషు సంసర్గం దూరతః పరివర్జయే
త్। రాగాద్యుపేతం హృదయం వాగదుష్టానృతాదినా। హింసాదిరహితః
కాయః కేశవారాధనత్రయం । పరరంధ్రేషు జాత్యంధాః పరదారేష్వ
పుంసకాః । పరీవాదేషు యే మూకాస్తేత్రివదయితా మమే”త్యాదికమత్ర
భాష్యం। వంచనపరః పరద్రవ్యాపహారాద్యర్థం డంభవృత్త్యా స్వదోషాప
హ్నవేన త్వదితరానివ స్వతస్సర్వజ్ఞం త్వామపి విప్రలబ్ధుకామః । ఈదృశా
నాం సర్వేషు కృత్యేషు బహిష్కారః స్మర్యతే “పాషండినో వికర్మస్థా
న్వైడాలవ్రతికాన్ శఠాన్ । హైతుకాన్ బకవృత్తీంశ్చ వాఙ్మాత్రేణాపి
నార్చయేత్। ధర్మధ్వజస్సదా లుబ్ధశ్ఛాద్మికో లోకదాంభికః । వైడాల
వ్రతికో జ్ఞేయో హింస్రస్సర్వాభిసంధకః । అధోదృష్టిర్నైష్కృతికస్స్వార్థ
సాధనతత్పరః । శఠో మిథ్యావినీతశ్చ బకవ్రతచరో ద్విజ” ఇతి । నృశంసః
ఆసన్నేషు వ్యాఘ్రాదివ క్రూరకర్మా ఆనృశంస్యం పరో ధర్మ ఇతి త్వ
దుక్తవిపరీతస్వభావః । ఏవం ప్రకారతయా మమ పాపాత్మేతి పూర్వోక్త
ముపపన్నమిత్యభిప్రాయేణాహ పాపిష్ఠ ఇతి। యద్వా ప్రదర్శనార్థం కించి
దుక్తం “అనృతం చ సముత్కర్షే రాజగామి చ పైశునం । గురోశ్చాలీకనిర్బం
ధస్సమాని బ్రహ్మహత్యయా । పిశునో యశ్చ విప్రాణాం రంధ్రాన్వేషణ
తత్పరః। దద్యాన్మర్మాంతికం శోకం సోఽక్షయం నరకం వ్రజేత్। దహ్యమా
నాస్సుతీవ్రేణ నీచాః పరయశోఽగ్నినా। అశక్తాస్తత్పదం గంతుం తతో నిందాం
ప్రకుర్వతే । యో రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్యైవ శోచితవ్యే ప్రహృష్యతి । స న జా
నాతి మూఢాత్మా నరకానేకవింశతిం। కృష్ణాజినప్రతిగ్రాహీ రేతసశ్చైవ
విక్రయీ । గజచ్ఛాయాసు భోక్తా చ న భూయః పురుషో భవేత్ । వాజీన బ్రా
హ్మణం జిత్వా హృష్టో భవతి యో ద్విజః । శ్మశానే పాదపస్స స్యాద్గృధ్రకం
కనిషేవితః । గురుం త్వంకృత్య హుంకృత్య విప్రం నిర్జిత్య వాదతః । అరణ్యే ని
ర్జలే దేశే భవతి బ్రహ్మరాక్షసః । యో మోహాదథవాలస్యాదకృత్వా దేవ
తార్చనం। భుంక్తే స యాతి నరకాన్ సూకరేష్వపి జాయతే। పితరం మా
తరం వాపి తథా దత్త్వాభయం సుతం । త్యజేచ్చ తగుణీం భార్యాం చ తం వింద్యా

ద్బ్రహ్మఘాతుకం । రాక్షసాః కలిమాశ్రిత్య జాయన్తే బ్రహ్మయోనిషు। బ్రాహ్మణానేవ బాధంతే విష్ణుభక్తాన్విశేషతః। విద్యాచారగురుద్రోహీ వేదేశ్వరవిదూషకః। త ఏతే బహవః పాప్మానస్సద్యోదండ్యా ఇతి శ్రుతిః । పరద్రోహేష్వభిధ్యానం మనసానిష్టచింతనం । వితథాభినివేశశ్చ త్రివిధం మానసం స్మృతం। పారుష్యమనృతం చైవ పైశున్యం చైవ సర్వశః । అనిబద్ధప్రలాపశ్చ వాఙ్మయం స్యాచ్చతుర్విధం । అదత్తానాముపాదానం హింసా చైవావిధానతః । పరదారోపసేవా చ శారీరం త్రివిధం స్మృతం” ఇత్యాదిషూక్తాన్యతిఘోరాణ్యనంతాని మే పాపాని సంతీత్యభిప్రాయః । అహం ప్రాగుక్తప్రకారేణ త్వత్పరిచర్యామిచ్ఛన్నివ భావయన్ । అథవా ఉక్తానుక్తదోష సహస్రసంపూర్ణతయా “దయా సర్వభూతేషు క్షాంతిరనసూయా శౌచమనాయాసో మంగళమకార్పణ్యమస్పృహే” త్యాదిప్రతిపాదితవిపరీతాకార ఇతి భావః। కథం న కథంచిదిత్యాపాతతోర్థః। ఈదృశోపి శరణాగతవత్సలం త్వామాశ్రితః పుత్రబంధువ్రజాదినయాన్న వినశ్యతీతి గూఢోభిప్రాయః। తథాహి శరణ్యస్స్వయమాహ “అపి చేత్సుదురాచార” ఇత్యారభ్య “న మే భక్తః ప్రణశ్యతీ” తి। శ్రీవైష్ణవధర్మశాస్త్రే చ “అపి పాపేష్వభిరతా మద్భక్తాః పాండునందన । ముచ్యంతే పాతకైస్సర్వైః పద్మపత్రమివాంభసే” తి । శ్రీపుండరీకనారదసంవాదే చ “ అశ్వమేధశతైరిష్ట్వా వాజపేయశతేన చ । న ప్రాప్నువంతి సుగతిం నారాయణపరాఙ్ముఖాః। యే నృశంసా దురాత్మానః పాపాచారరతాస్తథా। తేపి యాంతి పరం ధామ నరా నారాయణాశ్రయా” ఇతి । శ్రీనారసింహపురాణే చ “భగవతి చ హరావనన్యచేతా భృశమలినోపి విరాజతే మనుష్యః । న హి శశకలుషచ్ఛవిః కదాచిత్తిమిరపరాభవితా ముపైతి చంద్ర” ఇతి । శ్రీసాత్వతే చ “ దురాచారోపి సర్వాశీ కృతఘ్నో నాస్తికః పురా । సమాశ్రయేదాదిదేవం శ్రద్ధయా శరణం యది । నిర్దోషం విద్ధి తం జంతుం ప్రభావాత్పరమాత్మన” ఇతి । ఏవం “మేరుమందరమాత్రోపి రాశిః పాపస్య కర్మణః । కేశవం వైద్యమాసాద్య దుర్వ్యాధిరివ నశ్యతి। సకృత్స్మృతోపి గోవిందో నృణాం జన్మశతైశ్చితం। పాపరాశిం దహత్యాశు తూలరాశిమివానల” ఇత్యా

దివచనానిభావ్యాని । ఏవమభిప్రాయానభ్యుపగమే శాస్త్రవిరోధః పూర్వాపరవిరోధశ్చస్యాత్ । ఇతః ఊర్మిషట్క బహుళత్వేనాతిదుస్సహతయోపలభ్యమానాదిత్యర్థః । అత్రదుఃఖశబ్దేనవిషసంపృక్తమధున్యాయాత్సాంసారికంసుఖమపిసంగృహ్యతే । దుఃఖస్యజలధిత్వరూపణమానంత్యవ్యంజనార్థం। దుస్తరత్వాభిప్రాయేణాపారత్వోక్తిః। ఉత్తీర్ణ శబ్దఇహామాధికసమస్తాకారాత్యంతికనివృత్తిపరః । అనిష్టనివృత్తేరిష్టప్రాప్తిపర్యంతత్వంతవేత్యానినోచ్యతే । పరిశుద్ధప్రాప్యస్యత్వచ్చరణయోరీదృశోహంత్వత్కృపామంతరేణ కథంపరిచరేయమిత్యుక్తంభవతి । అత్ర పరిచరణోక్త్యా 'యేనయేనధాతాగచ్ఛతి తేనతేనసహాగచ్ఛతి తద్యథాతరుణవత్సావత్సంవత్సోవామాతరంఛాయావాసత్వమనుగచ్ఛేత్తథా ప్రకారం, ఏతమానందమయమాత్మానముపసంక్రమ్య ఇమాంల్లోకాన్కామాన్నీకామరూప్యనుసంచరన్, సతత్రపర్యేతి' త్యాది ముక్తవిషయశ్రుత్యుక్తాస్సర్వేవ్యాపారాస్స్వాభిమతకైంకర్యరూపాస్సూచ్యంతే॥ ౬౨

రఘువరయదభూస్త్వం తాదృశోవాయసస్య ప్రణత
ఇతిదయాళుర్యచ్చచైద్యస్యకృష్ణః। ప్రతిభవమపరాద్ధు
ర్ముగ్ధసాయుజ్యదోభూర్వదకిమపదమాగస్తస్యతేస్తి
క్షమాయాః ॥ ౬౩

ఏవంవిధస్యాపిస్వస్యయత్కించిద్వ్యాజమాత్రేణ సర్వేషామపరాధానాం క్షంతవ్యత్వే ప్రాజ్ఞ్యయమపిదర్శయతి॥రఘువరేతి॥యద్వాస్వదోషాద్భీతశ్శరణ్యేన స్వగుణానావిష్కృత్య ప్రత్యాశ్వాసితస్స్వదోషాణామపికాకాదిదోషన్యాయాత్క్షంతవ్యత్వేకిమాశ్చర్యమిత్యాహ । అత్రసంబుద్ధ్యా శరణాగతరక్షణాదిధర్మప్రవర్తనాయ తదుచిత వంశేవతీర్ణత్వం తాదృశేషుశరణ్యేషుచ ముఖ్యత్వం వ్యజ్యతే । ఆహచవిభీషణః "సర్వలోకశరణ్యాయ రాఘవాయమహాత్మన"ఇతి। దృష్టంచైతత్స్వవిషయవాసిజంతుజాతస్య సమరలీలాసహాయీకృతానాం వానరాణాంచ జాతిగుణవృత్తాదివైషమ్యానాదరేణయత్కించిదానుకూల్యమాత్రేణసంరక్షణే। త్వం "బ్రహ్మాస్వయంభూశ్చతురాననోవారుద్రస్త్రినేత్రస్త్రిపు

రాంతకోవా । ఇంద్రో మహేంద్రస్సురనాయకోవా త్రాతుంనశక్తాయుధిరామవధ్యం, సదేవగంధర్వమనుష్యపన్నగం, పిశాచాన్దానవాన్వ్యాఘ్రాన్, చాపమానయసౌమిత్రే' ఇత్యాదిషు ప్రసిద్ధప్రభావస్త్వం। నహ్యాశక్తః త్రాస్యతీతిభావః। తాదృశః దేవీవిషయాసహ్యాపచారకర్తుః। వాయసస్యేత్యనేన ‘‘పుత్రః కిల స శక్రస్య వాయసః పతతాం వరః । ధరాంతరచరశ్శీఘ్రం పవనస్యగతౌ సమ'' ఇత్యుక్తం సూచ్యతే। నాత్రజయంతః కాముకతయా సమాగతఇతి శ్రీరామాయణోక్తం ‘‘సచాప్యుపారమన్మాంసాద్భక్షార్థీ బలిభోజనః। భక్షగర్ధేన కాకేన దారితంతు స్తనాంతర''మిత్యాది మాత్రవచనాత్, అతోవాలివదసావింద్రజన్మా ప్రబలః కశ్చిద్వాయసః ‘‘మత్కృతే కాకమాత్రేతు బ్రహ్మాస్త్రం సముదీరిత''మితి చోక్తం । ప్రణతఇతి త్రీంల్లోకాన్సంపరిక్రమ్య గత్వా భూమౌ నిపాతితం దయార్ద్రబుద్ధ్యా ప్రణతత్వేనపరిగృహ్యేత్యర్థః । యద్వా సకృత్ప్రణతఇత్యేతావన్మాత్రేణేతి। తథాతు ప్రణతశబ్దః ప్రకృష్టప్రహ్వీభావరూపప్రపత్తిపరః ‘‘సతంనిపతితం భూమౌ శరణ్యశ్శరణాగత''మితివచనాత్, ఉక్తంచాభియుక్తైః ‘‘కాకంతం చవిభీషణం శరణమిత్యుక్తిక్షమౌ రక్షతః'' ఇతి ‘‘వధార్హమపి కాకుత్స్థః కృపయా పర్యపాలయ''దిత్యుక్తమహో దయాళురఘూదితి । నను దక్షిణాక్షిహింసనేనదండయతః కథందయాళుత్వం, రాజభిర్ధృతదండాస్త్వితి న్యాయాద్దండోఽపిదయామూలఇతిచేత్తర్హి ప్రణతఇతి హేతూక్తిర్నఘటతే। మైవం, ప్రాణార్థినః కాకస్యప్రాణరక్షణేనప్రపత్తిఫలస్య సంపూర్ణత్వాత్ । అమోఘస్యబ్రహ్మాస్త్రస్యలక్ష్యానుబంధియత్కించిన్నిరసనీయత్వక్లృప్తేరవశ్యాపేక్షితత్వాత్తదర్థమేకాక్షిహరణేఽపి సవ్యదక్షిణభాగసంచారితారకావ్యాపారకల్పనేన దృష్టిద్వయఫలసిద్ధేః। దుష్ప్రకృతేఃకాకస్య భూయోఽపరాధభయానువృత్త్యర్థం స్వల్పావయవఖండనస్యాపిశిక్షారూపత్వాత్తస్య కాకజాత్యనుబంధిత్వక్లృప్తైస్సర్వత్ర సర్వేషాం ప్రస్తుత వృత్తాంతప్రఖ్యాపనార్థత్వాచ్చేతిభావః । ఏవందయాక్షమయోరుదాహరణాంతరమాహ యచ్చేతి। అత్రకృష్ణశబ్దేన సర్వలోకరక్షణార్థమవతీర్ణత్వం ‘‘కృషిర్భూవాచకశ్శబ్దోణశ్చనిర్వృతివాచకః । తయోరైక్యంప్ర

కుర్వీత కృష్ణ ఇత్యభిధీయతే'' ఇతి నిరుక్తిశ్చ సూచ్యతే । ప్రతిభవమపరాద్ధురి
త్యనేన కాకాదవ్యాప్త్యుక్తిః । జన్మత్రమే సర్వపాపరాధశీలస్యేత్యర్థః।
అవిజ్ఞాతేతి వదపరాధక్షమాభిప్రాయేణాహ ముగ్ధేతి। ముగ్ధో హ్యపరాధ
మనపరాధంచ వివేక్తుం న శక్నోతి అయంతు వివిక్తం పశ్యన్నపి క్షమయా
పృథివీసమ ఇత్యుక్తగుణవిశేషేణాపశ్యన్నివ భవతీతి ముగ్ధత్వోపచారః । త
స్మిన్నేవ లయముపయయావితి పరాశరవాక్యాభిప్రేతమాహ సాయుజ్య
దో భూరితి। నాత్ర లయశబ్దేన జీవప్రధ్వంసో వివక్షితః, శ్రుతిస్మృతిసూత్రై
ర్జీవనిత్యత్వస్థాపనాత్, నచైక్యాపత్తిః పరమాత్మాత్మనోర్యోగః పరమార్థ
ఇతీష్యతే। మిథ్యైతదన్యద్ద్రవ్యం హి నైతి తద్ద్రవ్యతాం యత'' ఇతి తత్ప్రతి
షేధాత్ । 'బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతీ'త్యాదికం తు పరమసామ్యాపత్తిప
రం 'నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతి, యథోదకం శుద్ధే శుద్ధమాసిక్తం తా
దృగేవ భవతి ఏవం మునేర్విజానత ఆత్మా భవతి గౌతమ' ''ఇదం జ్ఞాన ము
పాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్యమాగతా'' ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృత్యనుసారాత్। సూ
త్రితంచ* భోగమాత్రసామ్యలింగాచ్చేతి। అతస్సాలోక్యసారూప్యాదిశ
బ్దవత్సాయుజ్యశబ్దోపి యుక్సామ్యపరః । సర్వం హి భగవతా ముక్తేన చ భో
గ్యత్వేన యుక్తం 'తే సర్వగం సర్వతః ప్రాప్య ధీరా యుక్తాత్మానస్సర్వమే
వావిశంతి, సర్వం హ పశ్యః పశ్యతి సర్వమాప్నోతి సర్వశ' ఇత్యాది శ్రు
తేః 'బ్రహ్మవిదాప్నోతి పర'మిత్యాదికర్మకర్తృవ్యపదేశాచ్చ। అత్ర పదవా
క్యప్రమాణానభిజ్ఞైస్సాయుజ్యమైక్యమితి పరికల్పితం 'ఏతాసామేవ దేవతా
నాగ్ం సాయుజ్యగ్ం సార్ష్టితాగ్ం సమానలోకతామాప్నోతీ'త్యత్ర యుగప
త్క్రమేణ వానేకదేవతాసాయుజ్యే తత్తదైక్యాపత్తేరఘటితత్వాత్
''సాయుజ్యం ప్రతిపన్నా యే తీవ్రభక్తాస్తపస్వినః। కింకరా మమ తే నిత్యం భ
వంతి నిరుపద్రవా'' ఇతి పరమసంహితాయాముక్తం । శాండిల్యస్మృతౌ చ
''యాదృగ్రూపస్తు భగవాన్యత్ర యత్ర ప్రతిష్ఠతే । ముక్తశ్చ పంచకాలజ్ఞ
స్తాదృశస్సహ మోదతే'' ఇతి । సాయుజ్యశబ్దేన శరవత్తన్మయో భవేదిత్యా
దిషూక్తసంయోగవిశేషో వివక్షిత ఇతి వదంతస్త్వర్థవిరోధాభావాన్మర్షణీ
యాః। ఆగశ్శబ్దోపరాధవాచీ। తస్య వేత్తృమాయాః కిమపదమాగః న కించిద

స్తి। సర్వదర్శినా త్వయాదృష్టమస్తిచేద్వద, త్వయాపిద్రష్టుంవక్తుంచనశక్యమితిభావః। దయాక్షమయోరిహావినాభావాదన్యతరోక్త్యావితరదంతర్గతం।నను జేహపాతావధినిరంతరాపరాధస్యశిశుపాలస్య కేనవ్యాజేనముక్తిః ప్రాప్తేతిచేదిహ తావత్ప్రాగేవభగవల్లోకవిశేషవాసినశ్శాపాత్ప్రాంతస్యప్రతికూలజన్మత్రయాంతే ముక్తిర్భవిష్యతీతి ప్రతివిధాన నియతిఃపరమంనిదానం। అతఏవహ్యాపాత్తచక్రేవధోద్యతే భగవతిశిశుపాలస్యప్రద్వేషసంస్కారభూయస్తయాపినిరంతరస్మృతిమతఃప్రకాశితపారమ్యంభగవద్రూపంపశ్యతోనుకూలావస్థాప్రాప్తిరుచ్యతే।అపగతద్వేషానుబంధోభగవంత మద్రాక్షీత్ తావచ్చభగవచ్చక్రేణాశువ్యాపాదితఃతత్స్మరణదగ్ధాఖిలాఘసంచయోభగవతాంతముపాసీతస్తస్మిన్నేవలయముపయయావితి। ౬౩

నను ప్రపన్నస్సకృదేవనాథ తవాహమస్మీతిచ యాచమానః। తవానుకంప్యః స్మరతః ప్రతిజ్ఞాంమదేకవర్జం కిమిదం వ్రతం తే॥ ౬౪

ఏవలత్వత్క్షమావిశేషదర్శనాన్నిర్భయోస్మి తథాత్వద్వ్రతవిశేషానుసంధానాన్నిర్భరశ్చాస్మీత్యభిప్రాయేణ సకృదేవప్రపన్నాయేతి శ్లోకోక్తంమమాపిసాధారణమిత్యాహ॥ నన్వితి ॥ సకృత్కృతశ్శాస్త్రార్థఇతిస్వతః ప్రాప్తస్య విద్యాంతరనయాదత్రాపవాద శంకాయాం తన్నిరాసార్థఏవకారః । సకృదేవేత్యస్య సహసైవసర్వాగసాం నిష్కృతి మకృత్వేతికైశ్చిద్వ్యాఖ్యాతం । ఆవృత్తివ్యవచ్ఛేదహేతుప్రసిద్ధిప్రకర్షః ప్రయోజనభూయస్త్వం"సకృదేవహిశాస్త్రార్థః,మయినిక్షిప్తకర్తవ్యఃకృతకృత్యోభవిష్యతీ"త్యాదిప్రమాణానుగుణ్యంచవిద్యతే। అతఏవసకృదేవపదదామీతివ్యవహితాన్వయశ్చాత్రనయుక్తః ॥ ప్రచయాపచయధ్వంస ప్రత్యూహరహితాప్రభా । ప్రపత్తిఃక్లిష్టకాలేతు ఫలతీత్యపిసూచ్యతే ॥ అత్రనాథశబ్దేన"లోకనాథఃపురాభూత్వాసుగ్రీవంనాథమిచ్ఛతి,సర్వలోకశరణ్యాయ"త్యాదికంఖ్యాప్యతే । శరణ్యత్వంకైంకర్యోద్దేశ్యత్వంచ తత్రైవప్రాప్తమితిభావః । తవాహమస్మీతిచ యాచమానః తవదాసభూతోహామి

త్యేవంవిధానుసంధానపూర్వకం శేషవృత్తింప్రపత్తిఫలత్వేన ప్రార్థయ
మాన ఇత్యర్థః। అస్మీత్యస్యస్వామితివాభిప్రేతం । తదాపి తవాహంకింక
రస్స్యామితిఫలప్రార్థనా। అత్రగోప్తృత్వవరణమాత్మనిక్షేపశ్చయథా
ర్హంపృథఙ్నిర్దిశ్యత ఇతి కేచిత్। మానసీవాచికీచేత్యేకే। ప్రయోజనాంతరా
ర్థప్రపత్తిరనన్యప్రయోజనప్రపత్తిశ్చేత్యన్యే। ప్రపత్తిర్భక్తిశ్చేత్యపరే।త
వానుకంప్యఇత్యాదినా లోకరక్షార్థమవతీర్ణస్యదక్షిణసాగరవేలాయాం
మహాపరిషదిదురపహ్నవప్రతిజ్ఞాకర్తృత్వంసూచ్యతే । ప్రతిజ్ఞాం "అభ
యంసర్వభూతేభ్యోదదామి"త్యేవంరూపాం । అత్రనిత్యసిద్ధసర్వసాక్షా
త్కారస్యభగవతఃస్మరత ఇత్యుక్తిర్లౌకికబుద్ధ్యనుసారాదౌపచారికీ। అను
కంప్యః త్వత్ప్రతిజ్ఞాభంగపరిహారార్థంత్వయైవానుకంపాకర్తవ్యేతిభా
వః । ననుయదర్థం మయాప్రతిజ్ఞాతం తేషువిభీషణాదిషుప్రతిజ్ఞాసఫలా
కింత్వమేత్యత్రాహ- మదేకవర్జంకిమిదంవ్రతంత ఇతి ప్రపన్నాయయాచ
త ఇతిహిసామాన్యతస్త్వయాప్రతిజ్ఞాతం"విభీషణోవా సుగ్రీవ యదివా
రావణస్స్వయం । ఆనయైనంహరిశ్రేష్ఠ దత్తమస్యాభయంమయే"తిచో
క్తం । నచత్వయాతదానీంమద్వ్యతిరిక్తాయాభయందదామీతివ్రతముపా
త్తం।అతోహమపిత్వద్వ్రతవిషయభూత ఇతివ్యజ్యతే।సర్వసాధారణస్వా
మిత్వశరణ్యత్వయోగం "రామోద్విర్నాభిభాషతే" ఇత్యాది నైఘట్యా
త్స్వవాక్యస్యావ్యావృత్తివిశేషణప్రత్యూహానర్హత్వంచ సూచయితుంపున
రపిత ఇత్యుక్తం॥ ౬౪

అకృత్రిమత్వచ్చరణారవింద ప్రేమప్రకర్షావధి మా
త్మవంతం । పితామహం నాథమునింవిలోక్యప్రసీద
మద్వృత్తమచింతయిత్వా॥ ౬౫

నను కాకస్య "సపిత్రాచ పరిత్యక్తస్సురైశ్చసమహర్షిభిః । త్రీంల్లో
కాంత్సంపరిక్రమ్యతమేవశరణంగతః । సతంనిపతితంభూమౌ శరణ్యశ్శర
ణాగతం । పరిద్యూనంవిషణ్ణంచే"త్యుక్తావస్థావిశేషోస్తి, చైద్యస్యచప్రా
చీననియతిర్మాతుర్వరవిశేషశ్చవిద్యతే । తవపునః స్వోక్తానామనుర్యాద
త్వాదినా మాకరస్యోపాయానుష్ఠానే ఫలప్రార్థనాయాంచ ఛద్మస్తుతి

మాత్రవాదినోఽనన్యథాసిద్ధేన తేన హేతునా క్షంతవ్యత్వం శిక్షణీయత్వం రక్షణీయత్వం చేత్యత్ర పితా త్వం మాతా త్వం దయాసింధో బంధో రఘువర నను ప్రపన్న ఇత్యాదిభిశ్శరణ్యాగతాస్స్వరక్షణౌపయికగుణవిశేషా యే ప్రతిపాదితాః యే చ అకించనోఽనన్యగతిః దయనీయస్తవ నాథ త్వదీయస్త్వ వద్భృత్య ఇత్యాదిభిస్స్వగతగుణాః ప్రదర్శితాస్తేభ్యస్సర్వేభ్యస్సమధికం నిరంకుశస్వాతంత్ర్యేణ సర్వేశ్వరేణాప్యనతిలంఘనీయస్వాసాధారణస్వాంగీకారహేతుమాహ ॥ అకృత్రిమేతి ॥ క్రియయా నిర్వృత్తః కృత్రిమః తదన్యోఽకృత్రిమః । భగవత్కటాక్షవిశేషాధీనమహావంశసంభవాదేతస్మిన్ జన్మని ప్రభూతతయోత్పన్న నిరపేక్ష ఇత్యర్థః । అకృత్రిమత్వమిహ ప్రేమవిశేషణం । త్వచ్ఛబ్దేన ప్రాప్యత్వ ప్రాపకత్వౌపయిక సర్వాకారవైశిష్ట్యం సూచ్యతే । చరణారవిందశబ్దేన తు దాసభూతస్య స్వతః ప్రాప్తసేవ్యత్వం పావనతమత్వం నిరతిశయభోగ్యతమతయా పరమప్రేమార్హత్వం చ ప్రకాశ్యతే । అనురాగమహిమాతిశయాంతసీమ్న ఇతి ప్రాగుక్తమేవ విధేయాంతరార్థమనువదతి ప్రేమప్రకర్షావధిమితి । లోకే చ రాజాదయస్స్వభక్తానుబంధినామపి రక్షణం కుర్వంతీతి భావః । ఆత్మవంతం జితమనస్కమిత్యర్థః । తేన ప్రయోజనాంతరవైముఖ్యం వ్యంజితం, తదపి ప్రాప్తవిషయే ప్రేమప్రకర్షహేతుః, తాదృశప్రేమ్ణా సపరికరభక్తియోగసామర్థ్యేపి విలంబాక్షమతయా ప్రపత్తినిష్ఠత్వం సూచ్యతే । యద్వా యథావస్థితభగవత్ప్రేమజనితతద్ధ్యానాదిభిర్లబ్ధాత్మేతి పదద్వయాభిప్రాయః । అయం చ స్వభావోఽగీతార్థసంగ్రహేపి “జ్ఞానీ తు పరమైకాంతీ”త్యారభ్య “భగవద్ధ్యానయోగోక్తివందనస్తుతికీర్తనైః । లబ్ధాత్మా తద్గతప్రాణమనోబుద్ధీంద్రియక్రియః” ఇత్యుక్తః “ఆచార్యో వేదసంపన్నో విష్ణుభక్తో విమత్సరః । మంత్రజ్ఞో మంత్రభక్తశ్చ సదా మంత్రాశ్రయశ్శుచిః । గురుభక్తిసమాయుక్తః పురాణజ్ఞో విశేషతః । ఏవం లక్షణసంపన్నో గురురిత్యభిధీయతే” ఇత్యాదిషూక్తానామాచార్యగుణానాం సర్వేషాం సార ఇహ సంగృహీతః । తస్యైవం గుణవత్త్వే తవ కిమాయాతమిత్యత్రాహ పితామహమితి। అత్ర విద్యయా జన్మనా చేతి భావ్యం। ఏతేన “నాస్యావరపురుషాః క్షీయంతే

నాస్యాబ్రహ్మవిత్కులేభవతీ'తిశ్రుత్యర్థస్సూచ్యతే । నాథమునిం శ్రీరంగనాథఇతిత్వన్నామధారిణంత్వదేకమననశీలంచేతిభావః । విలోక్యపశుర్మనుష్యః పక్షీవేత్యాదిన్యాయా దనుబంధిపర్యంతమనుగ్రాహ్యత్వేన మత్వేత్యర్థః। ‘‘ఆచార్యస్యప్రసాదేనమమసర్వమభీప్సితం । ప్రాప్నుయామితియస్యాస్తివిశ్వాసస్ససుఖీభవే’’దిత్యుక్తఆచార్యప్రసాదోపి భగవత్ప్రసాదహేతురిత్యభిప్రాయేణాహ ప్రసీదేతి। అనాద్యనంతమదపరాధజనితకాలుష్యంవిహాయమామైకాంతికాత్యంతికకైంకర్యసామ్రాజ్యధన్యంకురుష్వేత్యభిప్రాయః । మద్వృత్తమచింతయిత్వా మదీయమమర్యాదత్వాదిప్రతికూలవృత్తముపాయోపేయవిషయాధర్మస్తుతివచనా ద్యనుకూలవృత్తాభాసంచాతంత్రీకృత్యేత్యర్థః । స్మర్యతేహి ‘‘పాపిష్ఠఃక్షత్రబంధుశ్చ పుండరీకశ్చపుణ్యకృత్ ।ఆచార్యవత్తయాముక్తాతస్మాదాచార్యవాన్భవే’’దితి । అత్రపూర్వకృతప్రపత్త్యాదికమపరాధకోటౌనివేశ్యప్రపదనాంతరముచ్యతఇతివాదోప్యాచార్యసంబంధప్రాధాన్యపరః। అన్యథాసర్వశాస్త్రాణాంసంప్రదాయస్య త్వదంఘ్రిముద్దిశ్యేత్యాది స్వవచనానాంచవిరోధస్స్యాత్ । స్వకృతప్రపత్తేర్వైకల్యమాశంక్యపూర్ణప్రపత్తినిష్ఠమాచార్యం స్వరక్షణాయ పురస్కరోతీతిపక్షేపిమత్ప్రపత్తిర్వికలాచేదవికలాంకురుష్వేతితాత్పర్యంగ్రాహ్యం । అత్ర వృత్తశబ్దేన ప్రతికూలవృత్తమాత్రవివక్షాయాంతునకించిచ్చోద్యం॥ ౬౫॥

తదిహయామునాచార్య స్త్రయ్యంతరహస్యభూతం ద్వయార్థగర్భం స్తోత్రం చికీర్షురాదౌపంచభిఃశ్లోకైః కృతజ్ఞతాప్రకాశనపూర్వకం ప్రకృతోపయుక్తసమ్యగ్జ్ఞానప్రదాత్మాన్ప్రణనామ।షష్ఠేనప్రాప్యప్రాపకసంగ్రహపూర్వకంస్తోత్రారంభంసఙ్కల్పయత్ । సప్తమేనస్తోత్రారంభాక్షేపముఖేనభగవతఃపరత్వంసమగృహ్ణాత్। అష్టమనవమాభ్యాంతత్సమాధానముఖేనసౌలభ్యంప్రాచీకశత్। స్వాభావికఇత్యాదిభిర్ద్వాదశభిర్నారాయణశబ్దవాచ్యస్యైవసర్వస్మాత్పరత్వం సౌలభ్యంచ ప్రపంచ్య ప్రహ్వోబభూవ । ఏవంస్యశరణ్యత్వేనిరూపితే నధర్మనిష్ఠోస్మీత్యనేనతద్విషయాం సాధికారాం సపరికరాంచానన్యప్రయోజనశరణాగతింప్రాయుఙ్క్త।ఏ

తావతాశబ్దతోఽర్థతశ్చపూర్వఖండోఽపిప్రత్యభిజ్ఞాపితః । ననిందితమిత్యాదిభిఃపంచభిరకించనోఽనన్యగతిశ్శరణ్యేత్యుక్తమేవవ్యవృణుత । త్వదంఘ్రిముద్దిశ్యేత్యాది ద్వాభ్యాం ఫలగౌరవోపాయలాఘవనిమిత్తశంకావ్యుదాసాయలఘుతరభగవద్ధర్మప్రభావముదాజహార । విలాసేత్యాదిభిస్సప్తదశభిశ్చతుర్థ్యంతపదద్వయాభిప్రేతంవ్యస్తృణీత । తత్రప్రహర్షయిష్యామీతి సర్వదేశసర్వకాలోచితనిరుపాధిక నిరవధిక సర్వవిధకైంకర్యస్యపరమప్రయోజనతయానమశ్శబ్దతాత్పర్యమప్యసూచయత్ । ధిగశుచిమితిశ్లోకేనస్వనిందావ్యాజేన స్వాపేక్షితపరమపురుషార్థస్య సర్వాతిశాయిత్వం స్వస్యత్వరాంచవ్యంజయామాస । అపరాధేత్యాదిభిశ్చతుర్భిశ్శరణ్యగుణవిశేషేణప్రపత్త్యైవసర్వవిరోధినివృత్తింప్రాదర్శయత్ । వపురాదిషుమమనాథేతిద్వాభ్యాంశేషవృత్తేః పురుషార్థత్వాయస్వస్యనిత్యనిరుపాధికానన్యార్హశేషత్వాధ్యవసాయమాచష్ట । అవబోధితవానిమామిత్యాదిభిశ్చతుర్భి రనన్యప్రయోజనస్య స్వస్యాత్రత్యామిష్టప్రాప్తి మనిష్టనివృత్తించప్రార్థయామాస । దురంతస్యేతిశ్లోకేనస్వనిందావ్యాజేన స్వాపేక్షితపురుషార్థస్య సర్వాతిశాయిత్వం స్వస్యత్వరాంచ సూచయన్ శరణాగతస్యప్రపత్త్య గుణవిశేషైరేవప్రార్థితంసర్వంసిద్ధ్యతీతి ప్రాగుక్తమేవస్థూణానిఖనన్యాయేనస్థిరీచకార । అనిచ్ఛన్నితిశ్లోకేనానన్యప్రయోజనస్యరక్షణోద్యతోభగవాన్ స్నేహాభిక్రమనాశోస్తీతి న్యాయాత్స్వయమేవశేషంపూరయిష్యతీత్యభాషత । తత్రత్వమేవేత్యాదినాఽభిప్రేతంపితాత్వమిత్యాదినా వివృణ్వన్ పరగతైస్స్వగతైశ్చ హేతుభిశ్శరణ్యస్య స్వాభిమతభరస్వీకారేణస్వస్యనిర్భరత్వంనిరణైషీత్ । జనిత్వాహమమర్యాదఇతిద్వాభ్యాం స్వస్యోపాయాంతరేణ పరమ పురుషార్థప్రాప్తిరసంభవతీతిపూర్వోక్తమేవపునఃప్రతిసమాధత్త । రఘువరేతిశ్లోకేనశరణ్యస్యప్రాప్తనానుష్ఠాన న్యాయాత్స్వస్మిన్నపి సర్వాపరాధక్షమాప్రాప్తేత్యాహ । ననుప్రపన్నఇతిశ్లోకేనశరణ్యవ్రతవిశేషస్వభావాదపి తదేవప్రథయామాస । అథాంతిమేనస్వపరగతేషుస్వరక్షణహేతుషు భగవత్కటాక్షవిశేషజనితసదాచార్యసంబంధఏవప్రధానతమఇతినిర్ధార్యతదధీనభగవత్ప్రసాదేననిర్భయః ప్రహృష్టశ్చాసీత్॥ ... ... *

ఇతికిలనిగమాంతభాగధేయస్తుతిపరివాహసమీక్షయా ప్రపత్త్యా । అలభతపరసంపదంబురాశేరనఘమనోరథపేషయాముసేయః॥

కథితాకథితేవిభావ్యసద్భిస్సదసద్వివిభిరత్రసావధానైః । బలవత్ప్రథితప్రమాణదృష్ట్యాబహుమంతవ్యమిదంయదస్మదుక్తం॥

ఉపనిషదుపధేయస్తోత్రతాత్పర్యమేతద్యతిపతిరవదత్తే యామునార్యస్స్వయంవా । అహమిహతునియుక్తస్సద్భిరాచార్యనిష్ఠైః రధిగతలఘుకవృత్తిర్వ్యక్తిక్రియామన్వభూవం॥

స్వీకమితిహరిదత్తంయామునస్తోత్రవృత్త్యావ్యవృణుతనిగమాంతాచార్యకంవేంకటేశః । అగణి సదసిసద్భిర్యస్సమస్యాసహస్రీ కవికథక మృగేంద్రస్సర్వతంత్రస్వతంత్రః॥

ఇతికవితార్కికసింహస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య
శ్రీమద్వేంకటనాథస్య వేదాంతాచార్యస్యకృతిషు
శ్రీరహస్యరత్నాయాంస్తోత్రాధికారశ్చతుర్థః.

శ్రీస్తోత్రభాష్యంసంపూర్ణమ్.

శ్రీమతేనిగమాంతమహాదేశికాయనమః.

